

TC.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

**YAYGIN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN DİNİ
SÜRELİ YAYINLARIN İNCELENMESİ:
ALTINOLUK-ŞEBNEM DERGİSİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

AYŞE BETÜL ÇELİK

İstanbul, 2017

TC.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

**YAYGIN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN DİNİ
SÜRELİ YAYINLARIN İNCELENMESİ:
ALTINOLUK-ŞEBNEM DERGİSİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

AYŞE BETÜL ÇELİK

Danışman: YRD. DOÇ. DR. EMİNE KESKİNER

İstanbul, 2017



T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Anabilim Dalı DİN EĞİTİMİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi AYŞE BETÜL ÇELİK'nın YAYGIN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN DİNİ SÜRELİ YAYINLARIN İNCELENMESİ : ALTINOLUK - ŞEBNEM DERGİSİ ÖRNEĞİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 2.08.2017 tarih ve 2017/21/21 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından ~~oy birliği~~ / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 22 / 08 / 2017

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. EMİNE KESKİNER	
2.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. BANU GÜRER	
3.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Z.ŞEYMA ALTIN	

ÖZET

Kadın merkezli tartışmalar her zaman güncelliğini korumaktadır. İslamcı camiada kadınla ilgili tartışmaların Osmanlı Devleti'nin son döneminde, kadının toplumsal hayata daha fazla girmesiyle arttığı görülmektedir. Bu tartışmalarda; kadının çalışması, eğitimi, tesettürü ile kadının hak, görev ve sorumluluklarıyla ilgili konular öne çıkmaktadır. Bu konular süreli yayınlarda da tartışılmaya devam etmektedir. Bu çalışmada, Altınoluk Dergisi'nin kadınlara yönelik eki olan Şebnem Dergisi'nin kadın tartışmalarına nasıl yaklaştığı, okuyucu kitlesine nasıl bir perspektif sunduğu incelenecektir. Öncelikle süreli yayınlarda dergiciliğin önemine kısaca değinilecek, ardından kadın merkezli tartışmaların tarihçesine ve günümüzdeki tartışmalara yer verilecektir. Sonra Şebnem Dergisi tanıtılacak, derginin bu tartışmalara nasıl yaklaştığı ele alınacaktır.

ABSTRACT

Women centered discussions are updated. Debate about women in Islamic society seems to increase in last period of Ottoman State,when women have more in social life. In discussions it is seen that issues related to women's work,education,headscarf, and duty, rights and responsibilities of women come to forefront. Issues are being discussed inperiodicals.In this work, it will be examined how Şebnem magazine which is additional of Altınoluk magazine approaches women's debate and put perspective on mass of readers. Importance of magazine business will be mentioned in periodicals. Then, history of women centered and contemporary debates will be presented. Şebnem magazine will be introduced and how magazine approached debates will be discussed.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
TABLO LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR	vii
1. BÖLÜM: GİRİŞ.....	2
1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi	2
1.2. Araştırmanın Yöntemi.....	7
1.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	8
2. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	11
2.1. Yaygın Din Eğitimi	11
2.1.1. Temel Kavramlar	11
2.1.2. Yaygın Din Eğitiminin Vasıtaları	22
2.1.3. Kitle İletişim Araçlarıyla Yaygın Din Eğitimi.....	27
2.2. Süreli ve Dini Süreli Yayınlar	29
2.2.1. Süreli Yayın	29
2.2.2. Dini Süreli Yayın	33
3. BÖLÜM: DİNİ SÜRELİ YAYINLARDA KADIN TARTIŞMALARI.....	37
3.1. Dini Süreli Yayınlarda Kadın Tartışmaları	37
3.2. İslamcı Dergilerden Sırat-ı Müstakim (Sebilürreşad) Dergisi'nde Kadın Tartışmaları.....	40
3.2.1. Kadının Çalışması.....	44

3.2.2. Kadının Eğitimi.....	45
3.2.3. Kadının Tesettürü.....	46
3.2.4. Kadının Hak, Görev ve Sorumlulukları	47
3.3. Günümüzde Kadın Tartışmaları	50
3.3.1. Kadının Çalışmasıyla İlgili Tartışmalar	50
3.3.2. Kadının Eğitimiyle İlgili Tartışmalar.....	61
3.3.3. Kadının Tesettürüyle İlgili Tartışmalar	70
3.3.4. Kadının Hak, Görev ve Sorumluluklarıyla İlgili Tartışmalar	78
4. BÖLÜM: ŞEBNEM DERGİSİ	90
4.1. Şebnem Dergisi'nin Şekil İncelemesi	93
4.1.1. Derginin Tarihçesi	94
4.1.2. Derginin Okur Kitlesi	96
4.1.3. Derginin Biçimsel Unsurları	96
4.1.4. Dergideki Bölüm ve Köşeler	98
4.1.5. Derginin Yazar Kadrosu	107
4.2. Şebnem Dergisi'nin İçerik İncelemesi	110
4.2.1. Kadının Çalışması.....	111
4.2.1.1. Geçim Sorumluluğunun Erkek Olması.....	111
4.2.1.2. Kadının Fıtratının Annelik ve Eşliğe Göre Yaratılması	113
4.2.1.3. Kadınların Bazı Mesleklerde Çalışmalarının Farz-ı Kifaye Oluşu.....	116
4.2.1.4. Kadınların Çalışabileceği Ortamlar	118
4.2.1.5. Modernizm Sonucu Kadının Çalışmak Zorunda Kalması.....	121
4.2.1.6. Kadının Malının Kendisine Ait Olması.....	124
4.2.1.7. Çalışan Kadınların Eşlerine Üstünlük Taslamamaları Gerektiği	124
4.2.2. Kadının Eğitimi.....	127
4.2.2.1. Kadının Eğitiminin Önemi ve Farz Oluşu.....	128
4.2.2.2. Kadının Eğitiminin Anne Olması Açısından Önemi.....	131
4.2.2.3. Kadının Eğitiminin Toplumun İnşası Açısından Önemi	133
4.2.2.4. Kadının Dini-Manevi Yönden Eğitilmesi	134
4.2.2.5. Kadının Eğitim Göreceği Ortamların Şartları	140
4.2.3. Kadının Tesettürü.....	144

4.2.3.1. Tesettürün Farziyeti	145
4.2.3.2. Tesettür Bilinci	148
4.2.3.3. Tesettürün Kapsamı	150
4.2.3.3.1. Uygun Görülen Tesettür Biçimleri	150
4.2.3.3.2. Eleştirilen Tesettür Biçimleri	153
4.2.4. Kadının Hak, Görev ve Sorumlulukları	160
4.2.4.1. Anne Olarak Kadın	160
4.2.4.1.1. Kadının Fıtraten Annelik Duygusu İle Yaratılması	160
4.2.4.1.2. Anneliğin Önemi	161
4.2.4.1.3. Annenin Çocuğunu Maddi-Manevi Yönden Terbiye ve Muhafazasının Önemi	164
4.2.4.1.4. Annelikle İlgili Eleştirilen Hususlar	169
4.2.4.2. Eş Olarak Kadın	170
4.2.4.2.1. Kadının Kocasına Karşı Hak, Görev ve Sorumlulukları	170
4.2.4.2.2. Kocanın Karısına Karşı Hak, Görev ve Sorumlulukları ...	178
4.2.4.2.3 Eşler Arası Karşılıklı Hak, Görev ve Sorumluluklar	185
5. BÖLÜM: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	195
KAYNAKÇA	204

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Tezde İncelenen Şebnem Dergileri	7
Tablo 2: 2015 Yılındaki Kapak Konusu Köşelerinin Başlıkları ve Yazarları	99
Tablo 3: Şebnem Dergisi'nde Tanıtılan Kitaplar	102
Tablo 4: Şebnem Dergisi'nde Yayımlanan Röportajlar	103
Tablo 5: Şebnem Dergisindeki Şiirlerin İsim, Yazar ve Yıllara Göre Tablosu	105
Tablo 6: Şebnem Dergisi'nin Yazar Kadrosu	109

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
(a.s.)	: Aleyhisselam
bkz.	: Bakınız
(c.c.)	: Celle celalühu
çev.	: Çevirmen
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
Hz.	: Hazreti
hızl.	: Hazırlayan
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa numarası
(s.a.v.)	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
terc.	: Tercüman
vd.	: Ve diğerleri





1. BÖLÜM: GİRİŞ

1. BÖLÜM: GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Yaygın eğitimde etkin bir şekilde kullanılan süreli yayınlar ve süreli yayınlar içerisinde özellikle dergi, yaygın din eğitimi için de önemli ve vazgeçilmez araçlardır. Ulaşılabileceği kitlelerin geniş olması, farklı kitlelere aynı anda hitap edebilme özelliği, hitap edilen kitle üzerinde etkili olması ve toplumu din konusunda aydınlatması ile uzun soluklu olması, düzenli bir şekilde çıkması özelliklerinden dolayı, yaygın din eğitiminin yürütülmesinde süreli yayınlardan yararlanılır. Dini süreli yayınlar, toplumu din konusunda aydınlatmanın vasıtalarındandır.

Toplumda olan değişikliklerin ve tartışmalı meselelerin halk üzerindeki etkisini araştırmak adına süreli yayınlar incelenmeye değerdir. Güncel ve periyodik oldukları için, toplumdaki değişiklikler süreli yayınların içeriğini, süreli yayınlarda sunulan fikirler de toplumu karşılıklı olarak etkilemektedir. Aynı şekilde dini süreli yayınların konusunu da toplumdaki dini meseleler belirlemekte, okuyucular da güvenilir bir referans olarak gördüğü dini süreli yayınların fikirlerinden etkilenmektedir. Toplumda dini konularda tartışılan meseleler ve dini yaşantıdaki değişimleri incelemek adına dini süreli yayınlar önem arz etmektedir. Daha önce dini süreli yayınlara yönelik akademik çalışmalar yapılmıştır. Kurt¹, Akçay², Akgül³, Babacan⁴, N. Kaya⁵, M. Yılmaz⁶, Z.

¹ Bkz. Hafize Esra Kurt, **Diyanet Aylık Derginin Yetişkin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi** (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

² Bkz. Elif Akçay, **Çocuklara Yönelik Dini Süreli Yayınlarda Çevre Konusunun Din Eğitimi Açısından İncelenmesi** (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

³ Bkz. Çiğdem Akgül, **Diyanet İşleri Başkanlığının 2000 Yılından İtibaren Kadın ve Aileye Yönelik Süreli ve Basılı Yayınlarının Analizi** (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.

⁴ Bkz. Mehmet Emin Babacan, **Birikim Dergisi ve Dergi Etrafında Gelişen Din Tartışmaları** (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2009.

⁵ Bkz. Nihat Kaya, **Diyanet İşleri Başkanlığı Süreli Yayınlarında Çocuklara Din Öğretimi** (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1995.

⁶ Bkz. Murat Yılmaz, **Bir Muhafazakar Dergi Olarak Kültür Haftası** (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2010.

Yıldız⁷ ve Büget'in⁸ çalışmaları dini süreli yayınlarla ilgili yüksek lisans tezlerine örnek olarak verilebilir.

1908-2008 yılları arasında yayımlanmış İslamcı dergileri gün yüzüne çıkarmayı ve incelemeyi hedefleyen "İslamcı Dergiler Projesi" kapsamında çeşitli çalışmalar da mevcuttur.⁹ 2018 yılı sonuna kadar devam edecek proje çalışmaları sayesinde İslamcılık düşüncesi ve üzerine yapılan tartışmalara yeni bir boyut kazandırmak suretiyle tekrardan İslamcılığın düşünülmesine bir katkı sağlanması hedeflenmektedir.¹⁰ Ancak proje kapsamında Şebnem Dergisi'nin yayın hayatına başladığı 2000'li yıllar henüz çalışılmadığından Şebnem Dergisi bu projenin günümüze kadarki kısmında yer almamıştır.

Dini süreli yayınların kadın tartışmaları açısından ele alındığı akademik çalışmaların az olduğu, yapılan çalışmaların ise bizim çalışmamızın kapsamından farklı yönde olduğu görülmektedir.¹¹ Ayrıca Şebnem Dergisi, daha önce herhangi bir

⁷ Bkz. Zafer Yıldız, **Diyanet Çocuk Dergisi'nin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi** (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.

⁸ Bkz. Mine Büget, **Diyanet Dergisinin İncelenmesi** (Bitirme Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, İstanbul 1973.

⁹ Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu ve Yusuf Enes Sezgin (Ed.), **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler**, 1. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara, 2016, s. 2. (Bu çalışmalar 2013 yılında İlmî Etüdler Derneği çatısı altında başlamıştır. Projenin ilk aşamasında 1960-1980 arasında yayımlanan 50 derginin 3500 sayısı dijitalleştirilerek kataloglanmıştır. Dönem ile ilgili bir sempozyum gerçekleştirmiş ve bildiri kitabı yayımlanmıştır. Projenin ikinci aşamasında, 2016 yılında, 1960 öncesinde yayımlanan İslamcı dergiler ele alınmaya başlanmıştır. 60 civarında derginin 3000'e yakın sayısı dijitalleştirilerek kataloglanması planlanmıştır. 11-12 Mart 2017 tarihlerinde "1960 Öncesinde İslamcılık Düşüncesi ve Dergiler" konulu 2. İslamcı Dergiler Sempozyumu organize edilmiştir.)

¹⁰ <http://www.ilem.org.tr/etkinlikler/358/826,1219/515/2-islamci-dergiler-sempozyumu>. (Erişim Tarihi: 27.05.2017).

¹¹ Bkz. Gülbana Çeken, **İki İslamcı Kadın Dergisinde Kadın İmgesi: Kadın ve Aile ile Bizim Aile Dergileri** (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007; Çilem Tuğba Akdağ, **Kadın Dergilerinde (1869-1927) Kadın Modernleşmesi** (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,, Kayseri, 2015; Elif Balkanlıoğlu, **Türkiye'de Muhafazakar Kadın Modernleşmesi ve İslami Moda Dergilerindeki Yeni Muhafazakar Kadın** (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014; Melek Kurt Ayyıldız, **Kadın Dergilerinde Sunulan Kadın İmgesinin Feminist Yaklaşım Kavramlarıyla Değerlendirilmesi** (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015, Ümüt Akagündüz, **II. Meşrutiyet Dönemi Düşünce ve Kadın Dergilerinde Kadın Tartışmaları: 1908-1918** (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012; Önder Kantarcı, **İslami Kadın Modernliğinin Tüketim Toplumunda Temsili: Âlâ Dergisi Üzerine Bir İnceleme** (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015; Hilal Hacıbayramoğlu, **Türkiye'de İslami Kadın Algısının Dönüşümü: Âlâ Dergisi Üzerinden Bir Analiz** (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015; Gülçin Özdemir, **Popüler Kadın Dergilerinde Toplumsal Cinsiyet Ayrımının Temsili: Cosmopolitan ve Bizim Aile Dergileri** (Yüksek

akademik çalışmaya konu olmamıştır. Şebnem Dergisi'nin geniş bir okuyucu kitlesine sahip olması¹², uzun yıllardır düzenli bir şekilde çıkması, kadınlara yönelik meselelerin ele alınıp tartışıldığı bir dergi olması, kanaatimizce kadınlara yönelik yaygın din eğitimi açısından çalışılmasını gerekli kılmaktadır.

Şebnem Dergisi'nin kadınlara yönelik, kadın yazarlarca çıkarılan bir dini süreli yayın olması ve okuyucu kitlesi olan kadınlar üzerinde yaygın din eğitimi faaliyeti sürdürmesi sebebiyle bu çalışmada dergi, kadınlara yönelik yaygın din eğitimi bağlamında ele alınacaktır. Kadın meseleleriyle ilgili tartışmalarda öne çıkan; kadının çalışması, eğitimi, tesettürü ile hak, görev ve sorumlulukları ile ilgili konular esas alınarak, derginin bu konularda yürüttüğü yaygın din eğitimi faaliyeti incelenecektir. Bu konuların çalışmada seçilmesinde, ilk dönem İslamcı dergilerden Sebilürreşad Dergisi'nde yoğun olarak tartışılan konular belirleyici olmuştur. İslamcı kesimde bu tartışmalar her zaman güncelliğini korumaktadır. Bu meselelerin süreli yayınlarda tartışılmasının Osmanlı Devleti'nin son zamanlarından itibaren hız kazandığı bilinmektedir.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi ile başlayan ve özgürlüğün ilanı olarak görülen İkinci Meşrutiyet Dönemi ile devam eden süreçte, o zamana dek eş, anne, ev kadını rolüne sahip kadınlar, farklı statüler elde etmek amacıyla isteklerde bulunmaya başlamışlardır. Özellikle basın ve dernekleşme aracılığıyla ve konferanslar yaparak bu isteklerini daha etkin bir şekilde dile getirmişlerdir. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra başlayan kadın hareketi ve kadının toplum hayatına katılmasının gerekliliği meselesi çeşitli gazete ve dergilerde gündemde olmuştur. Bu gazete ve dergiler Batılı kadınların modern hayata ayak uydurmak için verdiği mücadelelere yer vermiş, Osmanlı kadınlarına örnek olacak şekilde kadın meselesini, kadının eğitimi, toplum hayatına

Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009; Belgin Çallıoğlu, **İslami Kadın Dergilerinde Kadına Yüklenen Anlamsal Rollerin Dağılımı** (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2003.

¹² Şebnem Dergisinin ilk sayısı, 2002 Mart ayında bir kitap olarak yayınlanmış, çok kısa bir zamanda 30.000 tirajlı bir baskıya ulaşmıştır. Altınoluk Dergisinin tirajı zamanla artmış, bundan derginin "Takdim" bölümlerinde bahsedilmiştir. Şebnem Dergisi'nin tirajı da ona bağlı olarak yükselmiştir. ("Şebnem'den", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 1, 2002, s. 1.)

katılmasını, kadınların uğradıkları haksızlıkları gündeme getirmişlerdir.¹³ Bu dönemle beraber kadınların eğitilmesi, açılması, dışarıya çıkması, fotoğraf çektirmesi, jimnastik yapması, dans etmesi, Batı toplumsal yaşam biçiminin benimsenmesi ve mahrem olarak tanımlanan kadın yaşam alanlarının giderek toplumsallık ve görünürlük kazanması gibi konular tartışılmıştır.¹⁴ II. Meşrutiyet'in ilanından sonra hızlanan, özellikle aile hayatı ve kadın gibi konularda ortaya çıkan değişiklikler zamanla, toplumun düşünce ve yaşam tarzında etkili olmuştur. Bu süreçte Batılı bilgi ve hayat tarzının Osmanlı toplumuna yansımada en önemli zemin süreli yayınlardır. Nitekim gazete ve dergiler Batılılaşma karşısında takındıkları tavırla okuyucularına kendilerine göre bir perspektif sunmuşlardır.¹⁵

Günümüzdeki süreli yayınlarda da tartışmalı meseleler ele alınmakta, okuyucu kitlelerine farklı bakış açıları sunulmaktadır. Bu tartışmalı meseleler arasında kadın konusu ön plana çıkanlar arasındadır. Çalışmada, Tanzimat Dönemi sonrasında hız kazanan ve günümüzde hala güncelliğini koruyan kadın tartışmalarının Şebnem Dergisi'nde nasıl ele alındığı incelenecektir. Derginin bu tartışmalara nasıl yaklaştığı, okuyucu kitlesine bu tartışmalar çerçevesinde nasıl bir bakış açısı sunduğu ele alınacaktır.

Çalışmanın giriş bölümü olan birinci bölümünde, araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi ile kapsam ve sınırlılıkları üzerinde durulmaktadır.

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümü tezin teorik çerçevesini oluşturmaktadır. İkinci bölümde tezin kavramsal ve kuramsal çerçevesi üzerinde durulmakta, yaygın din eğitimi, yaygın din eğitiminin temel kavramları, yaygın din eğitimi vasıtaları, süreli ve dini süreli yayınlar ve dini süreli yayınlarda kadın konuları ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise geçmişten bir örnek olarak, İslamcı dergilerden Sırat-ı Müstakim (Sebilürreşad) Dergisi'nde kadın tartışmalarında öne çıkan konular olan; kadının çalışması, eğitimi, tesettürü ile hak, görev ve sorumlulukları ele alınmaktadır.

¹³ Ahmet Özkiraz ve M. Nazan Arslanel, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, 2011, s. 6.

¹⁴ Nilüfer Göle, **Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme**, 11. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2011, s. 56-57.

¹⁵ Tuğba Aydeniz, "İki Dergi Üzerinden Kadın ve Aile Hayatına Yansıyan Batılılaşma: Avrupalılar Gibi Bir Kabul Günü Tesis Edersek", **Din ve Hayat Dergisi**, Sayı: 13, İstanbul, 2011, s. 97.

Çalışmada Sebilürreşad Dergisi'ne yer verilmesinin sebebi, popüler olan tartışmaların yoğun olarak başladığı yıllara gitmek ve o dönemdeki İslamcıların bu meselelere bakışıyla ilgili bir fikir sunmaktır. Bu yüzden öncelikle tartışmaların ilk çıktığı zaman olarak kabul edilen Tanzimat sonrası dönemde var olan ve dönemini yansıtan Sırat-ı Müstakim Dergisi'ndeki tartışmalar özet olarak verilmektedir. Ardından Sebişürreşad'da popüler olan tartışmalı meselelerin, günümüzde İslamcı kesim arasında nasıl tartışıldığına yer verilmektedir. Bu bölüm, bu tartışmaların İslamcı kesimde başlangıcının nasıl olduğu, zamanın ve şartların değişmesiyle günümüzdeki İslamcı kesim arasında tartışmaların ne yönde değiştiği, Şebnem Dergisi'nin bu tartışmalar ve görüşler arasında nerede yer aldığı, nasıl bir çizgide durduğunu ele almak açısından gerekli görülmüştür.

Çalışmanın dördüncü bölümünde öncelikle Şebnem Dergisi'nin şekil incelemesine yer verilmektedir. Derginin, Altınoluk Dergi'sinin kadınlara yönelik ücretsiz bir eki olması sebebiyle, öncelikle kısa bir şekilde Altınoluk Dergisi tanıtılmaktadır. Derginin kimler tarafından çıkarıldığı, kuruluşu, amacı, tarihçesi, ekleri, yazarları, okuyucu kitlesi, biçimsel unsurları, köşeleri ve konuları hakkında bilgiler verilmektedir. Çalışmaya konu olan Şebnem Dergisi incelenmekte, derginin tarihçesi, okuyucu kitlesi, biçimsel unsurları, bölüm ve köşeleri, yazar kadrosu, yazarların özgeçmişleri üzerinde durulmaktadır. Ardından çalışmanın asıl konusu olan, Şebnem Dergisi'nin içerik incelemesine geçilecektir. Şebnem Dergisi'nde incelenen konuların çerçevesini Sebilürreşad Dergisi belirlemekte, yine Sebilürreşad Dergisi'nde popüler olan tartışmalı meseleler ele alınmaktadır. Böylece seçilen bu konuların ilk çıktığı zamanlarla günümüzü, tüm bunları da Şebnem Dergisi'yle kıyaslama imkanı oluşmaktadır. Şebnem Dergisi kadının çalışması, eğitimi, tesettürü, kadının anne ve eş olarak hak, görev ve sorumlulukları açısından incelenmektedir. Bu tartışmaların dergide nasıl işlendiğini ortaya koymak açısından incelenen dergilerden örneklendirmeler yapılmaktadır. Dergi yazarlarının bu tartışmalara nasıl yaklaştıkları, yıldan yıla veya yazardan yazara değişiklik olup olmadığı ve derginin tartışmalar karşısındaki duruşu ve okuyucu kitlesine sunduğu perspektif incelenmektedir.

Beşinci bölümde sonuç ve değerlendirme yazısı yer almaktadır. Şebnem Dergisi'nin kadın meselelerine yaklaşımı, bu konularla ilgili tartışmalarla kıyaslanarak ortaya konulmaya çalışılmakta, değerlendirmeler yapılmaktadır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada belgesel tarama metodu kullanılmıştır. Çalışma, Altınoluk Dergisi'nin kadınlara yönelik ücretsiz bir eki olan Şebnem Dergisi'nin, yayına başladığı ilk yıl olan 2002 yılı ile tez çalışmasına başladığımız 2015 yılları arasında çıkan sayılarını kapsamaktadır. Tablo 1'de görüldüğü gibi, 2002 ve 2015 yıllarında çıkan dergilerin tamamı, aradaki diğer yıllarda ise her yıldan bir yaz bir kış sayısı olmak üzere sistematik bir şekilde toplam 38 dergi incelenmiştir. Dergi ilk yıllarda üç aylık olarak çıktığı için ilk yılın tamamında toplam 4 dergi incelenmiştir.

İncelenen dergilerde, tezin konusunu içeren kadının çalışması, eğitimi, tesettürü, kadının anne ve eş olarak hak, görev ve sorumlulukları konuları ayrıntılı bir şekilde taranmıştır. Bu konular dergide işlendiği yoğunluğa göre alt başlıklar çerçevesinde ele alınmıştır. Ayrıca dergide bunların dışında işlenen konulara değinilmiştir. Derginin şekil incelemesi bölümünü oluşturmak için, derginin biçimsel unsurları, köşeleri, hangi köşede hangi tür yazıların yer aldığı, köşelerin hangi yazarlar tarafından yazıldığı, köşe isimlerinin yıllara göre nasıl değiştiği incelenmiştir.

	YIL	SAYI	AY	SAYFA SAYISI
1	2002	1.	TEMMUZ-AĞUSTOS-EYLÜL	56
2	2002	2.	EKİM KASIM ARALIK	56
3	2003	3.	OCAK-ŞUBAT-MART	56
4	2003	4.	NİSAN-MAYIS-HAZİRAN	48
5	2004	7.	OCAK-ŞUBAT-MART	48
6	2004	9.	TEMMUZ-AĞUSTOS-EYLÜL	48
7	2005	11.	OCAK-ŞUBAT-MART	48
8	2005	13.	TEMMUZ-AĞUSTOS-EYLÜL	48
9	2006	15.	OCAK-ŞUBAT-MART	56
10	2006	17.	TEMMUZ	40
11	2007	23.	OCAK	40
12	2007	29	TEMMUZ	40
13	2008	35	OCAK	40
14	2008	41	TEMMUZ	40
15	2009	47	OCAK	40
16	2009	53	TEMMUZ	40
17	2010	59	OCAK	40

18	2010	65	TEMMUZ	40
19	2011	71	OCAK	40
20	2011	77	TEMMUZ	40
21	2012	83	OCAK	40
22	2012	89	TEMMUZ	40
23	2013	95	OCAK	40
24	2013	101	TEMMUZ	40
25	2014	107	OCAK	40
26	2014	113	TEMMUZ	40
27	2015	119	OCAK	40
28	2015	120	ŞUBAT	40
29	2015	121	MART	40
30	2015	122	NİSAN	40
31	2015	123	MAYIS	40
32	2015	124	HAZİRAN	40
33	2015	125	TEMMUZ	40
34	2015	126	AĞUSTOS	40
35	2015	127	EYLÜL	40
36	2015	128	EKİM	40
37	2015	129	KASIM	40
38	2015	130	ARALIK	40

Tablo 1: Tezde İncelenen Dergiler

1.3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışma Şebnem Dergisi'nin 38 sayısını içermektedir. Bunun dışındaki sayılar ve Altınoluk Dergisi çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Dergide yaygın din eğitimi ile ilgili bir çok konu yer aldığından, çalışma kadınlarla ilgili popüler tartışma konuları seçilerek sınırlandırılmıştır. Yaygın din eğitimiyle ilgili olan diğer konular derginin şekil incelemesi bölümünde köşeler başlığı altında verilmiş, içerik inceleme bölümünde ise konu dışı görülen meseleler çalışma dışı bırakılmıştır.

Dergideki konuların çeşitliliği ve bir yazının birden çok konuyu içermesi, dergideki yazıları konu bakımından kategorize etmeyi zorlaştırmıştır. Bu sebeple çalışmada ele alınan kadınla ilgili tartışmalı konular, gerek dergide müstakil olarak işlendiği yazılarda, gerek başka konuyla alakalı bir yazının içinde geçtiği şekliyle dikkate alınmış, incelenmeye tabi tutulmuştur.

Dergilerin incelendiği zaman aralığının uzunluğu, ilk yıllarda sürekli değişen dergi düzeni, devamlı yazan yazarlar dışında değişken bir yazar kadrosunun olması ve düzenli bir köşe başlıkları sisteminin bulunmayışı, derginin şekil incelemesini zorlaştırmıştır. Bu yüzden köşe başlıkları ele alınırken, başlıkların en çok kullanılan isimlerine yer verilerek açıklamaları yapılmış, diğer başlıkların sadece isimleri

verilmiştir. Hangi köşede, hangi yıllarda, hangi yazarların yazılarının yer aldığı şekil inceleme bölümünde verilmiştir.

Çalışmada ele alınan konular dışında dergide bir çok konu üzerinde durulmaktadır. Ancak bu konuların hepsini çalışmada ele almak mümkün olmadığından konu dışı görülen yazılar dikkate alınmamıştır. Derginin şekil incelemesi kısmında köşeler başlığı altında incelenen dergilerde yer alan tüm konuların isimlerine yer verilmiştir. Dergide yer alan, çalışmanın asıl konusuyla bağlantılı olan, ancak araştırmanın sınırlılıkları yüzünden çalışmada yer verilmeyen bazı konuları şu şekilde maddelendirmek mümkündür:

- İslam'da kadının değeri
- Eş seçiminde dindarlık ve denklik¹⁶
- Evliliğin önemi
- Görücü usulü evlilik
- Kadına ve çocuklara şiddet¹⁷
- Boşanma¹⁸
- Çocukların anne-baba üzerindeki hakları
- Ergenlik dönemi ve sorunları
- Çocukları kötü alışkanlıklardan korumak

¹⁶ Eş seçiminde dindarlık konusunun dergide önemsendiği görülmektedir. Bu konu anne olarak kadın konusunda ele alınmış, onun dışındaki yazılar ise çalışmayla doğrudan alakalı olmadığından kapsam dışı bırakılmıştır.

¹⁷ Dergide şiddet konusu üzerinde önemle durulduğu görülmektedir. Özellikle kadına şiddet konusu üzerinde fazlasıyla durulmakta, kadına şiddet eleştirilmektedir. Bu, derginin toplumsal konulara duyarlılığını gösterir. Ancak bu konu tez kapsamı dışında görüldüğünden bununla ilgili yazılar çalışmada değerlendirmeye tabi tutulmamıştır.

¹⁸ Boşanma konusu derginin üzerinde durduğu meselelerden biridir. Bu konunun çalışmayla alakalı kısımları değerlendirilmiş, İslam Hukuku alanına giren kısımları ise çalışma dışı bırakılmıştır.



2. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2. BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yaygın Din Eğitimi

2.1.1. Temel Kavramlar

Eğitim: Eğitim kavramı geniş kapsamlı bir kavramdır ve bu yüzden çok farklı tanımlamaları yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları şöyledir:

Sosyologlar eğitimi sosyalleşme, kültürün kazanılması, kültüre katılma olarak, psikologlar bireyin yetenek ve ilgilerini ortaya çıkarması, var olan potansiyelini aktif hale getirmesi olarak tanımlamışlardır. Ekonomiye temele alan eğitimciler açısından eğitim, bir tür yatırımdır.¹⁹

"Eğitim bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir".²⁰

"Eğitim, bireyde kendi yaşantısı ve kasıtlı kültürleme yoluyla istenilen davranış değişikliğini meydana getirme sürecidir."²¹

"Eğitim; kişinin zihnî, bedenî, duygusal, toplumsal yeteneklerinin, davranışlarının en uygun şekilde ya da istenilen bir doğrultuda geliştirilmesi, ona bir takım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların tümüdür."²²

¹⁹ Gülcan Genç Yıldırım, **Nurettin Topçu'nun Eğitim Anlayışı ve İdeal Öğretmen Modeli** (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2015, s. 9.

²⁰ Selahattin Ertürk, "Türkiye'de Eğitim Felsefesi Sorunu", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Ankara, Sayı: 3, 1988, s. 13.

²¹ Özcan Demirel, **Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretme Sanatı**, 19. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 1997, s. 6.

²² Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, 22. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012, s. 2.

"Eğitim yetişkin bir neslin bir plan ve gayeye göre yetişmekte olan nesillerin gelişimini sağlamak için yaptığı çalışmalardır."²³

Eğitim; bireyleri, doğayı denetleyecek, değiştirecek ve üretim yapabilecek biçimde yetiştirme; bireylerin doğal olgunlaşmalarını arttırma ve davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci olarak tanımlanabilir.²⁴

Eğitim, çevre ayarlaması yoluyla kişinin davranışlarını istendik yönde değiştirme ve değerlendirme sürecidir.²⁵

"Eğitim fertte doğuştan gelen yetenekleri geliştiren, insanların bilgi ve görgülerinde geçerli saydığımız şeyleri yeni nesillere nakleden ve ileride kaydedilecek tekamülü hazırlama iddiasında bulunan en üstün görüş yüceliğini kazandırma isteğine denir."²⁶

Eğitim toplumun arzu ettiği ve önceden belirlenen davranışların bireylere kazandırılması sürecidir. Bu sürece kasıtlı kültürlenme de denir.²⁷

İbni Sina'ya göre eğitim herhangi bir şeyi, alışkanlık kazanıncaya kadar, uzun süre ve kısa aralıklarla tekrarlamak demektir.²⁸

Beyzavi'ye göre eğitim bir şeyi derece derece geliştirerek kemaline ulaştırmaktır.²⁹

Tyler'a göre eğitim, kişinin davranış örüntülerini değiştirme sürecidir.³⁰

²³ Halis Ayhan, **Eğitime Giriş ve İslamiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler**, 2. Baskı, İstanbul: Damla Yayınevi, 1986, s. 14.

²⁴ Yüksel Özden, **Öğrenme ve Öğretme**, 5. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2002, s. 7.

²⁵ Veysel Sönmez, **Eğitim Felsefesi**, Ankara: Anı Yayıncılık, 2005, s. 37.

²⁶ Abdurrahman Dodurgalı, **Ailede Çocuğun Eğitimi**, 2. Baskı, İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998, s.15.

²⁷ Akif Ergin ve Cem Birol, **Eğitimde İletişim**, 3. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık, 2005, s. 20.

²⁸ Ayhan, **Din Eğitimi ve Öğretimi**, 3. Baskı, İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 1997, s. 46.

²⁹ Ayhan, **a.g.e.**, s. 47.

³⁰ Nur Mala, **Cumhuriyetten Günümüze İlköğretim Programlarının Faydacı ve İlerlemeci Ekole Uygunluğu Bakımından Değerlendirilmesi** (Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya, 2011, s. 8.

Emile Durkheim'e göre eğitim fizik ve sosyal tabiatın insan üzerinde meydana getirdiği tesirlerdir.³¹

Görüldüğü üzere eğitim kavramı, bir çok şekilde ve farklı açılardan tanımlanmıştır. Bu yüzden eğitim için genel bir tanım vermek zor olsa da UNESCO'nun yapmış olduğu tanım kapsayıcı bir tanım olarak kabul edilebilir. Bu tanıma göre eğitim; bilmeyi öğrenme, yapmayı öğrenme, birlikte yaşamayı öğrenme ve olmayı öğrenmektir.³²

Eğitim informal eğitim ve formal eğitim olmak üzere ikiye ayrılır:

İnformal Eğitim: hayatın içinde kendiliğinden meydana gelen bir süreçtir. Amaçlı ve planlı yapılmaz, gelişigüzel meydana gelir. Ailede, sokakta, iş yerinde, televizyon önünde, okulda, kısaca yaşam içinde kendiliğinden meydana gelir.

Formal Eğitim: Amaçlıdır; önceden hazırlanan bir program çerçevesinde plan dahilinde yapılır ve öğretim yoluyla gerçekleştirilir. Eğitim süreci öğretmen tarafından planlanır, uygulamaya geçilir ve gözlemlenir. Eğitim başından sonuna kadar özel bir çevre içinde kontrollü olarak yapılır. Sürecin belli aşamalarında ve sonunda değerlendirme yapılır. Formal eğitim, örgün ve yaygın eğitim olarak ikiye ayrılır.³³ 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre de Türk milli eğitim sistemi, örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır.³⁴

Örgün Eğitim: "Belirli yaş grubundaki ve aynı seviyedeki bireylere, amaca göre hazırlanmış programlarla okul çatısı altında, düzenli olarak yapılan eğitimidir. Örgün eğitim, okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarını kapsar."³⁵

³¹ Haluk Öztekin, **Herkesin Aradığı İdeal Öğretmen**, Antalya, 2016, s. 33.

³² Mustafa Aksoy, "Kavram Olarak Hayat Boyu Öğrenme ve Hayat Boyu Öğrenmenin Avrupa Birliği Serüveni", **Bilgi Dergisi**, Sayı: 64, Kış 2013, s. 32.

³³ Nurettin Fidan, **Okulda Öğrenme ve Öğretme**, 3. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012, s. 4-5.

³⁴ Milli Eğitim Temel Kanunu, (1739 S. K.), Haziran 1973.

³⁵ Fahri Kayadibi, **Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Görevlileri**, Ankara: DİB Yayınları, 2000, s. 28.

Yaygın Eğitim: "Yaygın eğitim kavramı çoğunlukla halk eğitimi, yetişkin eğitimi, toplum eğitimi, yaşam boyu eğitim kavramları ile birlikte kullanılır. Ülkemizde en çok "yaygın/halk/yetişkin" eğitimi terimlerinin kullanıldığı görülmektedir."³⁶ Yaygın eğitim kavramının çeşitli tanımları bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir:

"Yaygın eğitim, örgün eğitim sistemi dışında, planlı, programlı ve sistemli olarak yürütülen bir eğitimidir."³⁷

Yaygın eğitim, örgün eğitim olanaklarından hiç yararlanmamış, okullarından erken ayrılmış veya örgün eğitim kurumlarında okumakta olanlara ve meslek dallarında daha yeterli duruma gelmek isteyenlere uygulanan eğitimidir.³⁸

Yaygın eğitim, örgün eğitim sistemine hiç girmemiş, bu sistemin herhangi bir kademesinde bulunan veya bu kademelerden birinden ayrılmış olan kişilere ilgi ve gereksinim duydukları alanlarda yapılan eğitim, olarak tanımlanmaktadır.³⁹

Yaygın eğitim, örgün eğitim ve okul dışı eğitimden ayrı olarak herkesin her mekanda ara sıra ya da sürekli olarak gerçek yaşam içinde edinmiş olduğu bilgi, beceri ve tutumların, bireyin kişisel ilgi ve gereksinimine göre okuduğu, gördüğü, gezdiği deneyimleri ve yaşantılarının ürünü olan eğitimidir.⁴⁰

Birçok tanımı yapılan yaygın din eğitimi için, kapsayıcı bir tanım verilecek olursa, UNESCO'nun tanımı kapsayıcı kabul edilebilir. Bu tanıma göre yaygın eğitim; kurulu eğitim sistemi dışında düzenlenen, saptanabilir öğrenme hedefleriyle, saptanabilir öğrenenler kitlesine hizmet vermesi planlanmış eğitim etkinliğidir.⁴¹

Yaygın eğitim faaliyetleri başlıca şu dört alanda sürdürülmektedir.⁴²

³⁶ Adil Türkoğlu ve Sanem Uça, "Türkiye'de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri", **Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, Aralık 2011, 2 (2), s. 49.

³⁷ Firdevs Güneş, **Yetişkin Eğitimi**, Ankara: Ocak Yayınları, 1996, s. 4.

³⁸ Özcan Demirel, **Eğitim Sözlüğü**, 1. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2001, s. 96.

³⁹ Nurettin Fidan ve Münire Erden, **Eğitime Giriş**, Ankara: Alkım Yayınevi, 1998, s. 13-14.

⁴⁰ Remzi Öncül, **Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü**, MEB Yayınları: İstanbul, 2000, s. 1180-1181.

⁴¹ Fatoş Oktay, "Yaygın Eğitim ve Gençlik Sivil Toplum Örgütleri", **Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi 32. Dönem AB ve Uluslararası İlişkiler Temel Eğitim Programı**, Ankara, 2003, s. 5.

⁴² Beyza Bilgin ve Mualla Selçuk, **Din Öğretimi**, Ankara: Akid Yayıncılık, 1991, s. 53.

1. Genel eğitim programları,
2. Mesleki ve teknik eğitim programları,
3. Çırak, kalfa ve ustalık eğitimi programları,
4. Açık öğretim programları.

Rinpoche, yaygın eğitimin, aklın sezgisel, duygusal, içgüdüsel, sanatsal ve bilinç altı yönlerine doğru yaklaşım konusunda yardımcı olduğunu belirtmektedir. Ona göre yaygın eğitim; kontrol edilemeyen duyguları ve psikolojik rahatsızlıkları kontrol altına almada ve zorluklara çözüm bulmada yardımcı olması ve farklı bir bakış açısı kazandırması nedeniyle, yaşamın her aşamasında toplumdaki bütün gruplar için önemlidir.⁴³

"Yaygın eğitim; okuma yazma öğretiminden, meslek edindirme eğitimine, göçmenlerin yerleştikleri şehirlere uyum sağlama eğitiminden, hizmet içi eğitime kadar çok geniş bir alanı kapsamaktadır."⁴⁴

Milli Eğitim Temel Kanununun 40. maddesinde yaygın eğitimin kapsam, amaç ve görevleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir:⁴⁵

Yaygın eğitimin özel amacı, milli eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak, örgün eğitim sistemine hiç girmemiş yahut, herhangi bir kademesinde bulunan veya bu kademedен çıkmış vatandaşlara, örgün eğitimin yanında veya dışında,

1. Okuma - yazma öğretmek, eksik eğitimlerini tamamlamaları için sürekli eğitim imkânları hazırlamak,
2. Çağımızın bilimsel, teknolojik, iktisadi, sosyal ve kültürel gelişmelerine uymalarını sağlayıcı eğitim imkânları hazırlamak,
3. Milli kültür değerlerimizi koruyucu, geliştirici, tanıtıcı, benimsetici nitelikte eğitim yapmak,
4. Toplu yaşama, dayanışma, yardımlaşma, birlikte çalışma ve örgütlenme anlayış ve alışkanlıkları kazandırmak,
5. İktisadi gücün artırılması için gerekli beslenme ve sağlıklı yaşama şekil ve usullerini benimsetmek,
6. Boş zamanları iyi bir şekilde değerlendirme ve kullanma alışkanlıkları kazandırmak,

⁴³ Oktay, a.g.m., s. 6.

⁴⁴ Sedat Murat (hızl), **Dünden Bugüne İstanbul'da Yaygın Eğitim**, İstanbul, 2009, s. 39.

⁴⁵ Milli Eğitim Temel Kanunu, (1739 S. K.), Haziran 1973.

7. Kısa süreli ve kademeli eğitim uygulayarak ekonomimizin gelişmesi doğrultusunda ve istihdam politikasına uygun meslekleri edinmelerini sağlayıcı imkanlar hazırlamak,

8. Çeşitli mesleklerde çalışmakta olanların hizmet içinde ve mesleklerinde gelişmeleri için gerekli bilgi ve becerileri kazandırmaktır.

Din Eğitimi: Din eğitimi, din ve eğitim gibi kapsamlı iki kavramdan oluşmasından dolayı çeşitli tanımlamaları yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları şöyledir:

Din eğitimi, temelde inanılan dinin eğitimidir.⁴⁶

"Din eğitimi, din kültürünün verilmesi, din kişiliğinin kazandırılması demektir."⁴⁷

Din eğitimi; çocuklarla gençlerin aşama aşama geliştirilmek suretiyle dini, ahlaki ve dünyevi sorumluluklarını yapabilecek hale getirip, toplum içindeki yetişkin müminler arasına katılması sürecidir.⁴⁸

"Din eğitimi insanı ve hayatı olduğu kadar dinin hayat ile ilişkilerini ve onlarla ilişkili soruları ve meseleleri kucaklayan bir bilimdir."⁴⁹

Din eğitimi, dini bilgilerin, beden, zihin ve duygu gelişimleri dikkate alınarak bireylere aktarılması ve onlarda dini bilinçlenmenin sağlatılması sürecidir.⁵⁰

"Din eğitimi, bireyin fıtratında bulunan inanma duygu ve ihtiyacı çerçevesinde din olgusunu kavramasına rehberlik etme ve kabul ettiği dinin önerdiği yaşam biçimini öğrenmesine yardımcı olma sürecidir."⁵¹

⁴⁶ Cemal Tosun, **Din Eğitimi Bilimine Giriş**, 2. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2002, s. 7-8.

⁴⁷ B. Bilgin, "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 1, Ankara, 1981, s. 474.

⁴⁸ Kerim Yavuz, **Günümüzde Din Eğitimi**, Adana:Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998, s.52.

⁴⁹ Yavuz, **a.g.e.**, s. 50.

⁵⁰ Hatice Öncel, **İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programının Kültürler Arası Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi** (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013, s. 13.

⁵¹ Muhiddin Okumuşlar ve Fatih Genç, "Din Eğitiminin Bilimselleşmesi/Neliği", **Din Eğitimi El Kitabı** içinde, Recai Doğan ve Remziye Ege (Ed.), 1. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012, s. 55.

Din eğitimi için yapılan tanımlar arasında şu tanımın son zamanlarda daha yaygın tercih edildiği görülmektedir: "Din eğitimi, bireyin dini davranışlarında, kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecidir."⁵²

Din eğitiminin uygulama kısmına "din eğitimi faaliyeti"; bu faaliyeti kendisine konu edinerek inceleyen bilime "din eğitimi bilimi" denir.⁵³ Bu kavram, din, eğitim, bilim kavramlarından oluşmaktadır ve din eğitimi, eğitim bilimi kavramlarını da barındırmaktadır.⁵⁴ Din eğitimi bilimi; bireyin dini davranışlarında kendi yaşantısı vasıtasıyla, kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecini geçmiş, bugünü ve geleceğiyle, bilimsel metotları kullanarak, açıklamaya ve kontrol altına almaya çalışan bilimsel disiplindir.⁵⁵

Din eğitimi ve öğretimi, farklı hedef kitlelere, farklı düzeylerde uygulanmaktadır. İlköğretim, ortaöğretim, İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinde, camilerde farklı düzeylerde ve her birine ait özel metotlarla din eğitimi verilmektedir. Din eğitimi öğretim metotları ve teknikleri bakımından genel öğretimden ayrılmaz. Eğitim biliminin tarihi süreç içerisinde edindiği tecrübeler, geliştirdiği metot ve teknikler din eğitimi için hazır imkanlar olarak alınıp din eğitiminin amaçları yönünde ve ona uygun şekilde kullanılmaktadır.⁵⁶

Din eğitimi de eğitim gibi informal ve formal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Formal din eğitimi, örgün din eğitimi ve yaygın din eğitimi olarak iki kısımdan oluşmaktadır.⁵⁷ Tezin konusu, yaygın din eğitimi faaliyetleriyle ilgili olduğundan, burada yaygın din eğitimi ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

Yaygın Din Eğitimi: Yaygın din eğitimi için yapılmış çeşitli tanımlardan bir kaç tanesi şöyledir:

⁵² Tosun, **a.g.e.**, s. 27.

⁵³ Muhiddin Okumuşlar ve Fatih Genç, **a.g.m.**, s. 56.

⁵⁴ Tosun, **a.g.e.**, s. 5.

⁵⁵ Tosun, **a.g.e.**, s. 30-31.

⁵⁶ Suat Cebeci, "Din Öğretimi Yöntemleri", **Etkili Din Öğretimi** içinde, Şaban Karaköse (Ed.), 3. Baskı, İstanbul, 2010, s. 310-316.

⁵⁷ Süleyman Akyürek, "İlk ve Orta Öğretimde Din Öğretimi: Kuramsal Çerçeve", **Din Eğitimi El Kitabı** içinde, s. 83.

Yaygın din eğitimi, örgün din eğitimine hiç girmemiş veya herhangi bir kademesinde bulunan yada bu kademedan ayrılmış olan vatandaşlara, örgün eğitimin yanında veya dışında dini bilgilerin verilmesidir.⁵⁸

"Yaygın din eğitimi; örgün eğitim kurumlarında verilen din eğitimi ve öğretiminin dışında, halkı din konusunda aydınlatmak, onları batıl inanç ve hurafelerden arındırmak, dinin kardeşlik, hoşgörü, özveri gibi ilkelerini bireylere kazandırmak ve ibadetlerin usulüne uygun olarak yerine getirilmesine yardımcı olmak üzere yapılan etkinliklerin tümüdür."⁵⁹

Toplumdaki her kesime dini bilgi veren, hayatı yorumlama becerisi kazandıran, ortak dini ve milli değerleri aşılayan; dinin kardeşlik, özveri, hoşgörü gibi özelliklerini kazandıran, dini pratiklerin usulünce yerine getirilmesine yardımcı olan fakat, sonuçta kişiye dini bir meslek kazandırmayan ve bu alanda bir görev alabilme hakkını vermeyen eğitimidir.⁶⁰

Halkı din konusunda aydınlatmak için değişik mekanlarda, değişik kişilerce yapılan etkinliklerin tamamıdır.⁶¹

"Yaygın din eğitimi, her yaş ve eğitim düzeyindeki bireye, örgün din eğitiminin dışında, hayat boyu sunulan bir eğitimidir."⁶²

Yaygın din eğitimi için Tosun tarafından yapılan tanım diğer tanımlara göre daha kapsamlıdır.⁶³

Yaygın din eğitimi, yetişkinlere ve okul dışındakilere, örgün eğitim dışında ya da yanında, din eğitimi ihtiyacında ve isteğinde olanlara, resmi ya da özel kurum ve kuruluşlarca, (her yaştan din eğitimi ihtiyacı duyanların ve özellikle de) yetişkinlerin dini bilgilerini arttırmak, dini anlayışlarını geliştirerek hayatın dini boyutunu

⁵⁸ Mehmet Bulut, "Yaygın Din Eğitimi", **Diyanet İlmî Dergi**, Ankara, Cilt: 29, Sayı: 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 1993, s. 3; R. Doğan, "Yaygın Din Eğitim Açısından İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış", **Dini Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3, Ocak-Nisan 1999, s. 261.

⁵⁹ Hüseyin Yılmaz, **Din Eğitimi ve Sosyal Barış**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, s. 128.

⁶⁰ Banguoğlu, Tahsin vd., **Millî Eğitim ve Din Hayatı**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1981, s. 114.

⁶¹ R. Doğan, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler", **Dini Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 1, 1988, s. 494.

⁶² Kayadibi, **a.g.e.**, s. 29.

⁶³ Tosun, **a.g.e.**, s. 156.

yorumlamalarına yardımcı olmak amacıyla verilen planlı, amaçlı din eğitimidir.

Yaygın eğitim tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanoğlu çevreyi tanımak, denemek, biriken deneyim ve bilgilerini yakınlarına aktarmak alışkanlığını ve yeteneğini kazanmış, sürekli bir öğrenme ve öğretme süreci içinde hayatını sürdürmüştür. En başta belli gruplara, belli sınıflara yönelmiş olan eğitim, zamanla toplumun tümünü içine almıştır. Bütün peygamberler yaygın din eğitimi görevini büyük bir şevkle yapmışlardır.⁶⁴"Dini teşkilatlanmanın tam oluşturulmadığı, eğitim-öğretim faaliyetlerinin henüz tam formal hale gelemediği, eğitimin organize faaliyetlerden çok ferdi çabalarla sürdürüldüğü dönemlerde, yaygın eğitim ve yaygın din eğitimi faaliyetleri ön planda olmuştur."⁶⁵

Yaygın din eğitimi, temel eğitim, orta öğretim ve yüksek öğretim kurumlarındaki genel ve mesleki din eğitiminin dışında yer alan din eğitim ve öğretimi faaliyetlerinin tümünü kapsamaktadır. Her yaş ve eğitim düzeyindeki bireye, örgün din eğitiminin dışında hayat boyu verilen bir eğitimidir. Bu eğitimin faaliyet alanı, camilerdeki hutbe ve vaazlardan dini yayınlara kadar oldukça geniştir. Hedefindeki kitleler de çok çeşitlidir.⁶⁶

Yaygın din eğitimi olgusu, genel eğitim ve örgün din eğitiminin amaç, ilke ve yöntemlerinden tamamen bağımsız olarak düşünülemez. Çünkü her ikisi de bir eğitsel faaliyettir.⁶⁷ Yaygın din eğitiminin amaçları şöyle özetlenebilir:

- Muhatabını, İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak esasları konusunda bilgilendirmek ve bu bilgileri hayatına geçirmesini sağlamak⁶⁸,

⁶⁴ İlhan Yıldız, "Hz. Peygamber'in Mekke Dönemi Yaygın Eğitim Çalışmaları", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, Van, 1998, s. 304-305.

⁶⁵ Bulut, "Osmanlı Devletinde Dini Teşkilatlanma ve Yaygın Din Eğitimi", **Diyanet İlmi Dergi**, Cilt: 35, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 1999, s. 115.

⁶⁶ Bulut, a.g.m., s. 4.

⁶⁷ H. Yılmaz, "Toplumsal Barışa Katkısı Açısından Yaygın Din Eğitimi Kurumları", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, Sivas, 2001, s. 6-18.

⁶⁸ Muammer Döner, **Yaygın Din Eğitiminde Hutbelerin Rolü** (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2004, s. 10.

- Muhatabına İslam dininin değerlerini fark ettirmek ve dini bilgiler, duygular, beceriler kazandırarak hayatın dini boyutuyla başa çıkabilmesinde yardımcı olmak,
- Muhatabını batıl inanç ve hurafelerden arındırmak, ibadetlerini usulüne uygun olarak yapmasına yardımcı olmak⁶⁹,
- Dini-ahlaki problemlerinin çözümünde muhatabına rehberlik etmek,
- Muhatabına Kur'an'ı doğru ve usulüne uygun öğretmek ve Kur'an meali okuma alışkanlığı kazandırmak,
- Barış kültürünün geliştirilmesine ve hoşgörü ortamının oluşturulmasına katkı sağlamak.⁷⁰

Yaygın din eğitiminde hedef kitle sadece yetişkinler değil, çok farklı kabiliyetlere, öğrenme yeteneklerine, ihtiyaçlara, özelliklere, kültürlere ve yaş gruplarına sahip toplumun tüm kesimidir.⁷¹ Yaygın din eğitimi; sadece yetişkinlere değil toplumun tüm kesimlerine yönelik olup, gönüllük esasına dayanmaktadır. Toplumun tüm fertlerine hitap etmesi, her türlü yerleşim yerinde verilebilecek olması yaygın din eğitiminin imkanını göstermektedir. Örgün din eğitiminin boş bıraktığı alanları tamamlar. Örgün eğitim gibi kurumlaşmış ve resmi değildir ve konuları arasında sıralı ve hiyerarşik bir yapı yoktur.⁷²

Yaygın din eğitimi kurumları her yaş ve eğitim düzeyindeki toplum bireylerine örgün kurumlar dışında hayat boyu dinin öğretildiği yerlerdir.⁷³ Yaygın din eğitiminin gerçekleştirilme alanları, aile ortamı, camiler, mescidler, tekke ve zaviyeler, vakıflar, loncalar, evler, hastaneler, ceza ve tutuk evleri, toplu iş yerleri, çocuk yuvaları ve huzur evleri, kahvehaneler ve kıraathaneler, kütüphaneler, kışlalardır.⁷⁴ Yaygın din eğitimi

⁶⁹ Adem Korukcu, "İlahiyat Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Yaygın Din Eğitimine Bakışları", **Değerler Eğitimi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 21, Haziran 2011, s. 56.

⁷⁰ R. Doğan, "Yaygın Din Eğitiminin Neliği", **Din Eğitimi El Kitabı** içinde, s. 272-273.

⁷¹ R. Doğan, "Yaygın Din Eğitiminin Neliği", s. 274.

⁷² Nebiye Yaşar, **Yaygın Din Eğitimi Açısından Yetim Çocuklara Uygulanan Sosyal Sorumluluk Projelerinde: İstanbul Örneği 2008-2013** (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, s. 6.

⁷³ Hasan Hüseyin Palabıyık, **Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camilerin Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri: Mardin Örneği** (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2013, s. 54.

⁷⁴ Bulut, **a.g.t.**, s. 45-51.

muhatapın durumuna göre her zaman gerçekleştirilmektedir, belirli bir zaman kısıtlaması yoktur.⁷⁵

Yaygın din eğitiminin metotları din eğitiminin metotlarından farklı değildir. Muhataba, konuya, zamana ve şartlara göre uygun metotlar seçilmektedir.⁷⁶ Yaygın din eğitiminde anlatım, soru-cevap, gösteri, grup tartışması ve bireysel öğrenme-öğretme yöntem ve teknikleri vb. kullanılmaktadır.⁷⁷

Yaygın eğitim ülkemizde resmi olarak DİB tarafından yürütülmektedir. Anayasanın 136. maddesinde “Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncelerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir.”⁷⁸ ifadesiyle, DİB'in kurumsal yapı içerisindeki yeri belirlenmiş, DİB'in kuruluş ve görevleri ile ilgili, 22.6.1965 tarih ve 633 sayılı kanunun birinci maddesiyle de görevleri şu şekilde açıklanmıştır: “İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere, Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. DİB, Anayasa'da belirtilen, milletçe dayanışma ve bütünleşme amacına ulaşmak için gerçekleştirdiği yaygın din eğitimi faaliyetlerini merkez teşkilatında, Din İşleri Yüksek Kurulu, Din Hizmetleri, Din Eğitimi, Dini Yayınlar ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı birimleri; taşra teşkilatında ise, il ve ilçe müftülükleri ve eğitim merkezi müdürlükleri ve yurtdışı teşkilatlarıyla yürütür.”⁷⁹

Diyanet İşleri'nin yaygın din eğitimi faaliyetlerini yürüttüğü mekanlar; Kur'an kursları, camiler, hizmet içi eğitim kursları, ihtisas kursları, cezaevleri, hac ve umre hizmetleri, seri konferanslar, sempozyumlar, şuralar, istişare toplantıları, yayın faaliyetleri olarak sayılabilir.⁸⁰ Yaygın din eğitime katkıda bulunan kurumlar olarak da İlahiyat Fakültelerini, Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğünü ve

⁷⁵ R. Doğan, "Yaygın Din Eğitiminin Neliği", s. 276.

⁷⁶ Döner, **a.g.t.**, s. 11.

⁷⁷ R. Doğan, "Yaygın Din Eğitiminin Neliği", s. 281-282.

⁷⁸ B. Bilgin, **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**, Ankara: AÜİF Yayınları, 1988, s. 104.

⁷⁹ Ayşegül Gün, **Yaygın Din Eğitimi Kapsamında Kadının Eğitimi** (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2011, s. 6-7.

⁸⁰ Döner, **a.g.t.**, s. 13.

bu genel müdürlüğe bağlı İmam Hatip Liselerini ve İmam Hatip Ortaokullarını, TRT kurumuna bağlı radyo ve televizyon kanallarını, basılı yayın olarak katkıda bulunan MEB, Kültür Bakanlığı ve Türk Tarih Kurumu'nu sayabiliriz.⁸¹

Özel nitelikli yaygın din eğitimi ise, başta aileler yoluyla olmakla birlikte, kitle iletişim vasıtaları, konferans, seminer ve panel gibi etkinlikler vasıtasıyla, resmi bir yönü olmayan kişi veya kişilerin gerçekleştirmiş olduğu eğitimidir.⁸²

2.1.2. Yaygın Din Eğitiminin Vasıtaları

Çalışmanın asıl konusu olan kitle iletişim araçlarına geçmeden önce, kitle iletişim dışındaki diğer vasıtalar hakkında burada kısaca bilgi verilecektir.

Hutbe: Hutbe, hatibin cuma namazlarından önce ve bayram namazlarından sonra, minberde cemaate yönelik yaptığı dini konuşmadır. Hutbenin amacı, vaaz ve nasihat vererek Müslümanları bilgilendirmek, onları iyiliklere yöneltmek, dini duygularını geliştirmek ve kötülüklerden uzaklaştırmaktır yani İslami bir bilgi ve düşüncüyü veya bir konuyu usulüne uygun olarak cemaate sunmak ve benimsetmektir. Hz. Peygamber'in sürekli olarak irad ettiği hutbelerin tamamı eğitime araç olmuştur. Günümüzde de tebliğ faaliyetlerini yürütmekle sorumlu olan din görevlileri tarafından kullanılmaktadır.⁸³ "İbadetin bir rüknü olarak hutbe, mezheplere göre değişmekle birlikte, genel olarak Allah'a hamd, Peygambere salavat, cemaate nasihat ve dualardan oluşmaktadır."⁸⁴ Hutbe, halkın çokça dinlemek fırsatı bulduğu yaygın din eğitiminin en önemli vasıtalarından biridir.⁸⁵

Vaaz: Vaaz, kalbi yumuşatacak surette tatlı sözlerle öğüt vermek demektir. Kur'an'ın irşad edilmesine ve Kur'an dilinde insanların birbirlerine doğru yolu göstermelerine de denilir. Vaaz veren kimseye vaiz denir ve cami içinde gerçekleştirilir.

⁸¹ Bulut, **Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitimindeki Yeri** (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997, s. 57.

⁸² Korukcu, "Yaygın Din Eğitiminde İlahiyat Fakültelerinin Yeri ve Önemi", **Değerler Eğitimi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 20, İstanbul, 2010, s. 103.

⁸³ Döner, **a.g.t.**, s. 32.

⁸⁴ Halise Kader Zengin, "Son Dönem Cumhuriyet Hutbelerinin İçerik Analizi(2003-2011 Yılları Arası)", **Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu-II**, (30 Mart-01 Nisan 2012), Ankara: DİB Yayınları, 2013, s. 124.

⁸⁵ Doğan, **a.g.m.**, s. 492.

Dini konularda toplumu aydınlatmada, vaaz yoluyla eğitim önemli bir yer tutmaktadır. İslam'da, yaygın din eğitiminin en önemli vasıtasıdır. Cuma günleri cuma namazından önce, Ramazan ayında teravihten önce yapılan vaazlar toplumun bilgilendirilmesi açısından çok önemlidir.⁸⁶ Vaaz veriliş süresi itibarıyla daha uzun ve geniş tutulması bakımından hutbeden farklıdır.⁸⁷

Kuran Kursları: Kuran kursları, yaygın din eğitiminin yapıldığı yerlerdir ve aynı zamanda yaygın din eğitiminin önemli bir vasıtası kabul edilebilir. Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlıdır. Kur'an'ı yüzünden okumanın öğretildiği, tecvit bilgisinin verildiği, İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak esaslarının öğretildiği yerlerdir.

Merkez İrşad Ekipleri: Diyanet İşleri Başkanlığı'nın merkez teşkilatına bağlı olarak görev yapan din görevlileri tarafından gerçekleştirilen bir yaygın eğitim türüdür. Aynı zamanda yaygın eğitim vasıtalarındandır. DİB tarafından halkı dini konularda bilinçlendirmek için merkezlerden gönderilen irşad ekipleri ile yapılmaktadır. Özellikle kalkınmada öncelikli yörelere ve yetersiz sayıda vaizi olan il ve ilçelere ekipler gönderilir.⁸⁸

Konferans, Panel ve Sempozyumlar: DİB tarafından halkın akademik seviyede bilgilenmesine, önemli ve güncel dini konuların tartışılarak fikir geliştirilmesine, geliştirilen fikir ve düşüncelerin paylaşılmasına katkıda bulunan yaygın din eğitimi faaliyetlerindendir.⁸⁹

Kitle İletişim Araçları: Yaygın din eğitiminin konumuzu ilgilendiren vasıtasının kitle iletişim araçları olması sebebiyle aşağıda bu konuyu daha ayrıntılı bir şekilde ele almayı uygun gördük. Kitle iletişim araçlarına geçmeden önce kısaca iletişim ve kitle iletişimi hakkında bilgi vermenin faydalı olduğunu düşünmekteyiz.

⁸⁶ Doğan, "Yaygın Din Eğitim Açısından İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış", s. 259-262.

⁸⁷ Bulut, **a.g.t.**, s. 36-39; Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Doğan, "Osmanlı'nın Son Döneminde Yaygın Din Eğitiminde Vaaz ve Vaizlik", **Diyanet İlmî Dergi**, Cilt: 35, Sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart 1999, s. 171-206; "Yaygın Din Eğitim Açısından İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış", s. 257-272.

⁸⁸ R. Doğan, "Yaygın Din Eğitiminin Neliği", s. 277.

⁸⁹ R. Doğan, "Yaygın Din Eğitiminin Neliği", s. 278.

Toplumların gelişmesi, geniş kitlelere ulaşmayı olanaksızlaştırınca, teknolojik gelişmelerin de yardımı ile, bir takım kitlelere yönelik, aynı anda pek çok kimseye seslenebilecek ya da mesajı verebilecek iletişim araçları geliştirilmiştir. Günümüzde bu araçlara, aralarında farklılıklar olmasına rağmen, tek bir ad altında "kitle iletişim araçları", bu araçlarla yapılan iletişime de "kitlesel iletişim" diyoruz.⁹⁰ Kitlesel iletişim olgusunun ortaya çıkması ve giderek yaygınlaşması ile yüz yüze iletişim yeni boyut kazanmıştır. Birbirinden bağımsız çok geniş kitlelerin, kitlesel iletişim araçlarına açık olmaları, onların tutumlarını, davranışlarını ve bilgi düzeylerini etkilemeye başlamıştır.⁹¹

Katılanların sayısı esas alındığında iletişim; iç iletişim, kişiler arası iletişim, örgütsel iletişim, kitle iletişimi, şeklinde sınıflandırılabilir. Kitle iletişimi, kaynak kişilerce, ortak semboller kullanılarak kodlanan bilgi, duygu, düşünce, kanaat, tutum ve davranış biçimlerine ilişkin mesajların, kitle iletişim araçları vasıtasıyla geniş insan topluluklarına aktarılması ve bu kitleler tarafından yorumlanması sürecidir.⁹² Kitle iletişimin işlevleri üzerine yapılan birçok sınıflandırma bulunmaktadır. Bunlar arasında en popüler olan UNESCO Komisyonunca hazırlanan ve MacBride raporu olarak bilinen çalışmadır. Bu raporda kitle iletişimin 8 işlevinden bahsedilmektedir:

1. Haber ve bilgi alma işlevi
2. Toplumsallaştırma işlevi
3. Güdüleme işlevi
4. Tartışma ortamı hazırlama işlevi
5. Eğitim işlevi
6. Kültürün gelişmesine katkı işlevi
7. Eğlendirme işlevi

⁹⁰ Aysel Aziz, "Kitle İletişim Araçları İle Yaygın Eğitim", **Yaygın Eğitim ve Sorunları** içinde, Mesut Özgen (hazl.), Türk Eğitim Derneği 11. Eğitim Toplantısı, Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları, 12-13 Kasım 1987, s. 69-70.

⁹¹ Aziz, **Toplumsallaşma ve Kitlesel İletişim**, (Doçentlik Tezi), Ankara: AÜ Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları No: 2, 1982, s. 48.

⁹² Hüseyin Certel, "Din-İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri", **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 21, 2008, s. 138.

8. Bütünleştirme işlevi⁹³

Görüldüğü gibi kitle iletişimin işlevlerinde eğitim ve eğitimle alakalı maddeler yer almaktadır. Kitle iletişim araçları, sadece bireyler üzerinde doğrudan etkide bulunmaz. Aynı zamanda kültürü, bilgi birikimini, bir toplumun norm ve değer yargılarını da etkiler. Yaygın eğitim faaliyetlerinde kitle iletişim araçları, sürekli olarak kullanılmaktadır.⁹⁴

Kitle iletişim araçları; kitlesel bir boyutta ileti dağıtabilen araçlardır.⁹⁵ Mesajı ileten/kaynak ve alıcı/hedef kitle arasında aracı durumundadırlar. Bunun için kitle iletişim araçları tutum değişikliği araçları olarak tanımlanabilir.⁹⁶ Günümüzde kitle iletişim araçları denilen kanallar oldukça çeşitlenmiş bulunmaktadır. Radyo, televizyon, gazete, dergi, internet, e-mail, toplu SMS, sinema, tiyatro, el ilanları, reklam panoları, romanlar, çizgi romanlar, hikâye ve masal kitapları vb. birer kitle iletişim aracıdır. Günümüzde insanlar, başkalarıyla kişiler arası iletişim halinde olmanın dışında dinleyici, okuyucu ve izleyici olarak da iletişim ağının bir parçası olmakta ve değişik kanallar vasıtasıyla gerçekleşen milyonlarca kitle iletişimini paylaşmaktadırlar.⁹⁷

Kitle iletişiminde, iletişim tek yönlüdür ve izleyici kitlenin anında cevap verme olasılığı yoktur. Okuyucu mektupları, stüdyo katılımcıları, görüş beyan etmeler kitle iletişim araçlarına yönelik geribildirim sayılabilir.⁹⁸

Kitle iletişim araç ve yöntemlerinin ortak özellikleri, bireyleri uzaktan etkileyebilmesi, çok sayıda bireye aynı anda etki yapabilmesi ve tek yönlü iletişim

⁹³ E. Özgür Gönenç, "Siyasal Yaşamın Belirlenmesinde Kitle İletişim Araçlarının Rolü", **İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 17, 2003, s. 34-35.

⁹⁴ Raziye Pekşen Akça ve Vesile Şenol, "Müzik, Reklam ve Kitle İletişimin Ergen Üzerindeki Etkisi", **Akademik Bakış Dergisi**, Ocak-Şubat 2012, Sayı: 28, s. 2.

⁹⁵ http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/52/01/966493/dosyalar/2013_01/22075126_ktleletmaralarivedeerlerbror.pdf (Erişim Tarihi: 01.01.2017).

⁹⁶ Mustafa Arslan, "Dindarlık Algısını Şekillendirmede Kitle İletişim Araçları", **IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri** içinde, (12-16 Ekim 2009), Cilt: 1, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010, s. 336.

⁹⁷ Certel, a.g.m., s. 138-140.

⁹⁸ İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar, **Öteki Kuram**, Ankara: Erk Yayınları, 2010, s. 202.

araçları olmasıdır. Ayrıca kitle iletişim araçları, diğer iletişim araç ve yöntemlerinin birkaçını bir arada kullanabilmektedir.⁹⁹

Kitle iletişimin izleyici kitlesi geniştir; sadece belirli bir gruba değil, yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası topluluklara seslenir. İzleyici kitle farklı niteliklere sahip insanlardan oluşur. Kitle iletişimi herkese açıktır. Kitle iletişim araçları birbirlerinden ayrı olan çok sayıda insana hitap edebilir. Bu özelliği ile, coğrafi sınırları aşar.¹⁰⁰

Kitle iletişim araçları insanlara yoğun bir mesaj aktarımında bulunmakta, ayrıca bireylerin ve toplumun yapısında sosyal davranış değişikliklerinin oluşturmaktadır. Topluma yeni yaşam modelleri sunarak, yeni beklentilerin, duyguların, düşüncelerin, değerlerin, inançların, tutumların ve eylemlerin oluşmasını sağlamaktadırlar.¹⁰¹ Bu araçların en önemli etkisi, insanlarda tavır ve düşünce değişikliği oluşturması olarak gösterilmektedir.¹⁰²

Kitle iletişim araçlarının toplumsal yaşam üzerindeki etkileri, toplumsal değişiklik oluşturup bunların yayılmasını sağlaması, kamuyu ilgilendiren konuların önemini vurgulanması ve popüler kültür oluşturması olarak sayılabilir.¹⁰³ Sosyo-kültürel değişmeyi etkileyen birçok faktör olsa da günümüzde bu faktörlerin en etkili kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçlarının bu konuma yükselmelerinde teknolojik gelişmelerin onlara sağladığı fırsatlar çok önemlidir.¹⁰⁴ "Kitle iletişim araçları ve küreselleşme dalgası, sınırları ortadan kaldırmış ve dünyayı

⁹⁹ Kamuran Çilenti, "Çocuk ve Kitle İletişim Araçları", **Çocuk ve Eğitim** içinde, Nizamettin Koç (hızl.), Türk Eğitim Derneği III. Eğitim Toplantısı, Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları, 25-26 Ekim 1979, s. 47-54.

¹⁰⁰ Tarkan Oğuz, "Kitle İletişimi", **İletişim Bilgisi** içinde, Nezih Orhon ve Ufuk Eriş (Ed.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, 2012, s. 131; Abdülkerim Bahadır, "Günümüz Kitle İletişim Araçlarının Ruhsal ve Toplumsal Hayatımız Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Korunma Yolları", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 7, Konya, 1997, s. 469.

¹⁰¹ Fadime Dilber, "Kitle İletişim Araçları ve Suç Olgusu", **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 16 (Özel Sayı 1), Karaman, 2014, s. 60.

¹⁰² Ayşe Sezgin, "Hayvancılığa Yönelik Yeniliklerin Benimsenmesinde Kitle İletişim Araçlarının Etkisinin Analizi: Erzurum İli Örneği", **Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi**, Sayı: 16(1), Kars, 2010, s. 13.

¹⁰³ Ceyda Ilgaz Büyükbaykal, "Kitle İletişim Araçları ve Toplumsal Yaşam", **İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 21, İstanbul, 2005, s. 73.

¹⁰⁴ Selçuk Kırtepe, "Sosyo-Kültürel Değişme ve Kitle İletişim Araçları", **Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Tokat, 2014, Cilt: II, Sayı: 2, s. 241.

küçültmüştür." ¹⁰⁵ Bu gelişme doğrultusunda kitle kültürü olmuştur. Böylece kitle iletişim araçları insanın duyarlılığını, toplumda yaşama biçimini hatta değerler sistemini değiştirir hale gelmiştir. ¹⁰⁶

2.1.3. Kitle İletişim Araçlarıyla Yaygın Din Eğitimi

Kitle iletişim araçları geniş halk kitlelerini topluca harekete geçirmede, yönlendirmede, değişime uğratmada etkili olarak kullanılmaktadır. Bu araçlarda kişilerin benzer tepkiler göstermesini sağlayacak kültürel kodlar üretilmekte ve bunlar toplumda yaygınlaştırılmaktadır. Günümüzde kitle iletişimi yolu ile eğitim yapılması, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak yoğun biçimde kullanılmaktadır. Eğitimde kitlesel iletişim yönteminin ve bunu sağlayan kitle iletişim araçlarının kullanılması, ulusal eğitim politikası yönünden olduğu kadar, kamu ve özel hizmet kuruluşlarının da kullanmaları gereken bir yöntemdir. Özellikle hizmetini belirli, sınırlı sayıda olmayan, geniş kitlelere yayması gereken kurum ve kuruluşların bu yöntemden yararlanmaları önemlidir. ¹⁰⁷

İletişim araçları fikir ve inanç yayıcı; belli açılardan yorumlarla fikir ve inançlara altyapı oluşturucu tesirlere sahiptir. ¹⁰⁸ Kitle iletişim araçları yeni eğitim teknolojilerinin gelişmesini ve kullanılmasını da sağlamıştır. Araştırmalarda bireyin eğitilmesi noktasında eğitim kurumları kadar, kitle iletişim araçlarının da önemli bir rol üslendiği ortaya konmaktadır. Toplumlarda nesillere, devamlı çeşitli şekillerle ve yöntemlerle eğitim ve öğretim yapılmıştır. Kitle iletişim araçlarından eğitimde, bilhassa yetişkin eğitiminde yararlanılmaktadır. ¹⁰⁹

Teknolojinin gelişmesiyle beraber yaygın din eğitiminde kitle iletişim araçları daha etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Mektup, telefon, faks, gazete, dergi,

¹⁰⁵ Talip Küçükcan, "Dini Yayıncılıkta İnternet", **II. Uluslararası Dini Yayınlar Kongresi** (5-7 Kasım 2004), Ankara: DİB Yayınları, 2005, s. 211.

¹⁰⁶ Füsun Ataseven, "Teknolojik Gelişme, Kitle İletişim Araçları ve Okul", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1991, Sayı: 6, s. 88-89.

¹⁰⁷ Aziz, a.g.m., s. 70-74.

¹⁰⁸ Mehmet Doğan, "Gençlik ve İletişim Araçları", **Gençlik Dönemi ve Eğitimi** içinde, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000, s. 35.

¹⁰⁹ Bekir Kocadaş, "Kitle İletişim Araçları Eğitim İlişkisi" **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı: 2, 2004, s. 130-134.

radio, televizyon, teyp ve video kasetleri, bilgisayar ve internet programları, dinî içerikli kitaplar, çeşitli vesilelerle düzenlenen sempozyum, konferans, seminer ve paneller, toplu iftarlar, dinî gün ve gecelerle ilgili programlar, anma törenleri vs. etkinlikler aracılığıyla yayılan dinî mesajlar, bireysel ve toplumsal yaşantıları etkilemekte ve yönlendirmektedir.¹¹⁰

Kitle iletişim araçlarının yaygın din eğitiminde kullanımı üç çeşittir:

1-Kitle İletişim Araçlarının Din Eğitimi Verme Amaçlı Olarak Kullanımı:

Kitle iletişim araçları dini mesajları geniş kitlelere ulaştırma için uygun imkanları sunmaktadır. Dolayısıyla bu araçlar doğrudan yaygın din eğitimi aracı olarak kullanılabilir. Dini yayınlar ve dini televizyonların din eğitimi vermek için kitle iletişim araçlarını kullanması buna örnektir. Kasıtlı ve planlı bir şekilde muhatapın dini fikir ve düşüncelerini geliştirmek ve hatta değiştirmek için hazırlanan bu materyaller, çekicilikleri ve ekonomik olmaları gibi birçok sebepten ötürü, formal eğitime göre daha fazla olanak sağlayabilmekte ve insanlar üzerinde daha etkili olabilmektedirler.¹¹¹

2- Kitle İletişim Araçlarının Dini Konuları İçermesi:

Kitle iletişim araçları kasıtlı olarak yaygın din eğitimi için kullanılırsalar da, ilettikleri mesajlarla toplum üzerinde etkili olmakta ve dolaylı yoldan yaygın din eğitimi yapmaktadırlar. Özellikle din eğitimi vermek amaçlı yapılan yayınların dışında, din ve din ile alakalı konuların çeşitli kitle iletişim araçlarında ele alındığı görülmektedir.

3- Kitle İletişim Araçlarının Dinin Toplumsal İşlevlerini Yerine Getirmesi:

Kitle iletişim araçlarıyla yapılan yaygın din eğitiminin üçüncü bir boyutu, dinin sosyal bütünlüğü sağlama işlevidir. Kitle iletişim araçları yoluyla yapılan din eğitimi, toplumda dinin sosyal bütünlüğü sağlamasına katkıda bulunur.¹¹²

¹¹⁰ H.Yılmaz, "Toplumsal Barışa Katkısı Açısından Yaygın Din Eğitimi Kurumları", s. 6-18.

¹¹¹ Ayşe Zişan Furat, "Kitle İletişim Araçları ve Yaygın Din Eğitimi", **Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu-I** (30 Mart-01 Nisan 2012), Ankara: DİB Yayınları, 2013 s. 155.

¹¹² Furat, a.g.m., s. 156-158.

Toplumsal gelişmeye bağlı olarak, çeşitli sivil/ticari ve dini gruplar, kitap, gazete, dergi, radyo, televizyon ve internet gibi, iletişim araçlarının bütün çeşitlerini ‘dinin hizmetine’ sunmuş görünmektedir.¹¹³ Kitle iletişim araçları günümüzde geleneksel dini sosyalleşme araçlarına ek olarak karşımıza çıkmaktadır. Medya, dini sosyalleşmede dini bilgilerin aktarımını sağlamakta ve geniş kitlelere dini kültürü tanıtıcı ve benimsetici faaliyetler yapmaktadır. Ayrıca filmler, müzik, tartışma ve haber programları gibi görsel ve işitsel yayınlarla karakterler, bireylerin örnek aldığı, sonuçta da dini tutum ve davranışlarını ona göre düzenlediği rol model olmaktadır.¹¹⁴ Kitle iletişim araçlarıyla sürdürülen yaygın din eğitimi faaliyetlerinin, hedef kitle üzerinde etkili olması sebebiyle kitle iletişim araçları günümüzde din eğitiminde önemli bir konuma sahip olmuştur.

Şebnem Dergisi’nin süreli yayın kategorisine girmesi dolayısıyla çalışmamızın birinci dereceden süreli yayınlar özelinde de dini süreli yayınlar konularıyla alakadar olması sebebiyle burada bu konuları ayrıca değerlendirmeyi uygun gördük.

2.2. Süreli ve Dini Süreli Yayınlar

Bu bölümde, süreli yayın ve süreli yayınla ilgili kavramlar verilip, süreli yayınların toplum üzerindeki etkisine değinilecektir. Ardından süreli yayınların yaygın eğitimde kullanılmasına yer verilecektir. Süreli yayınlar içerisinde de konumuzla bizzat alakalı olduğundan derginin üstün yönleri ele alınacaktır. Ardından dini süreli yayınlarla yürütülen yaygın din eğitimi faaliyetlerinden bahsedilecektir.

2.2.1. Süreli Yayın

Basın: Geniş anlamda belirli zamanlarda basılıp, her çeşit haberi ve düşünceleri topluma ulaştıran tüm yayın ürünleridir. Basının en belirgin özelliği belli zamanlarda basılıp yayınlanmasıdır. Dar anlamıyla basın haberleri ve düşünceleri toplayan, değerleyen ve işleyen, bunları başkalarına ileten yazılı kitle iletişim aracıdır. Günlük basın ürünlerine gazete, haftalık, on beş günlük ve aylık basın ürünlerine de

¹¹³ Mehmet Akgül, "Medya ve Din: Radyo İletişimi ve Gözyaşı FM-Konya Örneği", **Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 6, Konya, 2008, s. 42-44.

¹¹⁴ Arslan, "Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine", **Birey ve Toplum Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 11, 2016, s. 10.

dergi denilmektedir.¹¹⁵ Basılı iletişim araçları, en az zaman kaybıyla en güvenilir iletişim sağlayan araçlar olarak çok önemlidir.¹¹⁶ Kitle iletişim araçlarının etkili bir şekilde kullanılması ilk olarak basın ile başlamıştır.¹¹⁷

Basının özellikleri şöyle maddelenebilir:¹¹⁸

- İzleme kolaylığı vardır: Okuyucu istediği zaman istediği yeri istediği şekilde okuyabilir. Bazı yerleri tekrar edebileceği gibi ilgisini çekmeyen yerleri okumadan geçebilir. Nerede, ne zaman, nasıl bu ürünlerden yararlanacağına okuyucu karar verir.
- Tekrarlanabilir: Diğer kitle iletişim araçlarından farklı olarak istendiği zaman tekrarlanma özelliği vardır.
- Konu daha iyi işlenebilir: İşlenen konunun ayrıntılarına yer verilerek işlenme imkanı vardır. Süre sınırlaması yoktur.
- Ulaşma kolaylığı vardır: Diğer kitle iletişim araçlarında gerek duyulan cihazlara burada ihtiyaç yoktur.
- Belge niteliğindedir.
- Diğerlerine göre daha ekonomiktir.
- Bilgiyi zamanında ulaştırır.
- Öğrenimi kolaylaştırır.
- Kamuoyu oluşturur.
- Yenilikleri benimsetmede ekonomiktir.

Basın ve yayın, toplumlar için önemlidir. Bir toplumun basın ve yayın hayatındaki durumu, o toplumun kültür ve medeniyet seviyesi ile ilgili bilgiler verir. İlim ve tekniğin kalıcı olabilmesi ve zamanla geliştirilmesi yazılı hale getirilmesine bağlıdır. Milletlerin kültürel seviyeleri, yıllar itibarıyla ortaya koyabildikleri eserlerle ölçülür. Basın ve yayın hayatı, gayri resmi bir okul durumundadır, eğer iyi

¹¹⁵ Deniz Güler, "Kitle İletişim Araçlarının iletişim ve Eğitim İletişimi Özellikleri", **Kurgu Dergisi**, Sayı: 9, Eskişehir, 1991, s. 324.

¹¹⁶ Çilenti, a.g.m., s. 47-54.

¹¹⁷ Kocadaş, a.g.m., s. 130-134.

¹¹⁸ F. Güneş, "Basın Yoluyla Halk Eğitimi", **Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, Sayı: 2, 1990, s. 104.

düzenlenebilir ve kendinden beklenen faydayı sağlarsa toplumda kaynaştırıcı ve birleştirici rol oynar. Basın ve yayın faaliyetleri milli sınırları aşar, kültürler arası etkileşimi sağlar.¹¹⁹

Süreli Yayın: 5187 sayılı basın kanununa göre basın-yayın ve süreli yayınlarla ilgili kavram tanımlamaları şöyledir:¹²⁰

a) Basılmış eser: Yayımlanmak üzere her türlü basım araçları ile basılan veya diğer araçlarla çoğaltılan yazı, resim ve benzeri eserler ile haber ajansı yayınlarını,

b) Yayın: Basılmış eserin herhangi bir şekilde kamuya sunulmasını,

c) Süreli yayın: Belli aralıklarla yayımlanan gazete, dergi gibi basılmış eserler ile haber ajansları yayınlarını,

d) Yaygın süreli yayın: Tek bir basın-yayın kuruluşu tarafından aynı isimle basılan ve her coğrafi bölgede en az bir ilde olmak üzere, ülkenin en az yüzde yetmişinde yayımlanan süreli yayın ile haber ajanslarının yayınlarını,

e) Bölgesel süreli yayın: Tek bir basın-yayın kuruluşu tarafından basılan ve en az üç komşu ilde veya en az bir coğrafi bölgede yayımlanan süreli yayını,

f) Yerel süreli yayın: Tek bir yerleşim biriminde yayımlanan süreli yayınlar ile haftada bir veya daha uzun aralıklarla yayımlanan yaygın ve bölgesel yayınları,

Süreli yayınlar milletlerin fikir ve sanat hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Bunun sebebi yeni fikirler ve görüşlerin kitaplardan önce süreli yayınlarla tartışılması ve okuyucuya tanıtılmasıdır. Bu yayınlarla kültürün, sanatın, edebiyatın, siyasi ve sosyal tarihin çeşitli dönemleri kolayca takip edilebilir. Bir anlamda süreli yayınlar tarihin gündemine ışık tutar.¹²¹

Süreli yayıncılık alanı, uzun soluklu ve yorucu bir alan olmasının yanında, basılmış kitaplara göre etki alanı daha geniştir ve süreklilik arz eden bir yayın organı

¹¹⁹ Halit Güler, "Dini Yayıncılık ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları", **Diyanet İlmî Dergi**, Cilt: 29, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 1993, s. 33.

¹²⁰ <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/06/20040626.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/06/20040626.htm> (Erişim Tarihi: 26.12.2016).

¹²¹ Nurcan Şen, "Tanzimat Devri Periyodikleri ve Dergicilik", **Gazi Türkiyat Dergisi**, Sayı: 5, Ankara, 2009, s. 382.

olma özelliğine sahiptir.¹²² Bu yüzden süreli yayınların yaygın eğitimde kullanılması kaçınılmazdır.

Dergi: Bir süreli yayın olan dergi gazetelerden sonra halkla ilişkilerde kullanılan en önemli süreli yayınlardan birisidir. Dergiler, toplumun gelişmesinde ve halkın eğitiminde büyük rol oynarlar. Dergiler toplumun ufku genişletir ve aydınlatır. Bireylerin dikkatini odaklaştırır, toplar. Bireylerde yenileşmeden yana yeni tutumlar kazanılmasını sağlar. Toplumun düşüncesini yansıtır. Ayrıca eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasına yardımcı olur. Ayrıca toplumsal değişmeyi hızlandıran ortamı hazırlamak, bireyi değişmeye yöneltmek ve bilgi ve becerilerle donatmak, bireyin haklarını korumak, sorunlarını çözme ve yurttaşlık görevlerini yerine getirme konusunda bilinçlendirmek, dergilerden beklenmektedir.¹²³

Dergiler de diğer kitle iletişim araçları gibi yetişkin eğitiminde bir araç olarak kullanılabilirler. Eğitimde kullanılan araçlar öğrenme durumlarına göre sınıflandırıldığında, dergi ve diğer basın organları “sözel sembollerini izleyerek öğrenme durumları” başlığı altına girer. Kelimeler, kısaltmalar, formüller ve işaretler, basılı kaynaklarda kullanıldıklarında okuyanlar için bireysel öğrenme kaynakları olarak kullanılabilir. Dergilerdeki kişiden kişiye hatta aynı kişide yıldan yıla değişiklik gösteren öğrenme hızına görelik özelliği, dergilerin okuyucu için vazgeçilmez bir kaynak olma niteliğine sahip olmasını sağlamıştır. Dergilerin hazırlanışında hitap edilen kitleyi iyi tanımak gerekir. Eğer kaynak, alıcının yaşı, zekası, bilgisi, tutumu, yetiştiği sosyokültürel sistem ve geçmiş yaşantılarının düzeyi hakkında bilgi sahibi değilse yazılı iletişim istenilen sonucu vermeyebilir.¹²⁴

Dergilerin özellikleri şöyle sıralanabilir:¹²⁵

- Dergiler tekrar tekrar okunabilir.
- Dergilerde konular detaylı olarak ve bir çok defa işlenebilir.
- Bireye yetenek ve ilgisine uygun bir alanda ilerleyebilme olanağı sunar.

¹²² Mustafa Bayar, "Yaygın Din Eğitimi Bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Süreli Yayın Hizmetleri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 36, Şubat 2015, s. 454.

¹²³ Aynı yer.

¹²⁴ Kurt, **a.g.t.**, s. 43.

¹²⁵ Aynı yer.

- Azınlıktaki kişilerin görüşlerinin geniş kitlelerce duyulmasını sağlar.
- Dergiler geniş bir alana ulaşabilir.
- Belirli bir düzen içinde bilgileri ulaştırır.
- Görüşlerin açıklanmasına olanak verir.

2.2.2. Dini Süreli Yayın

Yaygın din eğitimi vasıtalarından biri de basılı dini yayınlardır. Basılı dini yayın, toplumu din konusunda aydınlatmanın önemli vasıtalarındandır. Camide mihrap, minber ve kürsüden yürütülen toplumu dini konularda aydınlatma ve yetiştirme hizmeti de dini kitap, dergi ve gazete ile desteklenmektedir.¹²⁶ Yaygın eğitimde etkin bir şekilde kullanılan süreli yayınlar, yaygın din eğitimi için de önemli ve vazgeçilmez araçlardır. Ulaşabileceği kitlelerin geniş olması, farklı kitlelere aynı anda hitap edebilme özelliği, hitap edilen kitle üzerinde etkili olması ve toplumu din konusunda aydınlatması, periyodik olması gibi özelliklerinden dolayı, yaygın din eğitiminin yürütülmesinde süreli yayınlardan yararlanır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluş ve görevleri hakkında olan 633 numaralı kanunun 7. maddesine göre; "toplumu din konusunda aydınlatmak amacıyla gerçek ve elektronik ortamda basılı, sesli ve görüntülü eserler hazırlamak, hazırlatmak, bunları inceleyerek yayımlamak, süreli yayınlar yapmak ve gerektiğinde ücretsiz yayın dağıtmak, dini bakımdan daha teferruatlı incelenmesi gereken eserleri Din İşleri Yüksek Kurulunun olumlu görüşünü aldıktan sonra yayımlamak" Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevleri arasındadır.¹²⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı, 1960'lı yıllardan itibaren, yaygın din eğitimi çerçevesinde süreli yayın faaliyetlerine başlamış, gelişen teknolojiyle birlikte yayın hizmetlerindeki kaliteyi artırarak günümüze kadar devam ettirmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluşundan günümüze kadar hizmetleri arasında, yayın faaliyetlerinin çok önemli bir yeri vardır. İlmi ve kaynak eserler, halka yönelik

¹²⁶ H. Güler, a.g.m., s. 36.

¹²⁷ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.633.pdf> (Erişim Tarihi: 01.01.2017).

hazırlanmış ilmiyal kitapları, çocuklar için hazırlanmış dini ve ahlaki içerikli kitaplar, süreli yayınlar ile sesli ve görüntülü yayınlar buna örnektir.¹²⁸

Diyanet İşleri'ne bağılı Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü; Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı, Süreli Yayınlar ve Kütüphaneler Daire Başkanlığı, Yabancı Dil ve Lehçelerde Yayınlar Daire Başkanlığı ve Radyo ve Televizyon Daire Başkanlığı birimlerinden oluşmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliğı 15. maddede Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü'nün görevleri sayılmıştır. Bu görevlerden dini süreli yayınlarla ilgili olanlar şöyledir:¹²⁹

Başkanlıkça hazırlattırılan veya kişiler tarafından yayımlanması talebi ile Başkanlığa gönderilen eserleri komisyon marifetiyle incelemek ve yayımlanması hususunda karar vermek; dini bakımdan daha teferruatlı incelenmesi gereken eserleri Din İşleri Yüksek Kuruluna sevk etmek.

Toplumu din konusunda aydınlatmak, Başkanlık personelinin mesleki açıdan gelişmesine katkı sağlamak, okul öncesi ve okul çağındaki çocukları bilgilendirmek, yurt içi ve yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın dini ve milli kimliklerini koruyabilmelerine destek olmak ve Başkanlık faaliyetlerini tanıtmak amacıyla periyodik olarak dini, ilmi, edebi, ahlaki, kültürel ve benzeri konularda yazı, fotoğraf ve resimlerin yer aldığı süreli yayınlar hazırlamak.

Süreli dini yayıncılık alanındaki gelişmeleri takip etmek, Başkanlığın süreli yayınları için kısa, orta ve uzun vadeli hedef ve projeler oluşturmak.

Süreli yayınların hazırlanma ve incelenme süreçlerini takip etmek ve zamanında basılmasını sağlamak.

Ülkemizin milli ve manevi değerlerinin yurt içi ve yurt dışında tanıtımına yönelik çeşitli dil ve lehçelerde basılı, süreli, sesli, görüntülü ve benzeri yayınlar hazırlamak/hazırlatmak, yayımlamak ve gerektiğinde ücretsiz dağıtmak.

Belirlenen bu görevlerden de anlaşılacağı üzere, Diyanet İşleri Başkanlığı, yaygın eğitim faaliyetlerini dini süreli yayınlar yoluyla da sürdürmekte, bunları denetlemekte ve bu konuda geniş ve farklı niteliklere sahip kitlelere yönelik çalışmalar yapmaktadır.

¹²⁸ Bayar, a.g.m., s. 454.

¹²⁹ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/06/20140617.pdf> (Erişim Tarihi: 01.01.2017).

Diyanet İşleri Başkanlığı, vatandaşları dini konularda bilinçlendirmek, İslam dinini halka doğru bir şekilde öğretmek, vatandaşları hurafelerden ve cahillikten arındırmak, Müslümanlara yapılan haksız suçlamaları cevaplandırmak amaçlarıyla yayın yapmaktadır. Bu maksatla toplumun her kesimine yönelik dil ve içerikle, dini ve milli birliğimizi sağlayıcı nitelikte yayınlar hazırlamakta ve bu ölçülere uygun dış yayınları da desteklemektedir.¹³⁰

Diyanetin dışında özel kuruluşlar da sürekli yayıncılık yoluyla yaygın din eğitimi faaliyetine katkı sağlamaktadır. Dini içerikli dergilerle halka dini meselelerle ilgili farklı bakış açıları sunulmaktadır. Her dergi kendi fikirleri ve yayın politikası doğrultusunda bir yaygın din eğitimi faaliyeti sürdürdüğünden bu faaliyetlerin incelenmesi, toplumun dini düşünce ve yaşayış yapısını anlayabilmek açısından önem arz etmektedir.

¹³⁰ H. Güler, a.g.m., s. 36-37.

3. BÖLÜM: DİNİ SÜRELİ YAYINLARDA KADIN TARTIŞMALARI

3.BÖLÜM: DİNİ SÜRELİ YAYINLARDA KADIN TARTIŞMALARI

3.1. Dini Süreli Yayınlarda Kadın Tartışmaları

İslam'a göre kadının çalışması, eğitimi, tesettürü, hak, görev ve sorumlulukları gibi konular üzerinde uzun uzun tartışmaların yaşandığı meselelerdir. Süreli yayınlarda bu konuların tartışılması yeni bir mesele değildir. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarından itibaren kadının toplum hayatına daha fazla karışmasıyla bu tartışmalar daha da artmıştır. Bu meseleler günümüzde de tartışılmaktadır. İncelediğimiz Altınoluk-Şebnem Dergisi de bu konuların tartışıldığı kadınlara yönelik bir dini süreli yayın olması, genelde kadın yazarlar tarafından çıkarılması ve okuyucu kitlesi geniş olan bir dergi olması bakımından bu tartışmalar çerçevesinde incelenmeye değer görülmüştür.

Toplumsal yapılardaki değişiklikler doğrudan ve dolaylı bir şekilde kadının toplum içerisindeki konumunu etkilemektedir. Batıda Orta Çağ'ın sonlarına doğru ortaya çıkan değişim ve dönüşüm süreci, kadının toplum içerisindeki rolünün değişmesinin temelidir. Batıda gerçekleşen bu çok yönlü değişim ve dönüşüm süreci, onunla aynı zaman dilimini paylaşan diğer toplumları da etkilemiştir.¹³¹ Kadının konumu ile ilgili pek çok husus; görücü usulü ile evlilik, nikah, talak, miras, kadının hak, görev ve sorumlulukları, kadının eğitimi ve çalışması, kılık ve kıyafet ve tesettür, kadın erkek ilişkileri tartışmaların odağına oturmuştur.¹³²

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemi ile başlayan ve özgürlüğün ilanı olarak görülen İkinci Meşrutiyet ile devam eden süreçte, o zamana dek eş, anne, ev kadını rolüne sahip kadınlar, farklı statüler elde etmek amacıyla isteklerde bulunmaya başlamışlardır. Özellikle basın ve dernekleşme aracılığıyla ve konferanslar yaparak bu isteklerini daha etkin bir şekilde dile getirmişlerdir. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra başlayan kadın hareketi ve kadının toplum hayatına katılmasının gerekliliği meselesi çeşitli gazete ve dergilerde gündemde olmuştur. Bu gazete ve dergiler Batılı kadınların modern hayata ayak uydurmak için verdiği mücadelelere yer vermiş, Osmanlı

¹³¹ Atıl Cem Çiçek, Selçuk Aydın ve Bülent Yağcı, "Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme", **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 9, Kars, 2015, s. 269.

¹³² Akgül, "Türk Toplumunun Değişim Sürecinde Kamusal Alan ve Kadın", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 10, Konya, 2000, s. 164.

kadınlarına örnek olacak şekilde kadın meselesini, kadının eğitimini, toplum hayatına katılmasını, kadınların uğradıkları haksızlıkları gündeme getirmişlerdir.¹³³ Bu dönemle beraber kadınların eğitilmesi, açılması, dışarıya çıkması, fotoğraf çekilmesi, jimnastik yapması, dans etmesi, Batı toplumsal yaşam biçiminin benimsenmesi ve mahrem olarak tanımlanan kadın yaşam alanlarının giderek toplumsallık ve görünürlük kazanması gibi konular tartışılmaya başlanmıştır. Batıcılar ve muhafazakarlar arasında kadın konulu meselelerde görüş ayrılıkları oluşmuştur. Bu görüş ayrılıklarının kadın konusu üzerinde oluşmasının nedeni, mahremiyet meselesine ilişkindir.¹³⁴

İslam dininin, yaşam biçimi üzerinde belirleyici rol oynadığı bu toplumsal yapıda dönemin bazı erkekleri, yazılarında sürekli olarak Müslümanlığa atıfta bulunmuşlardır. Cinsler arasına ayırım koyan, kadını çeşitli haklardan yoksun bırakan nedenlerin İslamiyet'te aranmaması gerektiği, bilakis İslamiyet'in kadına ayrıcalık tanıyan bir yapısı olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. İslâm hukukunun Batı'ya kıyasla kadına daha çok hak verdiği savunulmuştur. Bazı aydınlar, modernleşme ve cinsler arası ilişkiler hususundaki sorunları dine dayandıran, bu konuda Müslümanlığı eleştiren düşüncelere karşı onu savunur bir tutum sergilemişlerdir. İlerleyen dönemde kendi haklarını arayan ve kadın hareketini başlatan kadınlar ise, bu noktada kendilerine karşı çıkılmasını engellemek ve arayışlarını meşru kılmak için sürekli dini gerekçelere sığınmışlardır. İslam'ın kadınların haklarının tanınmasında engel olmadığı, bu konudaki sorunun Kuran'ın yanlış tefsirinden kaynaklandığı vurgulanarak kadınların taleplerine olumlu karşılık vermeyecek muhafazakar çevrelerin tepkilerini çekmekten kaçınma yoluna gidilmiştir. Erkeklerin modernleşme sonucu başlattıkları kadın kimliğine yönelik tartışmalar, bir süre sonra kadınların kendi konumuna yönelik tartışmalar yapmasına sebep olmuştur. Kadın hareketinin temelinde, toplumun dayattığı cinsel rollere karşı çıkış ve onları yeniden tanımlamak vardır.¹³⁵

II. Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı'da vatandaşlık ve kadın eşitliği fikirlerinin gündemden düşmediği bir dönem olmuştur. İslamcı, Batıcı ve Türkçü olarak

¹³³ Özkiraz ve Arslanel, a.g.m., s. 6.

¹³⁴ Göle, a.g.e., s. 56-57.

¹³⁵ Banu Çakmak, "Tanzimattan Cumhuriyet'e Uzanan Çizgide Osmanlıda Kadın Hareketleri, Dönemin Tiyatrosunda Kadının Temsili ve Kadın Sorunu", *İstanbul: Tiyatro ve Dramaturji Bölüm Dergisi*, Sayı: 18, 2011, s. 47-53.

isimlendirilen üç önemli düşünce akımı, imparatorluğu ihya etmek için ideolojik temelleri tanımlarken, aralarındaki ihtilaflı konulardan biri de kadınlara dairdir. Dönemin tüm reformcu akımları ilerleme fikrinden yana ve Batı modeli merkezlidir. İslamcı hareketler de, tamamen modernleşme ve ilerleme karşısında değillerdir. Sorun Batılılaşma hareketlerinin nereye kadar İslam kültürü ile bağdaşabileceğidir. İslamcı, Batıcı, Türkçü akımlarının ortak noktaları, ilerlemeci ve Batı merkezli reform hareketleri olmalarıdır; buna karşılık, kimlik konusunda önemli ayrılıkları vardır. Kimliğin ve medeniyetin, hangi değerlere bağlı olarak tanımlanacağı en önemli ayrılık konusudur.¹³⁶ İslamcı aydınlar, kadın hareketlerini ve kadın söylemlerini Avrupa taklidi olarak görmüş, Batıdan alınabilecek bir şey olmadığını savunmuşlardır. Batıcılar ise, Türkçüler tarafından da kabul gören gelenek ve tarihin etkisiyle kadınların haklarının ellerinden alındığını savunmaktadırlar. Türkçüler ise kadınların her bakımdan toplumsal hayata katılmalarının gerektiğini, toplumsal değişim için bunun şart olduğunu ve ekonomik olarak ilerlemenin kadınların toplum hayatına dahil olmasıyla olacağını savunmuşlardır.¹³⁷

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra hızlanan, özellikle aile hayatı ve kadın gibi konularda ortaya çıkan bazı değişiklikler, zamanla yeni moda ve yeni düşüncelerin toplum hayatında etkili bir yer edinmesi ile sonuçlanmıştır. Bu süreçte Batılı bilgi ve hayat tarzının Osmanlı toplumuna yansımada en önemli zemin gazete ve dergilerdir. Özellikle kadın dergileri değişen içerikleri ve verdikleri mesajlar ile zamanla yerini sağlamlaştıran Batılı kadın tipolojisinin Osmanlı toplumunda yerleşmesine etki etmişlerdir.¹³⁸

Tanzimat ve II. Meşrutiyet'in ilanı Osmanlı kadının sosyal statüsünün farklılaşması ve geliştirilmesi açısından belirleyicidir. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanı ile başlatılan kadınlara yönelik faaliyetlerin sonucu II. Meşrutiyet döneminde alınmıştır. Kültürel ve mesleki açıdan belli bir düzeye ulaşan kadınlar, sosyal ve ekonomik hayatta söz sahibi olmaya başlamışlardır.¹³⁹ Dernekler ve yayınlanan gazete

¹³⁶ Göle, **a.g.e.**, s. 57-58.

¹³⁷ Özkiraz ve Arslanel, **a.g.m.**, s. 8.

¹³⁸ Aydeniz, **a.g.m.**, s. 97.

¹³⁹ Sibel Dulum, **Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)** (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006, s. 105-107.

ve dergiler yoluyla daha etkin bir mücadelenin başlatıldığı bu dönemde, İslam'a yönelik kurallarla çatışma içine girilmemiştir. Bilakis Osmanlı kadın ve erkekleri bu tür İslami ilkelerin kadın ve erkek doğası ile uyumlu, toplumsal düzen ihtiyacına dayanan bir sosyolojik formül kullanarak rasyonel olduğunu kanıtlamaya çalışmışlardır.¹⁴⁰

Osmanlı modernleşmesinin önemli aşamalarından biri de kadınların toplumsal rollerinin değişmesidir. Osmanlı kadınlarının rollerindeki değişimini sağlayan unsurlardan biri de kadınların basın hayatına girmesidir. Osmanlı kadınlarının kendilerini ifade etmeleri ilk defa basın yoluyla, önce gazetelere gönderdikleri mektuplar, ardından da asıl olarak kadın dergileri aracılığıyla gerçekleşmiştir. Osmanlı basın tarihinde kadınlara yönelik birçok gazete ve dergi bulunmaktadır. Hatta bu yayınların bazıları kadınlar tarafından çıkarılmıştır.¹⁴¹ Kadınlara yönelik olmayan dergilerde bile, bu konu gündemde olmuş ve tartışılmıştır.

Görüldüğü gibi kadınla ilgili meselelerin tartışılması yeni olmadığı gibi güncelliğini de hiçbir zaman yitirmemiştir. Bu bölümde öncelikle, dini süreli yayınlardaki kadın tartışmalarının, ülkemizde tartışmaların ilk çıktığı zamanlardaki yansımalarına bakmak için, dönemini yansıtan Sırat-ı Müstakim (Sebilürreşad) Dergisi'ndeki tartışmalar ele alınacaktır. Ardından, bu meselelerin günümüzde nasıl tartışıldığına dair bir fikir sunmak amacıyla, güncel tartışmalardan kesitler sunulacaktır.

3.2. İslamcı Dergilerden Sırat-ı Müstakim (Sebilürreşad) Dergisi'nde Kadın Tartışmaları

Osmanlı'nın son dönemini etkileyen fikir akımları, onların yayın organları ve kadın meselesine bakış açıları göz önünde bulundurulduğunda; Tanzimat sonrası dergilerden, Beyanü'l-Hak, Sırât-ı Müstakîm, Hikmet, Mahfil, Volkan vb. dergilerin İslamcılarının; Türk Yurdu ve İslam Mecmuası gibi dergilerin Türkçülerin; İctihad, İşhad, Hürriyet-i Fikriye, Serbesti, Yeni Mecmua, Tanin, Mehtap, Sabah vb. gazetelerin de

¹⁴⁰ Emel Çokoğullar ve Bakko Mehmet Bozaslan, "Eğitim ve Eşitlik Talebiyle Şekillenen Osmanlı Kadın Hareketinin Milliyetçi Söyleme Eklemlenmesi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Sayı: 54, Ankara, 2014, s. 182.

¹⁴¹ Erdinç Gülcü ve Samiye Tunç, "Osmanlı Basın Hayatında Kadınlar Dünyası Dergisi", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, Çankırı, 2012, s. 155.

Batıcıların fikirlerini yansıttığı görülmektedir. Dergilerin genelinde benzer konular tartışılmış, benzer meseleler gündeme alınmıştır.¹⁴²

İslamcı dergilerde kadın konusundaki tartışmalarda ilk zamanlarda nasıl bir bakış açısı sunulduğunu göstermek amacıyla Sebilürreşad Dergisi seçilmiştir. Sebilürreşad Dergisi'nin örnek olarak seçilmesinin nedeni, derginin Osmanlı'nın son dönemlerinden 1965'e kadar devam etmesi, yani derginin II. Meşrutiyet, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet dönemlerine şahitlik etmesi, adeta derginin 20. yüzyıldaki Türk fikir hayatının bir laboratuvarı olmasıdır.¹⁴³ Ayrıca tez konusunda incelenecek olan Şebnem Dergisi'nde kadına dair meseleler ele alınmadan önce, Sebilürreşad Dergisi örnek olarak incelenerek, benzer meselelerin uzun süredir dini süreli yayınların tartışma konusu olduğu gösterilmek istenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in (1908) ilanıyla doğan hürriyet ortamını fikir akımları heyecanla karşılamışlardır. Bunun sonucunda, II. Meşrutiyet'in ilk bir buçuk ayı içerisinde iki yüzü aşkın gazete ve dergi yayın hayatına başlamıştır. Bu ortamda dönemin İslamcı aydınları da bir çok gazete ve dergi çıkararak düşüncelerini ifade etmişlerdir. Bu dönemde yayın hayatına başlayan dergilerden biri de İttihad-ı İslam düşüncesine dayalı bir yayın organı olarak çıkan Sıratı Müstakim (Sebilürreşad) isimli dergidir.¹⁴⁴ Bu dergi ilk İslamcı süreli yayın olup, Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ertesi günü kurulmuştur.¹⁴⁵

14 Ağustos 1324'te (27 Ağustos 1908) Sırat-ı Müstakim ismiyle yayın hayatına başlayan dergi, yaklaşık 4 yıl sonra, 183. sayıdan itibaren isim değişikliğine giderek Sebilürreşad adını almıştır. Dergi, Milli Mücadele döneminde çıkan 309 yayın organından en etkin olanlarındandır. Yenileşme, çağdaşlaşma, modernleşme ve batılılışma gibi kavramları bir medeniyet ve kültür problemi olarak ele almış ve

¹⁴² Kerim Bayram, **II. Meşrutiyet Dönemi Yayın Organlarından Sırat-ı Müstakim'de Kadın ve Aile** (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 7-9.

¹⁴³ Adem Efe, "Sebilürreşad", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 36, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, s. 251.

¹⁴⁴ Aslı Kahraman, **1912-1925 Yılları Arasında Sebilürreşad Dergisi'nde Yayınlanan Hristiyanlıkla İlgili Makaleler ve Tahlilleri** (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009, s. 2.

¹⁴⁵ Doğan Duman, **Demokrasi Sürecinde Türkiye'de İslamcılık**, 2. Baskı, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1999, s. 78.

yayınlarında bunu yansıtmıştır. Taklit edilmeye çalışılan ve milli hedef olarak belirlenen Batı medeniyetinin hiç de barış ve huzuru getirebilecek bir uygarlık olmadığı tezini savunmuştur.¹⁴⁶ "Dergi, çıktığı ilk günden itibaren İslami duyarlılığa sahip kimselerin seslendiği bir mahfil görünümündedir."¹⁴⁷

Sebilürreşad bu dönemdeki yayınların bazıları gibi siyasi belirsizlikler ve sosyo-kültürel kargaşa ortamında, devlete ve millete kurtuluş formülü hazırladığını öne sürmüştür. Sebilürreşad, yayın dönemlerinin tamamında İslamcı bir yayın politikası takip etmiştir. Batılılaşma hareketlerinde Avrupa toplumlarının taklit edilmemesi gerektiğini savunmuş, milli değerlere sahip çıkmanın önemi üzerinde durmuştur. Sebilürreşad, İslamcılığı fikir olarak benimsemiş, İslam'ın kişi ve toplum hayatını kuşatabilecek bir sistem olduğu tezini savunmuş, İslamcılık akımını fikren işlemeye gayret etmiştir. II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ile siyasi güç ve dayanağını kaybeden İslamcılık akımı, tüm işlevini kaybeden bir ideoloji olarak kaybolup gitmemiş, özellikle Sebilürreşad'ın yayınlarında Batı'nın sistemine bir alternatif olarak İslamcı-milli düşünce anlayışıyla varlığını devam ettirmeye çalışmıştır.¹⁴⁸

Mehmet Akif Ersoy, Ebu'l-Ula Zeyn el-Abidin Mardin ve Eşref Edib Fergan tarafından çıkarılan Sebilürreşad Dergisi, takip ettiği İslamcılık fikrinin etkisiyle tüm dünya Müslümanlarının birlik ve ilerlemesini temel yayın politikası olarak belirlemiştir. Bunda II. Abdülhamit'in devlet bazında İslamcı politika takip etmesinin rolünün olduğu kadar İslam'ın bilimsel, reformcu ve ilerici olduğu iddiasının da etkisi büyüktür. Sebilürreşad'ın, isimlerden çok muhtevaya önem verdiği görülmektedir. Bu bakımdan Cumhuriyet ve demokrasi gibi insanlara kendilerini gerçekleştirme şansı tanıyan idari sistemlere yakınlık duymaktadır. Dergi önce Meşrutiyet'e, ardından Cumhuriyet'e sahip çıkmıştır. "Bu yüzden Sebilürreşad için dindar Cumhuriyetçidir" gibi ifadeler kullanılmaktadır.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Adnan Gül, "Batılılaşma Sürecinde Sebilürreşad Dergisi-Tarihçesi, Yayın Politikası ve Düşünce Sistemi", **Ekev Akademi Dergisi**, Sayı: 31, Bahar 2007, s. 40-47.

¹⁴⁷ Mehmet Ünal, "Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad Dergilerinde Yayımlanan Kur'an ve Tefsirle İlgili Çalışmalar", **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, Diyarbakır, 2007, s. 109.

¹⁴⁸ Efe, a.g.m., s. 251.

¹⁴⁹ Gül, a.g.m., s. 42-54.

Bu dergi dini, milli, felsefi, edebi, hukuki ve ilmi konuları içermektedir.¹⁵⁰ İçerisinde kadınlarla ilgili pek çok tartışma da yer almaktadır. Tanzimat sonrası Osmanlı toplumunda aile ve kadın konusunda görülen değişimlerin niteliği incelendiğinde bunun yalnızca günlük yaşam ve tüketim kalıplarıyla sınırlı olmadığı görülmektedir. 19. yüzyılda Osmanlı ülkelerinde tarımda, eğitimde görülen bazı yapısal değişimler ve tüm dünyada yaşanan haberleşme ve teknolojik devrimin toplumsal yapıya yansımaları klasik aile yapısını bir değişime sürüklemiştir. Dönemin ideolojileri kadının özgürleşmesi konusunu öncelikli meseleler arasında ele almıştır. Modernleşen tüm toplumsal yapılarda kadın sorunu tartışılmıştır.¹⁵¹

Sebilürreşad Dergisi'nde, kadınlara yönelik tartışma konularının genel olarak; kadınların gezmesi, Müslüman kadın kimliği, tesettür, çok eşlilik, eşitlik, hürriyet, nikah, örf ve adetler, talak, İslam şeriatında kadının yeri, yozlaşan kadınlara yönelik alınacak önlemler, yüksek tahsilin kadınlar üzerindeki tesiri, İslam'da kadının hak ve vazifeleri, feminizm, kadınların toplumsallaşması, ideal kadın, evlilik gibi meselelerden oluştuğu görülmektedir.¹⁵² Bu meselelerden tezimizin inceleme konusu olan kadının çalışması, eğitimi, tesettürü ile hak, görev ve sorumlulukları konularında, Sebilürreşad Dergisi'nde yer alan fikirler ışığında kısaca açıklanacaktır. Bu açıklamalara yer verilemesinin nedeni, daha önce de belirtildiği gibi derginin 20. yüzyıldaki Türk fikir hayatının iyi bir yansıtıcı olması ve kadınla ilgili tartışmaların ve bu tartışmaların yeni olmadığının gösterilmeye çalışılmasıdır.

Dergide Cumhuriyetin kuruluş öncesi ve sonrasında farklı bazı tartışmalara yer ayrılmışsa da, tartışmalar aradan geçen yaklaşık bir asırlık zamana rağmen aynı konular etrafında gerçekleşmiştir. Bu derginin genelinde tartışma konuları; din eğitimi, İslam'da kadının konumu, dinin ilerleme ve modernleşmeye mani olup olmadığı, batılı kavramların dini kavramlar içerisindeki yeri gibi meselelerdir.¹⁵³ Sebilürreşad

¹⁵⁰ Gülnur Anbar, **Sıratı Müstakim ve Sebilürreşad Dergileri Ekseninde Din-Devlet-Siyaset Tartışmaları** (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 1.

¹⁵¹ Namık Sinan Turan, "Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadın Kıyafetinde Değişim Ve Toplumsal Tartışmalar", **Kadın Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 12, 2013, s. 104.

¹⁵² Mehmet Birekul, "Değişen Toplum, Değişmeyen Sorunlar: Yirminci Yüzyıl Başlarında Türkiye'de Din Tartışmaları Konusunda Bibliyografik Bir İnceleme" **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1(2), İstanbul, 2010, s. 154-160.

¹⁵³ Birekul, a.g.m., s. 251-252.

Dergisi'ndeki tartışmaların günümüzde hala devam etmesi, din kaynaklı tartışmaların güncelliğini koruduğunu göstermektedir.

3.2.1. Kadının Çalışması

Sebilürreşad yazarları, kadın erkek eşitliği, kadın hakları ve özgürlükleri, kadının iş gücünün ekonomiye kazandırılması gibi yeni eğilimlerin kadınlar için yarardan çok zararı olacağını savunmuşlardır. Onlara göre eşitlik adı altında kadının erkek işlerinde çalışması, kadına yapılan bir haksızlıktır. Yüce Allah (c.c.) her iki cinsi de kendine özgü kabiliyetlerle yaratmıştır. Kadının erkek işlerinde, erkeğin de kadın işlerinde yer almasının; bal yapmak için yaratılan arıdan, yumurta yumurtlamasını istemekle eşdeğer olduğunu savunmuşlardır. Bu ayrılığın gayrılık değil tamamlayıcılık anlamı taşıdığını savunan dergi yazarlarına göre kadınlar, yaratılış gereği hayatta erkekle yarışan değil erkeğin himayesine muhtaç olanlardır. Kadına geçim yükünü yüklemek onun için hürriyet değil aksine esarettir. Yaratılış itibarıyla birbirinden farklı olan erkek ve kadının birbirlerini tamamladıklarına, görev paylaşımında bu farklılıkların göz önünde bulundurulması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.¹⁵⁴

Dergiye göre sosyal hayatta kadınlara verilen rol fitratlarına uygun olmalıdır. Kadının toplumdaki rolü çok önemlidir, ancak bu rol onun yetenekleriyle örtüşmelidir. Kadın narin yaratılışına uygun işlerle sosyal hayata katılmalıdır.¹⁵⁵

Kadınlara kaldıramayacakları sorumlulukları yüklemek ve onları fitratlarına uygun olmayan rollerde görevlendirmenin kadınlara verilmiş bir hak değil onlara yapılmış bir haksızlık olduğu savunulmuştur. Kadına fitratına uymayan ikinci dereceden başka bir görev vermenin onun yükünü artıracığı, onu zora düşüreceği, bunun kadın için hak ve özgürlükler adına bir kazanım olmadığı savunulmuştur.¹⁵⁶

Kadın erkek farklılığına ve bu farklılık göz önünde bulundurularak görev paylaşımı yapılması gerektiğine dikkat çeken, dergi yazarları, kadınların çalışmaya zorlanamayacağını savunmuşlardır. Bu konuda aile reisinin, yoksa kardeşlerin, o da

¹⁵⁴ Bayram, **a.g.t.**, s. 178-179.

¹⁵⁵ Bayram, **a.g.t.**, s. 24.

¹⁵⁶ Bayram, **a.g.t.**, s. 25.

yoksa devletin inisiyatif alması gerektiği vurgulanmıştır. Kadını, fıtratına uygun olmadığı halde geçim derdiyle baş başa bırakmak, yetenekli olmadığı bir alanda onu çalışmaya zorlamak olarak değerlendirilmiştir.¹⁵⁷

Sebilürreşad yazarlarına göre kadın ancak evinde mutlu nesiller yetiştiren mutlu ailenin kurucusu, koruyucusu, devamını sağlayanıdır. Onu dışarıda görevlendirmek ona ve topluma yapılacak büyük bir kötülüktür.¹⁵⁸ Tüm bunlardan hareketle dergi yazarlarının kadının çalışması meselesine sıcak bakmadığını, kadına geçim yükü yüklemenin özgürlük değil bir yük olduğunu düşündüklerini, kadının asıl görevi olan annelik ve eş olmanın ihmal edilmemesi gerektiğini savunduklarını söyleyebiliriz.

3.2.2. Kadının Eğitimi

Dergi yazarları kadınların İslami ölçüler içinde eğitilmesinden yanadır. Bu eğitimin hangi seviyeye kadar olması gerektiği konusu tam belli olmasa da, dergi yazarları yüksek tahsilin kadınların yararına olacağını söyleyerek bunu desteklerler. Dergide kadınların eğitimi savunulmakla beraber, eğitim için kadınların tesettürlerinden sıyrılmasına katıyetle karşı çıkılmıştır. İslam'ın temel özelliklerine bağlı kalarak Batı'dan ilim alınması gerektiği vurgulanmıştır. Şekilcilikte, taklitçilikte kalmadan kadınların eğitimine önem verilmelidir. Kadının İslamiyet'in ölçülerine göre eğitilmesine dikkat çekilmiştir.¹⁵⁹

Sebilürreşad yazarlarına göre gelecek nesli yetiştirenin, eğitenin anneler olmasından dolayı kadınların eğitimi milletlerin geleceği açısından çok önemlidir. Sebilürreşad yazarları, gerekli ve yeterli eğitimden yanadır. Kadınların yanlış veya yetersiz eğitiminin kötü örnekleri ve cahilliğin zararları hususunda toplumu aydınlatmışlardır. Dergide toplumun ilerlemesi ve huzuru açısından kadınların eğitiminin ihmal edilmemesi gerektiği görüşü söz konusudur. Dergi yazarlarına göre geleceğin mimarı olan çocuklar annelere emanettir. Anneler, çocukları, eğitilmiş ve

¹⁵⁷ Bayram, **a.g.t.**, s. 22-23.

¹⁵⁸ Bayram, **a.g.t.**, s. 124.

¹⁵⁹ Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)**, 2. Baskı, Ankara: TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991, s. 63-66.

sağlam karakterli bireyler olarak yetiştirmelidirler. Kadının eğitimi aile mutluluğu açısından da önemli bir husustur. Her kadın eninde sonunda annelik ve ev yönetimi görevini üstleneceği için, kadınlar, annelik görevleri ihmal edilmeden eğitilmelidirler. Dergide kadınların eğitiminde Batı taklitçiliğine de şiddetle karşı çıkılmış, Batı'nın kültürel değerlerini öğreten programlar uygulaması eleştirilmiştir. Kadının eğitilmesinin şart olduğu, ancak kadının yanlış ve eksik eğitiminin de tehlikeli olduğu savunulmuştur. Kadınların fitri yetenek ve görevleri doğrultusunda eğitilmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁶⁰

Dergi yazarları kadının tesettürünü ihmal etmeden bazı alanlarda eğitim görebileceğini, kadınların öncelikle çocuk bakımı ve ev ekonomisi gibi alanlarda eğitim almalarını gerektiğini savunmuştur. Dergide kadınların yabancı okullarda okumalarına, çağdaşlaşmak uğruna yabancı dil öğrenmelerine de karşı çıkılmıştır.¹⁶¹

Görüldüğü gibi, kadınların eğitilmesi meselesine öncelikle iyi bir çocuk yetiştiren anne olmaları bakımından yaklaşılmıştır. Buradan da kadınların en önemli görevlerinin annelik olduğu düşüncesinin savunulduğu sonucu çıkarılabilir. Dergi yazarlarının, kadınların eğitilmesinin önemli olduğu ve bu eğitimin İslam'a uygun bir şekilde olması gerektiği hususunda hemfikir oldukları görülmektedir.

3.2.3. Kadının Tesettürü

Sebilürreşad Dergisi'nin bir çok sayısında tesettür meselesine değinilmektedir.¹⁶² Dergide İslam kadınının geri kalmışlığı eleştirilmekle birlikte bunun tesettürle alakası olmadığı savunulmuştur. İslamcılara göre Meşrutiyetten itibaren sürdürülen yanlış, kadın sorununda sadece örtünme meselesine odaklanılmasıdır. Bu olayı sadece sosyolojik bir bakışla ele almak, dini yönü göz ardı etmekse onlara göre diğer bir sorundur. Batıcılar İslami giyim ve kadınlarla ilgili kuralların çağın gerekleriyle çeliştiğini, tesettürün İslâm dininde esasen mevcut olmadığını savunmuş,

¹⁶⁰ Bayram, **a.g.t.**, s. 39-45.

¹⁶¹ Efe, "Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşad", **Marife Dergisi**, Sayı: 2, 2008, s. 178.

¹⁶² Sebilürreşad Dergisi'nde kadının tesettürüyle ilgili olan makalelerin başlıkları için bkz. Birekul, "Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergileri Özelinde Türkiye'de Din Tartışmalarının Dünü Bugünü", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 23, Konya, 2007, s. 229-235.

Sebilürreşad yazarları da buna karşı çıkmışlardır. Dergide, feministlerin öne sürdüğü; tesettürün Bizanslılardan alındığı, dolayısıyla Müslümanlıkla hiçbir ilgisinin olmadığı görüşü eleştirilmiştir.¹⁶³

Dergide, tesettürün İslam'da yeri olmadığını savunanlara karşı bu görüşün İslam'a ve ana kaynaklarına iftira olduğu savunulmuştur.¹⁶⁴ Buradan da anlaşılıyor ki modernleşme ile beraber bazı kesimlerce Batılılaşmak adına tesettür engel kabul edilmiş, tesettür meselesi o günlerin tartışmalı meselesi haline gelmiş ve Sebilürreşad Dergisi yazarları, Batıcıların aksine tesettür konusunda taviz vermemişler, Batıcıları eleştirmişlerdir.

Kadın ve erkeğin aynı ortamda bulunması konusunda dergi yazarları, kadın ve erkeğin ölçüsüz bir şekilde bir araya gelmelerini eleştirmiştir. Aile yapısının yaralanmaması, eşler arasındaki bağlarının kopmaması açısından ölçünün önemi vurgulanmıştır. Kadınların erkeklerin olduğu ortamlarda tesettürlerine dikkat etmeleri gerektiği üzerinde durulmuştur.¹⁶⁵

3.2.4. Kadının Hak, Görev ve Sorumlulukları

Sebilürreşad Dergisi'nde kadın-erkek ilişkilerinde kadın ve erkeğin eşit değil farklı varlıklar olduğu ve ayrıca birbirinin rakibi değil tamamlayıcısı ve yardımcısı oldukları temel düşüncedir.¹⁶⁶ Kadının yaratılış özellikleri göz önünde bulundurularak, erkek ve kadın yarısı eksik iki insan olarak değerlendirilmiş, kadın ve erkeğin ancak birlikte tam bir insan olacağını savunulmuştur. Kadın ve erkeğin rekabet ilişkisi içinde değil yardımlaşma ve dayanışma ilişkisi içinde olması gerektiği vurgulanmıştır. Dergiye göre mutlu bir hayatın paylaşılması için, kadın ve erkeğe yaratılış özelliklerine dikkat edilerek görev dağılımı yapılmalıdır. Kadının erkek himayesinde bulunması gerektiği savunulmuş, bu himaye karşılıklı eksiklikleri tamamlama ve yaratılışa uygun görev paylaşımı kapsamında ele alınmıştır.¹⁶⁷

¹⁶³ Turan, a.g.m., s. 117-125.

¹⁶⁴ Turan, a.g.m., s. 125-129.

¹⁶⁵ Bayram, a.g.t., s. 53-58.

¹⁶⁶ Bayram, a.g.t., s. 153.

¹⁶⁷ Bayram, a.g.t., s. 53-58.

Dergi yazarlarına göre kadın istismar edilecek varlık değildir ve kendisinin istismarına müsaade etmemesi gerekir. O reklam aracı veya erkeklerin oyuncağı değil, her şeyden önce gelecek nesli yetiştirecek bir anne, evini mutluluk yuvasına çevirmek için evin idaresini üstlenmiş bir eştir.¹⁶⁸

Dergide kadının en fazla anne rolüne dikkat çekilmiştir. Onlara göre annelik, kadına tanınmış bir üstünlük ifade ettiğinden, kadının tüm toplumsal varoluşu buna göre değerlendirilmiştir.¹⁶⁹ Onlara göre kadının şefkat ve merhamette üstün yaratılmasının sebebi, annelik vasfının gereğidir. Kadınların yaratılış gereği süse ve zinete düşkün olmaları ise, eş olmalarının bir gereği olarak değerlendirilmiştir.¹⁷⁰

Dergiye göre kadının yaratılış vazifesinin en önemlilerinden biri anneliktir ve kadın bu yönüyle erkekten üstündür. Kadının annelik rolünün aksatılması durumunda toplumun bundan zarar göreceği ifade edilmektedir. Kadınların annelik görevlerini layıkıyla yerine getirmeye çalışmalarının önemi vurgulanmaktadır. Annelerin çocuklarının ilk öğretmeni olduğunu, bu yüzden çocukların terbiyesinden annelerin sorumlu olduğu söylenmektedir. Kadının annelik görevinin çok mühim olduğu, kadından bunun dışında görev beklendiği takdirde kadının asıl vazifesi olan anneliği aksatabileceği dile getirilmektedir. Çocuklarını eğiten annelerin, bir nesli dolayısıyla toplumu eğittiğine dikkat çekilmektedir.¹⁷¹

Dergide ailede mutluluğun yakalanmasında, hayatın gereklerini iyi bilen, eşiyle ve çocuklarıyla ilgili olan, eşinin malını, namusunu ve şerefini koruyan, eşinin isteklerini yerine getiren kadınların etkili olacağı söylenmektedir. Kadınların yaratılış özelliklerinden dolayı ev yönetimiyle meşgul olmaları gerektiği savunulmuştur. Kadın ve erkeğin aile içindeki görev dağılımlarının yaratılışlarına uygun olması gerektiği söylenmektedir. Sosyal hayattaki işler, kadın ve erkek işleri olarak ayrılmakta, ev işlerinden kadının dış işlerden de erkeğin sorumlu olduğu söylenmektedir. Dergi yazarlarına göre iç işlerinde kadın, dış işlerinde ise erkek yeteneklidir ve işi ehline vermek gerekir. Kadının fitrat gereği erkek işlerine uygun olmadığı söylenmektedir.

¹⁶⁸ Bayram, **a.g.t.**, s. 102-120.

¹⁶⁹ Turan, **a.g.m.**, s. 117-118.

¹⁷⁰ Bayram, **a.g.t.**, s. 21-22.

¹⁷¹ Bayram, **a.g.t.**, s. 129-137.

Kadının yemek pişirme, çamaşır yıkama, çocuğunu emzirmek gibi mecburiyetlerinin olmadığını, bunun İslam'ın kadına verdiği değerden kaynaklandığını savunan yazarlar olduğu gibi, kadınların ev işleri ve çocuk terbiyesi ile görevli olduklarını, bu işleri erkeklerin yapamayacaklarını savunan yazarlar da mevcuttur. Dergi yazarları ailede erkeğin, çocuklarını manevi yönden eğitmek görevi olduğunu vurgulamaktadırlar. Erkeğin çocuklarına karşı şefkat ve sevgisinde dengeli olarak çocuklarını manevi yönden eğitmesi gerektiği ifade edilmektedir. Dergide erkeğin dış işlerdeki başarısının, aile içindeki mutluluğu etkileyeceği vurgulanmaktadır.¹⁷²

O dönemde özgürlük tartışmaları çerçevesinde gündemde olan Feminizm meselesine dergi yazarları sert bir şekilde karşı çıkmışlardır. Sebilürreşâd yazarları Feminizmi Doğu ve Batı düşüncesinin çatışması, Batı'nın zehirli bir akımı olarak ele almış, İslam kadınlarındaki Feminizm tartışmalarını taklitçilik olarak görmüştür.

Sebilürreşad Dergisi'nde Avrupa ile İslam'ın kadına verdiği haklar da karşılaştırılmıştır. Avrupa'da kadınlara aslında yeterince hak verilmediği örneklerle açıklanmış, İslam hukukunun kadınlara Batı hukuk sistemlerine göre daha geniş haklar verdiği savunulmuştur. Özgürlük söyleminde olanların özgürlükten anladıkları şeyin, kadının tesettürü terk etmesi, evinden dışarı çıkıp balolarda, tiyatrolarda dolaşması, erkeklerle karışık ortamda bulunup, kocasından başkalarıyla dans etmesi, istediği yere serbestçe ile gidebilmesi olduğu iddia edilmiştir.¹⁷³

Kadınların kültürel faaliyetlere katılmalarının, pikniklere gitmelerinin, konferans ve konserler vermelerinin İslam'a uygun edep ve terbiye kurallarına dikkat ederek olabileceği savunulmuş, davranışlarda ölçünün önemi vurgulanmıştır. Dergi yazarlarına göre eğlenmek ve süslenmek kadının hakkı ve doğuştan yetenekli olduğu iki alandır. Kadınlar, İslami ölçüler içinde bu hak ve yeteneklerini kullanmaya dikkat etmelidirler. Ölçüsüzce yapılan eğlence ve süslenmelerden en çok kadın zarar görmektedir. Ölçünün amacı kadını korumaktır.¹⁷⁴

¹⁷² Bayram, **a.g.t.**, s. 118-128.

¹⁷³ Turan, **a.g.m.**, s. 117-124.

¹⁷⁴ Bayram, **a.g.t.**, s. 60-66.

Genel olarak bu konuda dergi yazarlarının görüşlerine bakıldığında, kadının fitratına en uygun görev ve sorumlulukların ev yönetimi, ev işleri, annelik ve çocuk terbiyesi, eş olmak vb. işler olduğu, bunun dışındaki işlerin onlar için bir kazanımdan çok hem kendileri, hem de sosyal hayat açısından telafi edilemeyecek zararlar meydana getireceği vurgulanmıştır.¹⁷⁵

3.3. Günümüzde Kadın Tartışmaları

3.3.1. Kadının Çalışmasıyla İlgili Tartışmalar

Son iki yüzyılda gerçekleşen modernleşme süreci ile birlikte farklı kesimlerden kadınların iş hayatında yer aldığı görülmektedir. Batıya yönelmek gerektiğini düşünen ve modernleşmeyi savunanlar, kadın ve aile konusundaki sorunların sebebini geleneklere ve dine, geleneğe bağlı olanlar da Batılılaşma anlayışlarına ve modernleşmeye bağlamaktadır.¹⁷⁶ Batı'nın yeniliklerini İslam'a uygun bir şekilde almak ve uygulamak gerektiğini düşünen İslamcı kesimde de kadının çalışması konusu tartışılmıştır. Dindar muhafazakarlar, kadının çalışma hayatındaki durumunun nasıl olması gerektiği konusunda farklı eğilimler içindedirler.¹⁷⁷ Burada kadının çalışmasıyla ilgili farklı görüşlere yer verilmeye çalışılacaktır.

Bilgin'e göre Cumhuriyet Dönemi'nde kadınların çalışma hayatlarıyla ilgili yeniliklere yer verilirken, İslam'ın tavsiyeleri ile irtibat kurulmadığı için, halk tarafından kadının çalışması meselesine "dine rağmen" gözüyle önyargılı bir biçimde yaklaşılmıştır. İslam hukukundaki her hükmün ayetmiş gibi kabul görmesi, İslam hukukundan ayrı olan şeylerin İslam'a aykırı olacağı fikrini doğurmuştur. Kadının çalışması hususunda bu yüzden de görüş ayrılıkları yer almaktadır.¹⁷⁸

Modernizm aileye ilişkin geleneksel kalıpları yeniden biçimlendirmiştir. Bunun en önemli sebeplerden biri de kadınların iş hayatına daha fazla katılması, “eve ekmek

¹⁷⁵ Bayram, **a.g.t.**, s. 25-26.

¹⁷⁶ Hatice Şahin Aynur, "İslami Feminizm ve Feminist Kur'an Okumaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 3, 2013, s. 116.

¹⁷⁷ Rıza Savaş, "Çalışma Hayatında Kadın", **İslam ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu** (25-27 Kasım 2005), İzmir, 2008, s. 389.

¹⁷⁸ B. Bilgin, "İslam'da ve Türkiye'de Kadınlar", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 36, Sayı: 1, Ankara, 1997, s. 39.

getiren erkek” modelinin bir kural olmaktan çıkmaya başlamasıdır. Kadınların istihdama katılmaları ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları evdeki toplumsal cinsiyete göre belirlenen rollerin değişebileceğine işaret etmektedir.¹⁷⁹ Bu rol değişimleri ve edinilen yeni roller modernizmin, bazı kesimlerce kabulüne bazılarınca da reddine sebebiyet vermiştir.

Nisa Suresi 34. ayette¹⁸⁰ geçen "kavvam" kelimesinin genel olarak, geçim sorumluluğunun erkekte olması yönünde yorumlandığı görülmektedir. Ancak kavamlık ile kocanın karısına ne derece üstün olduğu konusunda farklı görüşler de yer almakta, bu kelime çeşitli yönlerden yorumlanabilmektedir. Günümüzde kadının çalışma hayatına girmesi ve kavamlığın paylaşılmasından dolayı eşlerin ailedeki görev ve sorumluluklarının da değiştiği yönünde görüşler mevcuttur. "Kavvam" kelimesinin yorumlarının tartışmalara yansması, geçim sorumluluğunun erkekte olmasının kadının çalışmasına engel olup olmayacağı yönündedir.

Kadının asıl görevinin annelik ve eşlik olması konusundaki tartışmalar genelde, bu görevlerin kadının çalışmasına engel olup olmayacağı yönündedir. Kadının ancak bu görevi yapabileceğini, tek görevinin bu olduğunu savunanlar olduğu gibi, kadının bu görevlerini ihmal etmeden çalışabileceğini söyleyenler de bulunmaktadır. Ayrıca annelik görevinde tüm sorumluluğun kadına yüklenmesini eleştiren görüşler de mevcuttur.

Kadının erkeklerle karışık ortamlarda çalışıp çalışamayacağı tartışılan bir meseledir. İhtilat ortamının kadının çalışmasına engel olmadığını savunanlar olduğu gibi, kadın ve erkeğin karışık ortamda hiçbir şekilde çalışamayacağını, kadınların bazı şartlara dikkat ederek her işte çalışabileceğini, kadınların bazı şartlara dikkat ederek fitratlarına uygun işlerde çalışabileceğini ifade edenler de vardır. Ayrıca kadının

¹⁷⁹ Suna Başak, Sevgi Kingir ve Şehnaz Yaşar, **Kadının Görünmeyen Emeği: İkinci Vardiya**, Ankara: Ames Matbaacılık, 2013, s. 57.

¹⁸⁰ "Allah'ın kimini kimine üstün kılmasından ötürü ve erkeklerin, mallarından sarf etmelerinden dolayı erkekler kadınlar üzerine hakimdirler. İyi kadınlar, gönülden boyun eğenler ve Allah'ın korunmasını emrettiğini, kocasının bulunmadığı zaman da koruyanlardır. Serkeşlik etmelerinden endişelendiğiniz kadınlara öğüt verin, yataklarında onları yalnız bırakın, nihayet dövin. Size itaat ediyorsa aleyhlerine yol aramayın. Doğrusu Allah yücedir, büyüktür."

çalışmasıyla ilgili olarak tesettüründen taviz vermemesi gerektiği, fitratına uygun, ağır olmayan, meşru işlerde çalışabileceğiyle ilgili tartışmalar da yer almaktadır.

Karaman'a göre İslam, "amelin saiki, yönlendiricisi ve hedefi Allah'a kulluktur, ibadettir" ilkesini tespit etmiş; erkek ve kadının hangi işlerde çalışması gerektiği ile toplum ve ailede, kadın ile erkeğin işbölümünü ise bağlayıcı metinlerle belirlememiştir. Bu konuda kararı ve uygulamayı örf ve adete, fayda ve maslahata bırakmıştır. İslam kadına değer verip, onu korumuş, erkeklere denk hak ve yükümlülükler verdiği halde geçmişte toplum buna riayet etmediği için problemler ortaya çıkmıştır. Ona göre günümüzde "kadının çalışması caiz midir" tartışması yersizdir. Çünkü kadın İslam tarihi boyunca çalışmıştır ve bu yüzden kadının çalışmasının cevazı tartışılmaz. Bunun yerine "kadınların öncelikli çalışma alanları nelerdir" konusu tartışılmalıdır. Kadın kendisi için meşru ve sakıncasız bir işte çalışmak ister, kocası da buna izin verirse problem yoktur. Kocası izin vermezse, anlaşmazlık olduğu takdirde Nisa suresi 35. ayet¹⁸¹ gereğince bu anlaşmazlık aile meclisine götürülüp, orada çözülmeye çalışılmalıdır.¹⁸²

Karaman, annelik ve çocuğunu emzirmenin kadının görevleri olduğunu, ancak çocuğun temizliği, eğlendirilmesi, terbiyesi, sosyalleştirilmesi, evin temizliği ve yemeğin pişirilmesinin kadına ait, kadının vazifesi olduğunun dinde bağlayıcı ve değişmez delili olmadığını belirtmektedir. Dinin bu rolleri örf ve adetlere bıraktığını, tarih boyunca "kadının fitne" olması meselesi yanlış anlaşıldığı için kadının sosyal hayattan dışlandığını söylemektedir. Peygamberimiz'in (s.a.v.) kadınları eve hapsetmediğini, sosyal hayattan dışlamadığını; aksine onları seyahatlere, savaşlara götürdüğünü, mescitte onlara ders verdiğini, onlara cemaatle namaz kıldırıldığını ifade etmektedir.¹⁸³

¹⁸¹ "Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz Allah, hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdardır."

¹⁸² Hayrettin Karaman, "Günümüzde Çalışan Müslüman Kadının Problemleri", **Sosyal Hayatta Kadın** içinde, s. 338.

¹⁸³ Karaman, "Günümüzde Çalışan Müslüman Kadının Problemleri", s. 338-349.

Kahraman, bazı mezheplere göre “Erkekler kadınlar üzerinde koruyucudur”¹⁸⁴ prensibi gereğince dinen ve hukuken mübah kabul edilen işlerde kadının kocasına itaat etmesi ve onunla aynı evde oturması gerektiğinin vurgulandığını, evli kadının kocasından izinsiz bizzat çalışmasını gerektiren iş akdi yapmasının ve emeğini kiraya vermesinin caiz görülmediğini ifade etmektedir.¹⁸⁵ İslam hukukçularının, konuyla ilgili nasları ve kendi dönemlerinin örf ve şartlarını da dikkate alarak kadının meşru olan şart ve iş sahalarında çalışmasına cevaz verdiklerini ifade etmektedir. Ancak kadının çalışma hayatına katılmasına, kocanın izni, tesettür, nikah düşen erkeklerle baş başa kalmamak, çalışmasının bozulmasına vesile olmaması, örf ve adetin dışına çıkmama, çalışmasının çocukların ihmaline yol açmaması, kadının vefat iddeti içerisinde olmaması ve çalışmasının hamileliğine zarar vermemesi gibi bir takım kayıt ve şartlar getirildiğine dikkat çekmektedir. Kahraman'a göre bu şartların bir kısmı yoruma açıktır. Bu konuda nasslar kesin bir yasak getirmekten çok, çalışmak durumunda kadınların hangi ölçülere riayet etmeleri gerektiğini düzenlemektedir. Ayrıca Kahraman kadının çalışması durumunda kazandığı malın tasarrufunun kendisine ait olduğunu, bu hakkın erkeğin malını tasarruf etme hakkından bir farkı olmadığını vurgulamaktadır.¹⁸⁶

Kahraman Müslüman kadınların inanç, kimlik, dini hassasiyetlerine ve kabiliyetlerine uygun ortamlar hazırlanarak, evlerini, eşlerini ve çocuklarını da ihmal etmeyecek şekilde, gün boyu olmasa da, günün veya haftanın belli bir kısmında çalışma hayatına katılmalarının caiz olduğunu ifade etmektedir. Çeşitli sebeplerle ortaya çıkacak meşru ihtiyaç durumunda caiz hükmünün vacip haline bile gelebileceğini söylemektedir. İslam'ın kadının çalışmasına doğrudan bir engel koymadığını bu yüzden bu konudaki delillerin, uyarıcı, ahlakî hassasiyeti geliştirici ve kadını korumaya yönelik olduğunu düşünmek gerektiğini, konuyla ilgili yorumların ictihadi olduğunu, ictihadın yer, zaman, şahıs ve şartlara göre değişebileceğinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Nisa Suresi, 4/34.

¹⁸⁵ Abdullah Kahraman, "İslam Hukukunda Kadının Hukuki Tasarruf Ehliyeti", **Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1, Kars, 2014, s. 35.

¹⁸⁶ Abdullah Kahraman, a.g.m., s. 30-36.

¹⁸⁷ Abdullah Kahraman, a.g.m., s. 36-38.

Baktır geçim sorumluluğunun erkekte olduğunu savunmakta, Bakara Suresi 233. ayet¹⁸⁸, Talak Suresi 6. ve 7. ayetleri¹⁸⁹, Peygamberimizin (s.a.v.) Veda Hutbesi'ndeki "kadınların sizin zerlerinizdeki hakları yiyeceklerini ve giyeceklerini maruf şekilde vermenizdir" cmlerini ve başka hadisleri¹⁹⁰ buna örnek göstermektedir.¹⁹¹ Baktır, Allah'ın kadına, hamile olmak, doğum yapmak, ocuk emzirmek ve çocuğu terbiye edip bytmek olmak üzere dört büyük vazife verdiğini, bu konuda onunla kimsenin rekabet edemeyeceğini ifade etmektedir. Ona göre kadının bu görevi hakkıyla yerine getirebilmesi, ağır ve yorucu işlerde yıpranmamasına bağlıdır. Çocuğun ruhi ve bedeni gelişmesinde, terbiyesinde annenin rolü büyüktür. "Kim anne ile çocuklarının arasını ayırırsa, kıyamet günü Allah (c.c.) da onunla sevdiklerinin arasını ayırır."¹⁹² hadisini bu hususa örnek göstermektedir.¹⁹³

Baktır'a göre, İslam kadının çalışmasını haram kılmamış, hatta bazı işlerde bunu teşvik etmiştir. Onlara göre İslami sınırlara dikkat edildiği müddetçe kadınlar, ocuk yuvalarında, kızlara yönelik okullarda ğretmen olarak, kadınları kadın doktorun muayene etmesi için kadrosunun kadınlardan oluştuğu bir hastanede doktor ve hemşire olarak, sadece kadınlara hitap eden ve kadınların çalıştığı her türlü ticarethanelerde esnaf olarak, uygun ortamlarda yayın ve neşriyat alanlarında çalışabilirler.¹⁹⁴ Ona göre; kadının çalıştığı i, İslami esaslara aykırı olmamalıdır. Erkeğin alışması haram olan işlerde kadınlar da çalışamaz. Ayrıca kadın, erkek gibi değil, fizyolojik olarak daha hafif ve naif yaratılmıştır. Bu yüzden erkeğin yaptığı her ii yapamaz. Ona göre şer'i

¹⁸⁸ "Emzirmeyi tamamlamak isteyen (baba) için, anneler, çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi, baba tarafına aittir."

¹⁸⁹ "Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için (ocuğu) emzirirlerse (emzirme) cretlerini de verin ve aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir." "Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin. Rızkı dar olan da, Allah'ın ona verdiğinden (o ölçüde) harcasın. Allah, bir kimseyi ancak kendine verdiği ile yükümlü kılar. Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır."

¹⁹⁰ Müslim, Hacc, 147, H. No: 1218; Ebu Davud, Menasik, 57, H. No: 1905; Buhari, Nafakat, 5, VI, 192; Buhari, Nafakat, 8, 9, VI, 193; Buhari, Nafakat, I, VI, 189; Buhari, Nafakat, 2, VI, 190; Kasani, IV, 16; İbn Abidin, Reddu'l-Muhtar, Mısır, 1966, III, 572, 573.

¹⁹¹ Mustafa Baktır, "İslam'da Kadının alışma şartları", **Sosyal Hayatta Kadın** içinde, İsmail Kurt ve Seyit Ali Tz (hızl.), 3. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, s. 123.

¹⁹² Tirmizi, Siyer, 17, H. No: 1566.

¹⁹³ Baktır, a.g.m., s. 144-146.

¹⁹⁴ Baktır, a.g.m., s. 147-148.

nasslarla şu işler kadınlara, şu işler de erkeklere mahsustur gibi kesin çizgilerle ayrılmış bir taksimat yoktur, ancak bunlarla ilgili farklı değerlendirmeler olsa da halifelik, imamlık ve hakimlik gibi bazı görevler sadece erkeklere mahsus kılınmıştır. "Oğullarınıza yüzmeyi ve atıcılığı öğretin. Mü'min kadınlar için miğzel (yün eğirme işi), evinde ne güzel bir eğlencedir."¹⁹⁵ hadisini kadın ve erkeğin farklı fitratlarda yaratıldığına örnek göstermektedir.¹⁹⁶ Baktır, İslam'da tesettürün farziyeti ile ilgili bir şüphe bulunmadığından, İslam toplumunda, kadının çalışması konusunda tesettüründen taviz vermemesi gerektiğini, Ahzab Suresi 53. ve 59. ayetler¹⁹⁷, Nur Suresi 31. ayet¹⁹⁸ ve tesettürle ilgili hadisleri delil göstererek savunmaktadır.¹⁹⁹ Kadının ihtilat ortamına dikkat ettiği takdirde, fitratına uygun işlerde çalışabileceğini söylemekte: "Bir erkek başka bir kadınla bir arada kalırsa, onların üçüncüsü şeytandır."²⁰⁰ hadisini ihtilat ortamı için delil göstermektedir. Baktır, çalışan kadının ihtilat ortamından sakınması, şartlar uygun olduğu takdirde çalışmaları gerektiğini, Kur'an'da geçen Şuayb (a.s.) kızlarının kıssalarını ve bu husustaki hadisleri örnek vererek delillendirmektedir.²⁰¹

Koçkuzu, örtünen, iffetini koruyan, annelik görevlerini yapan, çocuklarına bakan kadının her türlü şartın hazırlandığı ortamda, ister rızık için isterse daha fazlası için çalışabileceğini söylemektedir. Ona göre kadınların bu hakları eşleri ve İslam'a

¹⁹⁵ Suyuti, Camiu's-sağir, IV, 327.

¹⁹⁶ Baktır, a.g.m., s. 142-143.

¹⁹⁷ "Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (vakitli vakitsiz) Peygamber'in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu davranışınız Peygamber'i rahatsız etmekte, fakat o sizden de çekinmektedir. Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temizdir. Allah'ın Resûlüne rahatsızlık vermeniz ve kendisinden sonra hanımlarını nikâhlamanız ebediyen söz konusu olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günahıdır." "Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle, bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler. Bu, onların tanınip incitilmemelerine de daha uygundur. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."

¹⁹⁸ "Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zinetlerini, kocalarından, yahut babalarından, yahut kocalarının babalarından, yahut oğullarından, yahut üvey oğullarından, yahut erkek kardeşlerinden, yahut erkek kardeşlerinin oğullarından, yahut kız kardeşlerinin oğullarından, yahut müslüman kadınlardan, yahut sahip oldukları kölelerden, yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden, yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!"

¹⁹⁹ Baktır, a.g.m., s. 138.

²⁰⁰ Tirmizi, Rada, 16, H. No: 1171.

²⁰¹ Baktır, a.g.m., s. 131-139.

bağlı toplum tarafından engellenmiştir. Kadınların çalışma hakkını kendi işinde ve evinde çalışmaları olarak algılayanları eleştirmiştir.²⁰² Ona göre kadının, annelik ve eşlik görevlerini ihmal etmeyecek ve sağlığını bozmayacak küçük ve hafif işlerde çalışması, erkeğin ve ailenin sağlığı için şarttır. Bu, birlik-beraberlik, paylaşma ve huzur sebebidir. Onlara göre erkeklerin yapamayacağı bazı zaruri işlerde, devletçe ve ilgili kurumlarca korunması şartıyla, kadın çalışmalıdır.²⁰³

Koçkuzu'ya göre, çalışma hayatı kadının kişiliğini zedelememeli, ona dayanamayacağı yük yüklememelidir. Kadın, çalışma hayatında erkekleşeceği, kişilik erozyon ve dejenerasyonuna uğrayacağı işlerde çalışmamalıdır. Kadın, mesleğinde yıpranır, hasta olur ve güçsüzleşirse bu kadın, aile ve toplum için zararlıdır.²⁰⁴ Çalışma hakkı tıpkı yaşama, eğitim, seyahat hakları gibi kadının hakkı sayılmaktadır. İslam, zekat verme durumunda bulunan kadının, bizzat kendi malından zekatını vermesini emreder, kocasını mesul tutmaz. Onlara göre kadın, zekatla sorumlu olduğuna ve miras yoluyla mal edinebildiğine göre, mülkiyet ve çalışma hakları da var demektir. Kadının çalışmasının kadının hakkı olduğuna örnek olarak sahabeden Şifa binti Abdillah ile Ensar'dan Ümmü Atiyye'nin Peygamberimizin (s.a.v.) sağlığında ve halifeler döneminde, ordunun cephe gerisi hizmetleriyle, çarşı pazarın tanziminde görev alması gösterilmekte, başka örnekler de olduğu dile getirilmektedir.²⁰⁵

Uraler'e göre, kadınların öncelikli görevi annelik olsa da çalışması yasak değildir ve onlar İslami ölçüler dahilinde istediği iş ve faaliyetler içerisinde yer alabilirler. Bu görüşlerine, Peygamberimizin (s.a.v.) hanımları başta olmak üzere sahabe hanımların sosyal hayatta ve çalışma hayatında görünmelerini örnek olarak göstermektedir. Ona göre sağlıklı bir toplum için görev dağılımı şarttır. Kadın erkeğe göre ikinci derecede bir varlık değildir. İnsan olmak bakımından kadın ve erkek eşittir ama cinsiyet bakımından ayrıdır. Modern dünyada kadının değer maskesi altında sömürülmesini eleştiren Uraler, kadınların kendi ayakları üzerinde durmalarına yönelik söylemlerinin kadınların evlerini sevmemesine, her gün sokağa çıkmak zorunda

²⁰² Ali Osman Koçkuzu, "Toplumumuzda Kadını Çalışmaya İten Sebepler ve Bunun Sonuçları", **Sosyal Hayatta Kadın** içinde, s. 318.

²⁰³ Koçkuzu, a.g.m., s. 323.

²⁰⁴ Koçkuzu, a.g.m., s. 324.

²⁰⁵ Koçkuzu, a.g.m., s. 317.

hissetmelerine neden olduğunu ifade etmektedir. Bunun da neslin terbiyesi açısından mühim olan annelik görevinin ihmaline, eşlerin görevlerinin birbirine karışmasına, eşlerin birbirlerine olan saygısını yitirmesine sebep olduğunu söylemektedir. Uraler ve Yılmaz'a göre, kadının çalışması ihtiyaçlara göre belirlenmeli, kadın çalıştığında evini ihmal etmemeli, bunun adına çalışmalar yapılmalıdır.²⁰⁶ Uraler, kadın ve erkeğin eşitlik anlayışı bahanesiyle aynı işlerde, eşit şartlarda ve erkeğe benzetilerek çalıştırılmasını eleştirmekte, bunun kadının hem psikolojik hem fizyolojik olarak erkekten farklılığının göz ardı edilmesi olduğunu söylemektedir.²⁰⁷

Yıldırım, İslam hukukunda geçim sorumluluğunun tamamen erkekte görüldüğünü dile getirmektedir.²⁰⁸ Ancak İslam hukuku açısından, bütün şer'i hükümlere muhatap olan kadının; çalışması, iş kurması, bağımsız bir ekonomik güce kavuşması, kazandıklarını dilediği gibi tasarruf edebilmesi hususunda bir engel olmadığını ifade etmektedir. Fenimiz savunucularının konuya haklar ve sorumluluklar çerçevesinde, katı eşitlikçi bir şekilde yaklaşmasını eleştirmekte, yaratılıştaki vasıflara göre iş bölümünün göz ardı edilmesinin doğru olmadığını vurgulamaktadır. Kadının annelik görevinin en önemli ve birincil görevi olduğuna dikkat çekmektedir. Bunun dışında, eğitimden sağlığa, insan ilişkilerinden hayır hizmetlerine kadar, istismardan uzak, kadın sağlığına uygun ve onuruna saygılı iş ve hizmet alanlarında kadınların çalışabileceğini ifade etmektedir.²⁰⁹

Yıldırım, ihtilat ortamına dikkat edilmesi gerektiği görüşü için delil olarak gösterilen hadislerin, halvetle ilgili olduğunu, çarşıda, pazarda, sokakta, mescitte, pek çok sosyal aktivitede beraber olan kadın ve erkeğin işyerinde de kalabalık halde birlikte olmasının bir sakıncası olmaması gerektiğini söylemektedir. Bu duruma örnek olarak kıssada anlatılan Hz. Yusuf'un kadınlarla bir arada bulunmasını, hatta onlara hizmet

²⁰⁶ Aynur Uraler, "Şartları Değerlendirmeksizin Kadının Çalışmaya Zorlanması", **Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet-I**, Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantı (21-22 Mayıs 2011), İstanbul, 2012, s. 294-297; Musa Kazım Yılmaz, "Çalışan Kadınların Sorunlarına Bir Başka Açıdan Bakış", **Diyanet Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 2, 1989, s. 58.

²⁰⁷ Uraler, a.g.m., s. 294-295.

²⁰⁸ Mustafa Yıldırım, "İslam Hukukunda Kadının Çalışması", **İslam ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu** (25-27 Kasım 2005), İzmir, 2008, s. 406.

²⁰⁹ Yıldırım, a.g.m., s. 407-408.

etmesini, ama iffetini de korumasını göstermektedir. İslam'da asıl olanın iffet olduğunu, ihtilatın haram olmadığını dile getirmektedir.²¹⁰

Hikmet'e göre; kadının asıl görevi anneliktir, fıtratı annelik üzere yaratılmıştır ve kadın annelik vazifesini ihmal etmediği sürece çalışabilir.²¹¹

Savaş, İslam'ın kadının çalışmasını yasaklamadığını, hatta teşvik ettiğini dile getirmiş, Peygamberimiz (s.a.v.) zamanında kadınların yaptığı zanaatkarlık ve el işlerine, ticarete, tıbbi hizmetlere, dadılığa, ev işlerine, ziraata, çobanlığa, berberliğe, mescid temizliğine, resmi görevlere hadislerle örnekler vermiştir. Konuyla ilgili problemlerin kolaylıktan ve çözümden yana bir din olan İslam'ın genel prensipleri ışığında çözülmesi gerektiğini dile getirmiştir.²¹²

Çubukçu'ya göre İslam, kadının sosyal alanda çalışmasına engel değildir. Aksine İslam'da kadına çalışmak teşvik edilmiştir. Müslümanları çalışmaya sevk eden, en helal lokmanın kişinin kendi kazandığı olduğuyla ilgili ayetler ve Peygamberimiz zamanında çalışan kadınlar buna örnek gösterilmiştir. Ona göre, Müslüman kadınlar memur olabilirler. Öğretmenlik, hakimlik ve müftülük yapabilirler. Ancak imam olamazlar.²¹³

Güler'e göre, "kadının çalışma yeri evidir" anlayışı, bir üretim biçiminden kaynaklanan zorunlu bir durumun doğma halinde dinselleştirilerek evrenselleştirilmesidir. Bu anlayış, İslam'dan değil toplumun kültürel değerlerinden kaynaklanmaktadır. Kadın toplumsal hayatın çeşitli alanlarında kendine uygun mesleklerde çalışabilir ancak kadının evin içinde yaptığı işleri hafife almamak gerekmektedir. Ev işlerinin tamamen kadına bırakıldığı ailede kadının çalışmaya zorlanması yanlıştır. Kadına ev işlerinde eşi ve teknolojik aletler yardımcı oluyorsa kadının çalışmak istemesi normal karşılanmalıdır.²¹⁴

²¹⁰ Yıldırım, a.g.m., s. 407.

²¹¹ Muhammed Hikmet, **İslam'da Kadın**, İstanbul: İttihad Yayıncılık, 2009, s. 19.

²¹² R. Savaş, "Çalışma Hayatında Kadın", s. 389-400.

²¹³ İbrahim Agah Çubukçu, "İslam'da Kadın Hakları", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 1, Ankara, 1973, s. 40-41.

²¹⁴ İlhami Güler, "Kur'an'da Kadın Erkek Eşitsizliğinin Temelleri", **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 4, 1991, s. 314.

Karaca, kadının çalışmayıp toplumsal hayattan dışlanmasını ve ev içi hayatla sınırlandırılmasını eleştirmektedir. Bu durumdaki kadının kocasına bağımlı olduğunu ve bazen erkeklerin bunu kullandıklarını dile getirmektedir.²¹⁵

Yılmaz, Bozkurt ve İzci'nin yaptıkları bir araştırmaya göre, kadınların asıl görevinin eş olma ve annelik olduğunun vurgulanması, bazı kadınların evlerini ihmal etmeyecekleri mesleklere yönelmelerine neden olmuştur. Ev işleri ve çocuk bakımının kadına kalması, kadının bu iki alanda farklı roller üstlenip, ev işlerine yeterli zaman ayıramadığında iyi bir eş ve anne olmamakla suçlanması eleştirilmiş, kadınların çalışma şartlarında bununla ilgili düzenlemelere gidilmesi gerektiği dile getirilmiştir.²¹⁶

Bedük'e göre, kadının çalışmasına olumsuz bakılmasının nedeni erkek egemen toplumların kültürel bakış açılarıdır. "Kadının en uygun yeri evidir ve en uygun işi çocuklarının bakımındır ve evinin işidir" düşüncesi Türk toplumunda da kültürel değerler temellidir.²¹⁷

Oktay, kadının çalışması konusunda dini yönelimin yani dindarlığın yapılan araştırmalara göre etkisinin düşük olduğunu ifade etmektedir. Ona göre toplumda kadının çalışması ile ilgili tutumlar, dini inançlardan etkilenmektedir. Ancak kadının çalışmasına karşı görüşlerin tümünün dinden kaynaklandığını söylemek yanlıştır. Kadınların çalışması hususunda dini inançtan çok, toplumların örflerine göre oluşan düşünce sisteminin getirdiği cinsiyet rolleri ve bunların kadına yüklediği ev işleri ve çocuk bakımı ile ilgili sorumluluklar daha etkilidir. Toplumun değer yargıları, kadın erkek cinsiyet rollerini belirlemekte ve kadının çalışıp çalışmamasını etkilemektedir.²¹⁸

Özçatal, yapılan alan araştırmalarının kadınların toplumsal cinsiyet temelli iş bölümüne kendilerine verilen eşlik ve annelik rollerini içselleştirmiş olduklarını, bu

²¹⁵ Şahika Karaca, "Fatma Aliye Hanım'ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları" **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 31, 2011, s. 105-106.

²¹⁶ Abdullah Yılmaz, Yavuz Bozkurt ve Ferit İzci, "Kamu Örgütlerinde Çalışan Kadın İşgörenlerin Çalışma Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, Aralık 2008, s. 95-96.

²¹⁷ Aykut Bedük, "Türkiye'de Çalışan Kadın ve Kadın Girişimciliği", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 12, 2005, s. 107.

²¹⁸ Ayşe Sıdika Oktay, "Kadınların Çalışma Hayatına Katılmalarının Önündeki Sosyo-Kültürel Engeller", **İslam ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu** (25-27 Kasım 2005), İzmir, 2008, s. 418-419.

yüzden çoğunun evlilik ve çocuk sahibi olma durumunda çalışmayı istemediklerini gösterdiğini ifade etmektedir.²¹⁹

Çakır, geleneksel anlayışa göre kadının asıl ve ilk görevinin annelik ve çocuk bakımı olduğunu ifade etmektedir. Kadına gelecek nesilleri yetiştirme görev ve sorumluluğu yüklenmekte, bu görevi her yerde titizlikle yerine getirmesi beklenmektedir.²²⁰

Çıtak'a göre aile içi rollerin değişip kadınların çalışmaya başlamasına en çok geleneksel değerler karşıdır. Bir araştırmada "kadının en önemli görevi nedir" sorusu erkeklere ve kadınlara ayrı ayrı sorulmuş, iki tarafın da çoğunluğu "ev işlerini yapmak" olarak cevaplamıştır. Bu çalışmadan anlaşılabacağı üzere aile içi rollerin belirlenmesinde kültürel değerler etkilidir, toplumlarda var olan cinsiyet rollerine ilişkin beklenti ve tutumlardaki geleneksel yapı büyük ölçüde korunmaktadır.²²¹ Kadına ailesi ve çevresi tarafından annelik rolü empoze edilmektedir. Annelik rolü, geleneksel yapıda ev kadınlığı rolü ile eşit görülmektedir.²²² Geleneksel rolünü aksatma korkusu yaşayan kadınlar çalışacakları zaman daha çok geleneksel rollerini aksatmayacak alanlara ya da yarı zamanlı işlere yönelmektedirler.²²³

Günümüzde kadının çalışmasıyla ilgili tartışmalarda ortaya çıkan konuları maddeler halinde sıralayacak olursak:

1. Geçim sorumluluğunun erkekte olması,
2. Kadının asıl görevinin annelik ve eşlik olması,
3. Kadının fitratına uygun ve meşru işlerde çalışabilmesi,
4. Kadının ihtilat ortamına dikkat ederek çalışması gerektiği,
5. İhtilat ortamına bakılmaksızın kadının çalışabileceği,
6. Evdeki faaliyetlerin kadının çalışması kabul edilmesi,

²¹⁹ Elif Özlem Özçatal, "Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2011, s. 36.

²²⁰ Özlem Çakır, "Türkiye'de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 31, Kayseri, 2008, s. 26-27.

²²¹ Aylin Çıtak, **Kadınların Çalışmasına Yönelik Tutum: Cinsiyet, Cinsiyet Rolü ve Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre Bir Karşılaştırma** (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 10.

²²² Çıtak, **a.g.t.**, s. 46.

²²³ Çıtak, **a.g.t.**, s. 19.

7. Kadının çalışmasının kadının hakkı olması,
8. Kadının çalışmasının cihat ve ibadet olması, yasaklanmayıp teşvik edilmesi,
9. Kadının annelik ve eşlik rollerinin gelenek ve toplum tarafından belirlenmesi, bu rolleri aksatmadan çalışabilmesi,
10. Prensip olarak kadının çalışması konusunda bir kısıtlama olmayıp, kısıtlamanın çalışma şartlarından kaynaklanması şeklinde olduğu görülmektedir.

3.3.2. Kadının Eğitimiyle İlgili Tartışmalar

Kadının eğitimiyle ilgili tartışmaların, kadınların eğitimine Peygamber Efendimiz (s.a.v.) zamanında çok fazla önem verilmesine rağmen, sonradan İslam'la bağdaşmayan bir şekilde kadınların eğitimden mahrum bırakılması hususunda yoğunlaştığı görülmektedir. Başörtüsünün yasak olduğu dönemlerde, kadının başını açarak eğitim alıp alamayacağı tartışılmıştır. Günümüzde kadının hangi alanlarda, hangi şartlarda ve ortamlarda eğitim alacağı hususu tartışılmaktadır.

Ağçoban, kadının eğitimi ile ilgili tartışmaların üslubunun, suçlayıcı, savunucu ve idealize edilmiş dil olmak üzere üç çeşit olduğunu söylemektedir. Suçlayıcı dilde, İslam'da kadının eğitim olanaklarının kısıtlandığı fikrinin hakim olduğunu ifade etmektedir. Savunucu dildeki hakim düşünceye göre, İslam'da kadının eğitim ortamı kısıtlanmamış, erkek ortamından ayrıldığını, bunun sebebinin ise kadının onurunu korumak olduğunu dile getirmektedir. İslam tarihinde eğitim görmüş birçok kadın bulunduğunu, hatta İslam tarihinin sayılı alimlerinden birinin Hz. Aişe olduğunu söylemektedir. İdealize edilmiş dile “İslamcı feminizm” diyen Ağçoban, bu dilin temel varsayımının Kur'an ve Sünnet'in kadına sağladığı hakların erkek egemen bir toplum tarafından geçersiz kılındığı ve bu hakların uygulanmasının gerekliliği düşüncesine dayandığını ifade etmektedir. Bu düşünceye göre Kuran erkek egemen bir mantıkla yorumlanmış ve Kur'an ve Sünnet'in kadına tanıdığı hak ve özgürlük alanı erkek müfessir ve din görevlileri tarafından sansürlenmiştir.²²⁴

²²⁴ Siddık Ağçoban, "Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslam'da Kadının Yeri Üzerine Tartışmalar", *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), Haziran 2016, s. 17-20.

Seven ve Engin kadının eğitiminin, tüm zamanlarda sürekli tartışma konusu olması, konu ile ilgili öneriler getirilmesine ve girişimlerde bulunulmasına rağmen, sorunlar yumağı olarak güncelliğini koruduğunu ifade etmektedir.²²⁵

Karaman, başörtüsü yasağı durumunda kadınların, eğitimleriyle ilgili olarak önlerinde iki seçenek olduğunu söylemektedir. Bu iki seçenek. azimet ve ruhsattır. Azimetin zor, fakat sevaplı, onurlu, normalde olması gereken yolu tutmak, şahsî zararı, genel menfaat için (din özgürlüğünü korumak, hakkı almak için) göğüslemek, gerekirse ve imkânlar müsait ise diplomadan vazgeçmek, başka yollardan bilgi ve eğitim eksikliğini gidermek, olabiliyorsa yurtdışında okumak, resmî değil ise sivil kesimde iş bulmak, hayatını meşrû şekilde yaşamak ve değerlendirmek olduğunu ifade etmektedir. Ruhsatın ise, zarûret sebebiyle geçici ve sınırlı olarak yasağın kalkması hükmünden yararlanmak olduğunu söylemektedir. Kadın vücûdunu normal hâllerde namahreme göstermeyip, hasta olduğunda muayene ve tedavi için doktora gösterdiğini, hatta dokundurduğunu zarûrete dayalı ruhsata örnek olarak göstermektedir. Okumadığı veya çalışmadığı takdirde güç durumda kalacağını veya kalınacağını bilen kadınların da geçici olarak ve yalnızca yasak bölgede olmak şartıyla başlarını açarlarsa ruhsat hükmünden yararlanmış olacaklarını söylemektedir.²²⁶

Beşer, kadınların da erkekler gibi ilim öğrenmekle mükellef tutulduklarını, farz olan ilimleri evlerinde öğrenme imkanları olmaması halinde, öğrenmek üzere yola çıkmalarının hakları olduğunu ifade etmektedir. Peygamberimiz (s.a.v.) zamanında kadınların okuma yazmaya teşvik edildiğini ve kadınların ilim tahsil ettiklerini söylemektedir. Kadınlar için de ilmin farz olduğunu, farz olan bu ilmin dini ilim değil faydalı ilim olduğunu vurgulamakta, farz olan ilmin sınırlandırılmasına karşı çıkmaktadır.²²⁷

Bayraktar, ilim öğrenmenin kadın erkek her Müslüman'a farz olduğunu söylemekte, bununla ilgili hadisi örnek göstermektedir.²²⁸ İslam'a göre mükellefin

²²⁵ Mehmet Ali Seven ve Ali Osman Engin, "Türkiye'de Kadın Eğitimi Alanındaki Eşitsizlikler", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, 2007, s. 177.

²²⁶ <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0103.htm> (Erişim Tarihi: 18.06.2017).

²²⁷ Faruk Beşer, **Kadının Çalışması Sosyal Güvenliği ve İslam**, Nun Yayıncılık: İstanbul, 1995, s. 101-104.

²²⁸ İbn Mace, **Mukaddime**, 17.

yapmakta olduğu şeyle ilgili hükümleri öğrenmesinin farz olduğunu ve kadınların da mükellef olduğundan eğitim görmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Kadınların kendilerine farz olan ilimleri, evlerinde öğrenme imkanı olmaması durumunda bir başka kanaldan öğrenmelerinin kadınların hakları olarak kabul edildiğini vurgulamaktadır. Peygamberimizin (s.a.v.) kadınlara gerek toplu halde gerekse kendisine soru geldiğinde bireysel olarak eğitim verdiğini ifade etmektedir. Kadınlara yazı öğretilmemesi ile ilgili hadisler olduğunu söyleyip, kadınlara yazı öğretilmemelidir diyenleri²²⁹ eleştirmekte, bu rivayetlerin nasslara dayanmadığını, o günkü örf ve eğitim anlayışının bir tezahürü olduğunu söylemektedir. Tarih boyunca tefsir, hadis, fıkıh, ilm-i kiraat, nahiv, mantık, astronomi, kimya, hüsn-ü hat, şiir ve hitabette öncü, ilim ve sanatta şöhrete ulaşmış çok sayıda kadının yetiştiğinin bilindiğini dile getirmektedir. Eğitim gören kadınların çocuklarını daha iyi yetiştireceklerine, eşlerine karşı daha anlayışlı olacaklarına ve toplumun ilerlemesine vesile olacaklarına dikkat çekmektedir.²³⁰

Bayraklı, eğitimli annelerin çocuklarının eğitimine katkı sağlayacağını söylemekte, kadınların eğitiminin önemli olduğu üzerinde durmaktadır. İlim öğrenmenin erkek ve kadına farz olması hadisinin²³¹ kadının eğitiminin zorunlu olduğunu gösterdiğini ifade etmektedir. İslam aleminde kadının eğitiminin ihmal edilmesini eleştirmekte, bunu din dışı bir uygulama ve kadına yapılan bir zulüm olarak değerlendirmektedir. Kadının eğitiminin ihmal edildiği yerde toplumun ilerlemesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Kadının eğitiminin dini terbiye ile bütünleşmesi gerektiğine dikkat çekmekte, aksi takdirde bu eğitimin kadında kibir duygusu oluşturabileceğini söylemektedir. Ekonomik bağımsızlığa kavuşan kadının, kibirlenmesi

²²⁹ Bkz. el-Cahız, **el-Beyan ve't-Tebyin**; tahk. Fevzi Atvi, Beyrut 1968, s. 304; Kabisi, **İslam'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale**, Süleyman Ateş ve Hıfzırrahman R. Öymen (çev.), Ankara 1966, s. 32; Keykavus, **Kabusname**, Mercimek Ahmed (çev.), Tercüman 1001 Temel Eser, No: 36, s. 253; et-Tusi, **Ahlak-ı Nasiri**, 1883, s. 322; Yusuf Ziya, "Nasır Tüsi'nin Terbiye Hakkındaki Fikri", **Mihrap**, Sayı: 5, İstanbul, 1924, s. 132-140; Kınalızade Ali Efendi, **Ahlak-ı Alai**, (İlm-i Tedbiri'l-Menzil), Bulak, 1248, s. 38-39; Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul, 1993, s. 106-107; Hüseyin Öztürk, **Kınalızade Ali Çelebi'de Aile**, Ankara, 1991, s. 114.

²³⁰ M. Faruk Bayraktar, "İslam'a Göre Kadının Eğitim-Öğretimi", **İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi II** içinde, İ. Kurt ve Tüz (hızl.), 2. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, Nisan 2005, s. 84-94.

²³¹ İbn Mace, **Mukaddime**, 17.

ve kendisini erkeğin rakibi olarak görmesinin aile huzurunu tehdit edeceğini dile getirmektedir.²³²

Somel, İslam dininin kadın eğitimi konusunda katı kısıtlamalar getirmediğini, İslam tarihinde yüksek düzeyde eğitim görmüş kadınların varlığının bilindiğini söylemektedir. Ancak Modernleşme öncesinde kadının kamusal alan içindeki rolünün sınırlı tutulmasından dolayı, kadınların ilk eğitim ötesinde bir eğitim almalarının toplumsal işlev açıdan bir önemi bulunmadığının düşünüldüğünü dile getirmektedir. Bu durumun etkisiyle kadınların yüksek eğitim görmelerinin gereksiz görüldüğünü, hatta İslam uleması tarafından bunun sık sık vurgulandığını ifade etmektedir.²³³

Toksarı, "İlim talep etmek her Müslüman üzerine farzdır."²³⁴ hadisi şerifini her Müslüman için bilgili olmanın gerekli olduğuna delil olarak göstermektedir. Bu hadisin kadınlar için ilim tahsil etmenin bir hak değil, onlar üzerine yüklenen bir mükellefiyet olduğunu gösterdiği söylenmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) erkeklerin eğitimi kadar kadınların da eğitim-öğretimine değer verdiğini ifade etmektedir. Peygamberimizin (s.a.v.) zamanında, kadınların ilim taleplerini yasaklayan herhangi bir olay olmadığını, onların ilim tahsillerini yasaklayan ayet ve hadisin de bulunmadığını vurgulamaktadır.²³⁵

Acıyan, kadınların eğitim ve öğretiminin sadece dini bilgileri veya sadece ilmiyal bilgileri öğrenmeleri olarak anlamamak gerektiğini ifade etmektedir. İslam dini, dünya ve ahireti ayırmadığından, eğitim ve öğretimde de bunları ayırmamaktadır. Dinle ilgisi olmayan ve her insanı ilgilendiren konuların kadınların eğitim ve öğretiminde yer alması gerektiğini söylemektedir. Ayrıca, kadının, iyi bir eğitim aldığıında, çocuklarını da aynı şekilde eğitebileceğini ve bu sebeple onların eğitim ve öğretiminin son derece önemli olduğunu söylemektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde kadınların eğitim ve öğretimine büyük önem verildiğini, mescitlerde yapılan bu eğitim ve öğretim faaliyetlerine, kadınların da katıldığını, hatta Müslüman kadınların, Hz. Peygamber'in

²³² Bayraktar Bayraklı, **Kadın, Sevgi ve Temel Haklar**, İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2007, s. 18-21.

²³³ Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi", **Kebikeç Dergisi**, Sayı: 10, Ankara, 2000, s. 224.

²³⁴ İbn Mace, **Mukaddime**, 17.

²³⁵ Ali Toksarı, "Hz. Peygamber Devrinde Kadın", **Diyanet İlmî Dergi**, Cilt: 29, Sayı: 4, Ekim-Kasım-Aralık 1993, s. 68-70.

evine gidip onunla sohbet ettikleri ve böylece ondan pek çok bilgileri öğrendiklerini belirtmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Müslümanların öğrendiklerini ailelerine öğretmeleri gerektiğini söylediğini vurgulamaktadır.²³⁶

Kayadibi, İslam dininin eğitim-öğretim konusunda kadın ile erkeği eşit tuttuğunu, ilk emir olan "Oku!" emrinin hem kadına hem de erkeğe hitap ettiğini ifade etmektedir.²³⁷ İlim öğrenmenin her erkek ve kadın Müslüman'a farz olduğunun söylendiği hadisi²³⁸ buna örnek göstermektedir. İslam tarihinde sadece hadis ve fıkıh sahasında 90 tane İslam kadın muhaddis ve fukahası olduğunu, ilahi tebliğde de kadınların erkekler ile yarış halinde bulunduklarını dile getirmektedir. Peygamber Efendimizin (s.a.v.) kadınların eğitimi için onlara gün ve yer tayin ettiğini vurgulamaktadır. İslam dininin yayılmasında, öğretilmesinde ve tebliğinde Müslüman kadınların büyük roller üstlendiğine dikkat çekmektedir. Ayrıca kadının ailedeki en önemli eğitici olduğunu vurgulamakta, annenin iyi eğitilmesi durumunda çocuklarına faydalı olacağını ifade etmektedir. İslam aleminde sonradan kadınların eğitiminin ihmal edilmesini eleştirmekte, bunun ayet ve hadislerle uygun olmadığını ifade etmektedir.²³⁹

Coşkun, "İlim talebi her Müslüman'a farzdır."²⁴⁰ hadisini örnek göstererek kadınların öğrenim hürriyeti ve hakkı olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de geçen "Ey iman edenler! Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyunuz"²⁴¹ ayetini delil göstererek, aile reisinin ailesinin eğitiminden sorumluluğu olduğuna dikkat çekmektedir. İslam'ın kadına ikincil derecede rol biçtiği anlayışını çıkarmaya çalışanları eleştirmekte, Hz. Peygamber'in kadınlara yönelik eğitim faaliyetleri, onları öğrenime teşvik etmesi, bunun için ortam hazırlaması, bütün bunlar yapılırken onların psikolojik özelliklerine göre hareket etmesi, kısaca toplumun aktif birer üyesi olmaları için çaba sarf etmesi ve sonunda hanımların

²³⁶ Muhammed Acıyan, "İslam'da ve Günümüzde Kadının Eğitim ve Öğretimi", **Mehir Dergisi**, Yaz-1998, s. 124-126.

²³⁷ Kayadibi, "Kadın Eğitiminin Önemi ve Kalkınmadaki Rolü", **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Sayı: 28, 2003, s. 21.

²³⁸ **el-Fethu'l-Kebir**, 2/213.

²³⁹ Kayadibi, "Eğitimde Kadının Önemi", **Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi**, Nisan-Mayıs-Haziran 1999, Sayı: 16-17-18, s. 95-102.

²⁴⁰ İbn Mace, **Mukaddime**, 17.

²⁴¹ Tahrim Suresi, 66/6.

erkekler gibi İslam toplumunun aslî unsurları haline getirmesini örnek göstermektedir. Peygamberimiz (s.a.v.) döneminde kadınların, okuma-yazma, sağlık, ekonomi, ticaret, meslek, din, sosyal vb. gibi alanlarda ve ev hanımlarına yönelik alanlarda farklı yönlerden eğitime tabi tutulduklarını söylemektedir.²⁴²

Yılmaz'a göre İslam dini, eğitimde cinsiyet eşitliği prensibini öngörmektedir. İslam'da kadın erkek tüm Müslümanların ilim öğrenmek zorunda olduğunu ifade etmekte, bununla ilgili hadisi örnek göstermektedir.²⁴³ Peygamberimizin (s.a.v.) kadınları okuma yazma öğrenmeye teşvik ettiğini bir hadisla delillendirmektedir.²⁴⁴ Peygamberimiz zamanında kadınların eğitim-öğretimlerinin sadece dini bilgiler edinmekle sınırlı olmadığını, hayatla ilgili pek çok konuyu da öğrenme imkanı elde ettiklerini, bazı kadınların şiir, tıp ve hayvancılık alanlarında bilgi ve tecrübe sahibi olduklarını ifade etmektedir. Kadınların eğitim öğretime teşvik edildiğini, geceleri bile camiye giderek Kur'an dinleyip, namaz kıldıklarını²⁴⁵, orada gerçekleştirilen eğitsel etkinliklere katıldıklarını ifade etmektedir.²⁴⁶ Hz. Ayşe'nin tefsir, hadis ve fıkıh gibi ilimlerin yanında neseb, tarih, siyer, tıp, astronomi, şiir, hitabet, eğitim ve siyaset alanlarında da önemli bir ilmi birikime sahip olmasını buna örnek olarak göstermektedir.²⁴⁷ Hızla genişleyen İslam coğrafyasında dinin temel kaynağı olan Kur'an ve sünnete uymayan, İslam öncesi geleneğin izlerini taşıyan rivayet ve yorumların, sözlü ve pratik uygulamalara yansımalarının, İslam dünyasında kadınların eğitiminin ihmal edilmesine neden olduğunu söylemekte ve bunu eleştirmektedir.²⁴⁸

Martı, Peygamberimizin (s.a.v.) kadınların eğitime önem vermesi, onlara özel zaman ayırması ve eğitim konusunda kadın erkek ayrımı gözetmemesi üzerinde

²⁴² Selçuk Coşkun, "Yetişkin Eğitimi Bağlamında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kadınları Eğitim Siyaseti", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 26, Erzurum, 2006, s. 82-93.

²⁴³ İbn Mace, I, 81.

²⁴⁴ İbn Hanbel, **Müsned**, VI, 372.

²⁴⁵ İbn Hanbel, 1992: III/93.

²⁴⁶ H. Yılmaz, "Asr-ı Saadet Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi", **Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi**, Bışkek, 2008, Sayı:5-6, s. 144; "Kadınların Cami Eğitimi ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Buna Yönelik Hizmetleri", **I. Din Hizmetleri Sempozyumu** (3-4 Kasım 2007), Ankara, 2008, Cilt: 1, s. 283.

²⁴⁷ H. Yılmaz, "Cinsiyet Algısının Müslüman Kadınların Cami Eğitime Yansıması", **Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet-Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantı** (21-22 Mayıs 2011), İstanbul, 2012, s. 273-289.

²⁴⁸ H. Yılmaz, "Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi", **Değerler Eğitimi Dergisi**, Aralık 2007, Cilt: 5, Sayı: 14, s. 115-123.

durmakta, kadınların eğitimi konusunda olumsuz düşüncelerin sonradan ortaya çıktığı ve İslam'la alakası olmadığını ifade etmektedir. Kadınların eğitimden mahrum bırakılmasını eleştirmektedir. Asırlarca kız çocuklarının okuması önünde engel teşkil eden "Kadınları yola bakan odalarda oturtmayınız. Onlara yazı yazmayı öğretmeyiniz. Yün eğirmeyi ve Nur suresini öğretiniz."²⁴⁹ şeklindeki bir sözün Hz. Peygamber'e ait olamayacağını söylemektedir. "Kadınlar evlerin lambalarıdır, ancak onlara eğitim öğretmek veremeyiniz."²⁵⁰ gibi uydurma bir rivayetin, her ne kadar Allah Rasulü'ne aitmişçesine nakledilmişse de, onunla uzaktan yakından irtibatı olmayacak kadar kaba, sığ ve cahilce olduğuna dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber'in o günün şartlarında hiçbir insani hakka sahip olmayan cariyeleri bile eğitim halkasına dahil ettiğini ve "Herhangi bir adamın bir cariyesi bulunur da kendisi ona ilim öğretir ve güzel bir eğitim verir, onu terbiye eder ve güzel bir terbiye verir, sonra onu azat eder ve onunla evlenirse, o kimse için iki ecir vardır."²⁵¹ buyurduğunu söylemektedir.²⁵²

Aslan, Hz. Peygamber'in, kadınların öğrenme çabalarını her koşulda desteklediğini, yaşadığı dönemin şartlarına göre bir eğitim hamlesi başlattığını ifade etmektedir. Kadın sahabelerin hayatın her alanında yer aldığı gibi eğitim alanında da kendisini gösterdiğini vurgulamaktadır.²⁵³

Gözütok, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kadınların eğitim ve öğretimine önem verdiğini ve o dönemde kadınların en az erkekler kadar eğitim gördüklerini söylemektedir. O dönemin eğitim kurumu olan mescitlerde erkeklerle beraber kadınların da bulunduklarına, kadınların bu konuda sıkıntı yaşamadıklarına dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra bu konuda geriye gidiş yaşandığını söylemekte, bu olumsuz durumun İslam'la bağdaşmadığını ifade etmektedir.²⁵⁴

²⁴⁹ İbnü'l-Cevzi, **el-Mevzuat**, II/268-269; Şevkani, **el-Fevaidü'l-Mecmua**, s. 126, h.no: 27.

²⁵⁰ Acluni, **Keşfü'l-Hafa**, II/316, hadis no: 2705 .

²⁵¹ Buhari, Nikah, 13; Nesai, Nikah, 65.

²⁵² Huriye Martı, "Değer ve Hak Bağlamında Hz. Peygamber'in Sünnetinde Kadın Eğitimi", **Aile ve Eğitim-Tartışmalı İlimi Toplantı**, İstanbul, 24-25 Nisan 2010, s. 85-89.

²⁵³ Recep Aslan, "Kadınların Hz. Peygamber'e Yöneltiltikleri Sorular ve Bunların Eğitim Açısından Değeri", **Ekev Akademi Dergisi**, 2011, Sayı: 49, s. 51.

²⁵⁴ Şakir Gözütok, "Hz. Peygamber Döneminde Kadın Eğitimi ve Öğretimi", **Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Mesajı** içinde, Mehmet Mahfuz Söylemez (Ed.), İslami İlimler Dergisi Yayınları, Çorum, 2014, s. 602.

Akkaya, günümüzde kız çocukları okutmama yanlışlığına düşüldüğünü ve bu durumun dine dayandırılmaya çalışıldığını ifade etmekte, bu yanlış düşünlerin Hz. Peygamber'i (s.a.v.) yeterince tanımadıklarını, onun hadislerini anlamadıklarını söylemektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kadın-erkek ayrımı gözetmeksizin eğitim yaptığını söyleyen Akkaya, yanlış uygulamaların ortaya çıkmasını yanlış din algılamalarına ve ataerkil zihniyetlere bağlamaktadır. Kadınların, fitratlarına ters düşmeyecek şekilde, uygun ortamlarda eğitim görebileceklerin dile getirmektedir.²⁵⁵

Arıkfidan, Kur'an-ı Kerim'in ilk gelen ayetinin "Oku" olmasının, ilim öğrenmenin Allah'ın emri olduğunun bir göstergesi olduğuna ve bu emirde kadın erkek ayrımı yapılmadığına dikkat çekmektedir. Peygamberimiz (s.a.v.) zamanında kadınların ilim faaliyetleri içinde yoğun bir şekilde bulunduklarını ifade etmektedir. Peygamberimizin (s.a.v.) eşlerinin eğitim konusunda başta gelen kişiler olduğunu, Hz. Hafsa'nın, Şifâ'dan yazı öğrendiğini, Hz. Aişe 'nin de İslam ümmetinin en büyük kadın öğretmeni olduğunu söylemektedir.²⁵⁶

Bahtiyar, kadının ev içine hapsedilip, yemek, temizlik gibi işlerle sorumlu tutulup eğitiminin ihmal edilmesini eleştirmektedir. Kadının eğitiminin önemine kadının annelik rolü üzerinden yaklaşmaktadır. Cahil kadınların cahil anneler olacağını, bunun da toplumu etkileyeceğini ifade etmektedir. İslam'da kadının hem farz-ı ayn ilimleri hem de farz-ı kifaye ilimleri öğrenmesi gerektiğini söylemektedir. İslam'da ilim öğrenmenin kadın erkek herkese farz olduğunu ve Peygamberimiz (s.a.v.) zamanında kadının eğitime önem verildiğini vurgulamaktadır.²⁵⁷

Dikmen, kadının eğitilmesi konusuna çocuğunu iyi yetiştirebilmesi ve iyi bir eş olması açısından yaklaşmaktadır. Çocuğa iyi bir terbiye verebilmek, dini bilgiler öğretebilmek için, kadının tahsil görmesi, pratik terbiye ve ahlak ilmine vakıf olması, çocuğa dinini, peygamberini öğretecek kadar malumata sahip bulunması gerektiğini

²⁵⁵ Hatice Akkaya, **Kadınların Konu Edildiği Rivayetlerde Ortaya Konan Değerlerin Eğitsel Açidan İncelenmesi** (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011, s. 51-52.

²⁵⁶ Meryem Arıkfidan, **İslam Hukukunda Kadın Haklarının Korunmasına Yönelik Tedbirler** (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2015, s. 104-105.

²⁵⁷ Serpil Bahtiyar, **İhtilafların Çemberinde; Kadın**, Esra Yayınları: Konya, 1994, s. 66-72.

ifade etmektedir. İyi bir eğitim alan kadının kocasına daha sevimli geleceğini ve daha anlayışlı olacağını dile getirmektedir.²⁵⁸

Demirdöven, Peygamberimiz (s.a.v.) zamanında kadınların eğitime önem verildiğini söylemektedir. Kadınların eğitimden mahrum bırakılmasının İslam'da olan bir uygulama olmadığını, bunun zamanla başka kültürlerin etkisi ve uydurma ve zayıf rivayetlerin de desteğiyle bazı erkeklerin şahsi yönlendirmeleri neticesinde toplumda dindenmiş gibi görüldüğünü ifade etmektedir.²⁵⁹

Çevikoğlu, kadınların anne olarak eğitimi olmasının önemi üzerinde durduğu bir yazısında ilim talebinin herkese farz olduğunu ancak herkesin her ilmi öğrenmek zorunda olmadığını, her mükellefin bilmesi gereken ilmin, farz-ı ayn olan ilmihal bilgisi olduğunu vurgulamaktadır. Annelerin, çocuklarını yetiştirmek adına İslami temel bilgilerle kendini yetiştirmesi gerektiğini dile getirmektedir. Günümüzde anne adaylarının bu bilgi ve eğitimi, eğitim kurumlarından almasının mümkün olmadığını söylemektedir. Okullarda anne adaylarının kendilerine ileride pratik ve günlük yaşantısında kullanabileceği bilgiler yerine, pek çok gereksiz şeylerin eğitim adına verildiğini ifade etmektedir. Genç kızların ev işleri, ev idaresi ve evlilik müessesesinin ciddiyetinden haberdar olmamasından yakınmaktadır. Annelerin en önemli vazifelerinin çocuklarının terbiyesi olduğunu dile getiren yazar, annelerin bu yüzden Kur'an-ı Kerim, Peygamberler tarihi, çocuk psikolojisi, İslam büyüklerinin hayatları alanlarında eğitim görmeleri, ahlaki, kültürel ve eğitim alanındaki bilgilere sahip olmaları gerektiğini ifade etmektedir.²⁶⁰

Şenocak, İslam'ın, iş hayatında olduğu gibi eğitimde de kadın ve erkeğin bir arada olmasına müsaade etmediğini, bu durumun bütün peygamberlerin hayatlarında var olduğunu söylemektedir.²⁶¹

²⁵⁸ Mehmet Dikmen, **İslam'da Kadın Hakları**, Cihan Yayınları: İstanbul, 1990, s. 211.

²⁵⁹ Necla Yasdıman Demirdöven, "Kocanın Hakları Bağlamında Kadının İzinsiz Evden Çıkamayışı ile İlgili Hadislerin Tahlili ve Mezhep İmamlarının Anlayışları", **Ekev Akademi Dergisi**, Sayı: 60, 2014, s. 431.

²⁶⁰ Nurten Çevikoğlu, "İslam'a Göre Çocuk Terbiyesinde Annenin Yeri", **İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi II** içinde, s. 200-204.

²⁶¹ <https://ihsansenocak.com/mahrem-hayat-a-nasil-gecilir/> (Erişim Tarihi: 18.06.2017).

Günümüzde kadının eğitimiyle ilgili tartışmalarda ortaya çıkan konuları maddeler halinde sıralayacak olursak:

1. İslam'da kadının eğitime önem verilmesi, katı kısıtlamalar olmaması, bu kısıtlamaların İslam'dan değil, toplum yapısından kaynaklanması,
2. Peygamberimiz (s.a.v.) zamanında ve İslam tarihinde kadınların eğitim ve öğretime büyük önem verilmesi ve bununla ilgili bir çok örnek olması,
3. İlim öğrenmenin her Müslüman'a farz olmasından dolayı, eğitimin kadın için bir hak değil mükellefiyet olması,
4. Kadının eğitiminin sadece ilmiyal bilgilerini öğrenmesi olarak algılanmaması,
5. İslam'da eğitim konusunda kadın ve erkeğin eşit tutulması,
6. İyi bir eğitim alan kadının çocuklarını da iyi bir şekilde eğitebilmesi ve eşlerine karşı daha anlayışlı olması,
7. Kadının eğitiminin ihmal edilmesinin kadın ve toplum açısından bir zulüm olması,
8. Kadının eğitimiyle ilgili olumsuz rivayetlerin uydurma olması,
9. Başörtüsünün yasak olması durumunda kadının eğitim alıp almaması,
10. Kadının, kadın erkek karışık ortamda eğitilmesi,
11. Günümüzdeki bazı eğitim kurumlarının kadınların eğitime uygunluğu meselesi şeklinde olduğu görülmektedir.

3.3.3. Kadının Tesettürüyle İlgili Tartışmalar

Kadının tesettürüyle ilgili tartışmalar her zaman güncelliğini korumakla birlikte, son zamanlarda tesettürün kamusal alanda serbest bırakılması, tesettürlü kadınların sosyal hayata daha fazla dahil olması ve tesettürde modanın yaygınlaşmasıyla boyut değiştirdiği görülmektedir.

Burada tesettürün farz olması, tesettürün zorla uygulanması ve tesettür-siyaset bağlamındaki tartışmalara, konumuzun dışında görüldüğünden yer verilmeyecektir. Bu

bölümde tesettürü farz olarak kabul edenlerin, tesettürün kapsamı hususundaki tartışmaları ele alınacaktır.

Kadının tesettürüyle ilgili tartışmalar, tesettürdeki sınırların neler olduğu konusunda yoğunlaşmaktadır. Bu sınırların neye göre belirlendiği, ayette geçen cilbab kelimesinin hangi anlama geldiği, tesettürün zamana, kültüre ve şartlara göre değişip değişmeyeceği tartışılmaktadır.

Günümüzde en çok tartışılan tesettür meselelerinden biri de tesettürde moda, marka ve israf konusudur. Modanın tesettür alanına da girmesi, tesettür defilelerinin yapılması bu tartışmaların başlamasına neden olmuştur. Ayrıca tesettürden gayenin dikkat çekmemek olduğunu savunanlar, modanın bu duruma tezat olduğu gerekçesiyle modaya karşı çıkmaktadırlar.

Karaman, modern, çağdaş ve ilerici olmanın ölçüsünün Batı olduğu durumlarda, Batı hayat tarzı ve değer ölçülerinin İslam'dan çok farklı olması sebebiyle, tesettürün zedelendiğini ifade etmektedir. Örtünmeyi iffet açısından ele almaktadır. Önemli olanın tesettür sınırlarına dikkat ederek örtünme olduğunu, hangi giysilerle, hangi biçimde örtünüleceği hususunun ise, İslami değerler içinde oluşacak modaya ve estetik tercihe bağlı olduğunu dile getirmektedir. Tesettürün sadece örtünen kişinin iffetini değil, muhataplarını da koruduğuna dikkat çekmektedir.²⁶² Karaman, kadının tesettüründe şu hususlara vurgu yapmaktadır:²⁶³

1. Kadının elbisesi vücudu göstermeyecek kadar kalın olmalıdır.
2. Göğüs, bel, kalçalar gibi şehveti çekici uzuvları teşhir edecek kadar sıkı ve dar olmamalıdır.
3. Erkeğin kadına, kadının da erkeğe benzeyecek kıyafetler giymesi yasaktır.

Beşer, tesettürün, kadınların ziynetini yabancılardan saklamanın aracı olarak bir görev ve bir ibadet olduğunu söylemektedir. Elbisenin ziynet olması özelliğiyle,

²⁶² Karaman, "Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevi", **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 4, 1991, s. 287-289.

²⁶³ Karaman, **İslam'da Kadın ve Aile**, Ensar Neşriyat: İstanbul, 1993, s. 117-118.

tesettürün moda ile bağdaştırılmasının zor olduğunu ifade etmektedir.²⁶⁴ Tesettürü erkek ve kadın için ayrı ayrı ele alıp değerlendirmektedir. Tesettürü fıkhi açıdan ele almakta, Ahzab Suresi 59. ayette geçen "cilbab" kelimesini, bu kelime için verilen muhtelif tanımlar çerçevesinde değerlendirmektedir. Çeşitli tarif ve görüşleri göz önünde bulunduran Beşer, çarşafın, ehram denen tek parça giysinin ve bu tarz kıyafetlerin cilbab kapsamına girdiğini söylemektedir. Cilbabın rengiyle ilgili nasslarda bir şey belirtilmediğini ancak cilbaptan kastın kadının zinetini saklamak olduğundan, koyu renklerle bunun daha iyi sağlanacağını dile getirmektedir. Bazı alimlerin görüşlerini de göz önünde bulundurarak, tesettürle ilgili şu noktalarda ittifak edildiğini vurgulamaktadır.²⁶⁵

- Bütün bedeni örten bir elbise olmalı,
- İnce ve şeffaf olmamalı,
- Vücut hatlarını belli etmemeli, dar olmamalı,
- Kıyefette parfüm, koku olmamalı,
- Erkek elbisesine benzememeli,
- Elbisenin bizzat kendisi zinet olmamalı, yani gösterişsiz olmalı,
- Gayr-i Müslimlerin elbiselerine benzememeli,
- Üzerine Kur'an ibareleri işlenmemelidir.

Ateş, İslam'daki tesettür emrinin belli kalıplar içerisinde olmadığını söylemektedir. Ayette geçen cilbabın çarşaf ya da peçe demek olmadığını ifade etmektedir. Çarşaf ve peçenin farz olan tesettür olduğunu savunanları eleştirmektedir. El, yüz ve ayak dışındaki yerleri kapatmanın Kur'an'ın emri olduğunu, ancak Kur'an'ın örtünmek için belirli bir kıyafet getirmediğini dile getirmektedir. Kıyafetin zamana göre değişeceğini söyleyen Ateş, Kur'an'a uygun olduğu sürece, kadının çağın görüşüne ve

²⁶⁴ <http://www.yenisafak.com/yazarlar/farukbeser/tesetturden-modaya-2027809> (Erişim Tarihi: 18.06.2017).

²⁶⁵ Beşer, "Fıkıh Açısından Avret ve Örtünme", **İslam'da Kılık-Kıyafet ve Örtünme** içinde, 3. Baskı, İstanbul: İlmî Neşriyat, 2010, s. 113-119.

anlayışına göre giyinebileceğini vurgulamaktadır. Ateşin başörtüsü ve tesettürle ilgili şu ifadeleri dikkat çekicidir:²⁶⁶

Ahzap Suresinde belirtilmiş olduğu üzere örtünmenin asıl amacı, namusu ve toplum nezaketini korumaktır. Şartların değişmesiyle, bir kıyafet, toplumun çoğunluğunca benimsenmiş, teamül haline gelmişse, artık, onun Kur'an'a aykırı olduğu söylenemez. İslam'ı, bir tek başörtüsü çaputuna bağlamanın, İslam'ı bundan ibaret görmenin anlamı yoktur. Bunun temel amacı namusu korumak ise, günün koşulları içinde ağır başlı giyinen, davetçi olmayan normal kıyafet de yeterlidir.²⁶⁷

Görmez, İslamiyet'in başörtüsüne yüklediği anlamın ise, dini veya hukuki olmaktan çok, ahlaki olduğunu ifade etmektedir. Kur'an-ı Kerim'in başörtüsünü, sadece ahlak için gerekli kabul ettiği tesettürün tamamlayıcı bir unsuru olarak gördüğünü dile getirmektedir. Hiçbir giysinin, başörtüsü kadar güçlü, kadim bir tarihe ve zengin sembolik anlamlara sahip olmadığını, başörtüsünün yasak olduğu zamanlarda sembolik anlamını daha da arttırdığını söylemektedir.²⁶⁸

Yıldız, tesettürün asla moda olamayacağını, tesettürün kendisinin de tesettürü gerektirecek hale gelmesi durumunda Allah'ın maksadı ve emrinin gerçekleşmiş olmayacağını ifade etmektedir. Tesettürden maksadın, kadınların yabancı bakışlardan korunması olduğunu söylemektedir. Kıyafetin, kadının üzerindeki cazibeyi artırması durumunda, çarşaf bile olsa Allah'ın emrettiği tesettür olamayacağını vurgulamaktadır. Tesettürdeki ölçünün; çarşaf, manto, pardesü, şalvar olmadığını, kadının erkeğin gözünden korunması olduğunu dile getirmektedir. Bu ölçü gerçekleştikten sonra bunun hangi kıyafet ile olacağını değiştirebileceğini ifade etmektedir.²⁶⁹

Subaşı, kıyafetin arzu uyandırmak için değil de arzulara gem vurmak için olduğuna dikkat çekmektedir. Tesettüre uygun giysinin biçimi hususunda nasslarda

²⁶⁶ S. Ateş, "İslam'da Tesettür", **İslam'ın Işığında Kadın-TDV Kadın Kolları Konferans ve Panelleri** (1996-1997), Ankara: TDV Yayınları, 1998, s. 77-81.

²⁶⁷ Ateş, a.g.m., s. 81.

²⁶⁸ Mehmet Görmez, "İlahi Dinlere Göre Başörtüsü", **İslamiyat Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2001, s. 33.

²⁶⁹ <https://www.fetvameclisi.com/fetva-tesetturun-olcusu-322.html> (Erişim Tarihi: 18.06.2017).

kesin bir sınırlama olmadığını, yalnızca bazı koşulların öngörüldüğünü ifade etmektedir.²⁷⁰

Öztürk, ayette geçen "cilbab" kelimesi hususunda Peygamberimize (s.a.v.) nisbet edilen herhangi bir açıklama olmadığını söylemektedir. Bu durumun ayetin indiği Arap toplumunda cilbab kelimesinin rahatça anlaşılacağından kaynaklanabileceğini ifade etmektedir. Cilbab kelimesi ile ilgili kayda değer bir rivayetin olmadığını ve bu yüzden klasik tefsir kitaplarınca çok farklı görüşlere yer verildiğini dile getiren Öztürk, ortaya çıkan cilbab çeşitlerini şu şekilde maddelendirmektedir.²⁷¹

1. Rida' (Başörtüsünün üzerine örtülen ya da baştan ayağa bütün bedeni kaplayan uzun üstlük),
2. Başörtüsünden büyük, rida'dan küçük çapta bol elbise,
3. Peçe,
4. Kadının dış kıyafet olarak giydiği tüm elbiseler,
5. Yüz ve bedeni örten herhangi bir kıyafet,
6. Çarşaf
7. Kadınların başörtü ve bluzlarının üzerine örttükleri büyük şal ya da çarşaf
8. Kadının bütün bedenini örten tüm elbise çeşitleri ,
9. Geniş kesimli izar,
10. Gömlek
11. Başörtüsü

Ünal, tesettürün çevre, iklim, kültür, örf ve adetler, kişisel zevk ve alışkanlıklar, toplumsal statü, eldeki materyal ve imkanlar çerçevesinde farklı uygulanabileceğini ifade etmektedir. Zamanla kadının bir fitne unsuru olarak görülüp, toplumdaki bütün olumsuzlukları ona yıkan anlayışı eleştirmektedir. İslam'ın ilk yıllarındaki tesettürle ilgili bazı esnekliklerin bile göz ardı edilmesini ve kadının

²⁷⁰ Necdet Subaşı, "80'li Yıllarda Örtünmenin Anlamı", **İslamiyat Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2000, s. 64-65.

²⁷¹ Mustafa Öztürk, "Klasik Tefsirlerdeki Tesettür Formu Üzerine", **İslamiyat Dergisi**, Cilt: 4 , Sayı: 2, 2001, s. 70-71.

toplumdan dışlanmasını yanlış bulmakta, Allah (c.c.) ve Rasulünün (s.a.v.) tesettür emrindeki maksadın bu olmadığını söylemektedir.²⁷²

Bağcı, tesettürde peçenin farz olduğunu savunanları eleştirmekte, bunun Arap toplumunun İslamiyet'ten önceki bir geleneği olduğunu savunmaktadır. İslam'ın yüzü örtme emri getirmediğini, bu uygulamaların Allah'ın helal kıldığını haram kılmak manasına geldiğini söylemektedir. Kadının yüzünün fitne olarak kabul edildiği zihniyeti eleştirmekte, böyle düşünenlerin kadını bir insan olarak değil de cinsel bir öge olarak gördüğünü öne sürmektedir.²⁷³

Aydın, Kur'an'ın emri olan örtünme şeklinin Hz. Peygamber'den gelen hadislerle netleştiğini ifade etmektedir. Buna göre örtünmek için kullanılacak bu elbisenin, buluğa eren kadının eli ve yüzü dışında bütün vücudunu örtecek biçimde, vücut hatlarını gizleyecek kadar bol ve altını göstermeyecek kadar kalın olması gerektiğini söylemektedir. Ayrıca, temiz olması, kibir ve şöhret elbisesi özelliği taşımaması, erkek ve gayrimüslimlerin özel elbiselerine benzememesi gerektiğini vurgulamaktadır. Tesettürün kadının özgürlüğünü kısıtlamadığını, aksine kadının sosyal hayata dahil olabilmesini sağladığını ifade etmektedir.²⁷⁴

Erdem, insanın avret sayılan kısımlarının örtülmesi hususunda fıkıhçılar arasında ittifak; ancak hangi uzuvların avret olduğunda ise ihtilaf söz konusu olduğunu söylemektedir. İslam dininin tesettüre önem vermekle birlikte, örtünmenin şekli konusunda ayrıntıya girmediğini, bunu örf ve adete bıraktığını, böylece her çağda ve bölgede tesettürün uygulanmasına imkan verdiğini ifade etmektedir. Tesettürün, evrensel ve sürekli bir hüküm; örtünmenin şeklinin ise yerel olduğunu dile getirmektedir. Tesettür için kullanılan elbiselerin vücut hatlarını belli etmeyecek

²⁷² İsmail Hakkı Ünal, "Hadislere Göre Kadının Örtünmesi", **İslamiyat Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2001, s. 67-68.

²⁷³ H. Musa Bağcı, "Adetler ve İbadetler Arasında Peçe Sorunu", **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, Diyarbakır, 2006, s. 44-45.

²⁷⁴ Fuat Aydın, "Aden'e Dönüş Yada Tesettürün Hikmetine Dair", **Eskiye Dergisi**, Sayı: 10, 2008, s. 65-67.

genişlikte, altını göstermeyecek kalınlıkta ve avreti kapatacak büyüklükte olması gibi bazı vasıflarının bulunması gerektiğini söylemektedir.²⁷⁵

Barbarasoğlu, tesettür defilelerini eleştirmekte, tesettür ve defile kavramlarının yan yana gelmesini abes bulmaktadır.²⁷⁶

Özelge, tesettürde modaya karşı çıkan görüşlerin olduğunu, tesettür modası meselesinin sık sık tartışıldığını ifade etmektedir. Tesettürde modaya karşı çıkanların, israf, lüks ve maddiyata gereğinden fazla değer vermenin İslam'da yasak olduğunu öne sürdüklerini söylemektedir. Modaya karşı çıkan görüşler olduğu gibi, İslamcı kesimin bir modaya sahip olması gerektiğini ifade eden, ancak bu şekilde Batılılarla rekabet edilebileceğini vurgulayan görüşlerin de mevcut olduğunu vurgulamaktadır. Bu görüşlere göre, tesettürlü kadınların, kendilerini seküler olarak tanımlayan kadınlardan daha şık, daha zarif, daha üstün, daha medeni giyinmeleri gerektiğinin ve Müslümanların temiz ve hoş görünmesi gerektiğinin savunulduğunu ifade etmektedir.²⁷⁷

Özbek, İslamî literatürde kadınların tesettür sınırlarıyla ilgili üç farklı yaklaşım olduğunu söylemekte, bu yaklaşımları şu şekilde maddelendirmektedir:

1. Dış elbiseden başka kadın bedeninin tamamını örtmelidir.
2. Eller ve yüz hariç her taraf örtülmelidir.
3. Eller, yüz ve ayaklar hariç her taraf örtülmelidir.

‘Eller ve yüz hariç’ diye ifade edilen yaklaşımın ağır bastığını ifade etmektedir. Kur'an'da tesettürün keyfiyeti, nasıl ve hangi şekilde olacağı konusunda ayrıntıya girilmediğini ancak tesettürün genel hedef ve ölçülerinin belirtildiğini dile getirmektedir. Tesettürün hangi şekilde olacağı konusunun ise toplumların örf, adet ve geleneklerine bırakıldığını vurgulamaktadır.²⁷⁸

²⁷⁵ Suat Erdem, "İslam Fıkında Tesettür", **Ekev Akademi Dergisi**, Sayı: 64, 2015, s. 253.

²⁷⁶ Fatma Karabıyık Barbarasoğlu, **İmaj ve Takva**, Timaş Yayınları: İstanbul, 2002, s. 96.

²⁷⁷ E. Gözde Özelge, **İslam ve Kapitalizm İlişkisi: Türkiye’de 1980 Sonrası Tüketim Kültürü ve Tesettür Modası** (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 86-89.

²⁷⁸ Fatma Özbek, **İslam'da Tesettür** (Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2013, s. 81.

Özek, tesettürün şekli hakkında farklı yorumlar bulunduğunu, aslolanın iklim şartlarına ve örflere uygun, fazla dikkati çekmeyen giyim tarzı orta yol olduğunu söylemektedir. Kadın elbiselerinin renkli olmasında sakınca olmadığını ifade etmektedir.²⁷⁹

Demir, bazı İslamcı yazarların tesettüre nesil emniyetinin devamını sağlaması açısından yaklaştıklarını, tesettürün aile kurumunun korunmasını sağladığını ve dolayısıyla nesli korumaya vesile olduğunu savunduklarını söylemektedir.²⁸⁰

Orum, örtünmenin önemli bir gayesinin yabancıların dikkatini azaltmak ve böylelikle erkeklerin kötülüğünden kadınları korumak olduğunu ifade etmektedir. Tesettürü, kadını toplumun dışına itmek, kadını baskı altında bırakmak olarak algılayan anlayışları eleştirmektedir.²⁸¹

A. Ünal, "Türkiye’de Örtünme Anlayışı Üzerine Bir Araştırma" isimli doktora tezinde tesettürün farklı kültür, toplum, grup, cemaat ve bölgelere göre farklı uygulandığını ifade etmektedir. Başörtüsü hususunda amaçtan uzaklaşıldığını, Müslüman kadınların örtülü olmasının İslâm’ın bu konuya verdiği önemden değil, başın bütün toplumlarda örtülü olmasından da ileri geldiğini söylemektedir. İslam’ı bir bütün olarak görmek ve her konuda asıl istenenin ne olduğunu bilerek davranmak gerektiğini vurgulamaktadır. Başını örten kadının tesettürün amacını unutmaması, başını örterek bu amaca ulaştığından emin olması, ayrıca bu amaca başka biçimde de ulaşp ulaşamayacağının hesabını iyi yapması gerektiğini dile getirmektedir. "Başını örtmeden de örtünmenin gayesini gerçekleştirebileceğini bilmeli, sadece bu emri/tavsiyeyi yerine getirmek için İslâm’ın diğer emirlerini, en önemlisi de okuma emrini ihlâl etmemelidir." diyen Ünal, yapılması gerekenin bütün bilgiler ışığında örtünmeyi, ne fazla ne de eksik, tam olarak hak ettiği konuma getirmek olduğunu söylemektedir.²⁸²

Günümüzde kadının tesettürüyle ilgili tartışmalarda ortaya çıkan konuları maddeler halinde sıralayacak olursak:

²⁷⁹ Ali Özek, "Kur'an'da Kadınlara Ait Hükümler, Haklar, Vecibeler", **Sosyal Hayatta Kadın** içinde, s. 66.

²⁸⁰ Hülya Demir, **İslamcı Kadının Aynadaki Sureti**, 1. Baskı, Sel Yayıncılık: İstanbul, 1998, s. 117.

²⁸¹ Ali Osman Orum, **İslam'da Kadın ve Aile Hukuku**, Eskişehir: Öz Kağıtçılık-Matbaacılık, 2006, s. 63.

²⁸² Asife Ünal, **Türkiye’de Örtünme Anlayışı Üzerine Bir Araştırma** (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, s. 312-317.

1. Tesettürün sınırlarına dikkat etmek şartıyla tesettür şeklinin zamana, kültüre ve şartlara göre değişmesi,
2. Tesettürün sınırlarının neler olduğu,
3. Cilbab kelimesinin ne manaya geldiği,
4. İslam'ın tesettürden maksadının kadının toplumdan dışlanması olmadığı,
5. Tesettürde peçenin farz kabul edilmesinin yanlışlığı,
6. Tesettürün kadını toplum dışına itmeyip, kadının özgürlüğünü kısıtlamayıp aksine onun sosyal hayata girmesini sağlaması,
7. Tesettürde modanın, markanın, israfın ve tesettür defilelerinin yanlışlığı,
8. Tesettürün nesli korumadaki rolü,
9. Tesettürün erkekler için de olması,
10. Başörtüsü kullanmadan da tesettürün gayesinin gerçekleşip gerçekleşemeyeceği şeklinde olduğu görülmektedir.

3.3.4. Kadının Hak, Görev ve Sorumluluklarıyla İlgili Tartışmalar

Bu konunun oldukça geniş olması sebebiyle burada anne olarak kadının hak, görev ve sorumlulukları, kadının kocasına karşı, kocanın karısına karşı ve eşlerin karşılıklı olarak hak, görev ve sorumlulukları konularındaki tartışmalara yer verilecektir. Bu başlıkların seçilmesinin nedeni, Şebnem Dergisi'nde bu konuların yoğun olarak işlenmesidir.

Karaman, ailede reisliğin kocaya verildiğini, bunun erkek için bir sorumluluk olduğunu söylemektedir. Bu reisliğin keyfî ve nefsanî davranışlara değil, fertlerini korumaya yönelik olduğunu ifade etmektedir. Erkeğin bu sorumluluğu yerine getirebilmesi, yönetme ve gözetme rolünü yerine getirebilmesi için diğer aile fertlerinin ona itaat etmeleri gerektiğini dile getirmektedir. İslam'da itaatin şartlara bağlı olduğuna ve itaatin, emir ve isteğin İslam ahlak ve ahkamına aykırı olmaması durumunda olacağına dikkat çekmektedir.²⁸³ Kadının kocasına secde etmesiyle ilgili rivayete uydurma demenin mümkün olmadığını, hem muteber kaynaklarda rivayet edildiğini hem de metninde bir sakatlık olmadığını ifade etmektedir. Bu hadisin Allah'tan başka kimseye secde edilmemesi gerektiğini vurgulamak için söylendiğini, ayrıca kocanın

²⁸³ Karaman, a.g.e., s. 366-367.

kadın üzerindeki hakkının önemine de vurgu yapıldığını söylemektedir. Başka ayet ve hadislerle de kadının kocası üzerindeki haklarına vurguların olduğuna dikkat çekmektedir. Erkeklerin kadınlara bir derecelik üstünlüğünün aile reisi olmalarından, dolayısıyla kadının geçimini ve korumasını sağlamasından kaynaklandığını belirtmektedir.²⁸⁴ Kur'an'da kadınların dövülmesi ile ilgili ayetin olduğunu ancak Peygamberimizin (s.a.v.) açıklama ve uygulamalarının bu konuyu açıklığa kavuşturduğunu ifade etmektedir. Aile hayatını devam ettirmenin ve boşanmayı önlemenin tek çaresi bu olduğunda, kadının kaba yerlerine, iz bırakmayacak şekilde, hakaret etmeden bir kaç fiske vurulması anlamına geldiğini, bu uygulama ile Cahiliye Dönemi'ne ait bir zulmün asgari boyutlara indirildiğini söylemektedir. Bu ayet üzerine Peygamber Efendimizin (s.a.v.) tavsiye ve uygulamaları ile Müslümanların kadına el kaldırmaz olduğunu vurgulamaktadır.²⁸⁵ Aile birliği içinde kadının en önemli vazifesinin çocuk yapmak ve çocuk kendisine muhtaç olduğu müddetçe ona bakmak olduğunu söylemektedir. Ailede kadının ezilmesi, eve hapsedilmesi, evin yükünün büyük kısmını çekmeye mahkum olmasının İslam'dan kaynaklanmadığını vurgulamaktadır.²⁸⁶

Erdoğan, erkeklerin "kavvam" kelimesini, ayetin devamına ve bağlamına bakmadan işlerine geldiği şekilde yorumladıklarını söylemekte, bunu eleştirmektedir. Erkeğin erkek olmasından ötürü kadından üstün olamayacağını ifade etmektedir. Bu ayetteki mananın erkeğin fiziksel olarak daha güçlü yaratılması olduğuna dikkat çekmektedir. Erkeğin daha güçlü yaratılmasından dolayı geçimle sorumlu kılındığını, bunun kadına üstün olmasına bir sebep olamayacağını vurgulamaktadır. Kavvamlık vasfını kazanmaları için erkeklerin aile geçimini ve kadının nafakasını sağlıyor olması gerektiğini söylemektedir. Kavvamlığın kısaca "aileden sorumluluk" olduğunu, sorumluluğun yerine getirilmesi için de dengince yetkinin söz konusu olacağını ifade etmektedir. Günümüz şartlarında ise evlilik işlerinin büyük kısmını kadınların üstlendiğine, kadınların ailenin geçimine katkı sağladığına, hatta birçok ailede

²⁸⁴ <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0126.htm> (Erişim Tarihi: 08.07.2017).

²⁸⁵ Karaman, **a.g.e.**, s. 26-27.

²⁸⁶ Karaman, "Değişen Şartlar Karşısında İslam Aile Yapısı", **Diyanet Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 2, 1991, s. 32-36.

evliliklerde kadının daha çok sorumluluk aldığına dikkat çekmektedir. Bu durumlarda kavvamlık vasfının sadece erkeğe ait olamayacağını vurgulamaktadır.²⁸⁷

Ateş, erkeğin kadından üstün yaratılmadığına dikkat çekmekte, erkeğin aile reisi olmasını, daha güçlü bir vücut yapısıyla yaratılmalarına ve geçimden sorumlu olmalarına bağlamaktadır. Erkeklerin ailenin reisi olmasının fıtrattan kaynaklandığını, aile reisi olmalarından dolayı haklarının daha fazla olduğunu dile getirmektedir.²⁸⁸ Ateş, Peygamberimizin (s.a.v) kadınlara iyi davranılmasını emrettiğini ifade etmektedir. Bazılarının iddia ettiği gibi Veda Hutbesi'nde Peygamberimizin (s.a.v.) kadınları hafifçe dövme hususunda söylediği cümlenin kadının aşağılanması ile ilgili olmadığını söylemektedir. Kadınların, kocalarının yataklarına başka erkekleri almaları durumunda hafifçe cezalandırılması gerektiğini söylemektedir. Kadının böyle bir durumda o dönemde ağır bir şekilde cezalandırıldığını, Peygamberimizin (s.a.v.) bu cezayı hafifletip, kadının ıslahını amaçladığını belirtmektedir. Kadını dövmenin başvurulabilecek son eğitim metodu olduğunu, ondan önce tüm yolların denenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Kur'an'ın o dönemde yaygın olan dövme anlayışını hafiflettiğini, şartlara bağladığını, en son seçenek olarak belirlediğini vurgulamaktadır. İslam'ın dayağı hoş görmediğini ancak çaresiz kalındığı durumlarda dayağa başvurulabileceğini söylemektedir. Kadının kocasına secde etmesiyle ilgili hadisin garip olduğunu, Peygamberimizin (s.a.v.) böyle bir şey söylemiş olmasının çok şüpheli olduğunu ifade etmektedir.²⁸⁹

A. O. Ateş, kadınların aleyhine toplumumuzda yerleşmiş bazı kalıp yargılar olduğunu, bu yargıların İslam'a dayanmadığını söylemektedir. Bu kalıp yargıların sahih olmayan rivayetlere girmesi ve zamanla meşhur kaynaklarda yer almasıyla savunucularının arttığını ifade etmektedir. Kadının kocasından izinsiz yakınlarını, anne babasını dahi ziyarete gidememesi, kadının kocasından izinsiz evden çıkması durumunda lanetlenmesi, kadınların kocalarının haklarını ödeyemeyeceği, kadınların kocalarına secde etmesi, kadınların kocalarına karşı hilekar olmaları ile ilgili hususların

²⁸⁷ Mehmet Erdoğan, **Tesettür Meselesinden Türban Sorununa**, İz Yayıncılık: İstanbul, 2008, s. 145-152.

²⁸⁸ S. Ateş, "İslam'ın Kadına Getirdiği Haklar", **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 4, 1997, s. 307-308.

²⁸⁹ S. Ateş, "İslam'ın Kadına Getirdiği Haklar", s. 306-307.

sahih olmayan rivayetlerde yer aldığını ve bunları İslam'ın özündenmiş gibi kabul edenler olduğunu söylemektedir. İslam'da aile yapısında erkeğin ön plana çıkarılıp kadının ve çocukların ezilmesinin söz konusu olmadığını, ailede erkeğin reisliğinin mutlak olmadığını dile getirmektedir. Bir ailede kadının erkekten önemsiz olmadığı gibi haklarının da erkekten az olmadığına dikkat çekmektedir.²⁹⁰

Bayındır, ayette geçen "kavvam" kelimesini yönetici olarak tercüme etmekte, güven vermek, işlerini üstlenmek ve durumunu iyileştirmek anlamlarına da geldiğini söylemektedir. Erkeklerin kadınları koruyup kollamakla görevli olduklarını dile getirmekte, itaatin, bu görevde bulunan birinin tabii hakkı olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca erkeklerin, mallarından kadınlar için harcamada bulunmalarına karşılık da bazı hakları olması ancak bunun, hak ettiklerinden fazla olmaması gerektiğini ifade etmektedir.²⁹¹ Bayındır, kadının yemek, çamaşır ve ev işleri yapmak zorunda olmadığına dikkat çekmekte, kadın bunları yaptığında kocasının her defasında ona teşekkür etmesi ve onu onurlandırması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca kadının kocasının aile ve akrabalarına karşı herhangi bir hukuki sorumluluğu olmadığını, kocasının kadını bu konuda zorlayamayacağını söylemektedir. Bu bilinçle kadının yaptığı fedakarlıkların kıymetinin bilineceğini vurgulamaktadır.²⁹²

Bozkurt, günümüzde kadın konusu ele alınırken düşülen tuzaklarda birinin de, kadın erkek eşitliği iddiası olduğunu, birbirinden aynı anda farklı olan iki şeyin, o anda birbiriyle eşit olamayacağını ifade etmektedir. Aynı olmayan iki şeyi birbiriyle eşitlemenin, elma ve armutun eşitlenmeye çalışılması gibi olacağını söylemektedir. Kadın ve erkeğin birbirinin eşiti değil, karşılıklı üstün olan ve olmayan taraflarıyla, vazife, sorumluluk, yetki ve haklar açısından birbirini tamamlayan yanlarıyla bir bütünü meydana getiren iki parça olduğunu vurgulamaktadır.²⁹³

Orum, İslam'a göre kadın ve erkek bütün insanların insanlık ve kul olmak bakımından haklar ve ödevler hususunda eşit olduklarını ifade etmektedir. Kadınların

²⁹⁰ Bkz. Ali Osman Ateş, **Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın**, Beyan Yayınları: İstanbul, 2000, s. 287-387.

²⁹¹ Abdülaziz Bayındır, "Günümüzde Karı-Koca İhtilaflarının Sebepleri", **Sosyal Hayatta Kadın** içinde, s. 265.

²⁹² Bayındır, a.g.m., s. 284-285.

²⁹³ <http://www.mehmetbozkurt.com.tr/KADININ-ISLAM-DININDEKI-YERI-VE-ONEMI.pdf> (Erişim Tarihi: 19.06.2017).

şeref, değer, saygınlık, ahiret mükafatı bakımından erkeklere denk olduğunu söylemektedir. Yönetim ve düzenin gerektirdiği iş bölümünde ise, eşitliğin yerini denge, adalet, hakkaniyet, kabiliyet ve ehliyet gibi değerlere bıraktığını dile getirmektedir. Bakara Suresi 228. ayette²⁹⁴ geçen erkeklerin bir derece üstün olması meselesinin kocanın aile geçimini sağlaması, aileyi temsil etmesi, aileyi koruması ve yönetmesi bakımından aile reisi olmasıyla ilgili olduğunu ifade etmektedir.²⁹⁵ Orum, kadının İslam toplumundaki gerçek yerinin iyi bir anne ve iyi bir eş olması olduğunu vurgulamaktadır. Evin hizmetçisi veya çocuk bakıcılarının annenin yerini hiçbir zaman alamayacaklarını söylemektedir. Kadınların annelik görevlerini ihmal etmesi için hiçbir sebep olmaması gerektiğini ifade etmektedir.²⁹⁶

Güler, kadın ve erkeğin İslam'da eşitlik bağlamında değil de adalet bağlamında ele alındığına dikkat çekmektedir. Kadınların ezilmişliğinin İslam'dan kaynaklanmadığını, erkek egemen toplumların yüzünden olduğunu söylemektedir. Nisa Suresi 34. ayette geçen "kavvam" kelimesinin ailede erkeğin reis olduğunu gösterdiğini ifade etmektedir. Gelenekçi yorumcuların, erkeğin kadından fiziksel olarak daha güçlü yaratılması ve kadının geçimini sağlamakla sorumlu olmasının, erkeğin aile reisi olmasına sebebiyet verdiğini söylediklerini ifade etmektedir. Erkeğin ahlak ve şeref yönünden kadından mutlak bir biçimde üstün olmanın söz konusu olmadığını vurgulamaktadır. Modernist Müslümanların ise, kadının aile geçimine katkıda bulunması durumunda, erkeğin bu yöndeki üstünlüğünün azalacağını savunduğunu söylemektedir. Güler bu konuda kendi fikirlerini şu ifadelerle dile getirmektedir: "Tarihsel ve toplumsal değişme neticesinde kadının eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve ekonomik özgürlüğünü kazandığı oranda -ortadan kalkmamak üzere- erkeğin

²⁹⁴ "Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

²⁹⁵ Orum, **a.g.e.**, s. 36.

²⁹⁶ Orum, **a.g.e.**, s. 70.

egemenliği, üstünlüğü, öndeliği aşığı çekilebilir."²⁹⁷ İslam hukukçularına göre eşlerin birbirlerine yönelik karşılıklı hak ve görevlerinin şu şekilde olduğunu bildirmektedir.²⁹⁸

Kocanın Karısına Karşı Görevleri

1. İyi muamele
2. Eşit muamele
3. Zifafı gerçekleştirme
4. Birlikte oturma

Kocanın Karısı Üzerindeki Hakları

1. İkametgahı tespit hakkı
2. Karısının evden çıkışını kontrol hakkı
3. Karısının eve ziyaretçi kabulünü yasaklama hakkı
4. Karısını seyahate götürme hakkı

Kadının Kocasına Karşı Görevleri

1. Kocaya itaat
2. Birlikte oturma
3. Özürlü olmadıkça cinsi münasebetten kaçınmama
4. Kocaya sadakat
5. Evin ve eşin mallarını korumaya ihtimam göstermek

Kadının Kocası Üzerindeki Hakları

1. Kendine iyi muamele edilmesini istemek
2. Birden fazla evli ise gecelerin eşit paylaşımını istemek
3. Anne, baba ve yakın akrabayı ziyaret edebilmek

Güler, bu hak ve görevleri saydıktan sonra tartışmalı bir mesele olan, Nisa Suresi 34. ayetteki "nüşuz" meselesini ele almaktadır. Nüşuzun, kadının kocasına karşı ödevleri arasında sayılan itaatin ortadan kalkması olduğunu söylemektedir. Erkeğin karısına karşı görevlerini yerine getirmediği durumların da nüşuz olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda yapılacak şeyin anlaşmaya çalışmak olduğunu dile getirmektedir.²⁹⁹

Atmaca, müfessirlere göre erkeklerin aile reisi olmalarının gerekçesini, Nisa Suresi 34. ayette belirtilen Allah'ın erkeklerin bir kısmının kadınların bazılarına üstün

²⁹⁷ İ. Güler, a.g.m., s. 311-317.

²⁹⁸ İ. Güler, a.g.m., s. 317.

²⁹⁹ İ. Güler, a.g.m., s. 317.

kılmış olması ve erkeklerin kadınların nafakalarını sağlaması olduğu şeklinde açıklamaktadır. Bazı fıkıh bilginlerinin ve müfessirlerin de erkeklerin kadınların nafakalarını karşılamaları gerekçesine dayanarak, nafaka yükümlülüğünü yerine getiremeyen kocanın "kavvam" vasfını yitireceğini ve bu sebeple de nikah akdinin fesh olacağı yönünde bir kanaate vardıklarını dile getirmektedir. Bu ayetin mutlak anlamda erkeklerin kadınlara üstünlüğünü vurgulamadığını aksine aile kurumu içerisinde karı-koca arasındaki görevleri bildirdiğini söylemektedir.³⁰⁰

Dikmen, "kavvam" kelimesinin farklı şekillerde yorumlanıp tartışmalara neden olduğunu ifade etmektedir. Bu kelimeyi erkeğin karısının nafakasına ve ihtiyaçlarına bakmak ve karısını murakabe etmek olmak üzere iki manada anlamanın mümkün olduğunu dile getirmektedir. Birinci mananın kadının aleyhine bir şey içermediğini, ikinci mananın ise İslam'da sınırlarının kesin olarak tayin edildiğini söylemektedir. Kadının ailede erkek üzerinde pek çok hak ve hürriyete sahip olduğunu belirten Dikmen, erkeğin kadına olan üstünlüğünün; erkeğin yaratılış bakımından daha kuvvetli, güçlülere daha çok dayanıklı olmasından ve karısına mehir vermekle, nafakasını karşılamakla mesuliyet altında olmasından kaynaklandığını vurgulamaktadır.³⁰¹

Görgülü, kadının kocası üzerindeki nafaka hakkına değinmekte, konuyu özetle şu şekilde maddelendirmektedir:³⁰²

- Kadının nafakasını kocası temin etmek zorundadır.
- Kadının hizmet edilmeye muhtaç olduğu durumlarda kocasının hizmetçi tutması da nafaka kapsamına girer.
- Mesken de nafaka kapsamındadır, kocanın karısına bunu sunması gerekir.
- Mesken kocanın mali durumuna, örf ve adete göre, kadının şanına layık bir şekilde ve müstakil olmalıdır.

³⁰⁰ Gökhan Atmaca, "Müfessirler Göre Kavvam Kelimesi", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 1, 2013, s. 229.

³⁰¹ Dikmen, **a.g.e.**, s. 113-120.

³⁰² Hasan Ali Görgülü, "İslam Hukukunda Kadının Mesken Hakkı", **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1, 1994, s. 133-134.

- Kadın evin hizmetçisi değil hanımıdır ve kocasına ve çocuklarına ancak şeri haklar çerçevesinde hizmet etmekle mükelleftir, bunun dışındaki işlere zorlanamaz.
- Kadının kocasının bazı akrabalarını evine alıp onlara hizmet etmesinin, İslam'ın zorlayıcı bir emri olarak bilinmesi yanlıştır.

Polat, kadının nüşuzu meselesinde, karısına karşı tüm sorumluluklarını yerine getiren kocanın kavvam vasfına sahip olacağını ve bunun gereğini yapacağını ifade etmektedir. Nasihat etme, düzeltme, olmadığı takdirde yatağını ayırma ve son çare olarak hafifçe dövme aşamalarını gerçekleştirebileceğini söylemektedir. Bu durumda dövmenin bir emir değil izin olduğuna dikkat çekmekte, bazı alimlerin kocanın karısını dövme hakkı olmadığı fikrine sahip olduğunu vurgulamaktadır. Kur'an'ın kadını, dini mükellefiyeti olmadığı halde örf ve adetlerce belirlenen görevleri yapmaması durumunda dövmeye müsaade etmediğini belirtmektedir.³⁰³

Toksarı, İslam'la birlikte kadının değer kazandığını, Peygamberimizin (s.a.v.) kadınlara çok değer verdiğini vurgulamaktadır. Kadınlara karşı iyi davranılması gerektiğine dikkat çekmekte, buna hadis örnekleri vermektedir. Peygamberimizin (s.a.v.) hayatı boyunca hiçbir kadına el kaldırmadığını ifade etmektedir. Erkeklerin aile reisi olduğunu kabul etmekle birlikte, erkeklerin kadınlar üzerinde hakkı olduğu gibi kadınların da erkekler üzerinde hakları bulunduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca kadının anne olarak aile içindeki konumuna ve önemine dikkat çekmektedir.³⁰⁴

Bahtiyar, eşlerin birbirlerine yönelik karşılıklı hak ve sorumluluklarının olduğunu, kadının eş olarak ne bir hizmetçi ne de bir köle olduğunu söylemektedir. Erkeğin eşini maddi ve manevi yönden tatmin etmeye çalışmasına ve eşinin kendisine emanet olduğunu unutmaması gerektiğine dikkat çekmektedir. Kadının yemek, çamaşır gibi bir sorumluluğu olmadığını, bunları kendisine verilen merhametten dolayı yaptığını vurgulamaktadır. Kadının eşinin sözüne itaat etmesi durumunda Allah'ın rızasını

³⁰³ Emannullah Polat, "Kavvamun İfadesi Çerçevesinde Kocanın Karısını Te'dibi", **Ekev Akademi Dergisi**, Sayı: 59, 2014, s. 370-371.

³⁰⁴ Toksarı, a.g.m., s. 67-80.

kazanacağını, eşinin sırrını muhafaza etmesi gerektiğini dile getirmektedir.³⁰⁵ Bahtiyar, kadının anne olarak rolünün İslam'daki önemi üzerinde durmakta, anneliği çağdaşlık adı altında kölelik ve ezilmişlik gibi görenleri eleştirmektedir. Anne olma isteğinin her kadında içgüdüsel olduğunu söylemektedir. Annelerin çocuklarını eğitmesi gerektiğinin üzerinde durmaktadır. Anneliğin toplum açısından da nesilleri yetiştirmeleri bakımından çok önemli olduğunu ifade etmektedir.³⁰⁶

Yatkın, dindar eş seçme hususuna dikkat çekmekte, dindar kadınların eş olarak seçilmesinin sebeplerini özetle şu şekilde temellendirmektedir:³⁰⁷

- Sağlam bir ailenin temelini oluşturulması,
- Sağlıklı nesillerin yetişmesi,
- Dünya ve ahiret saadeti,
- Eşine neşe kaynağı olması,
- Kocasına itaat etmesi,
- İffetini ve namusunu koruması.

Savaş, Kur'an'da erkeklere hitaben "Kadınlarla iyi geçinin..."³⁰⁸ emrinin yer aldığını, Peygamberimizin (s.a.v.) hadislerinde de buna yönelik ifadelerin geçtiğini söylemektedir. Kadının erkeğe göre daha hassas ve duygusal yaratıldığını, bu yüzden Peygamberimizin (s.a.v.) erkeklere kadınlarla ilişkiler konusunda öğüt verirken, çok dikkatli olmalarını ve onların hatalarını düzeltirken erkeklerden ölçülü davranmalarını istediğini ifade etmektedir. Bu hadislerle kadınların psikolojik yapılarının dikkate alındığını, bu hadisleri kadınların aşağılanması olarak algılayanın yanlış olduğunu vurgulamaktadır. Erkeğin evlenirken karısına mehir vermesi gerektiğini, karısının nafakasını karşılamakla sorumlu olduğunu söylemektedir.³⁰⁹

³⁰⁵ Bahtiyar, **a.g.e.**, s. 36-52.

³⁰⁶ Bahtiyar, **a.g.e.**, s. 23-35.

³⁰⁷ Nihat Yatkın, "İslam'da Evlilik ve Eş Seçiminde Dindarlığın Tercih Edilmesi", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 33, Erzurum, 2010, s. 57.

³⁰⁸ Nisa Suresi, 4/19.

³⁰⁹ R. Savaş, "İslam'a Göre Kadının Toplumdaki Yeri", **İslam'ın Işığında Kadın-TDV Kadın Kolları Konferans ve Panelleri** (1996-1997), TDV Yayınları: Ankara, 1998, s. 105-106.

İmamoğlu ve Çelik, kıskançlığın belirli bir kıvamı olması gerektiğini vurgulamaktadır. Evlilikte kıskançlığın hem eşler arasında hem de toplumsal anlamda beklenilen ve istenilen bir durum olduğunu ancak normal boyutları aşan bir kıskançlığın evlilikleri tehdit ettiğini ifade etmektedir. Her iki tarafın da bundan zarar gördüğünü söylemektedir. Aşın kıskançlık durumunda uzman desteği alınması gerektiğini dile getirmektedir.³¹⁰

Aktaş, kadının toplumda ötekileştirilmesini eleştirmekte, toplumsal yapıda hep vericilik ve fedakarlığın anneden ve kadından beklenmesinin uzun ve yakın ilişkilerde sorun meydana getireceğini ifade etmektedir. Kadının eksik etek, kaşık düşmanı, saç uzun aklı kısa bir varlık olmadığını kültürümüzde var olan bu atıfların, dini hükümlerle desteklendiğine dair ayet ve hükümlerin yorumlarını çok dikkatli yapmak gerektiğini söylemektedir. Kendini ifade edebilen, kendini gerçekleştirmiş hak ve özgürlüklerinin farkında olan annelerin yetiştireceği çocukların daha mutlu bir evlilik yaşayacaklarını dile getirmektedir. Annenin mağdur olduğu, annenin itildiği ve eziklik hissettiği bir toplumda bunun çocuklara yansıtacağını ifade etmektedir.³¹¹

Otyakmaz, İslam'da kadının annelik rolüne verilen önemi vurgulamaktadır. Annelerin iyilik ve güzelliğe babalardan daha önce layık olduğuna yönelik hadisi şerifi vererek "anne" olmanın önemine değinmektedir. Neslin devamına vesile olan, kutsal sayılan annelerin bu yüzden sevgi, şefkat ve hürmete layık olduklarını ifade etmektedir.³¹²

Koytak, kadının toplumda aldığı eğitim ve yaptığı işten çok "eş ve anne" olarak yer bulduğunu ve saygınlık kazandığına dikkat çekmektedir.³¹³ Çocuğun annesi ile ilişki ve etkileşimlerinin yaşamının tümünü etkilediğini ifade etmektedir. Çocuğun anneden ayrı bir kişi olmayı, ilişki kurmayı ve yakınlığı öğrendiği gibi, başarısızlıkla, olumsuz duygularla, beklentileri ve idealleriyle, acılarıyla baş etmeyi de öğrendiğini

³¹⁰ Abdulvahit İmamoğlu ve Yılmaz Çelik, "Evlilik Hayatında Kıskançlık-Dindarlık İlişkisine Psikolojik Yaklaşım", **Dini Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 35, 2009, s. 29.

³¹¹ Aliye Mavili Aktaş, "Psiko-Sosyal Yönüyle İslam'da Kadın, Eş ve Anne", **İslam Kadın ve Toplum-Kadın Panelleri**, 1. Baskı, TDV Yayınları: Ankara, 2008, s. 39.

³¹² Hayati Okyakmaz, "Kadının Adı ve İslam'da Hakkı", **Diyanet Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 2, 1991, s. 142-147.

³¹³ Necla Koytak, "Çocuk Yetiştirmede Annelik Rolü", **Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet II-Tartışmalı İlimi İhtisas Toplantısı**, 26-27 Mayıs 2012, İstanbul, s. 317.

söylemektedir. Duygusal zekanın oluşumunda annemizin etkisinin önemli bir rol oynadığını dile getirmektedir.³¹⁴

Günümüzde kadının hak, görev ve sorumlulukları ile ilgili tartışmalarda ortaya çıkan konuları maddeler halinde sıralayacak olursak;

1. Ayette geçen "kavvam" kelimesinin yorumu, erkeğin kadından üstün yaratılıp yaratılmadığı ve kadının kocasına itaati,
2. Kadın ve erkeğin eşit olup olmadığı,
3. Kadının nüşuzu,
4. Erkeğin karısını dövüp, dövmeyeceği,
5. Erkeğin nüşuzu,
6. Kadının kocasına secde etmesi ve kocanın üstünlüğü ile ilgili rivayetlerin sıhhati,
7. Kadının kocasına karşı hak, görev ve sorumluluklarının neler olduğu,
8. Kocanın karısına karşı hak, görev ve sorumluluklarının neler olduğu,
9. Anne olarak kadının hak, görev ve sorumluluklarının neler olduğu,
10. Eşler arasındaki kıskançlığının dozu,
11. Dindar eş seçiminin sebepleri şeklinde olduğu görülmektedir.

³¹⁴ Koytak, a.g.m., s. 327.

4. BÖLÜM: ŞEBNEM DERGİSİ ŞEKİL İNCELEMESİ

4. BÖLÜM: ŞEBNEM DERGİSİ

Şebnem Dergisi'ni incelemeye geçmeden önce, derginin eki olduğu Altınoluk Dergisi hakkında bilgi vermek gerekmektedir. Bu bölümde öncelikle altınoluk dergisi kısaca tanıtılacak, ardından birinci kısımda Şebnem Dergisi'nin şekil incelemesi üzerinde durulacaktır. İkinci kısımda ise dergi, içerik açısından incelenecektir.

Altınoluk Dergisi:

Türkiye'nin dini-sosyal hayatı üzerinde en önemli unsurlardan biri Nakşi gelenektir. Bu geleneğe bağlı dini yapılar halen sosyal hayatta önemli yer işgal etmektedir. Bir görüşe göre Nakşibendi tarikatı tarihi yansımalarıyla Türk tarihinin, kültürünün, ekonomisinin, siyasetinin ve bireysel kimliğinin bir parçası olmuştur.³¹⁵ Bu geleneğin en önemli temsilcilerinden biri de Erenköy Cemaati'dir. Bu cemaat Mahmud Sami Ramazanoğlu tarafından kurulmuştur. "Esad Erbili, Mahmut Sami Ramazanoğlu'nun şeyhidir."³¹⁶ Mahmud Sami Ramazanoğlu'nun vefatının ardından cemaatin dini sorumluluğunu Musa Topbaş üstlendi. Musa Topbaş'ın vefatıyla da sorumluluğu oğlu Osman Nuri Topbaş devraldı.³¹⁷ Bu grubun itidalli bir şekilde dini yaşamak istediği, genellikle devlet ve milletin değerleriyle barışık yaşama yolunu tercih ettiği, müntesiplerinin sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan belirli ölçüde elit olduğu ifade edilmektedir.³¹⁸ Altınoluk Dergisi bu cemaate bağlı bir dergidir. Altınoluk Dergisi siyasi eylemcilik yerine geleneksel dindarlığın propagandasını yapan, genellikle rejime yönelik ciddi siyasi istemleri olmayan dergiler arasındadır.³¹⁹

Altınoluk Dergisi, Musa Topbaş tarafından, 1986 yılının Mart ayında yayın hayatına başlatılmıştır³²⁰ İlk yazı işleri müdürü Fatih Uğurlu'dur. Sonrasında Mustafa Eriş yazı işleri müdürü olmuş, 1988 yılında bu görevi Ahmet Taşgetiren yapmaya başlamıştır.

³¹⁵ Duman, a.g.e., s. 85.

³¹⁶ Ferit Aydın, **Tarikatta Rabıta ve Nakşibendilik**, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2000, s. 137.

³¹⁷ <http://www.mehmetbozkurt.com.tr/Tarikatlar.pdf> (Erişim Tarihi: 03.01.2017).

³¹⁸ Abdullah İnce, "Cumhuriyet Sonrası Dini Grupların İnsan Yetiştirme Modeli: Yahyalı'lı Hacı Hasan Efendi Örneği", **International Journal of Science Culture and Sport**, Özel Sayı: 3, 2015, s. 538.

³¹⁹ Duman, a.g.e., s. 85.

³²⁰ Abdülbaki Oral, "Her Sayısı Nakış, Nakış, El Emeği Göz Nuru", **Altınoluk Dergisi**, Sayı: 301, Mart 2011, s. 56.

Dergi ilk kuruluşunda Cağaloğlu'nu kendisine merkez olarak seçmiş, burada 2000 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Daha sonra 2000 yılının Eylül ayında İkitelli'de bulunan şimdiki yerine taşınmıştır.

Derginin ilk yayın kurulunda Ahmet Taşgetiren, İsmail Lütfi Çakan, Hasan Kamil Yılmaz, Mustafa Eriş, Abdullah Sert ve Ramazan Özey görev almıştır. 2010 yılından beri yayın kurulu, Adem Ergül, Süleyman Derin, Mustafa Eriş, Beytullah Demircioğlu, Selman Tan, Salih Zeki Meriç ve Halil İbrahim Kurucan'ın katılımıyla sürmektedir.³²¹

Dergide genel olarak kültür, sanat, edebiyat konuları, dini ve tasavvufi konular işlenmektedir. Altınoluk Dergisi din-toplum, toplum-insan münasebetleri alanlarında değerlendirmelerde bulunmakta, bu alanlardaki problemlere değinerek çözümleri üzerinde fikirler üretmektedir.

Altınoluk Dergisi ilk sayısında Yuvamız Dergisi'ni ek olarak yayınlamaya başlamıştır. Kadın ve çocuklara yönelik olarak hazırlanan Yuvamız Dergisi, Mart 2002 tarihinden itibaren ise Altın Çocuk ve Şebnem Dergisi isimleriyle iki ayrı dergi olarak, yine Altınoluk Dergisi'nin ücretsiz eki olarak verilmeye devam etmiştir. Altın Çocuk müstakil olarak tamamen çocuklara yönelik, Şebnem Dergisi de kadınlara yönelik olarak yayın çizgisi sürdürmektedir.

Altınoluk Dergisi her yıl düzenlediği abone kampanyalarında temel dini bir eseri hediye olarak vermeye devam etmektedir.³²² Temmuz 2017 itibarıyla 377. sayısı yayınlanan dergi, yayın hayatına istikrarlı bir şekilde devam etmektedir.

Derginin ilk sayısının Takdim kısmında derginin çıkış gayesinin "iyiliği emredip, kötülükten sakındırma çizgisine koşmak", "sorumlulukları yerine getirmek", "gönülleri tevhidde buluşturan Kible'ye bir işaret taşı olmak", "hayırlı ümmet inşası" gibi cümlelerle ifade edilmesinden, derginin amacının insanlara dini bilgiler verilmesi, tebliğ görevini yürütmek, bir anlamda yaygın din eğitimi sunmak olduğunu

³²¹ Şeyma Ecertaş, "Altınoluk Aylık Dergisinin Yetişkin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi", (Yayımlanmamış Makale), İstanbul, 2014, s. 3-4.

³²² Ecertaş, a.g.m., s. 3-4.

çıkartabiliriz.³²³ Derginin 2. sayısının Takdim kısmında ise derginin amacıyla ilgili şu ifadeler yer alıyor:³²⁴

Bir dergi için çıkabilmek ve okuyucuya ulaşmak tek başına bir başarı olmasa gerek, şüphesiz asıl başarı okunmak, okunanı yaşamak ve bu yaşayışta ihlâsı bulmak, o ihlâsla da Hakk'ın rıza ve muhabbetini kazanmaktır. Çünkü "İnsanlardan ancak âlimler, âlimlerden ancak ilmini yaşayanlar, Onların içinden de ancak ihlâsı bulanlar gerçek kurtuluşa ermişlerdir. İhlâsı bulanlar ise büyük bir tehlike üzerindedir, yani imtiyandadır." buyruluyor.. İşte Rabbimizden niyazımız bu ihlâsa muvaffak kılınmamızdır. Gayemiz; Kur'anî ifade ile, 'imanda yakın halinin, amelde salih olanın, ahlakta kemalin ve mücadelede de en güzel olanın' elde edilmesiyle yeryüzünde Hakk'ın hakimiyetinde O'nun halifesi olarak birlik ve dirlik içinde yaşanılmasına hizmet etmektir.

Bu ifadelerden de derginin amacının İslam'ı yaşamak ve yaşatmak gayesiyle din eğitimi yapmak olduğunu söyleyebiliriz.

Derginin ilk yıllardaki baskı ve cilt kalitesi döneminin şartlarına göre olduğundan günümüze nazaran daha düşüktür. Teknolojideki gelişmelerle birlikte derginin baskı ve cilt kalitesinde iyileşme gözlemlenmektedir. İlk sayısı 48 sayfa olarak çıkan dergi günümüzde 62 sayfa olarak yayımlanmaktadır. Derginin ön kapağında o ay gündeme alınan konu ile alakalı yazı, resim ve çizimlere yer verilirken, arka kapakta kimi zaman muhafazakar firmalara ait ürünlerin, kimi zaman da derginin çıkarıldığı yayınevi olan Erkam Yayınları'na ait diğer yayınlarının reklamları bulunmaktadır.³²⁵

Derginin siteleri: <http://www.altinoluk.com> ve <http://dergi.altinoluk.com>, derginin ücretsiz eki olan Altın Çocuk Dergisi'nin sitesi: <http://www.altincocuk.com>'dur.

Dergide her ay düzenli bir şekilde yer alan köşelerin isimleri ve kısaca açıklamaları şöyledir:³²⁶

³²³ "Takdim", **Altinoluk Dergisi**, Sayı: 1, Mart 1986, s. 2.

³²⁴ "Takdim", **Altinoluk Dergisi**, Sayı: 2, Nisan 1986, s. 2.

³²⁵ Ecertaş, a.g.m., s. 4.

³²⁶ Ecertaş, a.g.m., s. 5.

Editörün Yazısı: Derginin editörü Ahmet Taşgetiren tarafından kaleme alınmaktadır. Bu köşede derginin yayınlandığı ayın gündemi olan konu ile ilgili giriş makalesi yer almaktadır.

Başyazı: Dergide bu başlık altında müstakil bir köşe yer almamakla birlikte, Osman Nuri Topbaş'ın yazdığı ve genelde tasavvufi kıssaları içeren, sohbet ve nasihat niteliğindeki bu yazılar derginin başyazısı niteliğindedir.

Hacegandan Mektuplar: Süleyman Derin tarafından tasavvuf kavramları üzerine yazılan yazıların yer aldığı köşedir.

Röportaj: Bu köşede, konuya göre çeşitli kişilerce yapılan röportajlara yer verilmektedir.

Muhasebe: Cemaatin kurucusu ve vefat eden önderi Mahmud Sami Ramazanoğlu'na ait yazıların yayınlandığı köşedir.

Ayın Sohbeti: Mahmud Sami Ramazanoğlu'ndan sonra cemaatin başına geçen Musa Topbaş'ın, Sadık Dana mahlasıyla yazdığı yazılarının yer aldığı köşedir.

Gündem: Müslüman ülkelerin güncel meselelerine ayrılmış bir köşedir.

Kitap Tanıtımı: Bu köşede farklı yayın evlerine ait dini ve sanatsal eserler tanıtılmaktadır.

Dergide bu köşelerde her ay düzenli olarak yazı yayınlanmakla birlikte, ayrıca gündemle veya dini-psikolojik-toplumsal konularla alakalı çeşitli akademisyen ve fikir adamlarının yazılarına da yer verilmektedir.

4.1. Şebnem Dergisi'nin Şekil İncelemesi

Erenköy veya Altınoluk Tarikatı olarak bilinen gruba ait Altınoluk Dergisi'nin ücretsiz eki olan Şebnem Dergisi kadınlara yönelik, çoğunluğu kadın yazarlara ait yazılardan oluşan aylık bir dergidir. Kadınlara yönelik çıkarılan, onlara dinî konularda bilgiler sunmayı amaçlayan bir dergidir.

4.1.1.Derginin Tarihçesi

Şebnem Dergisi Altınoluk dergisinin ücretsiz eki olan kadın ve aile dergisidir. Derginin sahibi Abdullah Sert, sorumlu yazı işleri müdürü Ömer Faruk Demireşik'tir. Derginin yayınevi ilk başta Altınoluk Yayıncılık'ken, sonradan Erkam Yayıncılık olmuştur. Dergi Erkam Matbaa'sında basılmaktadır.

Derginin Yayın Kurulu'nda ilk sayıda; Muhammed Rahmeti, Mehmet Akif Günay, Ömer Faruk Demireşik, Abdullah Sadık, Ayşenur Vural, Tuba Eriş, Halime Demireşik, Güler Deniz, Ayşegül Zobi, Fatıma Arslan yer almaktadır. Derginin incelediğimiz son sayısı olan 130. sayıda yayın kurulunda; Mehmet Akif Günay, İ. Hakkı Uzun, Halime Demireşik, Ayşegül Balta, Şule Sever, Fatma Aladağ, Kevser Atar, Ayşenur Vural bulunmaktadır.

2001 yılının sonlarına doğru, Osman Nuri Topbaş'a, dergi kurucuları tarafından, Kur'an kursu talebe ve velilerine yönelik bir bülten hazırlama fikrinden bahsedilmiş, o da bu teklifi kabul etmiştir. İlk sayı için hazırlık yapıldığı sırada, Osman Nuri Topbaş dergi kurucularını gayrete getirmiş, teşvik etmiş, yönlendirmiş ve bir çok defa da: "bu da dergide neşredilsin" diye yazılar vermiştir.

İlk sayısı, 2002 Mart ayında bir kitap olarak yayınlanmış çok kısa bir zamanda 30.000 tirajlı bir baskıya ulaşmıştır. Halktan çok büyük bir ilgi görmesinin nedeni olarak; Osman Nuri Topbaş'ın şahsi alaka ve himmetinin de büyük bir bereketi olması, gittiği yerlerde Şebnem'den bahsedip tavsiye etmesi, insanların dergiye meyletmesine vesile olması gösterilmiştir. Bunu derginin ilk sayısındaki takdim bölümündeki şu ifadelerden de anlıyoruz:³²⁷

Gül bahçesinin muhterem sakinleri, 'Peygamber ikliminden bir demet gül! Güller üstünde bir damla Şebnem!' diyerek yola koyulmuştuk. Siz Şebnem'e kucağınızı açtınız, evinize ilk defa gelen bir misafir gibi, onu baş köşeye oturtunuz. Gönül hanenizde ağırlayıp, gözyaşlarıyla ısmarladınız. Bize, Anadolu'ya has cömertliği, enginliği ve hoşgörüyü sundunuz. Bizi daha iyilerine teşvik ve teşci ettiniz. Biz de bu misafirlğe ve sizin o müstesna misafirperverliğinize doyamadık. Bir daha, bir daha kapınızı çalmak, bu gönülde bize yer

³²⁷ "Şebnem'den", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 1, 2002, s. 1.

var mı diye sormak istedik. Ehl-i himmetin gayret ve fedakarlıkları da buna ilave olunca, Hüdayi ikliminde yoğrulan Şebnem kitabı, Altınoluk'tan evlerinize damlayan bir gönül Şebnem'i haline geldi.

Derginin isim babası Osman Nuri Topbaş olmuş, tavsiye ettiği bir kaç isimden "Şebnem" ismi seçilmiştir. Şebnem'in bir bayan ismi olmasının ve özellikle seher vakitlerinde güllerin üzerinde bulunan çiğlere verilen bir isim olması, dergiyi çıkaranlar için ayrı bir anlam taşımıştır. Çünkü dini-tasavvufi edebiyatta gül, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) remzidir. O'nun üzerine damlayan bir su damlası olmanın, dergi adına en büyük gayelerden olduğu dile getirilmiş, bu sebeple derginin ilk sayısına: "Peygamber ikliminden bir demet gül, güller üstünde bir damla Şebnem" ifadeleriyle başlandığı vurgulanmıştır.

İlk başta kitap olarak çıkan Şebnem'e gösterilen ilgi, onun en kısa zamanda bir dergiye dönüşmesine de vesile olmuştur. Birkaç ay sonra, 2002 yılının Temmuz ayında Şebnem Dergisi, Altınoluk'la birlikte verilmeye başlanmış, üç aylık bir dergiye dönmüştür. Şebnem'in Altınoluk Dergisi ile birlikte verilmesine idarecileri, özellikle Abdullah Sert ve Ahmet Taşgetiren büyük destek olmuştur. Zamanla dergiye ilgi büyümüştür. Okuyucular dergiyi daha sık görmek istediklerini dile getirmişlerdir. Gerek mektuplar, gerek e-mail ve faksalar vasıtasıyla dergiyi mümkünse her ay, hiç olmazsa iki ayda bir görmek istediklerini söylemişlerdir. Şebnem Dergisi, 17. sayı olan 2006 yılı temmuz ayı itibarıyla aylık dergiye dönmüştür.

Bu zamana kadar geçen beş yılda biri kitap, 16'sı da üç aylık dergi şeklinde 17 sayı Şebnem hazırlanmış, okuyucuların bu sayılara rahat ulaşabilmesi ve eksiklerini tamamlayabilmesi için bu dergiler 4 ayrı ciltte toplanmıştır. Ayrıca "Şebnem Kitapları" ismiyle Erkam Yayınları bünyesinde bir kitaplık oluşturulmuş, bu seride de sekiz adet kitap yayınlanmıştır. Bu kitapların bir kısmı Şebnem'de neşredilen yazı ve çalışmalardan oluşurken, bir kısmı da ilk defa kitapta yayınlanmıştır. Bu seri ile genel hatlarıyla, Müslüman bir aile yuvasını inşa etmeyi hedeflediklerini dile getirmişlerdir.

2002-2011 yılları arası, yani 1. sayıdan 82. sayıya kadar olan dergiler toplanarak 10 cilt kitap halinde basılmıştır. Bu çalışmalar internet ortamına da taşınmıştır. Derginin 2009 yılından itibaren sayıları PDF olarak mevcuttur ve CD'ye

yüklenmiştir. Derginin internet sitesi <http://www.sebnemdergisi.com/> ve <http://www.sebnem.org/> şeklindedir. Bu sitelerde, Şebnem Dergisi'nde neşredilen bütün yazılara ilaveten “tasavvuf, nebiler silsilesi ve Peygamberimizin örnek ahlâkı” ana konuları çerçevesinde pek çok eser ve bilgi bulunmaktadır.³²⁸

4.1.2. Derginin Okur Kitlesi

Derginin okur kitlesi "Altınoluk Dergisi"nin ücretsiz bir eki olması hasebiyle, Altınoluk dergisinin okur kitlesiyle aynıdır. Derginin genel okuyucu kitlesi "Erenköy Cemaati" olarak bilinen, Nakşibendilik geleneği içinde bulunan tasavvufi bir cemaatin mensuplarıdır. Dergi başka dillere de çevrilmiştir. Altınoluk aylık dergisinin eki olarak çıkartılma nedeni, kadınlara yönelik hususi meselelerin ayrı bir dergide ele alınması ve kadınları özellikle dini-ahlaki yönden eğitmektir. Bu yüzden derginin yazarların büyük çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır.

Osman Nuri Topbaş, dergi ilk çıkacağı zaman: “Yazılar mümkün olduğu kadar kısa, sade ve hissiyat yüklü olsun. Diline dikkat edin, ne uydurma kelimelere, ne de halkın anlayamayacağı kadar ağır terkiplere yer vermeyin. Bu dergi, ortaokul-lise seviyesinde tahsil almış genç kızlarımıza yönelik olarak hazırlansın. Ama her yaştan, her seviyeden okuyucu da bu dergiden istifade etsin” demiştir.³²⁹ Buradan da anlaşılacağı üzere, dergi özellikle orta düzeyde eğitim alan kadınlara hitap edecek bir dil ve üslupla yazılmak üzere çıkmıştır.

Dergi gerek anketler yoluyla, gerekse mektup-telefon vb. iletişim vasıtalarıyla okuyucuların görüş ve düşüncelerini dikkate almış, kendi iddialarına göre okuyucularının gönlüne tercüman olmaya çalışmıştır.

4.1.3. Derginin Biçimsel Unsurları

Derginin sayfa sayısı

³²⁸ Ömer Faruk Demireşik, "Evlerinize Yuvalarınıza Peygamber İkliminden Bir Demet Gül", **Altınoluk Dergisi**, Sayı: 245, İstanbul, Temmuz 2006, s. 44.

³²⁹ Ö. F. Demireşik, a.g.m., s. 44.

İlk sayılarında 56 sayfa ile başlayan üç aylık dergiler sonradan 48 sayfaya düşürülmüş, aylık dergiye döndüğünde ise bu sayı 40'a inmiş ve 2006 yılından günümüze kadar 40 sayfa şeklinde istikrarlı bir şekilde devam etmiştir.

Derginin baskı kalitesi

Derginin ilk yıllardaki baskı kalitesine göre son yıllarda baskı kalitesi yükselmiş, kuşe kağıdına geçilmiştir.

Derginin cilt kalitesi

Derginin cilt kalitesi ilk yıllardan son yıllara doğru teknolojinin gelişmesiyle birlikte iyileştirilmiştir.

Derginin ön ve arka kapakları

Derginin ön ve arka kapak sayfalarında derginin içerisindeki ağırlıklı konuyla ilgili Fuzuli, Mevlana, Muhammed İkbâl, Elmalılı Hamdi Yazır, Nesimi, Yunus Emre, Hacı Bayram, Şeyh Galib, Yahya Kemal Beyatlı, Hz. Ömer, Lokman Hekim, Osman Nuri Topbaş, Yavuz Sultan Selim, Ali Ulvi Kurucu, Mehmet Akif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek, Kemal Edip Kürkçüoğlu, M. Ali Eşmeli gibi kişilerin yazıları, sözleri, şiirleri, ayrıca ayetler, hadisler, Şebnem dergisi ciltlerinin, dergi yazarlarının kitaplarının ve derginin internet sitesinin, Türkiye'de bir ilk olarak çıkan kadınlara özel takvim olan Şebnem takviminin tanıtımı yer almaktadır. Dergi kapaklarının resimleri genelde çiçek, manzara resimleri iken, zaman zaman dergide ağırlıklı olarak işlenen konuyla alakalı kapak resimleri de kullanılmıştır. Kapak kalitesi de son yıllara doğru artmıştır.

Derginin birinci sayfası Şebnem'den okuyuculara yönelik bir hitapla başlamakta, derginin o sayısında hangi konulara yer verileceğine, derginin aldığı olumlu ve olumsuz eleştirilere, okuyucunun dergiden bulunduğu taleplere, dergideki yeniliklere değinilmekte, dua ile bitirilmektedir. Derginin ikinci sayfası "İçindekiler" bölümüne ayrılmıştır. Yazarlar, yazı isimleri ve sayfaları yer almaktadır.

Derginin yazı tipi ve puntosu

Derginin yazı tipi ve puntosu her zaman aynı kullanılmamıştır ancak genel olarak rahatlıkla okunacak bir yazı tipi ve punto seçilmiştir. Calibri, MyriadPro-Regular, PalatinoTurk-Plain, Berkeley gibi yazı tipleri bunlara örnektir. Yazılarda genellikle 10-12 punto aralığı kullanılmış, metinde vurgulanmak istenen yerler ayrıca kutucuklara daha büyük punto ile yazılarak dikkat çekici hale getirilmiştir. Satır aralığı 1 olarak seçilmiş, bazı yazılarda sayfa iki, üç sütuna bölünmüş, arka plan resmine göre yazı rengi ayarlanmıştır ve herhangi bir okuma güçlüğü çıkaracak bir durum yoktur. Dergi içinde yazıların içeriği ile ilgili resimlere yer verilmiştir.

Dergi biçimsel açıdan değerlendirildiğinde genel olarak okuyucuya herhangi bir güçlük çıkarmayacak şekildedir. Ancak yazılarda düzenli bir şekilde dipnot sistemi olmadığı dikkat çekmektedir.

4.1.4. Dergideki Bölüm ve Köşeler

Dergideki köşeler ilk sayılardan günümüze kadar değişiklik göstermekte, bazı köşeler istikrarlı bir şekilde devam ederken, bazıları için istikrar söz konusu değildir. Ayrıca bir köşe ismi zikredilmeksizin yayınlanan bir çok yazı bulunmaktadır. Bazı yazılar içerik olarak istikrarla devam etmesine rağmen, kimi zaman bölüm başlığı olmaksızın yayınlanmıştır. Burada incelenen 38 dergi baz alınarak, dergide geçen köşe isimlerine yer verilecektir.

Şebnem'den: Şebnem dergisinin okuyucularına sesleniş bölümüdür. İlk 3 sayıda sadece "Şebnem'den" diye başlayan köşe, 4. sayıdan itibaren "Şebnem'den-Muhterem Okuyucularımız" hitabına dönüşmüş, 2009 Ocak ayı 47. sayı itibarıyla "Şebnem'den" yazısı kaldırılarak sadece "muhterem okuyucularımız" şeklinde günümüze kadar devam etmiştir. Bu köşe, besmele ile başlamakta, dua ve bazen de nasihat ile bitmektedir. Derginin içeriğinden, dergiye yönelik okuyucu yorumları ve isteklerinden bahsedilip, yeniliklerin haber verildiği, derginin o sayısındaki içeriğinden, güncel meselelerden bahsedilen takdim bölümüdür. Giriş niteliğindeki bu köşe istikrarlı bir şekilde yayınlanan, her dergide bulunan köşedir.

İçindekiler: Derginin o sayısında yazılan yazıların başlıkları ve yazarlarının isimlerinin yer aldığı bölümdür. Her dergide bulunan bu bölüm, Şebnem Dergisi'nde de ilk sayıdan günümüze kadar yer almıştır.

Kapak Konusu: Derginin çıkan sayısının kapak resminde yer edinen konu işlendiği gibi bazen de o sayıda vurgulanmak istenen konular ele alınmaktadır. Genelde derginin o sayıda yoğunlaştığı mevzu, bu bölüm altında çeşitli yazılarla işlenmektedir. Bir yazar tarafından işlenildiği gibi bazen birçok yazar tarafından da konu edilmektedir. Bu köşe altında bir çok yazı bulunmaktadır. Bu köşe hakkında detaylı bilgi vermek için, 2015 yılının tüm sayılarında bu köşe altında yayımlanan yazılar, ağırlıklı olarak işlenen konularıyla beraber Tablo 2'de gösterilmiştir.

Sayı	Ağırlıklı İşlenen Konu	Konu Başlıkları-Yazarlar
119	Peygamber Efendimiz	"Sevdiler, Sevidiler; Güzellikleri O Yüzden"-Fatma Hale Liman "Ne O'ndan Önce Ne De O'ndan Sonra O'nun Gibi Güzeline Görmedim"-Halime Demireşik "Ey Alemlere Rahmet Candan Aziz Sevgili"-Seher Aydın "Peygamber Efendimizin Mübârek Şemâil-i Şerîfeleri"-Zahide Topcu "Fenâ Bulsun Şu Âciz Katre Ummânında"-Ebrar Çıtraz "Peygamberimize Duyulan Hasret ve Muhabbet Terennümü Na't"-Meliha Aydın "İmâm-ı Bûsirî ve Kasîde-i Bürde'si"-Melike Şahin "Vesiletü'n-Necat veya Mevlid Şerîfin Hikayesi"-Fatma Nur Cihan
120	Sevgi	"Sevgimize Kur'an Ayarı"-Melike Şahin "Sevgimiz De Mukaddestir Nefretimiz De" -Fatma Hale Liman "Özde Ben Bir İnsan Olmaya Geldim"-Seher Aydın "İlk Kıvılcım"-Kübra Yıldırım "Gönlümüze, Peygamber Efendimizin Lisanıyla Göz Atmak"-Fatma Nur Cihan "Birbirini Allah İçin Sevenler"-Zahide Topcu
121	Korku ve Ümit	"Mukallidin İmanı Korku İle Ümittir"-Fatma Hale Liman "Havf ve Reça Sarkacında"-Melike Şahin "İnsanın Serencamı"-Seher Aydın "Yerin Altından Yükselen Nida:Keşke"-Merve Güleç "Ümit ve Korku"-Zahide Topcu "Bir İyilik Daha"-Fatma Aladağ
122	Fitne Zamanı	"İslam'ın Zor Günleri"-Melike Şahin "Öyle Bir Zaman Gelecek Ki"-Fatma Nur Cihan "Zor Zamanlarda Sağlam Dayanak"-Seher Aydın "Tevbe Ayı: Receb-İ Şerif"-Merve Güleç "Üçayların Gölgesi Düştü"-Zahide Topcu
123	Cennet ve Cehennem	"Cennet ve Cehennem Tasvirleri"-Melike Şahin "1 dakika Bakar Mısın"-Seher Aydın

124	Kur'an-ı Kerim	"Kur'ân-ı Kerim ve Nüzûlü"-Melike Şahin "Kur'an Ne Diyor"-Fatma Nur Cihan "Alemlerin Rabbinden Gelen Mektup"-Seher Aydın "Kur'an Kalbimize İnmedikçe"-Mehtap Bahar
125	İyilik	"Sıla-i Rahm Ne Demektir"-Melike Şahin "Affedilenlerden Olmak İçin Affetmek"-Fatma Nur Cihan "En Son Ne Zaman"-Seher Aydın "Ayeti Kerimelerle Akrabalık"-Mehtap Bahar
126	Hac	"Bir Haremeyn Muhabbet ve Hasreti Surre Alayı"-Fatma Nur Cihan "Hac ve Menasiki"-Melike Şahin "Osmanlı'da Haremeyn Muhabbeti"-Seher Aydın
127	Denge	"Denge Kaybolunca"-Melike Şahin "Sosyal ve Ekonomik Denge"-Seher Aydın
128	Ehl-i Beyt	"Ehli Beyt Ne Demektir"-Fatma Nur Cihan "Ehli Beytten Hatıralar"-Melike Şahin "Kutlu Aileye Dost Olmak İster Misin"-Seher Aydın "Ecdadımızın Ehl-i Beyt Hürmeti Nakibü'l-Eşraflık Müessesesi"-Mehtap Bahar
129	Boşanma	"Boşanma ve Sonrası"-Melike Şahin "İmtihanın Zor Sorusu: Boşanma"-Seher Aydın
130	Peygamber Efendimiz	"El-Meded, Ey Mâden-i Nûr-i Hüdâ"-Fatma Hale Sağım "Mevlid-i Serîfle Gelen "-Seher Aydın "Peygamber Efendimiz ve Yahudiler"- Fatma Nur Cihan "Peygamber Efendimizin Hristiyanlarla Münasebeti"-Melike Şahin

Tablo 2: 2015 Yılındaki Kapak Konusu Köşelerinin Başlıkları ve Yazarları

Hüdayi İkliminden Feyiz Şebnemleri: Osman Nuri Topbaş'a ait yazıların yer aldığı bu bölüm sadece 1. ve 2. sayıda yer almaktadır. Sonrasında Topbaş'ın yazıları "*Mesnevi Bahçesinden*" köşesiyle devam etmiştir. Bu köşe, tasavvufi sohbet niteliğinde, ayet ve hadislerin bolca yer aldığı, dua ile biten bir köşedir. İncelenen dergiler içinde; 7.,9., 13.,15.,17. ve 23. sayılarda bu köşe görülmektedir. Topbaş'a ait yazılar bir süre sonra "*Nükte ve Hikmetler*" köşe başlığı ile devam etmiştir. Topbaş'ın yazıları 125. sayıdan itibaren "*Gönül İkliminden İnciler*" köşesi altında yayınlanmaya başlamıştır. Ayrıca "*Gönül İkliminde Damladan Deryaya*" adlı köşe, Topbaş tarafından yazılan, 12 parçalık yazı dizisidir. Son bölümünün yer aldığı 35. sayıda bu yazı dizisinin, günümüz gençliğini özetleyen ve onun yaşayışına derin tesir eden gerçekler etrafında kaleme alındığı ifade edilmiştir. Hayatın ve ölümün manası, genç kızların ve aile hayatının önündeki tehlike ve badireler dile getirilmiş, toplumu bir moda halinde saran boş felsefeler, lüks yaşama hastalığı, eğlence adı altında yapılan çılgınlıklar, nefsanî tatminkarlık maksadıyla yapılan güç gösterileri gibi gençliği mahveden ahlaki ve

manevi erozyona bir nebze temas edildiği ve çözüm yolları gösterildiği söylenmiştir.³³⁰ Derginin incelenen sayılarında Topbaş'a ait ya yazı ya da onunla ilgili yazılar muhakkak yer almıştır. Derginin kurucusu, derginin bağlı bulunduğu cemaatin başında bulunan kişi olan Topbaş'ın yazıları için derginin başyazarı denilebilir.

Sağlık: Genelde Dr. Betül Nefise İnal tarafından yazılan bu köşe, derginin en istikrarlı devam eden köşelerinden birisidir. Burada anne ve çocukları ilgilendirecek sağlık konularına yer verildiği gibi, dini tefekküre sevk edecek edebi bir dilde yaratılış mucizesi de işlenmektedir. Farklı sağlık konuları ele alınmakla birlikte; Demir Eksikliği Anemisi, Down Sendromu, Turner Sendromu, Lohusalık Dönemi Problemleri, Bebeğin Bakımı, Çocuklarda Obezite, Sanat Harikası İnsanın Var Oluşu başlıklı konular yazı dizisi şeklinde devam etmiştir. En uzun süren yazı dizisi Sanat Harikası İnsanın Var Oluşu'dur, 19 dizi devam etmiştir. İnal dışında, Ayşe Şenocak Eraslan, Diyetisyen Tuğba Alkan da bu köşede yazmıştır.

Gıda Teknolojisi: Gıda Mühendisi Nejla Baş tarafından kaleme alınmıştır. Genelde gıdaları tüketirken dikkat edilmesi gereken şeyler üzerinde durulmuştur. İncelenen dergilerin 23., 29., 35., 47., 59., 65., 71., 77., 83., 101., 107., 113., 120., 121., 122., 123., 124., 126., 130. sayılarında yer alan, istikrarlı bir köşedir.

Rehberlik: "Destek Kulesi" ismiyle de yer alan bu köşede çocuklara, anne babalara, eşlere rehberlik edecek yazılar bulunmaktadır. Ailelere yönelik çeşitli dini konular ele alınmış, anne babaların çocuklarını yetiştirirken dikkat etmeleri gereken meselelere değinilmiştir. Rehberlik kapsamında konular işlenmiştir. Toplumun sorunları dile getirilmekte ve bunlara çözüm yolları sunulmaktadır. Psikolog Özgül Piyade (13. sayı), Zühre Çelen (17. sayı), Uzman Gelişim Psikolog Tuba Sökmen (23., 47., 77. sayı), Uzman Pedagog Adem Güneş (35., 41., 47., 53., 71., sayı), Didar Meltem Erdem (119., 120., 121., 122., 124., 125., 126., 127., 128. sayı), Zeynep Tekin (121. sayı) ve Esin Tüccar (121., 125., 127. sayı) tarafından yazılmıştır. En istikrarlı bölümlerden biridir. Bu yazılar içinde Güneş'in Cezasız Çocuk Terbiyesi Olur Mu ve Aile İçi İletişimin Temel Esasları başlıklı yazı dizileri mevcuttur. Ayrıca incelenen dergiler içinde 18'e kadar uzanan bir yazı dizisi olan Boşanma Sebepleri ve Çözüm Yolları

³³⁰ Osman Nuri Topbaş, "Kıymetli Okuyucularımız", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 35, 2008, s. 20.

Erdem'e aittir. Bu yazı serisinde, başlığından da anlaşılacağı üzere evliliklerin daha güzel olması, boşanmalara giden sorunların çözülmesi için alternatif çözümler sunulmuştur. Yazı dizilerinden de anlaşılacağı üzere, rehberlik bölümünde aile kurumu ön planda tutulmuştur. Ayrıca "*Çocuk Gelişimi*" köşesi altında Sökmen 95. sayıda, "Dikkat ve Dikkat Eksikliği" ile ilgili, 101. sayıda "Ramazanda Çocuk Olmak" başlıklı yazıları yazmıştır. Bu yazıları da Rehberlik başlığı altında değerlendirebiliriz. "*Evlilik Okulu*" ve "*Aile Mektebi*" köşeleri altındaki Tüccar'ın yazılarının (95. ve 101. sayılar) da rehberlik köşesi kapsamında olduğu düşünülebilir.

Hatıralar: İlk sayıda "*Bir Allah Dostundan Hatıralar*" ismiyle yer alan, Zahide Topcu'nun kaleme aldığı, Musa Topbaş, Mahmut Sami Ramazanoğlu ve onların ailelerinin hatıralarının, sohbetlerinin ve nasihatlerinin yer aldığı bu köşenin ismi istikrarlı bir şekilde devam etmemiş, uzun süre "*Hatıralar*" ismiyle devam etmiş³³¹, bazen "*Sevenlerin Dilinden Musa Topbaş Efendi*", "*Sevenlerin Dilinden*" adları altında bazen de köşe ismi olmadan yer almıştır.

Deneme: Dini edebi yazıların yer aldığı, bir çok yazar tarafından, çeşitli konuların işlendiği köşedir. Tek bir sayıda bu köşe adı altında birden fazla yazı bulunabilmektedir. İncelenen dergilerde 17., 23., 29., 35., 41., 47., 53., 59., 65., 83., 89., 101., 107., 113., 127, 130. sayılarda bulunmaktadır. İstikrarlı bir şekilde devam eden köşelerden biri olduğu söylenebilir.

Dosya: Bu köşe başlığı altında çeşitli yazarların, çeşitli konulardaki yazılarına yer verilmiştir. İlk olarak 17. sayıda görülen bu köşe başlığı altında birden fazla yazı yer almıştır. Son olarak ise 71. sayıda bu köşe ismi görülmektedir. İncelenilen dergilerde bu köşe 10 defa geçmektedir.

Kitap Tanıtımı: Kitapların tanıtılıp tavsiye edildiği köşelerdir. Kitapları tanıtan yazarlar ve tanıtılan kitaplar yazarlarıyla birlikte Tablo 3'de verilmiştir.

Kitabı Tanıtan Yazar	Kitabın Tanıtıldığı Dergi Sayısı	Tanıttığı Kitap	Tanıtılan Kitabın Yazarı
----------------------	----------------------------------	-----------------	--------------------------

³³¹ İncelenen sayılar arasında, düzenli olmasa da 71. sayıya kadar "Hatıralar" ismi görülmektedir.

Zehra Zeybek	71. sayı	<i>Haksız Değilim</i>	Prof. Dr. İbrahim Canan
Zehra Zeybek	77. sayı	<i>İstanbullu Sahabeler</i>	Dr. Necdet Yılmaz ve Dr. Coşkun Yılmaz
Zehra Zeybek	89. sayı	<i>Mutlu Bir Yuva İçin</i>	Mehmet Yaşar Kandemir
Zehra Zeybek	101. sayı	<i>Aylar Üç Aylar Mübarek Gün ve Geceler</i>	Yusuf Demireşik
Hatice K. Akyüzlü	121. sayı	<i>Mutlu ve Başarılı Çocuk Yetiştirmek İçin Anne- Baba Rehberi</i>	Mustafa Uslu
Hatice K. Akyüzlü	122. sayı	<i>Tarihten Günümüze Ermeni Meselesi ve Zulümler</i>	Kadir Mısıroğlu
Hatice K. Akyüzlü	124. sayı	<i>Kur'an-ı Kerim</i>	_____
Hatice K. Akyüzlü	125. sayı	<i>Altınluk Sohbetleri (Serisi)</i>	Sadık Dana
Hatice K. Akyüzlü	126. sayı	<i>Dersaadet'ten Haremeyn'e Surre-i Hümayun</i>	Yusuf Çağlar ve Salih Gülen (hızl.)
Hatice K. Akyüzlü	127. sayı	<i>İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn</i>	İmam Gazali (Terc. Ahmed Serdaroğlu)
Hatice K. Akyüzlü	128. sayı	<i>Fatimatü'z Zehra'dır</i>	Dr. Muhammed Abduh Yemânî (Terc. Dr. Ali Namlı)
Hatice K. Akyüzlü	129. sayı	<i>Huzur ve Sükunet Limanı Ailemiz</i>	Ömer Faruk Demireşik
Hatice K. Akyüzlü	130. sayı	<i>Hız. Peygamber'e Yahudi ve Hristiyanların Yöneltiltikleri Sorular</i>	Doç. Dr. Aynur Uraler

Tablo 3: Şebnem Dergisi'nde Tanıtılan Kitaplar

Ayrıca bu kitaplar dışında, tanıtan kişi ismi verilmeden, Mehmet Emin Ay'ın *Biricik Peygamberim*, M. Fatih Köksal'ın *Mevlid-Name*, Topbaş'ın *Damladan Deryaya* ve *Emsalsiz Örnek Şahsiyet* kitapları tanıtılmıştır. Bunların dışında Erkam Yayıncılık'a ait bazı kitapların reklamları dergide yer almıştır.

Röportaj: Dergide farklı kişilerle, çeşitli konularda, röportajların yer aldığı görülmektedir. Dergide yayımlanan röportajlar, yazarlarıyla birlikte Tablo 4'de gösterilmektedir.

Röportaj Yapan Yazar	Röportaj Yapılan Kişi	Yayınlandığı Dergi Sayısı
Halime Demireşik	Sonradan Müslüman olan Alman bir kadın	17. sayı
Halime Demireşik	Gassal bir kadın	35. sayı
Fatma Aladağ	Bir şehit annesi	35. sayı
Halime Demireşik	Kadın sığınma evinde	47. sayı

	çalışan bir kadın	
Halime Demireşik	Uzman Gelişim Psikolog Tuba Sökmen	53. sayı
Halime Demireşik	Âmalara Kur'an kursu aan Rana Hoca	65. sayı
Süleyman Derin	Sonradan Müslüman olan Melek Zeynep Oyludağ	71. sayı
Halime Demireşik	Osman Nuri Topbaş'ın kız kardeşi Zeynep Tivnikli	89. sayı
Ayşe Gündüz	Kadın Hastalıkları ve Doğum Uzmanı Opr. Dr. Dilek Yağmur	101. sayı

Tablo 4: şebnem Dergisi'nde Yayımlanan Röportajlar

Mülakat: "Muhterem Osman Nuri Topbaş Hoca Efendi ile Bir Mülakat" ismini taşıyan bu köşe incelenen dergiler arasında sadece ilk dört sayıda ve 11. sayıda yer almış, sonradan devam etmemiştir. Osman Nuri Topbaş ile soru cevap şeklinde çeşitli konular işlenmiştir. Soruları soran kişinin ismi yer almamaktadır. Ayrıca 9. sayıda Halime Demireşik'in sonradan Müslüman olan Arnavut Hayriye Begu ile mülakatı yer almaktadır.

Sizden Gelenler: Bu köşede okuyucular tarafından gönderilen mektuplar, yazılar, denemeler yayınlanmaktadır. 4., 15., 29., 35., 47. ve 71. sayılarda yer almaktadır. Ayrıca "Mektup Köşesi" ismiyle yayınlanan bir köşe daha vardır, burada da okuyucu mektupları bulunmaktadır. Bu köşe de 15., 17., 23. ve 101. sayılarda bulunmaktadır. 23. sayıda "Aile Kürsüsü" köşesi açılmış, bu köşede hanımlara ayrı erkeklere ayrı seslenilerek, eşlerine söylemek isteyip de söyleyemediklerini mektupla isimsiz paylaşma çağrısında bulunulmuştur. Mektup adresi verilmiş, bir mektup paylaşılmıştır.

Edebiyat: Edebiyat köşesinde Meliha Aydınlı'ya ait "Su Kasidesi" başlıklı yazı dizisi yer almaktadır. Bu yazıda Fuzul'nin meşhur Su Kaside'sinin şerhini yapıyor. Başlarda Ayşenur Vural'a ait bir yazı dizisi olan "Mesnevi Adası" bu bölümde yer almıştır. Sonradan "Mesnevi Adası" köşe olmuş, altında Ayşenur Vural'a ait, 120., 121., 124., 125., 127., 130. sayılarda yayınlanan, tasavvufi ve edebi bir yazı dizisi başlamıştır. İncelenen sayılarda "Su Kasidesi" başlıklı yazı dizisi 7, "Mesnevi Adası" başlıklı yazı dizisi 6 sayı devam etmiştir. Ayrıca "Mesnevi Eczanesinden" köşesi altında 95. sayıda yazılan Ayşenur Vural'ın yazıları bir daha bu köşe isminde yer almamıştır.

Dergide şiir köşesi olmasa da şiirlere yer verilmiştir. Şiirler ve şairler yıllara göre aşağıdaki Tablo 5'de verilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı gibi, dergide istikrarlı bir şiir köşesi olmasa da yıllar içinde, özellikle de son yıllara doğru şiirlerin sayısı artırılmıştır. Ayrıca son yıllardaki şiirlerin annelerin çocuklarına öğreteceği türden olup, çocuklara yönelik dini içerikli şiirler olduğu görülmektedir.

Şair	Şiir Adı	Sayı	Yıl	Şair	Şiir Adı	Sayı	Yıl
M. Ali Eşmeli	Su	1	2002	Hacer Küçük	Sarı Papatyam	41	2008
M. Ali Eşmeli	Avcı/ Tebessüm	2	2002	Mahmud Kaya	İlk Söz	126	2015
A. Ergül	Gözyaşı	3	2003	Mahmud Kaya	Yalnız Bir Allah Var/ O Hep Vardı	127	2015
E. Elif Dursun	Ele Verdim	7	2004	Mahmud Kaya	Melekler	128	2015
İbrahim Cudi Efendi	Bir Nefise	15	2006	Mahmud Kaya	Kur'an/Kitaplar	129	2015
Neslihan Nur Türk	Aşık-ı Şeyda	23	2007	Mahmud Kaya	Peygamberler	130	2015
M. Ali Eşmeli	Bülbülüm	29	2007	—	—	—	—

Tablo 5: Şiirlerin Yazarları, İsimleri ve Yılları Tablosu

Mutfak: Ruşan Kavallı ve Nejla Baş tarafından yazılan bu köşe ilk olarak 17. sayıda görülen bu köşe sonrasında 23., 29., 35., 41., 47., 53., 71., 77., 89. ve 95. sayılarda yer almıştır. Yemek tarifleri ve mutfakla ilgili bilgiler yer almaktadır. Köşenin ismi 119. ve 123. sayılarda "*Yemek Tarifi*" olarak geçmektedir. Ruşan Kavallı ve Elif Coşkun bu köşe altında yazmıştır.

Pratik Bilgiler: Derginin ilk yıllarında yer alan bu bölümde, bayanlara yönelik bir dergi olması hasebiyle günlük pratik bilgilere yer verilmiştir. Sibel Şen, Dilara Güngören, Ruşan Kavallı tarafından hazırlanan bu köşe incelenilen dergiler içinde 7. sayıya kadar devam etmiştir, sonrasında bu isimde bir köşe yer almamaktadır.

Araştırma: Betül Demir (17. sayı), Ayşegül Zobi (17. sayı), Halime Demireşik (23. sayı), Kevser Atar (53., 59., 120. sayı), A. H. Yıldırım (53. sayı), Mehlika Yıldız (101. sayı), Mehtap Bahar (127. sayı) tarafından çeşitli konularda yazılan, araştırma niteliği taşıyan köşedir.

Nebevi İnciler: Şefika Kaya Meriç tarafından yazılan, 77., 83., 89., 95., 107., 119., 120., 121. sayılarda yer alan bu köşede çeşitli dini konular işlenmektedir.

Tarihte Bu Ay: Derginin o sayısının yayınlandığı ayda geçen önemli olayların sıralandığı bölümdür. Mahinur Aydın tarafından hazırlanmıştır. 119. sayıdan itibaren düzenli bir şekilde görülmektedir.

Tefsir: Zehra Eriş tarafından kaleme alınmıştır. İncelenen dergilerde 119. sayıdan itibaren düzenli bir şekilde görülen bu köşede kısa surelerin tefsirlerine yer verilmektedir. Fil Suresi 2 sayıda, Kureyş Suresi 2 sayıda, Maun Suresi 3 sayıda, Kevser Suresi 4 sayıda işlenmiştir.

Geçmiş Zaman Olur ki: Dinen önemli mekanların eski resimlerinin yer aldığı küçük bir köşedir. Derginin ilk sayılarında görülmektedir.

Gülistandan İnciler: Tuba Çınar tarafından hazırlanan bu köşede ibret verici kıssalara yer verilmiştir. 4. ve 7. sayılarda görülen bu köşe 15. sayıda Gülistan'dan Hikmet Damlaları ismiyle yayınlanmıştır.

Yaşanmış Öykülerden: 13. ve 15. sayıda bu isimle yer alan köşe Zühre Çelen ve Şefika Kaya Meriç tarafından yazılmıştır. Benzer içerik ve isme sahip "Yaşanmış Hikaye" köşesi 83. ve 89. sayılarda Halime Demireşik tarafından kaleme alınmıştır. Yaşanmış ibret verici olaylar anlatılmaktadır.

Hikmet Damlaları: Tuba Çınar tarafından yazılan, kıssalardan oluşan, ilk olarak 9. sayıda görülen bu köşe, 15. sayıda aynı yazar tarafından "Gülistandan Hikmet Damlaları" ismiyle devam etmiş, 83. sayıda "Hikmetler" ismini almıştır.

Fıkıh: Sevde Kahraman tarafından 9. sayıda, Selma Bahadır tarafında 15. sayıda Mehtap Bahar tarafından 126. sayıda yazılmıştır. Fıkıhla ilgili bilgiler yer almaktadır. Ayrıca "Sorun-Cevaplayalım" isimli köşe de fıkıhla ilgilidir. Esma Uçmak tarafından hazırlanan bu köşe incelenen dergilerde 11. ve 13. sayılarda yer almaktadır.

Hikaye: 17. sayıda Neslihan Nur Türk tarafından, 89. sayıda Didar Erdem, 95. sayıda Rukiye Gönüllü, 113. sayıda Ayşe Gündüz tarafından yazılmıştır. Çeşitli ibretlik hikayeler yer almaktadır.

Tanıdığım Mükemmel Hanımefendiler: Aynur Mısıroğlu tarafından yazılan bu köşelerde; 23. sayıda Hatice Suat Safayhi, 29. sayıda Fatma Nöber Hanım, 35. sayıda Emine Münire Yarar anlatılmıştır.

Köşe Adı Olmayan Yazılar: Dergide bazı yazılar köşe adı verilmeksizin yazılmıştır. Bu yazılar çeşitli konularda, çeşitli yazarlarca yazılmıştır. Özellikle dergi köşelerinin henüz olgunlaşmadığı ilk yıllarda bu duruma sık sık rastlanmaktadır. Bir dergide köşe altına yazılmayan birden fazla yazı olabilmektedir.

Bu köşeler dışında dergide, incelemiş olduğumuz sayılarda bir veya iki defa geçen köşe başlıkları, yazarları ve geçtiği sayı aşağıdaki gibidir:

Kıyafet (Rukiye Görmez-1. ve 2. sayı); *Mürşide Haydaroğlu Hanım ile Bir Gönül Sohbeti-1* (Tuba Eriş-4. ve 7. sayı); *Satır Arası* (Sultan Yıldırım-17. ve 23. sayı); *Kıssaların Dili* (Tuba Çınar-2. sayı); *Aşıklar Kervanı* (Kübra Ersan-2. sayı); *Müminlerin Annelerinden* (Rukiye Rahmet-2. sayı) *İncilerden Seçmeler* (Saliha Kaya-2. sayı); *İlahi Ahdin Gölgesinde* (Nesibe Feyza Büyükdinç-7. sayı); *Ailenin Huzur ve Saadetinin Temelleri* (Saliha Yıldız-9. sayı); *Büyüklerle Masallar* (Bilge Karayılan-11. sayı); *Ayetlerin Işığında* (Selma Bahadır-11. sayı); *Çocuklarımızı Kur'an'la Buluşturmak* (Halime Demireşik-13. sayı); *Akhisarlı Gülten Teyzeden Hatıralar* (Huri Sezen-13. sayı); *Dünyayı Aydınlatacak İncinin Sedefi* (Kevser Atar-13. sayı); *Kayıp Giden Bir Hayat Etrafında* (Fatma Nur Cihan-15. sayı); *Hasbihal* (İrfan Öztürk-17. sayı); *Mizah* (Süheyla Cömert-17. sayı); *Çocuğum ve Ben* (Tuba Sökmen-17. sayı); *Makale* (Halime Demireşik-121. sayı ve Fatma Çatak-123. sayı); *Gezi Notları* (Ömer Faruk Demireşik-122. sayı); *Kültür Sanat* (Hatice K. Akyüzlü-123. sayı).

4.1.5. Derginin Yazar Kadrosu

Dergi yazarlarının genel olarak derginin bağlı olduğu cemaat mensubu kişiler olduğu görülmektedir. Bu yazarların bazıları Psikoloji, Tıp, İlahiyat, Hukuk,

Mühendislik, Gıda Teknolojisi, Çocuk Sağlığı ve Eğitimi, Türk Dili ve Edebiyatı, Sosyal Hizmetler alanlarından mezun, bazıları ise açıktan okuyarak cemaatin kurslarında eğitim alan ve oralarda hocalık yapan kişilerdir. Bunun dışında yer yer Adem Güneş gibi cemaat dışından yazarlara da rastlanmaktadır.

Derginin düzenli bir yazar kadrosu yanında değişken bir yazar kadrosu bulunmaktadır. Yıllar geçtikçe farklı isimlere de rastlanmıştır. Sizden gelenler kısmında da okuyucuların yazılarına yer verilmiştir.

Öncelikle, derginin bağlı olduğu Erenköy Cemaati'nin dini önderi ve aynı zamanda derginin baş yazarı olan Osman Nuri Topbaş kısaca tanıtılacaktır. Ardından Tablo 6'da incelenen dergilerdeki tüm yazarların isimleri verilecektir.

Osman Nuri Topbaş:

1942 Erenköy doğumludur. Babası Musa Topbaş, annesi de H. Fahri Kığılı'nın kızı Fatma Feride'dir. Erenköy Zihnipaşa İlkokulu'na gitmiştir. İlkokul yıllarında özel Kur'an eğitimi almıştır. 1953 yılında İstanbul İmam-Hatip Okulu'na başlamış, burada M. Celâleddin Ökten, Mahir İz, Nureddin Topçu, M. Zekâi Konrapa, Yaman Dede (Abdülkadir Keçeoğlu), Ahmet Davutoğlu, Mahmud Bayram, Ali Rıza Sağman gibi hocalardan ders almıştır. İmam-Hatip yıllarında Necip Fazıl'ı tanımış, onun yakın çevresinde bulunup, sık sık sohbetlerine katılmış, destekçisi ve takipçisi olmuştur. İmam-Hatip Lisesi'ni tamamladıktan sonra bir süre ticaret ve sanayi ile meşgul olmuştur. İlim Yayma Cemiyeti'nde aktif olarak çalışmıştır. İşyerinde başladığı hayır işlerine, Hüdâyî Vakfı'nın kurulmasıyla orada devam ettirmiştir. Tarih, edebiyat ve şiire merakı sebebiyle 1990'lı yıllardan sonra yazı hayatına başlamıştır. Evli ve dört çocuk babasıdır. Bir çok kitabı bulunmaktadır.³³² Kitapları farklı dillere çevrilen Topbaş, bu dillerin konuşulduğu ülkelerde seminer, konferans ve panellere katılmaktadır.³³³

³³² Topbaş'ın Kitapları: *Mesnevî Bahçesinden Bir Testi Su; Rahmet Esintileri; Tarihten Günümüze İbret Işıkları; Abide Şahsiyetleri ve Müesseseleriyle Osmanlı; İslâm İman İbadet; Nebiler Silsilesi 1-3; Hazret-i Muhammed Mustafa 1-2; İmandan İhsana Tasavvuf; Vakıf-İnfak-Hizmet; Gönül Bahçesinden Muhabbetteki Sır; Gönül Bahçesinden Son Nefes; Gönül Bahçesinden Saadet Damlaları; Mesnevî Deryasından Ab-l Hayat Katreleri; Dünyadaki Cennet Huzurlu Aile Yuvası; Muhammed Mustafa -s.a.v.- Emsalsiz Örnek Şahsiyet; Hüdâyî'nin Ziyafet Sofrasından; Tarihe Yolculuk; Faziletler Medeniyeti 1-2; Hacc-ı Mebrur ve Umre; Ebedî Fecre Doğru Muhabbet Ve Marifet; Mesnevi Bahçesinden İnsan Denilen*

A	Ayşenur Vural, Adem Güneş, Asiye Yılmaz, Ayşe Durmaz, Ayşe Eraslan, Ayşe Kaya, Ayşe Koymuratova, Ayşegül Zobi, Amine Birbilen, A. Zeynep Elbeyoğlu, A. Ergül, Ayşe Deniz, Ayşe Bulut, A. Karamanoğlu, Asiye Musara, A. Ulutaş, Amber Yüksel, Aynur Mısıroğlu, , A.H. Yıldırım, Ayşegül Balta, Ayşe Şenocak Eraslan, Ayşe Gündüz, Ayşe Bay, Ayşegül Yahşi
B	Dr.Betül Nefise İnal, Betül Karabacak, Betül Çiftçi, Bilgin Cintaş, Betül Ulutaş, Bilge Karayılan, Betül Çiçekdağı, Beyza Kurtuluş
Ç	Çiğdem Tozkoparan
D	Dilara Güngören, Dilek Öner, Demet Şahin, Didar Erdem, Dilara Kemahlı
E	Elif Mencet, Emine Çiftçioğlu, E. Elif Dursun, Emine Taşgetiren, Emine Gülen, Esma Uçmak, E. Zeynep Külâhçı, Esma Özerdem, Esin Akdeniz Tüccar, Ebrar Çıtraz, Elif Coşkun
F	Fatma Nur Cihan, Fatma Aladağ, F. Mehlika Mısıroğlu, Fatma Çolak , Fikriye Çil, Fatıma Zehra, Fatma Feride, Fatma Aydemir, Fatmanur Bulut, Fatma Kılıç, Fatma H. Liman, Fatma Bağan, Fatma Hale Sağım, Fatma Çelebi, Fatma Çatak
G	Güler Deniz, Gülbahar Çiçek, Gülbani Kayır
H	Halime Demireşik, H. Nezihe Gül, Hatice Bilgiçer, Handan Çetiner, H. Yeter, Hafsa Ayşe, Hümeysra Aslan, Huri Sezen, H. Kübra Yıldırım, Halis Kuralay, Hatice H. Ak, Halise Küçük, Hafsa Şendoğan, Huri Eryılmaz, Hacer Küçük, H. Kübra Kaçar, Hatice Şahin, H.Kübra Ay, Hatice Akyüzlü
İ	İrfan Öztürk, İsmet Gülderen
K	Kevser Atar, Kerime Canan, Kevser Uçar, Kübra Ersan, Kübra İzgördü, Kübra Çoban

Muamma; Gönül Bahçesinden Öyle Bir Rahmet Ki; Gönül İkliminde Damladan Deryaya; İhlâs ve Takva; Sır ve Hikmet 1-2; Peygamber Mesleği: İnsanın Eğitimi; Gönül Bahçesinden Hak Dostlarının Örnek Ahlâkından 1-2; Eğitimde 101 Adım; İmandan İhsana Hak Yolculuğu; Bir Nasihat, Bin Bir İbret; Asr-ı Saadet Toplumu; Nebvî Bir Eğitim Metodu Sohbet ve Adabı; Manevî Zirvelerin Ulvî Basamağı Hizmet; Kâinat, İnsan ve Kur'an'da Tefekkür; Hakk'a Adanmış Gençlik; 40 Soru 40 Cevap; Gönül Yolculuğu; Fahr-i Âlem – Habîb-i Hüdâ Hz. Muhammed Mustafa; Damla ve Derya Dünya ve Âhiret; Altın Silsile; Nesil Endişesi; Hak Din İslâm; Müslüman'ın Para ile İmtihani; Hidayet Güneşi; Ecdadımız ve Biz; Hizmette 101 Esas; Gönül Bahçesinden Hak Dostlarından Hikmetler 1; İslâm Nazarında Akıl Ve Felsefe; Âlemlere Rahmet Hz. Muhammed – Ebedî Mûcize Kur'an-ı Kerim; En Büyük İlâhî Rahmet; Sır ve Hikmet İncileri 1-2; Müslüman'ın Kendisiyle İmtihanında Tasavvuf; O-s.a.v.- Nasıl Öğretirdi?; O'nun -s.a.v.- Eğitim Lisansı; Gönül Dergâhından Hakikat İncileri; Maziden İstikbale; Hak Dostlarından Hikmetler – Bayezid-i Bistâmî; Eğitimde Önceliklerimiz; Hak Dostlarından Hikmetler – Câfer-i Sâdık; Hak Dostlarından Hikmetler – İmâm-ı Rabbânî; Bizim Medeniyetimiz; Gönüller Sultanı Efendimiz -s.a.v.-e Muhabbet; Kalbin Göz Yaşları; Saliha Hanım; Mekteb-i Âlem Kâinat Kur'an ve İnsan; Hak Dostlarından Hikmetler – Hâlid-i Bağdâdî; Hak Dostlarından Hikmetler Şâh-ı Nakşibend.

³³³ <http://www.osmannuritopbas.com/osman-nuri-topbas-hocaefendi-kimdir.html> (Erişim Tarihi: 03.01.2017).

L	Leyla Akkuş
M	M. Ali Eşmeli, M. Eriş, Merve Yediveren, Mehlika Yıldız, Meryem Toprak, Mehtap Bahar, Meltem Klavuz, Makbule Tunçbilek, M. Erdem, Melahat Demirci, M. Bilgin, M. Baha, Meryem Demir, Meral Şenyurt, Melike Şahin, M. Esenduran, Muhammed Yetim, Muhsin Akın, Merve Güleç, Mahinur Aydın, Melek Aktemur, Meliha Aydın, Mahmud Kaya, Melek Kurtuluş
N	Nejla Baş, Neslihan Nur Türk, N. Feyza Büyükdinç, Necmiye Gönenç, Nihal Güldür, Nihan Kandemir, Nurgül Çınar, Nuriye Akın, Nesibe Bilgin, Nurlan Memmedzade, Nurten Çevikoğlu
O	Osman Nuri Topbaş
Ö	Ö. Saruhan, Özgül Piyade
R	Rukiye Rahmet, Ruşan Kavallı, Rabia Yıldız, Rabia Gülcan, Rabia B. Düzgün, Dr. Reyhan Songar, Rukiye Görmez, Rukiye Gönüllü, R. Şule Kolay
S	Saliha Kaya, Selma Yerli, Selime Akburç, Semra Meram, Sevde Kahraman, Sultan Yıldırım, Sümeyye Şeker, Sevda Coşkun, Sümeyra Topçuoğlu, Süreyya Çil, Sibel Şen, Saliha Yıldız, Servet Öztürk, Safiye Nilüfer, Selma Bahadır, Semanur Ermiser, Süheyla Cömert, Seher Aydın, Süleyman Derin, Sena Açikel, Saliha Akhisarlı, Sacide Bentli, Salih Eroğlu, Seher Küçük
Ş	Şefika Kaya Meriç, Şule Bakır, Şule Kolay
T	Tuba Çınar, Tuba Öztürk, Tuba Eriş, Tuba Sökmen, Tuğba Alkan
V	Vahide Kargı
Y	Yasemin Bala, Yasemin Gönül
Z	Zahide Topçu, Zeynep Tuna, Zeynep Yeşilçınar, Zeynep Çil, Zehra Akçalı, Zehra Çelik, Z. Zehra Çiçek, Züleyha Aydın, Zühre Çelen, Zeliha Kaya, Zehra Zeybek, Zehra Eriş, Züleyha Dadacı, Zeynep Duman

Tablo 6: Derginin Yazar Kadrosu

4.2. Şebnem Dergisi'nin İçerik İncelemesi

Kadının çalışma hayatına başlaması ve özellikle kadınların İslamcı kimlikleri ile 1960'lardan itibaren kamusal alanda yer almaları³³⁴ başörtü tartışmalarının ve kadının aile hayatı dışında bir alana yönelmesinin sürekli gündemde olan bir mesele

³³⁴ Evren Haspolat, "Siyasal İslam ve İslamcı Kadının Kamusal Alana Katılımı", **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 17, Kış 2006-2007, s. 4-6.

haline gelmesine sebep olmuştur. Dergilerde kadınlarla ilgili, kadının çalışması, eğitimi, tesettürü, görevi, hak ve sorumlulukları gibi meselelere sık sık yer verilmiş, halk bu konuda dergi yazarları tarafından kendi fikirlerince yönlendirilmeye çalışılmıştır.³³⁵ İslamcı dergilerde de kadın konusu sürekli olarak tartışılır hale gelmiştir.

Günümüzde de bu meseleler hala güncelliğini korumakta, özellikle kadının çalışması, sosyal hayata katılması, tesettürü, hakları ve sorumlulukları, değeri, eğitimi gibi konular sürekli tartışılmaktadır. Bu tartışmalar basılı yayınlara da yansımış, süreli yayınlar yoluyla her kurum, kuruluş ve cemaat, kadınla ilgili meselelere yer vererek, kendi düşünce ve fikirlerini okuyucu kitlelerine kazandırmaya çalışmıştır.

İncelediğimiz Şebnem Dergisi'nde de "kadının çalışması", "kadının eğitimi", "kadının tesettürü" ve "kadının hak, görev ve sorumlulukları" konularının sıkça tartışıldığı görülmektedir. Öncelikle kadının çalışması meselesi değerlendirmeye alınacaktır.

4.2.1. Kadının Çalışması

Şebnem Dergisi'nde kadının çalışmasına nasıl bakıldığı; "Geçim Sorumluluğunun Erkeğe Ait Olması", "Kadının Fıtratının Annelik ve Eşliğe Göre Yaratılması", "Kadınların Bazı Mesleklerde Çalışmalarının Farz-ı Kifaye Oluşu", "Kadınların Çalışabileceği Ortamlar", "Modernizm Sonucu Kadının Çalışmak Zorunda Kalması", "Kadının Malının Kendisine Ait Olması", "Çalışan Kadınların Eşlerine Üstünlük Taslamamaları Gerekliği" alt başlıkları çerçevesinde verilmeye çalışılacaktır.

4.2.1.1. Geçim Sorumluluğunun Erkekde Olması

Dergi yazarlarının ortak kanaati geçim sorumluluğunun erkekte olduğu, kadının böyle bir sorumluluk altında bırakılamayacağı yönündedir. Nisa Suresi 34. ayet bir kaç yazıda buna delil olarak gösterilmiştir.³³⁶

³³⁵ Aydeniz, a.g.m., s. 97.

³³⁶ Bkz. Didar Meltem Erdem, "Aile Hukukuna Riayetsizlik", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 121, 2015, s. 31; Seher Aydın, "Sosyal ve Ekonomik Denge", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 127, 2015, s. 12;

Derginin başyazarı ve Altınoluk Cemaati'nin günümüzdeki lideri Topbaş, ailenin erozyona uğramasının sebebinin başında kadının erkekleşmesi ve erkeğin kadınlaşmasının geldiğini dile getirmekte, kadın ve erkeğin farklı özelliklerde yaratıldığına dikkat çekmektedir. Aileyi geçindirmenin erkeğin görevi olduğunu, bu yüzden erkeğin psikolojik ve bedeni özellikler açısından aile reisi olacak özellikte yaratıldığını ifade eden yazar, kadının ailenin geçiminden mesul tutulmadığını dile getirmektedir.³³⁷

Kadının çalışması hususunda derginin değişmeyen yazar kadrosu içinde yer alan ve derginin ilk sayısından itibaren yayın kurulunda bulunan Demireşik de, İslam'da geçimi kazandırma görevinin erkeğe verildiğini, kadının böyle bir zorunluluğu olmadığını, kadının eşi olmaması, bakacak bir babası ve akrabası olmaması ya da olduğu halde kendisine bakmaması gibi zor durumda kaldığında kadının çalışmak zorunda kaldığını vurgulamaktadır.³³⁸

Erdem, Nisa Suresi 34. ayetine yer vermekte, bu ayete dayanarak şu ifadeleri kullanmaktadır:

Çağımızda, kavvam kelimesine yüklenen hakim mana, aile reisliğidir. Ayetten erkeklerin yönetim, savunma ve koruma bakımlarından genel olarak önde oldukları anlaşılmakla beraber, takip eden cümleler göz önüne alındığında, burada, aile kurumunda hâkimiyet ve yöneticilik manasının ağır bastığı görülecektir.³³⁹

Burada yazarın, "kavvam" kelimesi için aile reisi anlamını tercih ettiğini görmekteyiz. Yazının devamında kadınların çalışıp, erkeklerin yan gelip yatması eleştirilmektedir. Böyle erkeklerin "kavvamun" vasfından uzaklaştıkları dile getirilmektedir. Bu ifadelerle aile reisliğinin erkeğe ait olduğu, erkeğin kadının geçimini sağlaması gerektiği vurgulanmakta, çalışmayan ve kadınları çalışmaya zorlayan erkekler eleştirilmektedir.

³³⁷ Topbaş, "Yuvayı Kuran Dışı Kuştur", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 11, 2005, s. 4-5.

³³⁸ Halime Demireşik, "Bizim Derdimiz Başörtüsü mü Tesettür mü?", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 121, 2015, s.

16.

³³⁹ D. M. Erdem, "Aile Hukukuna Riayetsizlik", s. 31.

Derginin sürekli yazarlarından olan Aydın da, geçim temin etmenin ailede erkeğin vazifesi olduğunu söylemekte³⁴⁰, İslam'ın kadına verdiği değerden dolayı, kadının ihtiyaçlarını temin etme görevini kadının en yakın akrabalarına verdiğini, kadının bu konuda bir sorumluluğu olmadığını dile getirmektedir.³⁴¹ Nisa Suresi 34. ayette geçen "kavvam" kelimesi için "idareci" anlamını tercih eden Aydın, neslin emniyet ve güvenini sağlamak için aileyi geçindirmek ve korumak sorumluluğunun erkeğe ait olduğunu dile getirmiştir.³⁴²

Şahin de aynı şekilde, kadının evi geçindirme, çalışma zorunluluğu bulunmadığını, bunun kadının yaratılışıyla ilgili olduğunu ve İslam'ın kadına yönelik bir lütfu olduğu, İslam'ın kadını yücelttiği, kadının çalışarak yorulmaması, yıpranmaması, bunun yerine çocuklarına ve eşine yönelmesinin, çalışacaksa da gönüllü olarak çalışmasının önemi üzerinde durmaktadır. Ayrıca kadının ihtiyaçlarının evlenene kadar babası, evlendikten sonra da eşi tarafından karşılanması gerektiğini belirtmektedir.³⁴³

Bu yazılardan da anlaşılacağı üzere Şebnem Dergisi'nde kadın ve erkeğin farklı özelliklerde yaratıldığına dikkat çekilmekte, geçim sorumluluğunun erkeğe verildiği, kadının böyle bir sorumluluğu olmadığı ifade edilmektedir. Kavvam kelimesi etrafındaki tartışmalara bakıldığında, derginin bu tartışmalar arasında geleneksel yorumu tercih ettiği anlaşılmaktadır.

4.2.1.2. Kadının Fıtratının Annelik ve Eşliğe Göre Yaratılması

Şebnem Dergisi'nde, kadının anne ve eş olma görevinin sık sık vurgulandığı, bunun önemi üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu başlığın bu bölümde verilmesinin sebebi; kadının fıtratının "annelik" üzerine yaratıldığı ifade edilen yazılarda, kadının çalışması durumunda eşini ve ailesini ihmal etmemesi gereğinin vurgulanmasıdır.

Topbaş, kadın ve erkeğin fıtratlarının birbirini tamamlayacak özellikte yaratıldığını, bunun da huzurlu bir aile ve toplumun oluşmasını sağladığını dile

³⁴⁰ S. Aydın, "Aileye Özel İkramlar", *Şebnem Dergisi*, Sayı: 83, 2012, s. 7.

³⁴¹ S. Aydın, "Sosyal ve Ekonomik Denge", s. 11.

³⁴² S. Aydın, "Sosyal ve Ekonomik Denge", s. 12.

³⁴³ Melike Şahin, "Denge Kaybolunca", *Şebnem Dergisi*, Sayı: 127, 2015, s. 8-9.

getirmektedir.³⁴⁴ Kadınların mutluluğunu "hanım olarak yaşama"ya bağlayan yazar, kadının "asli vazifesinin dışına yönelmesi" durumunda aile ocağının kuruyacağını dile getirmektedir. Burada vurgulanan "kadının fitratı" ve "hanım olarak yaşaması", ifadeleriyle kadının aile içindeki eşlik ve annelik rolleri ön plana çıkarılmaktadır. "O, bu beraberlikten hasıl olacak çocukların doğumu ve doğumundan itibaren acizlik devrelerinde bakılıp korunmaları gibi hissîliği gerektiren bir vazife ile mükelleftir." ifadeleriyle Topbaş, kadının asıl görevinin çocuklarının terbiyesi olduğuna dikkat çekmektedir.

İlâhî tayin eseri olan bütün bu yaratılış hususiyetleri, kadın ve erkeğe ayrı ve birbirini tamamlayan bir hüviyet kazandırır ki bunlardaki değişiklik yaratılış özelliklerine aykırı bir yolda yürümek demek olur, bu ise huzursuzluk kaynağı olup saadeti zaafa uğrattır.³⁴⁵

Bu ifadelerden yazarın, kadın ve erkeğin farklı fitratlarda, birbirlerini tamamlayacak şekilde yaratıldığını, kadınların mutluluğunun yaratılışlarına uygun olarak yaşamalarında olduğunu düşündüğü anlaşılmaktadır. Kadınların yaratılışlarına uygun olan asıl görevlerinin ise çocuklarını terbiye etmek olduğu ifade edilmektedir.

Nilüfer, kadın ve erkek arasında yaratılışlarına ters bir şekilde eşitlik yarışının başlamasını eleştirmekte, bu yarışın kadınların eşlik ve annelik özelliklerini zaafa uğrattığını ve aileyi yaraladığını ifade etmektedir. Kadının çalışmasının yaratılışına ters olduğunu savunan yazar, mutluluğun yaratılışa uygun davranıldığında gerçekleşeceğine dikkat çekmektedir. "Hanımların ev tanzimi ve salih bir nesil yetiştirmek yolunda, evlatlarının ahlâkî yapıları ile meşgul olmaları yerine, hanımlıklarına, müstesna fitratlarına zıt işlere yönlendirilmeleri, mantık, iz'ân ve imana sığmaz."³⁴⁶ ifadesiyle yazar, kadının yaratılış olarak erkekten farklı olduğuna, fitratının anne ve eş olmak üzere yaratıldığına işaret etmektedir.

Yazarı bilinmeyen bir yazıda, İslam'da kadının görevinin nesli korumak, evlat yetiştirmek ve onu gözetip himaye etmek olduğu, kadına bu yüzden merhametin fazla verildiği vurgulanmaktadır. Erkeğin bedenen daha kuvvetli, ruhen daha metanetli

³⁴⁴ Topbaş, "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 3.

³⁴⁵ Topbaş, "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 4-5.

³⁴⁶ Safiye Nilüfer, "Tesettür ve İhtilat", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 13, 2005, s. 30-31.

yaratıldığı belirtilmektedir. Kadının daha hassas bir yapıda yaratıldığına, kadına çocuğunu yetiştirmek için hissilik ve merhamet verildiğine dikkat çekilmektedir. Kadına yaratılış ve gücünün dışında yani fitratındaki hassas yapıya uygun olmayan bir vazife verildiğinde, kadının görevlerini tam anlamıyla yerine getiremeyeceği, aile hayatının ve toplumun bundan olumsuz etkileneceği dile getirilmektedir. Kadın ve erkeğin eşit olma yarışının doğru olmadığı ve tabiata aykırı olduğu vurgulanmakta, bu yarışın annelik ve hanımlık özelliklerini zedelediği dile getirilmektedir.³⁴⁷ Bu yazıda çalışma konusuyla ilgili doğrudan bir ifade bulunmasa da, "kadına yaratılış ve gücünün dışında bir vazife verildiğinde, kadının görevlerini tam anlamıyla yerine getiremeyeceği" cümlesinden, kadının asli görevi olan anneliğini ihmal edecek işlerde çalışmasının olumsuz karşılandığı anlaşılmaktadır.

Şahin, kadının çalışarak yorulmamasını bunun yerine evine yönelmesi gerektiğini, çalışmak istemesi durumunda ise fitratına ve İslam'a uygun ortamlarda çalışabileceğini savunmaktadır.³⁴⁸

Çalışan kadınların çocuklarının yeterli terbiye alamadığını savunan Küçük, kadının çalışması durumunda ortaya çıkabilecek olumsuz sonuçları şöyle ifade etmektedir:

Sürekli karışık ortamda çalıştığı için eşler hayâ duyguları aşınıyor, kendilerini dünyalığa kaptırdıkları için ibadetleri azalıyor, sürekli nefse hizmet edildiği için ihlâs yıpranıyor, gelecek konusunda yalnız söz sahibi kendileri olduğu için tevekkülden uzaklaşıyor, en önemlisi de evlâdıyla arasına mesafe giriyor. Ve İslâm'dan uzak yetiştirilmiş, terbiye verilememiş, bir evlat geride kalıyor.³⁴⁹

Bu ifadelerle bakıldığında kadının çalışması hususuna yazarın olumlu bir bakış açısının olmadığını görmekteyiz. Ayrıca yazarın bu ifadeleri çalışan kadınlar açısından olumsuz bir tutum içermektedir. Bu ifadeler toplumda çalışan kadınlara karşı olumsuz bir bakış açısı oluşturup, ayrıştırmalara sebebiyet verebilir. Yazarda, çalışan kadınların çocuklarının İslam'dan uzak olacağıyla ilgili genel, verilere dayanmayan bir önyargı olduğu anlaşılmaktadır.

³⁴⁷ "Hanımların Hususiyetleri", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 2, 2002, s. 10.

³⁴⁸ Şahin, "Çocuğu Sadece Anne Baba Yetiştirmez", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 59, 2010, s. 4.

³⁴⁹ Halise Küçük, "Yoksulluk Mu Yoksunluk Mu", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 9, 2004, s. 38.

Derginin sürekli yazarlarından olan Meriç, dışarıda hizmet adına da olsa koşuşturmaca, çalışma esnasında kadınların ailesini ihmal etmemesi, ilk olarak aileye yönelik irşad yapılmasının gerektiğini vurgulamaktadır.³⁵⁰ İslam'ın kadınlara çok değer verdiğini, helalinden kazanıldıktan sonra her türlü meşru işin yapılabileceğini ancak kadının değerini düşürecek işlerde çalışmaması gerektiğini belirtmektedir. Kadınların fitraten aile kurmak, çocuk yetiştirmek, huzurlu bir hayat sürmek üzere yaratıldıklarını söylemektedir.³⁵¹ Çalışma konusunu kadın erkek eşitliği olarak değil de adalete ve fitrata göre değerlendirmenin daha doğru olduğunu ifade etmektedir. İslam'ın ekonomik sorumluluğu erkeğe verdiğini, buna aykırı davranmanın fitratın dışına çıkmak olacağını dile getirmektedir. "Bu manada fitratın dışına çıkmak ve iki tarafa fitrat dışı roller biçmek; hem kadın onuruna, hem de İslam'ın emrine ihanettir." cümleleri yazarın, kadının fitratının çalışmak değil de annelik üzerine yaratıldığı, bu fitratın dışına çıkıldığında İslam'ın emrine aykırı hareket edildiği görüşünde olduğunu göstermektedir.³⁵² Kadının fitratının annelik üzerine yaratıldığı, bunun dışına çıkıldığında bunun İslam'a uygun olmadığı gibi ifadeler, anne olamayan kadınları olumsuz yönde etkileyebilir. Ayrıca kadının çalışmasının, fitratının dışına çıkması olarak değerlendirilmesinin ne derece doğru olduğu tartışılır.

Bu yazılardan da anlaşılabacağı üzere Şebnem Dergisi'nde, kadının asıl görevinin annelik ve eşlik olduğu vurgusu fazlasıyla yer almaktadır. Annelik ve eşlik rollerinden dolayı kadının çalışmasına sıcak bakmayan yazarlar olduğu gibi, kadının ancak bu görevleri ihmal etmeyeceği şartlarda çalışabileceği ifadeleri de dergide yer almaktadır. Ayrıca kadının bu görevinin "fitrat gereği" olduğu, yaratılıştan geldiği vurgusu dikkat çekmektedir. Dergi yazarlarının, kadın-erkek eşitliği tartışmalarında eşitlikten yana olmadığı, bu konuyu yaratılış farklılıklarından hareketle adalet bağlamında değerlendirdikleri görülmektedir.

4.2.1.3. Kadınların Bazı Mesleklerde Çalışmalarının Farz-ı Kifaye Oluşu

³⁵⁰ Şefika Kaya Meriç, "Aile Fertleri Birbirine Allah'ın Emanetidir", *Şebnem Dergisi*, Sayı: 107, 2014, s. 31.

³⁵¹ Meriç, "Kaybolan Annelik Duyguları", *Şebnem Dergisi*, Sayı: 127, 2015, s. 37.

³⁵² Aynı yer.

Dergide kadının çalışmasına toptan bir karşı çıkış olmadığı fakat genelde kadının annelik görevine yoğunlaşması gerektiği, kadının geçim sorumluluğu olmadığı, bu yüzden çalışmak gibi bir mecburiyetinin bulunmadığının vurgulandığı daha önceki bölümlerde ifade edilmişti. Ancak dergide bazı mesleklerin teşvik edildiği, hatta bir yazıda bazı mesleklerin Müslüman kadınlar üzerinde farz-ı kifaye olduğu söylenmektedir.

Görüşlerinin dergi için belirleyici olduğunu düşündüğümüz Topbaş, "Kadının dış hayata katılması ancak zaruri sebeplerle mümkün olabilir. Bu zaruretler de miktarınca tayin olup makul ve meşru sınırlar aşılmaması icap eder.³⁵³ ifadelerinden kendisinin, kadının zaruri durumlar olmadıkça çalışmasına olumlu bakmadığı, zaruret durumlarında da "makul ve meşru sınırlar" olarak nitelediği, İşlami şartlara uygun olan ortamlarda çalışabileceğini vurguladığı anlaşılmaktadır.

şendoğan, bazı mesleklerin İşlam toplumuna farz-ı kifaye olduğunu, meşru sınırlar içerisinde kadınların meslek sahibi olmaları gerektiğini dile getirmektedir. "Eğer bir toplumda, Müslüman hanımların müracaat edeceği kadar ebe, doktor, hemşire, ğretmen, hastabakıcı, polis vb. yoksa, bundan, toplumun hepsi sorumludur." diyen yazar, bu farzın ihmal edilmesi durumunda haram işleneceğini, bu yüzden kadınların fitratlarına uygun alanlarda, meşru sınırlar dahilinde eğitim görüp çalışmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Yazının devamında Peygamber Efendimizin (s.a.v.) zamanından itibaren kadın doktor, ğretmen, hoca, vaize, hemşire gibi alanlarda çalışan kadınların olması, Hz. Ömer zamanında Medine'de arşı-pazar zabıtalığına bir kadının bakması bu konuya örnek gösterilmektedir.³⁵⁴

Sökmen'e, kendi mesleğini seçme nedeni sorulduğunda cevap olarak, babasının psikiyatr olmasının en büyük neden olduğunu, babasının hastalarının her zaman babasına duacı olduğunu gördüğünü ve bundan çok etkilendiğini söylemiştir. Ayrıca doktorluğun çok ulvi bir meslek olduğunu, bu mesleği bir çok Allah dostunun da yaptığını ve bunun çok hoşuna gittiğini ifade etmiştir. "İnşallah bizler de madden ve

³⁵³ Topbaş, "Yuvayı Kuran Dışi Kuştur", s. 4.

³⁵⁴ Hafsa şendoğan, "İşlamda Kadının Hakları", **şebnem Dergisi**, Sayı: 23, 2007, s. 4-5.

manen bu hizmetin hakkını verenlerden oluruz." ³⁵⁵ diyen yazar, mesleği bir hizmet olarak görmek gerektiğini vurgulamıştır. Çalışan bir bayan olan yazar, mesleğini övmekte ve mesleğinden memnun olduğunu dile getirmektedir. Bu yazarın ifadelerine bakıldığında, kadının çalışmasına karşı olmadığı, mesleği hizmet kapısı olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Eriş tarafından emekli bir kadın öğretmenle yapılan söyleşide, derginin genel tavrının dışında mesleği özendirici ifadeler dikkat çekmektedir. ³⁵⁶ Bu yazıda örnek bir şahıs olarak gösterilen bayanın öğretmen olması ve öğretmenlik anılarına yer verilmesi, yazarın kadınların bu meslekte uygun bir şekilde çalışmasına olumlu baktığı anlamına gelmektedir.

Bu yazılardan da anlaşılabileceği üzere dergide kadınların belli meslek gruplarında çalışmasının toplum açısından zorunlu olduğu vurgulanmaktadır. Ancak kadının her meslekte ve her şartta değil, doktorluk, öğretmenlik, hemşirelik gibi belirli meslek gruplarında ve meşru sınırlar çerçevesinde çalışabileceği söylenmektedir. Derginin bu meşru sınırları nasıl ifade ettiği sonraki alt başlıkta "Kadının Çalışabileceği Ortamlar" ismiyle yer alacaktır.

4.2.1.4. Kadınların Çalışabileceği Ortamlar

Şebnem Dergisi'nde kadınların genel olarak çalışmayıp, evin tanzimi ve çocuklarının terbiyesi ile uğraşması daha uygun görülmekte, çalışmaları durumunda ise, İslam'a ve fitratına uygun işlerde, tesettüründen taviz vermeden ve ihtilat ortamına dikkat ederek çalışabileceği vurgulanmaktadır.

Tesettürden Taviz Verilmemeli:

Dergideki yazılarda, kadının çalışması durumunda tesettüründen taviz vermemesi gerektiği vurgulanmaktadır. ³⁵⁷

³⁵⁵ H. Demireşik, "Uzman Gelişim Psikolog Tuba Sökmen ile Kız Çocuklarında Ergenlik" (Röportaj), **Şebnem Dergisi**, Sayı: 53, 2009, s. 8.

³⁵⁶ Tuba Eriş, "Çocuklar Evlerinin Aynasıdır", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 4, 2003, s. 33-34.

³⁵⁷ H. Demireşik, "Bizim Derdimiz Başörtüsü mü Tesettür mü?", s. 16; Tuba Öztürk, "Tesettür Emrinin Neresindeyiz", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 4, 2003, s.22.

İhtilat Ortamına Dikkat Edilmeli:

Şebnem Dergisi'ndeki yazılar incelendiğinde, kadının çalışması durumunda ihtilat ortamına, yani kadın erkek karışık ortamlara dikkat etmesi gerektiğinin sık sık vurgulandığı dikkat çekmektedir.

İslam'ın, hanımların çalışmasını yasaklamadığını söyleyen Demireşik, "Fıtratına uygun, kadın-erkek ihtilatının olmadığı çalışma sahaları tercih edilmelidir."³⁵⁸ sözüyle kadının hangi ortamlarda çalışabileceğini dile getirmektedir. Öğretmenler odasında kadın ve erkeklerin karışık olarak ve her gün aynı ortamda çalışmasının sonucunda aralarında samimiyet ve laubalilik oluştuğunu dile getirip eleştirmektedir. Yazarın bu ifadelerinin çok genel olduğu görülmektedir. Bu ifadeler toplumda ötekileştirmelere sebebiyet verebileceği gibi, karma ortamda çalışan tüm kadınlar için önyargılar barındırmaktadır.

"Hanım öğretmenlerin, buluş çağını aşmış erkek öğrencilere derse girmesi de uygun değildir." cümlesiyle Demireşik, bu meseleyi dini açıdan yorumlayıp temellendirmeye çalışmaktadır. Bayan öğretmenlerin çalışma şartları için de "Bayan öğretmen arkadaşlarımız, özel kız liselerini veya Kız İmam Hatip'lerini tercih edebilir; yine imkan nisbetinde erkek öğretmenlerle bayan öğretmenlerin odaları ayrılabilir." cümlelerini ifade eden yazar, çalışma hususunda karma ortamlardan uzak durmak gerektiğini vurgulamaktadır. İhtilat(karma) ortamına dikkat etmenin önemiyle ilgili; Hz. Hatice'nin Peygamberimizle evlendikten sonra tesettür ayeti ve ihtilat yasağı gelmemesine rağmen ticareti bıraktığını ve Hz. Aişe'nin müminlerin annesi olup, sahabelerden hiçbirine nikahı düşmediği halde, kendisine soru sormak için gelen sahabelerle perde arkasından konuştuğunu örnek göstermektedir.

Yazının devamında yazar, "İslam, ihtiyaç zamanlarında kadınların erkeklerle bir arada bulunmasına ve çalışmasına da izin vermiştir." diyerek, savaşlarda kadınların erkeklerle beraber savaştığını, cihad meydanında hemşirelik yaptığını buna örnek olarak göstermektedir. İhtiyaç zamanları haricinde, kadınların erkeklerle karışık olmayan

³⁵⁸ H. Demireşik, "Bizim Derdimiz Başörtüsü mü Tesettür mü?", s. 16.

ortamlarda çalışabileceğini söylemekte, karışık ortamlarda çalışılması gerektiği takdirde de ihtilata dikkat edilmesi gerektiğini savunmaktadır.³⁵⁹

Öztürk, kadının erkekler arasında sekreter vb. olarak İslam'a uygun olmayan işlerde çalışmasını, İslam'ın ruhuna ters olarak değerlendirmiştir.³⁶⁰ Burada yazarın, kadının erkeklerle muhatap olacağı işlerde çalışmasına olumsuz baktığı görülmektedir. Nilüfer ise, kadınların erkeklerle aynı ortamda çalışmalarını, erkeklerle beraber oturup kalkmalarını, senli benli konuşmalarını, bunun da "kardeş değil miyiz" kılıfı altında normal görülmesini eleştirmektedir.³⁶¹

Dergi yazarlarının bu konuda hassas ve tutucu bir tavır sergiledikleri, ancak bu tavır sergilerken bir yandan da ötekileştirmelerde bulundukları gözlemlenmiştir. Nitekim günümüz şartlarında iş hayatında karma olmayan ortamların çok az olduğu düşünüldüğünde, bu ifadelerin çalışan bir çok kadını rahatsız edebileceği muhtemeldir. Derginin bu meseleye, ortamları ayırarak çözüm getirmesi, ortam olmadığında çalışılmasının şeklinde imalar barındırması da sıkıntılıdır. Bunun yerine insanların, bir arada çalıştıklarında, özdenetim ve nefis terbiyesi sayesinde doğru bir şekilde davranmasının mümkün ve gerekli olduğuna, hem dindar hem çalışan olabileceklerine dikkat çekilerek daha birleştirici bir tutum sergilenebilirdi.

Kadın Fitratına Uygun Şartlarda Çalışmalıdır:

Dergide kadının çalışması durumunda kendisine ağır gelmeyecek, kişiliğini zedelemeyecek, fitratına uygun ve temiz ortamlarda çalışabileceği vurgulanmaktadır.

Şahin, kadının kadınlığından taviz vermeden, fitratına uygun ve temiz ortamlarda çalışabileceğini söylemektedir. İslam'ın kadına adeta;

Sen, sokağın tozlu yollarına düşme! İnsanların katılığına, işyerlerinin acımasızlığına, merhametsiz kimselerin gaddarlığına muhatap olma! Geceni gündüzünü birbirine katacak kadar yorulma!

³⁵⁹ Aynı yer.

³⁶⁰ T. Öztürk, a.g.m., s.22.

³⁶¹ Nilüfer, a.g.m., s. 29.

Zaten sevdiğin, gönülden yaptığın şekilde, çocuklarının annesi, kocasının zevcesi ol! Allah'ın verdiklerine şükret, kanaat et.³⁶²

dediğini ifade eden yazar, bu cümleleriyle kadının çalışıp yorulmaması, bunun yerine eş ve anne görevlerini yerine getirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kadının anne ve eş olmak dışında, insanlığa katkıda bulunmak, hizmet etmek için çalışmak istemesi ve kendisinde bu güç ve enerjiyi bulması durumunda, yıpranmadan ve kadınlık şahsiyetinden taviz vermeden, mecburiyetten değil de gönüllü olarak, fitratına uygun, temiz ve huzurla çalışabildiği ortamlarda çalışması gerektiğini ifade etmektedir.³⁶³

Aydın kadının erkeklerle aynı derecede ağır şartlarda çalışmasını, kadın adına yapılmış bir haksızlık olarak değerlendirmektedir.³⁶⁴ Meriç de: "Kadınlar naziktir, ağır ekonomik sorumlulukların altında ve acımasız iş saatlerinin cenderesinde ezilmemelidir." ifadesiyle, kadınların geçim sorumluluğu altında bırakılmasını ve ağır şartlarda çalışmasını eleştirmektedir.³⁶⁵

Görüldüğü gibi Şebnem Dergisi'nde kadının çalışabilmesi için belli şartlar koşulmuştur. Bu şartlar, şu şekilde maddelendirilebilir:

- Kadın tesettüründen taviz vermeyeceği işlerde,
- Karma olmayan ortamlarda,
- Kendisine ağır gelmeyecek ve fitratına uygun olan işlerde,
- Evini ve ailesini ihmal etmemek kaydıyla, gönüllü olarak çalışabilir.

4.2.1.5. Modernizm Sonucu Kadının Çalışmak Zorunda Kalması

Şebnem Dergisi'nde yazarlar Modernizm karşısında iki farklı duruş sergilemektedir. Aşağıda görüleceği üzere bazı yazarlar Modernizm'in getirdiği şartlar sonucunda kadının çalışmak zorunda kaldığını söylemekte ve bunu eleştirmektedirler. Yazarlardan bazıları ise Modernizm sayesinde kadınların haklarını elde etmesinden, ayakları üzerinde durmasından memnun görünmektedir.

³⁶² Şahin, "Denge Kaybolunca", s. 8.

³⁶³ Şahin, "Denge Kaybolunca", s. 8-9.

³⁶⁴ S. Aydın, "Sosyal ve Ekonomik Denge", s. 11.

³⁶⁵ Meriç, "Kaybolan Annelik Duyguları", s. 37.

Aydın, Modernizm'in getirdiği ağır ekonomik şartlar karşısında, kadınların erkeklerle aynı şartlarda çalışmaya başlamak zorunda kaldığını, bu durumun boşanmalara neden olduğunu söylemektedir. Boşanmalar sonucunda da, akrabalarından yardım göremeyen kadının, kendisine ve çocuklarına tek başına bakmak, kendi ayakları üzerinde durmak zorunda kaldığını dile getirmekte, bunun da kadın için haksızlık olduğunu, bu durumun ayetlere³⁶⁶ ters düştüğünü belirtmektedir.³⁶⁷

Şahin, kadınların çalışmak zorunda kalmasını, modern hayata uyum ve lüks yaşama isteğinin sonucu olarak değerlendirmektedir. Modern hayat şartlarının, tükenmek bilmeyen istek ve ihtiyaçların, anne ve babaları birlikte çalışmaya yönelttiğini, çocukların bu nedenle ilgisiz ve anne-baba terbiyesinden yoksun kaldığını dile getirip bundan yakınmaktadır. Lüks yaşama isteği uğruna ebeveynlerin, çocuklarını ihmal edecek şekilde çalışmasını eleştirmektedir. Sahipsiz kalan bu çocukların, anne ve babalardan çok sokakların, okul arkadaşlarının, televizyonun ve internetin terbiyesi altına girmiş olacağını söylemekte, bunun sonucunda, anne ve babaların, çocuklarını tanıyamayacak hale geldiklerine dikkat çekmektedir.³⁶⁸

"Modern hayatın alıp götürdüğü değerlerimizden biri olan annelik, kapitalizmin dişlileri arasında emek kurbanı edildi." diyen Meriç de, modern hayat şartlarının, kadını çalışmak zorunda bırakmasını eleştirmektedir. Bu durumun, kadınların ellerinden annelik duygusunu aldığını belirtmektedir. Erkeklerin de kadınları çalışmaya zorlamasının yanlış olduğunu söylemektedir. Yetkili kişilerin kadınların çalışma şartlarını ve ortamlarını düzeltmeleri gerektiğini dile getirmektedir.³⁶⁹

Tüccar, kadınların çalışması hususundaki değişikliklere dikkat çekmektedir. İnsanlar arasında büyük bir küresel yarışın başladığını, herkesin, her zaman, her şeyin en yenisini almak için gecesini gündüzüne katarak çalıştığını, kazanma ve kazandığını harcama yarışının başladığını söylemektedir. Önceleri "komşudakini alma yarışının" yerini zamanla "komşuda olmayanı alma" yarışına döndüğünü, ancak modern insanın, kolaylık ve rahatlıklara rağmen hiçbir şekilde tatmin olmadığını vurgulamaktadır. Eşya

³⁶⁶ Nisa Suresi, 4/11-12.

³⁶⁷ S. Aydın, "Sosyal ve Ekonomik Denge", s. 12.

³⁶⁸ Şahin, "Çocuğu Sadece Anne Baba Yetiştirmez", s. 4.

³⁶⁹ Meriç, "Kaybolan Annelik Duyguları", s. 37.

sevgisinin ruhları doyurmadığını belirtmektedir. Bu yarışa kadınların da katıldığını ve toplumda yeni roller edindiğini, çalışma hayatına girdiğini dile getirmektedir. Yazar artık daha çok kazanmanın, daha çok tüketmenin, daha gösterişli yaşamının toplumda bir yer edinip saygı duyulmanın aracı haline gelmesinden yakınmaktadır. Allah'ın kadın ve erkeği farklı fitratlarda ve birbirini tamamlayıcı bir şekilde yarattığına, mutluluğun kaynağının bu yaratılışa uygun yaşamak olduğuna dikkat çekmektedir. Erkeğin korumak, kollamak ve desteklemek üzere yaratıldığını, kadın ve erkeğin birbirinin rakibi olmadığını vurgulamaktadır.³⁷⁰

Kadının kocasına tam boyun eğmesi, her şeyine katlanması kuralı büyük bir darbe almış; kadınlar da “ben buradayım!” demeye başlamıştır. Kocanın baskı ve otoriteyi sağlamak üzere yöneldiği dayak, karalama ve aşağılama toplum tarafından hoş görülmez olmuştur.³⁷¹

Eskiden, yalnız kadından beklenen saygı, yerini “karşılıklı sevgi ve saygı” kuralına bırakmıştır. Kadın haklarının artması ve artan eğitim sonucu, evin kadını, erkeğin ailevi ihtiyacını karşılayan, yemek pişirip çocuklarına bakan kişi olmaktan çıkmış, ev işleri azalmasa da evdeki değeri yükselmiştir. Bütün bunlar, toplumda yeni bir aile modeli ve yeni münasebetleri doğurmuştur.³⁷²

ifadelerinden yazarın Modernizm'in getirdiği her şeye olumsuz bakmadığını, kadınların haklarını elde etmeleri, dayaktan kurtulmaları ve varlıklarını ortaya koymaları açısından Modernizm'e olumlu baktığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yazar eskiden kadınların kocalarının her şeyine katlanmasını, kocalarına koşulsuz itaat etmesini ve değersiz olmasını eleştirmektedir. Yazar kadının "ben buradayım" deyip haklarını savunmasını olumlu bulmaktayken, çalışma sorumluluğunun erkekte olduğunu da vurgulamaktadır.

Görüldüğü gibi Şebnem Dergisi'nde Modernizm'in getirdiği şartlar sonucunda kadının çalışmak zorunda kaldığını eleştiren yazarlar olmakla birlikte, Modernizm sayesinde kadınların haklarını elde etmesinden, ayakları üzerinde durmasından memnun görünen yazarlar da bulunmaktadır.

³⁷⁰ Esin Tüccar, "Değişen Aile Yapısı", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 125, 2015, s. 33-38.

³⁷¹ Tüccar, "Değişen Aile Yapısı", s. 38.

³⁷² Tüccar, "Değişen Aile Yapısı", s. 38-39.

4.2.1.6. Kadının Malının Kendisine Ait Olması

Dergide kadınların evi geçindirme gibi bir sorumluluğu olmadığı, gönüllü olarak çalışmak istedikleri durumlarda ise, çalışıp elde ettiği malın tasarrufunun tamamen kendisine ait olduğu vurgulanmaktadır.

Şendoğan, kadının yapacağı mesleğin evi geçindirmek için olmayacağını, bu sorumluluğun erkeğe ait olduğunu belirtmektedir.³⁷³ Şendoğan, Aydın ve Şahin, kadının tüm malının kendisine ait olduğunu ve onu istediği şekilde tasarruf edebileceğini ifade etmektedir.³⁷⁴

Akburç, İslamiyet'in getirdiği yenilikleri sayarken şu iki maddeye de değinmiştir:

- "Serveti ne olursa olsun, kadın evin masraflarına katılmaya zorlanamaz.
- İslam hukukunda kadın, tam fiili ehliyete sahiptir. Kendi malları üzerinde mutlak tasarruf hakkı vardır."³⁷⁵

Bu iki maddeden de anlaşılacağı üzere dergide kadının çalışmaya zorlanamayacağı ve çalışsa bile gelirini kimseyle paylaşma zorunluluğu olmadığı savunulmaktadır.

4.2.1.7. Çalışan Kadınların Eşlerine Üstünlük Taslamamaları Gerektiği

Dergideki yazılara bakıldığında, çalışan kadınların eşlerine olan saygılarını yitirmemeleri, eşlerini küçümsememeleri, maddi bağımsızlık elde edip evde aile reisliği taslamamaları gerektiği vurgulanmaktadır. Çalışan kadınların aile hayatlarının böyle bir tehlike altında gösterilmesi dikkat çekicidir. Nitekim bu mesele eşlerden her iki taraf için de geçerli olmalı, eşler arasındaki tevazunun önemi, iki taraf için de cinsiyet belirtmeksizin vurgulanmalıdır. Ayrıca dergide çalışma hayatının, eşlerin birbirine olan

³⁷³ Şendoğan, a.g.m., s. 5.

³⁷⁴ S. Aydın, "Sosyal ve Ekonomik Denge", s. 11; Şahin, "Denge Kaybolunca", s. 8-9; Şendoğan, a.g.m., s. 5.

³⁷⁵ Selime Akburç, "İslamın Getirdikleri", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 23, 2007, s. 7.

ilgisini kaybettirmesinin tehlikeli olacağı, buna dikkat edilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Küçük, kadının çalışmasıyla ilgili olarak, kadınların İslami şartlara uygun olmayan ortamlarda, maddi bağımsızlık ve dünyalık amaçlar için, gösteriş uğruna çalışmasını eleştirmektedir. Böyle ortamlarda çalışan kadınların eşlerine olan saygılarını yitirdiklerini savunmaktadır. Maddi imkana sahip olan kadının, maddi özgürlüğü elde ettiği zaman kocasına boyun eğmek için bir nedeni kalmadığını düşündüğünü, kadının da evde reislik yaptığını belirtmektedir.³⁷⁶ Yazarın bu ifadelerine bakılarak, erkek egemen bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. İslam'da kadının zaten maddi olarak özgür olduğu göz önünde bulundurulduğunda, yazarın maddi özgürlükle ilgili ifadelerinde bu gerçeğin göz ardı edildiği anlaşılmaktadır.

Yıldız, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını, aile kurumunda menfi bir şekilde kullanmamaları gerektiğini şu ifadelerle vurgulamıştır:

Takva sahibi Müslüman hanım eğer zengin ise; gözünü mal, zenginlik ve içinde bulunduğu ekonomik bağımsızlık fitnesi bürümemelidir. Bilakis ne kadar varlığa sahip olursa olsun ve ne derece imkan ve zenginliğe ulaşırsa ulaşsın kocasının haklarını gözetmeli, kocasıyla iyi geçinmelidir.³⁷⁷

Bu ifadelerde yazarın "fitne" tabiri dikkat çekmektedir. Ekonomik bağımsızlığın fitne olarak değerlendirilmesinden yazarın, ekonomik bağımsızlık düşüncesinde olan kadının kocasıyla iyi geçinemeyeceğini düşündüğünü, erkek egemen bir toplum bakış açısına sahip olduğunu ayrıca kadının çalışmasına sıcak bakmadığını göstermektedir.

Öner, mutlu evlilik için taktikler sunduğu yazısında şu maddeye yer vermektedir: "Ne kadar yüksek tahsilli ve kariyer sahibi olursanız olun, beyninizle şahsiyet ve gurur yarışına girmeyin."³⁷⁸ Kadınların eğitim durumu ve kariyeri ne olursa olsun eşlerine karşı mütevazi olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Yazarın bu yazısının tamamında her ne kadar cinsiyet belirtmemiş olsa da, bu ifadede kadını belirterek,

³⁷⁶ Küçük, a.g.m., s. 38.

³⁷⁷ Saliha Yıldız, "Geçim Ehli Olmak", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 9, 2004, s. 14.

³⁷⁸ Dilek Öner, "Mutlu Evlilik İçin Taktikler", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 11, 2005, s. 15.

"yarış" ifadesini kullanması, erkek egemen bir toplum bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü bu ifadeye göre erkek ön planda tutulmakta, kadın bir adım geride görülmektedir.

Erdem, kıskançlık duygusunun dozunun kaçmaması adına sıraladığı tedbirlerde çalışma meselesiyle ilgili, cinsiyet diye belirtmeden şu hususlara değinmektedir:³⁷⁹

- İş ve meşguliyetler bahane edilerek, eşle paylaşılan kaliteli zamanların azalmasına müsaade edilmemesi, bu konuda önceliğin her zaman eşten yana olması,
- İş ve ev dengesinin iyi muhafaza edilmesi,
- İş icabı gibi sebeplerle karşı cinse gösterilen nezaket, hoş sohbet, toleransın eşten esirgenmemesi,
- İhtilat ortamının taşıdığı tehlikelere karşı, uyanık, dik ve tavizsiz bir duruş sergilenmesi,
- Töhmüt altında kalacak ortamlarda bulunmaktan şiddetle sakınılması.

Yazarın önceki yazısında çalışmayı erkeklerin görevi olarak vurgulamasından, burada ikaz ettiği kişilerin erkekler olduğu sonucu çıkarılabilir. İş ortamlarındaki kişilere gösterilen ilgi ve nezaketin eşlerden esirgenmesi eleştirilmektedir.

Görüldüğü gibi Şebnem Dergisi'nde kadının çalışması durumunda, eşine olan saygısını kaybetme, evin reisi olduğunu düşünme ihtimaline dikkat çekilmekte, bu ihtimaller tehlike olarak değerlendirilmektedir. Bu ifadeler, geleneksel bakış açısının izlerini taşımaktadır.

Özetle; Şebnem Dergisi yazarlarının, kadının çalışması hususunda genellikle belli bir çizgiyi takip ettiğini görmekteyiz. Kadınların asıl görevinin annelik ve eşlik olduğu üzerinde ısrarla durulmakta, bunun ihmal edilmemesi gerektiği sürekli vurgulanmaktadır. Geçim sorumluluğunun erkekte olduğu, kadınların çalışma zorunluluğu olmadığı, gönüllü olarak çalıştıklarında da İslam'a ve fitratlarına uygun işlerde, ailelerini ihmal etmeden çalışabilecekleri ifade edilmektedir. Ayrıca ihtilat

³⁷⁹ D. M. Erdem, "Kıskançlık", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 124, 2015, s. 30.

ortamına dikkat edilmesi gerektiği sürekli olarak belirtilmektedir. Buradan da kadınların erkeklerle aynı ortamda olmayacağı sınırlı iş alanlarında çalışmalarına olumlu bakıldığı sonucu çıkarılabilir. Derginin son yıllarındaki yazılarda Modernizm'in getirdiği, kadınların kendi ayakları üzerinde durmaları meselesine önceki yıllara nazaran daha olumlu bakıldığı görülmektedir. Dergide doğrudan; "kadın çalışmamalıdır" veya "kadın çalışmalıdır" vurgusu söz konusu değildir. Bunun yerine "kadın çalışmak zorunda değildir, ancak çalışacaksa da bunun belli şartlar dahilinde olması gerekir" fikrinin hakim olduğu görülmektedir.

Konuyla ilgili günümüzdeki tartışmalarda Şebnem Dergisi'yle paralel görüşler olduğu gibi çok farklı sesler de çıkmaktadır. İlk dönem İslamcı dergilere nazaran, Şebnem Dergisi'nde kadının çalışması hususunda bazı yumuşamalar olsa da derginin, kadının çalışmasına ihtiyaçlar çerçevesinde yaklaşması ve belli şartlarla kadının çalışma alanlarını kısıtlaması, günümüz tartışmaları arasında muhafazakar bir duruş sergilediğini göstermektedir.

4.2.2. Kadının Eğitimi

Kadının eğitimi konusu ülkemizde tartışılan ve gündemden düşmeyen meselelerden biridir. Tartışmalar kadının eğitim alıp almaması, hangi şartlarda, ne kadar, hangi alanda ve niçin eğitim alması gerektiği üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Şebnem Dergisi'nde de kadının eğitimi konusunun tartışıldığını görmekteyiz. Dergide birçok yazar tarafından; kadının geleceğin temeli olduğu, toplumu inşa edenlerin kadınlar olduğu, bir erkeği eğitmenin bir kişiyi eğitmek demekken kadını eğitmenin bir toplumu eğitmek demek olduğu, her erkeğin ilk terbiyesini ana kucağında almasından dolayı erkeklerin şahsiyetlerinin oluşmasının da kadınların elinde olduğu, kadının eğitiminin toplumun yücelmesinde etkili olmasından dolayı kadının eğitim almasının önemi vurgulanmaktadır.³⁸⁰

Aşağıda Şebnem Dergisi'nde kadının eğitime nasıl bakıldığı: "Kadının Eğitiminin Farz-ı Ayn Oluşu", "Kadının Eğitiminin Anne Olması Açısından Önemi",

³⁸⁰ H. Demireşik, "İslam'da Kendimi Buldum", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 9, 2004, s. 6; Topbaş, "Dünyanın En Hayırlı Varlığı Saliha Kadın", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 59, 2010, s. 20; "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 5.

"Kadının Eğitiminin Toplumun İnşası Açısından Önemi", "Kadının Dini-Manevi Yönden Eğitilmesi" ve "Kadının Eğitim Göreceği Ortamların Şartları" alt başlıkları çerçevesinde verilmeye çalışılacaktır.

4.2.2.1. Kadının Eğitiminin Önemi ve Farz Oluşu

Dergide kadının eğitiminin öneminin birkaç yönden vurgulandığı görülmektedir. Ayrıca ilim öğrenmenin her kadın ve erkeğe farz olduğundan hareketle, kadınların eğitim görmesi farz-ı ayn olarak değerlendirilmektedir. Yazılarda bu eğitimin daha çok dini eğitim olarak ele alındığı anlaşılmaktadır.

Topbaş, kız çocuklarının eğitiminin önemi üzerinde durmakta, kız çocuklarının daha çok hizmet ve itinaya muhtaç oldukları için hadis-i şeriflerde erkek çocuklardan daha farklı tavsiye olunduğunu söylemektedir. "Bir kimse üç kız çocuğunu yetiştirip terbiye eder de onları evlendirirse ve onlara iyilikte devam ederse, o kimseye cennet vardır."³⁸¹ hadisini buna örnek göstermektedir.³⁸²

Demireşik, kadınların eğitiminin önemi üzerinde durmakta, Hz. Aişe'nin kendisini ilmi açıdan çok güzel yetiştirdiğini, elli yıla yakın ilim meclislerinde hizmet ettiğini, hadisler naklettiğini, fıkıh meselelerinde de sahabe tarafından kendisine başvuru ana merci olduğunu ifade ederek bunu okuyucu kitlesine örnek olarak göstermektedir.³⁸³

Akburç, kadınların eğitiminin önemine, Peygamberimiz'in (s.a.v.) kadınları okuma yazmaya teşvik ettiğini, tarih boyunca edebiyat, hukuk, hadis gibi ilimlerle meşgul olmuş bir çok Müslüman hanım bulunduğunu örnek göstererek yer vermektedir.³⁸⁴

Kaya, İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren hanım sahabelerin İslam'ı öğrenmek, yaşamak ve tebliğ etmek için Peygamber Efendimizin (s.a.v.) etrafında halkalandıklarını, hanım sahabelerin İslam'ı öğrenme, yaşama ve tebliğ etme hususunda

³⁸¹ Ebu Davud, Edeb, 130.

³⁸² Topbaş, "Cennet Çiçeklerinin Terbiyesi", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 4, 2003, s. 3-10.

³⁸³ H. Demireşik, "Hz. Aişe", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 23, 2007, s. 29-30.

³⁸⁴ Akburç, a.g.m., s. 7.

ibret dolu sayısız misaller bıraktıklarını, Peygamber Efendimizden (s.a.v.) kendileri için gün ayırmasını talep ettiklerini, ilimle meşgul olduklarını ifade etmekte, okuyucu kitlesine bu kadın sahabeleri örnek göstermektedir.³⁸⁵

Zobi, 2007 yılında yazdığı bir yazısında, ülkemizde kadınların eğitim yetersizliğinin önemli bir sorun olduğunu, dinimizin bu konuda çığır aşmış olmasına ve ilim öğrenmeye kadın erkek herkesi davet etmesine rağmen Müslüman bir toplumda bu kadar eğitimsiz kadın olmasının sebeplerinin araştırılması gerektiğini ifade etmektedir. Kadınların o yıllardaki okuma yazma oranlarının rakamlarını veren yazar ciddi bir eğitim hamlesine toplum olarak muhtaç olduğunu vurgulamaktadır. Kadınların eğitim ve yetişmeleri için sadece okul eğitiminin yeterli olmadığını, onları aile içi ve sosyal alandaki ilişkileri hakkında geliştirecek kurs ve seminerlerin de düzenlenmesi gerektiğini söylemektedir. "Sağlıklı düşünen, kendi ayakları üzerinde durabilen, hiçbir şartta özgüveni sarsılmayan, manevi değerlerine sahip çıkan, bilgili ve kültürlü bir hanım topluluğu arzuluyoruz." diyen yazar, kadınların çok yönlü olarak eğitilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.³⁸⁶

Gündüz, bir hikaye üzerinden başörtülü kadınların cahil, eve kapanmış, dünyası sınırlı, ezilmiş insanlar olarak algılanmasını eleştirmektedir. Tarih boyunca başarılı olmuş birçok Müslüman kadın olduğunu, başın örtük veya açık olmasının tek başına bir cehalet sebebi olmadığını ifade etmektedir. Kadınların eğitim görmesinin önemini vurgulamaktadır.³⁸⁷ Son yıllarda başörtülü kadınlara olan bu tarz bakış açısı değişmeye başlasa da, hala başörtülü kadınları cahil gören bir kesim bulunmaktadır. Yazarın cehaleti sadece şekilciliğe bağlamaması, toplumda birleştirici unsurlar barındırması açısından önemlidir.

Topcu, cinsiyet belirtmeksizin gençlerin eğitiminin önemi üzerinde durmaktadır. Musa Topbaş'ın sohbetlerinde gençler için; hem vazifelerini yapıp hem de derslerini ihmal etmemeleri ve hizmet yolunda gitmeleri, güzel ahlak sahibi olmak için gayret sarf etmeleri gerektiğini, eskiden şimdiki gibi fırsatların, okulların, öğretmenlerin

³⁸⁵ Saliha Kaya, "Rasulullah'a Gelen Hanım Elçiler", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 3, 2003, s. 38.

³⁸⁶ Ayşegül Zobi, "Bir Başka Açıdan Kadın", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 23, 2007, s. 10.

³⁸⁷ Ayşe Gündüz, "Neşe Yeniliyoruz", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 113, 2014, s. 19.

olmadığını, yetişmiş gençlere memleketin çok ihtiyacı olduğunu, okuyup iyi mevkilere gelip ömür boyu büyük hizmetler yapmaları gerektiğini söylediğini aktarmaktadır.³⁸⁸

Şendoğan, kadınların da erkekler gibi ilim öğrenmesinin farz olduğu üzerinde durmaktadır. Kız çocuklarının da erkek çocuklar gibi, ilmihal bilgisi denilen, kendisi için zaruri olan temel bilgileri öğrenmesinin farz olduğunu ifade eden yazar, ilmihal bilgisinin sadece gündelik ibadetleri içermediğini, kişinin yapmış olduğu her işle ilgili, o işin hükümlerini öğrenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kişilerin yaptıkları işlerin, seçtikleri mesleklerin temel ve zaruri dini hükümlerini öğrenmekle mükellef olduğunu, bunun keyfî bir husus olmadığını belirten yazar, ilmihal bilgileri denilen bilgilerin de tüm hayatı kuşattığını dile getirmektedir. "Yazar, hemşire, doktor, tüccar, sanayici, baytar vb. akla hangi saha gelirse gelsin, o işle uğraşacak kimselerin her birinin sahasıyla ilgili dini bilgileri tahsil etmesi şarttır." diyen yazar, ilmihal bilgilerini geniş bir kapsamda değerlendirmektedir.

İslam'ın dininin, topluma "farz-ı kifaye" olarak birtakım sorumluluklar yüklediğini söyleyen Şendoğan buna, bir kadının, hastalandığı zaman müracaat edebileceği bir kadın doktor yetiştirmesinin toplumun üzerine yüklenmiş bir vazife olduğunu örnek vermektedir. Bir toplumda, kadınların müracaat edeceği kadar ebe, doktor, hemşire, öğretmen, hastabakıcı, polis vb. yoksa, bundan, toplumun hepsinin sorumlu olacağını belirtmektedir. İlim öğrenmenin kadınlara da farz olduğuna, kadınların fitratlarına uygun sahalarda, meşru sınırlar içinde eğitim görmesinin teşvik edildiğine dikkat çekmektedir. Peygamber Efendimiz zamanındaki, doktorluk, öğretmenlik, hocalık, hemşirelik gibi farklı sahalarda eğitim sahibi olan, hizmet eden sahabe kadınları buna örnek olarak göstermektedir.³⁸⁹

Şebnem Dergisi'nde kadınların eğitiminin önemi üzerinde durulmakta, İslam'da ilim öğrenmenin erkekler gibi kadınlara da farz olduğu vurgulanmaktadır. Buradaki ilimden kastın sadece dini ilimler olmadığı, kadınların belli alanlarda eğitim görebileceği yazılardan anlaşılmaktadır. Peygamberimiz zamanında kadınların eğitilmesine yönelik yapılan faaliyetler örnek olarak gösterilmektedir. Ayrıca kadının

³⁸⁸ Zahide Topcu, "Gençliğin Değerlendirilmesi", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 53, 2009, s. 16.

³⁸⁹ Şendoğan, a.g.m., s. 4-7.

doktorluk, öğretmenlik, hemşirelik gibi belli alanlarda ve belirli şartlar çerçevesinde eğitiminin ve çalışmasının uygun görüldüğünü, bunların farz-ı kifaye kapsamında değerlendirildiği gözlemlenmiştir. Ancak kadının eğitimiyle ilgili zikredilmeyen bir çok alan söz konusudur. Derginin bu tutumuyla diğer alanlarda okuyan ve çalışan kadınlar açısından kapsayıcı değil ötekileştirici bir duruş sergilediği söylenebilir.

4.2.2.2. Kadının Eğitiminin Anne Olması Açısından Önemi

Dergide kadının eğitiminin gerekliliğine, en çok anne olması açısından yaklaşılmaktadır. Kadının anne olarak eğitiminin önemi, nesil yetiştiricisi olmaları ve örnek olmaları açısından ele alınmaktadır.

Topbaş, kadının eğitiminin "anne" olması açısından önemi üzerinde durmaktadır. Dünyada en zor mesleğin, insanın eğitimi olduğunu, çocuklar için en iyi ve verimli terbiyenin, anneler tarafından olacağını ifade etmektedir.³⁹⁰ Kadının yapısında terbiye etme özelliğinin bulunduğunu söylemekte: "Anne bir mekteptir." atasözünü buna misal getirmektedir. Çocuğun eğitiminin anne kucağında başladığını vurgulamaktadır.³⁹¹ Mevlana'nın nesilleri ihya ve irşad edecek olan anneleri, bir bakıma mürşid-i kâmillere benzettiğini söyleyen yazar, kadınların çocuklarını, mürşid-i kâmil hassasiyeti, liyakati ve inceliğinde bir eğitim ve irşad ile yetiştirmek mecburiyetinde olduğuna dikkat çekmektedir. Bunun da kadınların kendilerini her bakımdan güzel ve tam yetiştirmelerine bağlı olduğunu, yarım doktorun candan ettiği gibi yarım terbiyecinin de nesli perişan edeceğini dile getirmektedir. "Güçlü toplumlar, güçlü ailelerden meydana gelir. Güçlü aileler ise daha ziyade manevi eğitim görmüş; yani nefis engelini aşmış, faziletli annelerin eseridir."³⁹² diyen yazarın kadınların daha çok manevi eğitimi üzerinde durduğu görülmektedir.

Kadınların eğitimine yine anne olmaları çerçevesinde yaklaşan Topbaş, annelerin çocuklarına örnek olmaları açısından, kendilerinin de eğitilmiş olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Çocukların anne babaya emanet edilen ilahi emanetler, ham cevherler olup işlenmeye muhtaç olduklarını dile getirmektedir. Bu işlemi yapacak

³⁹⁰ Topbaş, "Nesillerin Yetiştirilmesi", *Şebnem Dergisi*, Sayı: 23, 2007, s. 20.

³⁹¹ Topbaş, "Saadet İklimine Doğru", *Şebnem Dergisi*, Sayı: 35, 2008, s. 23.

³⁹² Topbaş, "Nesillerin Yetiştirilmesi", s. 23.

olan kadının, "kusursuz evlat" istemesi durumunda "kusursuz anne" olmaya dikkat etmesi gerektiğini ifade etmektedir.³⁹³ Yazar çocuğun eğitilmesine, anne babanın eğitilmesinden başlanacağını, ancak mürebbi sıfatını kazanan anne babaların çocuklarını eğitebileceğini belirtmekte, annelerin çocukları üzerinde daha çok etkisi olduğuna dikkat çekmektedir.³⁹⁴

Yazarı bilinmeyen bir yazıda da kadının anne olması açısından eğitiminin önemine dikkat çekilmektedir. Nesli korumak, evlat yetiştirmek ve onu en zayıf ve aciz zamanında bakıp gözetmekle görevli kadının bedenini değil, ruhunu daha derin duygular ve hassasiyetle donatması gerektiği belirtilmektedir.³⁹⁵ Bu yazıda da kadının manevi eğitimi üzerinde durulduğu görülmektedir.

Çevikoğlu, kadını anne, nesil yetiştiricisi olarak ele almakta, kadının eğitimi bu açıdan değerlendirmektedir. Annenin bir "okul" olduğunu, çocukları yetiştiren ve topluma kazandıranın anne olduğunu söylemektedir. İnsanlığın annelerin emek ve fedakarlığının mahsülü olduğuna, "iyi annelerin" "iyi fertler" yetiştireceğine dikkat çekmektedir.³⁹⁶ Çocuklara iyi tavırlar, doğru davranışlar ve güzel hasletlerin, salih anneler tarafından kazandırılacağını dile getirmektedir. Güzel ahlak sahibi çocuklar yetiştirmenin ancak anne eğitimi ile mümkün olacağını belirten yazar, annenin çocuklarını eğitirken örnek olmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.³⁹⁷

Vural, Öztürk ve Demireşik, eğitimin en güzel şeklinin, çocuğa tavsiye edilen halleri, bizzat yaşamak ve ona canlı örnek olmak olduğunu ifade etmektedirler.³⁹⁸

Elbeyoğlu, cenin halindeyken bile çocuğun annenin hallerinden etkilendiğini dile getirmekte, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) çocuk terbiyesinin daha çocuk

³⁹³ Topbaş, "Saadet İklimine Doğru", s. 23; "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 9.

³⁹⁴ Topbaş, "Cennet Çiçeklerinin Terbiyesi", s. 3-10.

³⁹⁵ "Hanımların Hususiyetleri", s.10.

³⁹⁶ Çevikoğlu, "Anne Bizim Değerimizdir", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 125, 2015, s. 32.

³⁹⁷ Çevikoğlu, "Anne Bizim Değerimizdir", s. 32.

³⁹⁸ Ayşenur Vural, "Uçun Kuşlar Uçun", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 71, 2011, s. 29; H. Demireşik, "Gençlikte İbadet", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 71, 2011, s. 14-15; "Kalpten Çıkan Kalbi Bulur", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 83, 2012, s. 18; Servet Öztürk, "Tv'ye Bakıyor Muz Yoksa", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 13, 2005, s. 13.

doğmadan önce başlayıp, doğum ve yetiştirme safhalarının tümünü içine aldığını söylediğini aktarmaktadır.³⁹⁹

Topcu, kadınlar ve erkeklerin ayrı özelliklerde yaratıldıkları için mesuliyetlerinin de farklı olduğunu ifade etmektedir. Annelerin en önemli görevinin çocuklarıyla ilgilenmek ve onlara manevi eğitim vermek olduğunu dile getirmektedir. Annelerin bunu yaparken kendi yaşayışları ile örnek ve rehber olmaları gerektiğini söylemektedir.⁴⁰⁰

Eriş, ilimli ve irfanlı annenin çocuğunun salih, saliha olacağını, çünkü annenin, çocuğun manevi hayatı üzerindeki etkisinin çok büyük olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰¹

Şebnem Dergisi'nde kadının eğitiminin "anne" olması açısından önemi üzerinde durulmakta; eğitilmiş annelerin çocuklarını daha iyi yetiştireceğine dikkat çekilmektedir. Ayrıca annelerin çocuklarına örnek olmaları açısından da eğitilmiş olmalarının önemi belirtilmektedir. Annenin özellikle çocuğunun manevi eğitimi üzerindeki etkisinden bahsedilmekte, dolayısıyla kadının manevi eğitimi öne çıkarılmaktadır. Dergi yazarlarından bazılarının, çocuğun eğitilmesi sorumluluğunu daha çok annelerde gördüğü anlaşılmaktadır. Elbette ki annelerin çocuklarının eğitimi üzerindeki etkisi inkar edilemez bir gerçektir, ancak babaların da çocuklarının eğitimine en az anneler kadar etki edeceği gerçeğinin bazı yazılarda göz ardı edildiği söylenebilir.

4.2.2.3. Kadının Eğitiminin Toplumun İnşası Açısından Önemi

Topbaş, kadının eğitilmesiyle toplumun yüceleceğini, kadının alçalmasıyla toplumun da alçalacağını ifade etmekte, ardından: "Bir erkeği terbiye edin; bir insanı yetiştirmiş olursunuz. Bir kadını terbiye edin; bir aileyi, hatta toplumun büyük bir bölümünü yetiştirmiş olursunuz." ifadeleriyle kadınların eğitilmesinin, toplum açısından çok önemli olduğuna dikkat çekmektedir.⁴⁰² Milletlerin oluşmasında temel unsur olan kadınların her şeyden önce "kulluk ve takvaya" dikkat etmeleri gerektiğini

³⁹⁹ Ayşe Zeynep Elbeyoğlu, "Çağları Aydınlatan Nebevi Ölçüler", *Şebnem Dergisi*, Sayı: 3, 2003, s. 36-37.

⁴⁰⁰ Topcu, "Sohbet Meclislerinden-1", *Şebnem Dergisi*, Sayı: 7, 2004, s. 4.

⁴⁰¹ T. Eriş, "Muhabbetten Merhamet Doğar", *Şebnem Dergisi*, Sayı: 7, 2004, s. 32.

⁴⁰² Topbaş, "Dünyanın En Hayırlı Varlığı Saliha Kadın", s. 20; "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 5.

söylemektedir. Yazarın burada da kadınların manevi eğitimi üzerinde durduğu görülmektedir.

Zobi de, topluma açısından kadınların eğitilmesinin önemine değinmektedir. Toplumun en önemli yapıtaşlarının kadınlar olduğuna dikkat çekmekte, toplumun yükselmesi veya yıkılması konusunda merkezi bir konumda olduklarını dile getirmektedir. Ayrıca başörtülü kadınların eğitimiyle ilgili olarak, bu kadınlar için, kasıtlı bir şekilde "cahil" algısı oluşturmak isteyenlerin, başörtülü kadınların okuyup önemli vazifeler almalarından rahatsız olduklarını ifade etmektedir. Toplumumuzda, dinin kadının özgürlüğünü kısıtladığı gibi algıların oluşturulmasını eleştiren yazar, kadının özgürlüğünü tartışanların, dindar kadınları dışlamalarından bu tartışmalarında samimi yetersiz olduklarının anlaşılacağını söylemektedir.⁴⁰³

Meriç, kendini yetiştiren kadınların toplum için ümit olduğuna dikkat çekmektedir. Modern dünyada anne olabilmenin endişe verici olduğunu söylemekte, ancak kendini yetiştiren genç kızları görmeyen annelik ve yarınlar için umut verici olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰⁴

Çevikoğlu, annenin toplumu inşa eden bir dinamik olduğunu, "güzel yuvaların" "güzel anneler" sayesinde kurulduğunu ifade etmekte, annelerin eğitim ve maneviyatlarını çocuklarına aktardığına dikkat çekmektedir.⁴⁰⁵

Görüldüğü gibi Şebnem Dergisi'nde kadının eğitimi hususunda dikkat çeken konulardan biri de kadının eğitiminin toplumun inşası açısından önemidir. Bu eğitimden kastın ağırlıklı olarak manevi eğitim olduğu anlaşılmaktadır. Erkekleri de kadınların yetiştirdiklerine, dolayısıyla yetiştirdikleri çocuklarıyla toplumu inşa ettiklerine dikkat çekilmektedir.

4.2.2.4. Kadının Dini-Manevi Yönden Eğitilmesi

Dergide bazı yazılarda cinsiyet belirtilmeksizin çocukların manevi eğitimi üzerinde durulmaktadır. Bu yazılarda kız çocuğu doğrudan belirtilmese de, "çocuklar"

⁴⁰³ Zobi, a.g.m., s. 8.

⁴⁰⁴ Meriç, "Kaybolan Annelik Duyguları", s. 36.

⁴⁰⁵ Çevikoğlu, "Anne Bizim Değerimizdir", s. 32.

kavramı kız çocuklarını da içerdiğinden burada bu yazılara da yer verilecektir. Burada dini-manevi eğitimden kasıt, kadının dinin farz ve vaciplerini bilmesi, sohbetlerle vb. yollarla da ahlaki yönden kendini geliştirerek takvalı bir yaşam sürmesidir. Dergide manevi eğitim alan kişi, "nefs engelini aşmış, faziletli kişi" olarak tanımlanmaktadır.⁴⁰⁶

Topcu, kadınların "anne" olmalarından ötürü manevi eğitimlerinin önemin belirtmekte, kadınların en önemli görevlerinden birinin de yaşantıyla örnek olarak imanlı evlatlar yetiştirmek olduğunu vurgulamakta, bunun içinde kadınların "kulluğa ve takvaya" son derece dikkat etmesi, örnek bir yaşantı sunması gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁰⁷ "Ey iman edenler! Nefislerinizi ve ailelerinizi, yakıtı taşlar ve insanlar olan ateşten koruyun!"⁴⁰⁸ ayetine de dikkat çekmekte ve çocukların dini eğitiminin önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca anne babaların çocuklarına örnek olup her hususta rehberlik etmesi ve onlara hayatı öğretmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁰⁹

Topcu, Musa Topbaş'ın sohbetlerinden "Hanımların Beyler Üzerindeki Hakları" konusunda, erkeğin hanımına İslam'ın farzlarını, vaciplerini, ibadet boyutunu, ilim ve edeplerini öğretmesinin gerekli olduğu, bunun kadının kocası üzerindeki hakkı olduğunu aktarmaktadır.⁴¹⁰ Kadının farzları ve vacipleri bilmediği durumlarda kocası eğer biliyorsa, ona öğretmesi normaldir. Ancak durum tam tersi olduğunda kadının kocasına öğretmesi de söz konusu olabilir. İlla kadının bu konularda bilgisiz olacağı kanısına varılması doğru değildir. Burada bu durumun kamusal eğitimin olmadığı şartlarda geçerli olduğu gerçeği göz ardı edilmektedir. Günümüz şartlarında bunun söylenmesi tuhaf görülmektedir.

Akburç, dini bilgileri öğrenmenin kadınların hakların olduğunu söylemektedir.⁴¹¹

Meriç, kadın ve erkeğin manevi eğitimlerinin gerekliliği üzerinde durmaktadır. Çocukların, anne babalarının hatalarını kopyaladıklarına, anne babanın veya bunlardan

⁴⁰⁶ Topbaş, "Nesillerin Yetiştirilmesi", s. 23.

⁴⁰⁷ Topcu, "Saliha Hanım", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 47, 2009, s. 13.

⁴⁰⁸ Tahrim Suresi, 66/6.

⁴⁰⁹ Topcu, "Mermere Kazınır Gibi", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 59, 2010, s. 5.

⁴¹⁰ Topcu, "Ailede Vazifeler-3", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 107, 2014, s. 23.

⁴¹¹ Akburç, a.g.m., s. 7.

birinin İslami hassasiyetler noktasında gevşek olması durumunda çocukların manevi gelişiminin bundan olumsuz etkileneceğine dikkat çekmektedir.⁴¹² Yazarın, cinsiyet belirtmeksizin anne babaların çocuk üzerindeki etkisinden bahsetmesi, din eğitimi açısından önemlidir.

Topbaş da eğitim sorumluluğunu sadece anneye yüklememekte, anne babanın her ikisinin de çocuklarını manevi yönden yetiştirmekle mesul olduklarını söylemektedir. Günümüzde çocukları bekleyen en büyük tehlikenin, çocukların manevi hayattan uzaklaşmaları ve sadece dünyaya yönelik bir eğitim almaları olduğunu ifade etmektedir. Çocukların sadece bugüne yönelik istikballerinin düşünülmesinin yanlış olduğunu belirten yazar, çocuklara Kur'an'ı ve kulluğu en güzel şekilde anlatmanın ve öğretmenin zaruri olduğunu vurgulanmaktadır.⁴¹³ Çocuk yetiştirilirken yanlış şefkat ve merhamet gösterilmemesi gerektiğini, çocuğunu eğitmeye kıyamayan anne-babaların, aslında onların dünyalarına da ahiretlere kıymış olduklarını söylemekte, manevi eğitim verilmeyen çocukların toplumu felakete götüreceğine dikkat çekmektedir.⁴¹⁴ Yazarın sadece dünyalık bir eğitime karşı olduğu, ahirete yönelik dini eğitime daha çok önem verilmesi gerektiğini savunduğu anlaşılmaktadır.

Çil, kız çocuklarının "meleklerin gıpta edeceği güzellikler içinde", Hz. Hatice, Hz. Fatıma, Hz. Aişe gibi yetiştirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Bu genç kızların vasıflarını; kalbinden insanlığa güller devşiren, nerede ne yapması gerektiğini bilen, her saatini her anını Allah (c.c.) için doldurmasını bilen, O'ndan başkasına bel bağlamayan, iyiliği emreden, kötülükten uzaklaştıran, kendisine dost olarak Baki olanı seçen, namazı huşuyla kılan, yüreği Hz. Peygamberin muhabbetiyle dolu, malını ve canını Allah (c.c.) yolunda cömertçe harcayan, israftan kaçınan, Allah'ın dost olarak seçtiği şeklinde sıralamaktadır.⁴¹⁵ Bu ifadelerden yazarın kadınların eğitimini, dini-manevi yönden ele aldığı anlaşılmaktadır.

Cihan, çocuğun sadece maddi açıdan yetiştirilip manevi yönden eksik bırakılmasını eleştirmekte, çocukların manevi eğitiminin önemine dikkat

⁴¹² Meriç, "Aile Fertleri Birbirine Allah'ın Emanetidir", s. 31.

⁴¹³ Topbaş, "Cennet Çiçeklerinin Terbiyesi", s. 3-10.

⁴¹⁴ Topbaş, "Nesillerin Yetiştirilmesi", s. 21.

⁴¹⁵ Süreyya Çil, "Mücrimim", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 1, 2002, s. 22-23

çekmektedir.⁴¹⁶ Dünyevi menfaat ve rızık endişesiyle dersane ve kurslarda yıllarını geçiren çocuklara, dininin öğretilmesi için hassas davranılmamasını yadırgamaktadır.⁴¹⁷

Demireşik, dünyalık diplomalar için gayret gösterip de ebedi diploma için endişe duymayan ebeveynleri eleştirmektedir.⁴¹⁸ Çocukların anne baba üzerindeki haklarının en başında, çocuğa İslam'ın öğretilmesinin geldiğini ifade etmektedir. Ebeveynlerin dini-manevi hayatlarından, çocuklarının etkilendiğini belirtmektedir. Din eğitiminin çocuk için anne karnında iken başladığına, hatta rahme düşmeden önce bazı şeylerin tesiri olduğuna dikkat çekmektedir. Anne ve babanın her hal ve hareketinin, psikolojilerinin, yedikleri-içtiklerinin, ibadet ve hayat şartlarının; doğum öncesi bile çocuğun dünyasını şekillendirmeye başladığını ifade etmektedir.⁴¹⁹ "Bir baba, çocuğuna, zarurat-ı diniyyeyi, yani en az imanını koruyacak ve dinî vecibelerini yerine getirebilecek kadar dinî bilgiyi öğretmelidir." demek, babanın kendisi öğretmediği durumlarda, öğretecek ehil ve güvenilir bir hocaya teslim etmesi gerektiğini, bunun çocuğunun dünya ve ahirette mutlu olması için babanın vazifesi olduğunu söylemektedir.⁴²⁰

Cintaş, çocukların dünyaya geldiklerinde boş bir levha olduklarını, bu levhayı öncelikle anne ve babanın işlediğini, doğumundan itibaren çocukların her şeyi kaydettiklerini, anne ve babanın hayırlı evlat yetiştirmek için güzel örnek olmalarının gerektiğini söylemektedir. "Kötü çocuk yoktur, kötü terbiye vardır" düsturunun doğru olduğunu söyleyen yazar, kötü terbiyenin ise anne babadan gelen bir eksiklik olduğunu ifade etmekte, çocukları Kur'an ve sünnet ışığında yetiştirmek gerektiğine dikkat çekmektedir.⁴²¹

Yazarı bilinmeyen bir yazıda anne babaların çocuklarını dini yönden eğitmesi sorumluluğu öne çıkmaktadır. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Marifetname adlı eserinden yararlanılarak anne babaların çocukları için yapması gerekenler sıralanmaktadır. Burada

⁴¹⁶ Fatma Nur Cihan, "Ömrün Son Perdesi", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 17, 2006, s. 3-4.

⁴¹⁷ Cihan, "Bir Gönül Muhasebesi", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 15, 2006, s. 3-4.

⁴¹⁸ H. Demireşik, "İslam'da Kendimi Buldum", s. 3.

⁴¹⁹ H. Demireşik, "Besmeleyle Başlamak", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 13, 2005, s. 3.

⁴²⁰ H. Demireşik, "Çocukların Peygamberi", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 95, 2013, s. 6; "İslam'da Çocuk Hakları", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 59, 2010, s. 9.

⁴²¹ Bilgin Cintaş, "Hayırlı Evlat İstiyorsak", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 7, 2004, s.11.

dini eğitimle ilgili: "Oğlu veya kızı altı yaşına geldiklerinde onlara Kur'an-ı Kerim, din adabı ve farzları öğretmek" maddesi yer almaktadır.⁴²²

Çiftçioğlu, çocuğun anne babaya verilen nimet olduğunu söylemekte, çocuğun yetişmesi ve terbiyesinin daha doğmadan önce başladığını vurgulamaktadır. Evladını seven anne-babanın çocuğunun dünyadaki geleceği ile ilgilendiği gibi, ahiretinin de mamur olması için ona iyi bir dini terbiye vermesi, bunu yaparken de örnek olması gerektiğini ifade etmektedir. Çocukların cehennem ateşinden korunmasının dünya ateşinden korunmasından daha önemli olduğunu belirtmektedir. Çocukların imtihan olduğu, evladın güzel terbiye edilmesiyle imtihanın kazanılacağını vurgulamaktadır.⁴²³

Akkuş, çocuk yetiştirmenin başlı başına bir sanat olduğunu, her ebeveynin bu sanatı en güzel şekilde icra etmek zorunda olduğunu ve anne babaların çocuklarını dünya ve ahirete yönelik hazırlamaları gerektiğini söylemektedir.⁴²⁴

Liman, çocuk eğitiminin sadece okulda verilmeyeceğini söylemekte, "hayat okulunda çocuklar, Rablerini, kainatı ve nefislerini öğrenirler. Bu eğitim, en güzel eğitimidir." ifadeleriyle manevi eğitimin önemine dikkat çekmektedir.⁴²⁵

Sökmen, fertlerdeki ahlakın mimarlarının anne-babalar olduğunu belirtmekte, çocukların İslami şuur üzerine yetiştirmenin şartının İslam'ın düsturlarının çocuk terbiyesinde uygulanması olduğunu ifade etmektedir. Değer yargıları gelişen bir çocuğun, anne-baba yanında olmadığı zaman dahi kendi aklı ile doğru ve yanlış ayırt edebileceğini söyleyen yazar, anne-babaların doğru davranışlarla çocuklarına örnek olması, yanlışlardan uzak durması ve her ihtiyaç duyduğunda çocuklarına maddi manevi destek vermesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁴²⁶

Aydın, çocukların dini-ahlaki yönden eğilmesi durumunda anne-babalar için ahiret kazancı olduğunu söylemekte ve anne-babaların bundan sorumlu olduğuna dikkat çekmektedir. Çocuğa Allah (c.c.) ve Peygamber (s.a.v.) sevgisini, küçük yaşlarda

⁴²² "Çocuklara Nasıl Davranmalıyız", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 4, 2003, s. 17.

⁴²³ Emine Çiftçioğlu, "Çocuk Eğitiminde Ölçüler", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 2, 2002, s.40-42.

⁴²⁴ Leyla Akkuş, "Bu Yaz Ne Yapalım", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 9, 2004, s. 32.

⁴²⁵ Fatma Hale Liman, "Hayat Mektebi", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 59, 2010, s. 11.

⁴²⁶ Tuba Sökmen, "İslami Çocuk Terbiyesi", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 59, 2010, s. 14-15.

işlemenin onlara verilmiş en büyük kazanç olduğunu söyleyen yazar, Kur'an ve hadis sevgisini yaşayan çocukların kolay kolay yanlışlara düşmeyeceğini ifade etmektedir.⁴²⁷

Çoban, Fatih Sultan Mehmed Han'ın aldığı kaliteli maddi manevi eğitim sayesinde çocukluk ve gençlik yıllarında İstanbul'un fethi gibi güzel işler başarmasını örnek olarak göstermektedir.⁴²⁸

Derginin 59. sayısının takdim kısmında, çocukların manevi değerler üzerine eğitimine dikkat çekilmektedir. Çocukların kendilerini, medeniyetlerini ve sahip oldukları değişmez değerleri öğrendikten sonra yaşayacakları çağın dilini, kültürünü öğrenecekleri ifade edilmektedir. Ancak böyle bir temel üzerine yükselen bir ilmin, irfana dönüşebileceği, insanın kendisine ve çevresine fayda sağlayabileceği vurgulanmaktadır.⁴²⁹

Şahin, hayatın her sahasında olduğu gibi eğitim hususunda da temel niyetin, "Allah için" olması gerektiğini söylemekte, böyle olduğu zaman bütün koşuşturmacaların anlam kazandığına dikkat çekmektedir. Anne-babaların çocuklarının eğitimindeki temel niyetlerinin de bu olması gerektiğini, böyle olduğu takdirde çekilen tüm sıkıntıların değere dönüştüğünü belirtmektedir.⁴³⁰

Elbeyoğlu'nun yazısında, çocuğun dünyaya geldikten sonraki eğitiminin, hem dünyası hem de ahireti için olması gerektiği vurgulanmaktadır. Fıtrat hadisine⁴³¹ yer verilerek anne babanın çocuğu üzerindeki dini eğitim mesuliyeti öne çıkarılmaktadır.⁴³²

Şebnem Dergisi'nde kadının eğitimi konusunda en ağırlıklı olarak işlenen konu kadının manevi yönde eğitilmesidir. Kadınların, özellikle anne olmaları, çocuklarını yetiştirip onlara örnek olmaları açısından manevi eğitimlerinin önemi üzerinde durulmaktadır. Ayrıca çocukların sadece maddi değil, dini ve manevi yönden yetiştirilmesi gerektiğine, onlara sadece bu dünyaya yönelik eğitim verilmesinin yanlış

⁴²⁷ S. Aydın, "Çocuk Eğitiminde İlkler", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 59, 2010, s. 18-19.

⁴²⁸ Kübra Çoban, "Canlı Cenaze Haline Getiren Zehir", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 65, 2010, s. 18.

⁴²⁹ "Muhterem Okuyucularımız", **Şebnem Dergisi**, 2010, Sayı: 59, s. 1.

⁴³⁰ Şahin, "Gerçek Muhacir", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 77, 2011, s. 13.

⁴³¹ "Her doğan çocuk muhakkak (İslâm) fıtrat üzerine doğar." (Buhari, Cenâiz, 664; Ebû Dâvud, sünne, Bab 17, 4714-4715; Tirmizî, kader, 5).

⁴³² Elbeyoğlu, a.g.m., s.36-37.

olduğuna dikkat çekilmektedir. Dergide çocuk eğitiminin anne babanın ortak sorumluluğu olduğu yönündeki cinsiyetçi olmayan ifadeler, din eğitimi açısından önemli görölmektedir.

4.2.2.5. Kadının Eğitim Göreceği Ortamların Şartları

Dergide daha çok kadının dini-manevi eğitimi üzerinde durulmakla beraber, kamusal eğitimle ilgili olarak kadınların eğitiminde bazı şartlar öne süröldüğu görölmektedir.

Topbaş'ın kızı Zeynep Topbaş Tivnikli ile, Demireşik'in yaptığı bir röportajda Tivnikli, ilkokul çağına geldiği zaman dedesi Musa Topbaş'ın özel bir eğitimden geçmesini daha uygun gördüğünü, bu yüzden Kur'an kursuna gittiğini söylemektedir. Kur'an kursuna ilkokul derslerini vermek için özel hoca geldiğini, beş sene orada ilkokul dersi aldıktan sonra yine orada İmam Hatip derslerini okuduğunu söylemektedir. Büyüklerinin kendisi için Kur'an Kursu adabı ve terbiyesi ile büyümesini arzu ve tercih etmelerinin, çocukluğunun huzurlu geçmesine sebep olduğunu dile getirmektedir.⁴³³ Röportajın devamında kendisine yöneltilen; "Bir kız annesi olarak, kız çocuğu yetiştirirken nelere dikkat etmemizi tavsiye edersiniz?" sorusuna, kız evladı yetiştirmekte hiç zorlanmadığını, bu hususta büyüklerinin tavsiyelerini ve nasihatlerini dikkate aldığını belirtmektedir. Babasının da bu hususta; "Kızım, zengin aileler, kızlarını Kur'an kursuna göndermiyorlar; sen gönder! Hem örnek ol, hem de çocuklarının iki dünyada da manevî bereketini gör!" dediğini ve kızlarını bu yüzden Kur'an kurslarına verdiğini ve babasının dediği bu bereketi şimdiden gördüğünü ifade etmektedir.⁴³⁴ Cemaatin dini lideri olan Topbaş'ın kızının bu ifadeleri, cemaat genelinde kadının eğitime olan bakış açısını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Başörtü yasağının olduğu o dönemlerde özel eğitim ve Kur'an kursu eğitiminin tercih edildiği, günümüzde de Kur'an kurslarında verilen eğitime ayrı bir önem verildiği anlaşılmaktadır.

⁴³³ H. Demireşik, "Dedelerin En Muhteremi Belki De Benim Dedemdi" (Röportaj), **Şebnem Dergisi**, Sayı: 89, 2012, s. 6-7.

⁴³⁴ H. Demireşik, "Dedelerin En Muhteremi Belki De Benim Dedemdi", s. 11.

Demireşik bir yazısında, çocuklar için seçilen okullar ve oturan muhitlerin çocuklar üzerinde önemli etkilerinin olduğunu, bu yüzden bunlara dikkat edilmesi gerektiğini, çocukların arkadaş çevrelerinden fazlasıyla etkilendiklerini söylemektedir. Zengin ailelerin yabancı menşeli okullara çocuklarını vermesini çocukların manevi eğitimden mahrum kalmaları yönünden eleştirmektedir. Kur'an'da sadıklarla beraber olmaya dikkat çekilmesinin bir eğitim metodu olduğunu söyleyen yazar, çevrenin önemini vurgulamaktadır. Kız-erkek karışık yapılan eğitimde çocukların hataya düşme ihtimallerinin yüksek olacağına dikkat çeken yazar, çocukların eğitiminde sekiz yılını tamamlayana kadar seçici ve sürekli takip hâlinde olunması gerektiğini belirtmektedir. Çocukların arkadaş çevresi ve öğretmenlerinin kimler olduğunun araştırılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Lise çağına gelen çocukların mümkünse dini hassasiyeti olan okullara gönderilmesi gerektiğini ifade etmektedir. İmam hatiplerin çoğunun hala kız-erkek ayrı olduğunu, ancak okulun eğitim seviyesi düşükse çocukların, dışarıdan okuma imkanlarının da olduğunu belirtmektedir. Özel okula gönderme imkanı olanlar için her anlayışa göre okul olduğunu vurgulamaktadır. Neslin kurtarılmasını uğrunda hicretin bile göze alınması gerektiğini söylemektedir. "Ne yapalım, o okullar kaliteli eğitim veriyorlar." bahanesinin yanlışlığını, asıl ilmin, Allah'ı bilmek olduğunu, Allah'ın öğretilmediği kuru ilmin kişiye bir faydası olmadığı gibi, ancak dünyevi bir makam için işe yarayacağını ifade etmekte, ahiretin ihmal edilmemesi gerektiği vurgulamaktadır.⁴³⁵

Küçük, çocukları tehlikelerden korumak ve onlara daha güzel ortamlar hazırlamak için, çocukların girdiği ortamların seçilmesinde dikkatli olunması, önce manevi huzur için çalışılması gerektiğini dile getirmekte, en önemli meselenin İslam'ın sevdirelmesi olduğuna dikkat çekmektedir.⁴³⁶

Eşmeli, günümüzde çevrenin çocuklar için tehlikeli şeylerle dolu olduğunu, anne babaların buna dikkat etmesi ve çocuklarını maddi manevi yetiştirmeleri ve takip etmeleri gerektiğini belirtmektedir.⁴³⁷

⁴³⁵ H. Demireşik, "Hicretimiz Nereye", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 77, 2011, s. 4-6.

⁴³⁶ Küçük, a.g.m., s. 38.

⁴³⁷ M. A. Eşmeli, "Çocuklarımıza İbadet Eğitiminde Üslub", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 3, 2003, s.33.

Çoban, çocukların güzel ortamlara yönlendirilmesi ve ortamın bozulması veya kötü olması durumunda o ortamın değiştirilmesi gerektiğini söylemektedir.⁴³⁸

Sökmen, iyi eğitim imkanları ve iyi beslenmenin, sağlıklı bir nesil yetiştirmek için tek başına yeterli olmadığını, çocukların hayat kalitesini yükseltecek arkadaşlar edinmesi için sağlıklı arkadaş ortamlarına girmelerinin sağlanması gerektiğini ifade etmektedir.⁴³⁹

Liman, çocuklar için arkadaşlarının çok önemli olduğunu söylemekte, gençliğin boşluk kabul etmeyeceğine, iyilerin bıraktığı boşluğu kötülerin dolduracağına dikkat çekmekte, çocukların çevrelerinin önemini vurgulamaktadır.⁴⁴⁰

Aladağ, çocuğun yetişip şekillenmesinde en yakın çevresi olan anne ve babanın söz, davranış, tavır ve tutumlarının çok büyük rolü olduğunu ancak günümüzde çocukların, anne-babasından çok, başka insanların elinde yetişmekte ve şekillenmekte olduğuna dikkat çekmektedir. Anne ve babaların, kendi davranışlarına dikkat ettikleri kadar, çocuklarının karşılaştığı çevreyi de her an kontrol altında tutmaları gerektiğini ifade eden yazar, anne babalara düşen en önemli vazifenin, evlatlarını ihmal etmemeleri ve kendi güçlerinin tükendiğini düşündükleri anda, evlatlarını iyi ve güzel topluluklar içine sokarak yetişmelerini sağlamaları olduğunu söylemektedir.⁴⁴¹

Sökmen ile yapılan röportajda, çocukların ortamlarının kontrol altında tutulmasının, gerekirse ebeveynlerin çocuklarının arkadaşlarının aileleriyle tanışmalarının, gittikleri okul ve kurslara, hangi ailelerin çocuklarını gönderdiğini ve hangi öğretmenlerin bulunduğunu bilmesinin önemine dikkat çekilmektedir.⁴⁴² Gençlerin ergenlik döneminde kendilerine model olarak seçtikleri kişilerin hatalarını hiç görmedikleri, bu yüzden etrafındaki modeller için seçici ve belirleyici olmanın şart olduğu, bunu yaparken de dikkatli olunması, ani ve sınırlayıcı tepkiler verilmemesi gerektiği, bunun ergende ters etki yapabileceği söylenmektedir. Kız çocuğunun ergenlik döneminde annenin karakterinden çok etkilendiği, pasif bir anne modeli olduğunda kız

⁴³⁸ Çoban, "İsin Yanına Giden İs Misin Yanına Giden Mis Kokar", *Şebnem Dergisi*, Sayı: 77, 2011, s. 14.

⁴³⁹ Sökmen, "Çocuk ve Arkadaşlık", *Şebnem Dergisi*, Sayı: 89, 2012, s. 37.

⁴⁴⁰ Liman, "Benim Başıma Gelmez Dememeli", *Şebnem Dergisi*, Sayı: 65, 2010, s. 4.

⁴⁴¹ Fatma Aladağ, "Çocuklarda Yaramazlığın Sebepleri", *Şebnem Dergisi*, Sayı: 59, 2010, s. 26-27.

⁴⁴² H. Demireşik, "Uzman Gelişim Psikolog Tuba Sökmen İle Kız Çocuklarında Ergenlik", s. 12.

çocuğun çok aktif ve hırçın olacağı, tam tersi annenin çok dominant olmasının da kız çocuğu olumsuz etkileyeceği dile getirilmektedir. Annenin ev içersinde baba ile uyumlu, sözü geçen, fikirleri önemsenen bir merkezde durması gerektiği söylenmektedir. Çocuğun bir tek annesinin değil, ona model olacak çevresinin de ayrı ayrı öneme sahip olduğu, o yüzden ebeveynlerin çocuklarının okul ve arkadaş çevresini belirlerken özenli olmaları gerektiği vurgulanmaktadır.⁴⁴³

Cihan, çocuklar için seçilecek okul kriterlerinin önemli olduğunu, okul seçerken önceliğin dini kaygılar olması, diğer hususlarsa bundan sonra gelmesi gerektiğini ifade etmekte, bu konuda anne ve babaların vebal altında olduğunu dile getirmektedir.⁴⁴⁴

Şebnem Dergisi'nde çocuklarının okulları seçilirken, okul çevresi, öğretmenler, arkadaş çevresi gibi hususlarda dikkatli olunması gerektiği, ortamın çocuklar üzerinde etkisinin büyük olduğu vurgulanmaktadır. Ortamın bozuk olduğu durumlarda okul değiştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Kız erkek karışık eğitime hoş bakılmadığı yazılardan anlaşılmaktadır. Karma ortamda çocukların hataya düşme ihtimallerinin arttığı söylenmektedir. Mümkün mertebe karma olmayan okulların tercih edilmesi gerektiği vurgusu görülmektedir. Ayrıca bir yazıda Kur'an kurslarının önemi üzerinde durulmaktadır. Buradan da dergi yazarlarının kız çocuklarının karma olmayan sınırlı okullarda okutulmasını uygun gördükleri, anlaşılmaktadır.

Karma ortamlarda eğitime hoş bakılmamasının dergide açıkça belirtilmesi, sadece okuyucu kitlesinden olan kadınların eğitime bakışında değil, o kadınların diğer kadınlara, karma ortamlarda çalışan kadınlara karşı tutumlarına da yansıyabilir. Bu da toplumda ayrılmaya sebebiyet verebilir. Ayrıca insanlar kızlarını buradan hareketle uygun ortam bulamadıklarında caiz değil diyerek eğitimden alıkoyabilirler. Halbuki İslamcı kesimde bu konuda yapılan tartışmalara baktığımızda buna cevaz veren görüşlerin de olduğu görülmektedir.

⁴⁴³ H. Demireşik, "Uzman Gelişim Psikolog Tuba Sökmen İle Kız Çocuklarında Ergenlik", s. 9-12.

⁴⁴⁴ Cihan, "Bir Gönül Muhasebesi", s. 3-4.

Dergide vurgulanan noktadan da yola çıkarak kadının en önemli görevinin annelik olması, annenin eğitiminde herhangi bir tartışmanın olmaması sonucuna götürmelidir. Ancak dergi, kadının eğitimi konusunda şartlar müsait olmadığı durumlarda, açıktan eğitim alınmasını uygun gördüğü gibi, eğitim zaruri olmayabilir gibi gizli imalar da barındırmaktadır.

Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi, derginin ilk çıkacağı zaman hedef kitlesinin orta düzeyde eğitim alan kadınlar olarak belirlenmiş olması, derginin okuyucu kitlesinin ağırlıklı olarak bu kesimden oluştuğu sonucuna götürebilir. Okuyucu kitlesinin de derginin bağlı bulunduğu grubun kadınları olduğunu göz önünde bulundurursak, derginin kadınların eğitimi için orta düzeyi yeterli gördüğü sonucu çıkarılabilir. Hedef kitlesi için kullanılan "ortaokul ve lise mezunu kişiler" ifadesinden kadınların yüksek öğrenim görmesine karşı gizil bir tavır söz konusu olduğu sonucu da çıkarılabilir.

Özetle Şebnem Dergisi'nde; kadınların daha çok manevi yönden eğitimi önemsenmekte, İslam'da kadın eğitiminin önemli olduğu vurgusu yapılmakta ve buna Peygamberimiz (s.a.v.) zamanından örnekler gösterilmektedir. İlim öğrenmenin kadınlara da farz olduğu, buradaki ilmin sadece dini ilimler değil, öğretmenlik, doktorluk gibi bazı alanları kapsadığı ifade edilmektedir. Kadının anne olması ve nesil yetiştiricisi olması açısından toplumun inşasında rol oynamasına dikkat çekilmekte, bu yüzden kadının maddi manevi, özellikle de manevi yönden eğitilmiş olmasının önemi vurgulanmaktadır. Kadınların dini ve manevi eğitimlerinin üzerinde çokça durulmakta, sadece dünyalık eğitim verilmesi eleştirilmektedir. Karma ortamlarda eğitime hoş bakılmamakta, çocukların mümkün mertebe karma olmayan okullara gönderilmesi gereğine dikkat çekilmektedir. Çocuklar üzerinde çevre faktörünün etkisi üzerinde durulmakta, ailelerin çocuklarının okullarını seçerken okul çevresi, öğretmenler ve arkadaş çevresi gibi hususları göz önünde bulundurmaları gerektiği ifade edilmektedir.

Şebnem Dergisi'nin, kadının eğitimi hususunda, çalışma meselesinde olduğu gibi kısıtlayıcı şartlar getirmesi ve kadının eğitimine "anne olması" odaklı yaklaşması, günümüz tartışmaları arasında tutucu bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir.

Kadının eğitimi konusunda Şebnem Dergisi'yle Sebilürreşad Dergisi'nin çok benzer tutumlar sergiledikleri anlaşılmaktadır.

4.2.3. Kadının Tesettürü

Kadının tesettürü konusu ülkemizde tartışılan ve gündemden düşmeyen meselelerden biridir. Şebnem Dergisi'nde de kadının tesettürü konusunun tartışıldığını görmekteyiz. Bu bölümde Şebnem Dergisi'ne göre kadının tesettürü konusu, "Tesettürün Farziyeti", "Tesettür Bilinci" ve "Tesettürün Kapsamı" başlıkları çerçevesinde ele alınmaya çalışılacaktır.

4.2.3.1. Tesettürün Farziyeti

Dergide tesettürün farziyeti önemle üzerinde durulan konulardan biridir. Tesettürün farziyeti hususunun üzerinde en çok duran isim Topbaş'tır. Topbaş, tesettürün İslam'da farz olduğunu söylemekte, buna: "Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle. Onların tanınması ve incitilmemesi için en elverişli olan budur. Allah bağışlayandır, esirgeyendir."⁴⁴⁵ ayetini örnek göstermektedir.⁴⁴⁶

Topbaş, tesettür emrinin, İslâm'da kadına verilmiş olan yüksek mevki ve kıymetin önemli bir sonucu olduğuna dikkat çekmektedir. Nur Suresi 31. ayetten⁴⁴⁷ hareketle kadının örtünmesiyle kadınlık şahsiyetinin korunduğunu ifade etmektedir.⁴⁴⁸ Değerli hazinelerin, en güzel şekilde korunup, hırsızların gözleri önüne serilmediği gibi Müslüman kadının da, kendisine verilen değerden dolayı yabancı bakışların yıpratıcı ve

⁴⁴⁵ Ahzab Suresi, 33/59.

⁴⁴⁶ Topbaş, "Gönül İkliminden İnciler", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 128, 2015, s. 20; "İffet Anneyi Ziyaret", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 29, 2007, s. 23.

⁴⁴⁷ "Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zinetlerini, kocalarından, yahut babalarından, yahut kocalarının babalarından, yahut oğullarından, yahut üvey oğullarından, yahut erkek kardeşlerinden, yahut erkek kardeşlerinin oğullarından, yahut kız kardeşlerinin oğullarından, yahut müslüman kadınlardan, yahut sahip oldukları kölelerden, yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden, yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!"

⁴⁴⁸ Topbaş, "Gönül İkliminden İnciler", Sayı: 128, s. 22; "Haya Yalnız Hayır Getirir", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 77, 2011, s. 21;

incitici tesirinden tesettür yoluyla muhafaza edilmek istendiğine değinmekte, tesettürün en büyük hikmetlerinden birinin bu olduğunu söylemektedir.⁴⁴⁹

Tesettür emriyle kadının cazibesinin yalnız kocasına tahsis edildiğini ifade eden Topbaş, bu emrin ihlal edildiği durumlarda, kadın ve erkeğin birbirine karşı olan fitri meyilinin, ilahi sınırların çiğnenmesine, toplumda ahlaki çöküntüye neden olacağını belirtmektedir.⁴⁵⁰ Tesettür ve iffetini zayı eden kimselerin insanlık haysiyetini ve annelik özelliklerini kaybedeceğini vurgulamaktadır.⁴⁵¹ Tesettür emrine uymayan kadının nezaket ve zerafetinin zaafa uğrayacağını, annelik vasfının ve nesli koruma özelliğinin de zarar göreceğini dile getirmektedir. Tesettüre uyulmamasının sonucuyla ilgili hadis-i şerifi⁴⁵² örnek vermektedir.⁴⁵³ Tesettür emrinin önemiyle ilgili "kadın, tesettürden sıyrıldığı takdirde kadınlığına has meziyetleri, hatta insanlık hususiyetlerini yitirmektedir" demektedir.⁴⁵⁴ Topbaş'ın bu ifadelerinde, tesettürlü olmayan kişileri rahatsız edici, ötekileştirici bir tutum söz konusudur. Tesettürlü olmayan kadınların kadınlığa has meziyetlerini, insanlık özelliklerini yitireceğini, nezaket ve zerafetinin, annelik ve nesli koruma vasıflarının zayıflayacağını söylemesi, okuyucu kitlesinin tesettürlü olmayan kadınlara bakış açısını olumsuz yönde etkilemesine ve toplumda ayrışmalara sebebiyet verebilir.

Topbaş, kadın ve erkeğin tesettürünün birbirinden farklı olmasının, kadın vücudunun erkeğe göre daha cazibeli yaratılmış olmasından kaynaklandığını söylemektedir.⁴⁵⁵ Buna rağmen İslam'ın zahiren cazibesi olmayan kadına da tesettürü emrettiğine dikkat çekmektedir. Cazibesi olmayan kadın için; *başını, kolunu ve ayaklarını açsa da açmasa da bir şey fark etmez, zaten dikkat çekici değildir, denilemeyeceğini*, tesettürle kadının kadınlık vakarının korunduğunu ifade etmektedir.

⁴⁴⁹ Topbaş, "Gönül İkliminden İnciler", Sayı: 128, s. 20; "İffet Anneyi Ziyaret", s. 23.

⁴⁵⁰ Topbaş, "Gönül İkliminden İnciler", Sayı: 128, s. 21-22; "Haya Yalnız Hayır Getirir", s. 21-22.

⁴⁵¹ Topbaş, "Gönül İkliminden İnciler", Sayı: 128, s. 20-21; "Haya Yalnız Hayır Getirir", s. 21.

⁴⁵² "Hazret-i Âişe'nin yanına, Şamlı kadınlardan bir grup gelmişti. Hazret-i Âişe; sizler herhâlde, hanımları hamamlara giren (orada tesettüre dikkat etmeyen) bölgedensiniz!, dedi. Kadınlar evet, diye cevap verdiler. Hazret-i Âişe; ama ben, Rasulullah'ın; «Elbisesini evinin haricinde bir yerde çıkaran (yani tesettüre dikkat etmeyen) her kadın, mutlaka Allah ile kendi arasındaki perdeyi yırtmış olur.» buyurduğunu işittim, dedi." (Ebû Dâvûd, Hammâm, 1/4010; Tirmizî, Edeb, 43/2804).

⁴⁵³ Topbaş, "Gönül İkliminden İnciler", Sayı: 128, s. 21-22.

⁴⁵⁴ Topbaş, "Gönül İkliminden İnciler", Sayı: 128, s. 20-21; "İffet Anneyi Ziyaret", s. 23.

⁴⁵⁵ Aynı yerler.

Tesettürün kadın ve erkeğe has ve fitri bir duygu olduğunu belirtmekte, Hz. Adem ve Hz. Havva'nın cennette başka insanlar olmamasına rağmen yapraklarla örtünmeye çalışmalarından bunun anlaşılacağını dile getirmektedir.⁴⁵⁶ Tesettürün erkeklere farz olmasına da dikkat çeken yazar, tesettürün manevi yönünün edep ve haya olduğunu söylemekte, tesettürün sadece kadına değil erkeğe de farz olduğunu vurgulamaktadır. Her kadın ve erkeğin, şahsiyet ve vakarını ancak tesettür ve haya sayesinde koruyabileceğini söylemektedir. "Zira erkek, tesettüre dikkat etmesiyle bir şahsiyet tevzi ederken, hanım da örtüsüyle karşısındakine zerafet ve nezaket hissi verir." diyen yazar, tesettürün erkeklerin şahsiyetleri açısından kadın için olduğu kadar, erkek için de önemli olduğunu, haya ve edebin neticesi olduğunu söylemektedir.⁴⁵⁷ Topbaş'ın tesettürün sadece bayanlara farz olmadığı vurgusu, erkeğin tesettüründen, bakışların tesettüründen bahsetmesi önemlidir. Nitekim günümüzde tesettürün sadece bayanlar için geçerli olduğu yönünde kasıtlı anlayışlar söz konusudur.

Nilüfer, kadın ve toplum iffetini korumak için İslam'da tesettürün emredildiğini ifade etmektedir. Zinanın ve zinaya götüren tüm yolların, kadını bir şehvet unsuru haline getirecek ve onun onurunu zedeleyecek her şeyin İslam dininde yasaklandığını vurgulamaktadır. Kadının iffet, şahsiyet ve vakarı ile İslam toplumunun en güzide varlığı olduğunu söyleyerek İslam'ın kadına verdiği değere dikkat çekmektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) zamanında, Beni Kaynuka Yahudileri ile çıkan savaşın sebebinin, onların namuslu bir Müslüman kadına yaptıkları çirkin hareketler olduğunu söylemektedir.⁴⁵⁸ İslam dininin, erkeklere ve kadınlara, mahremi olmayan karşı cinse bilerek bakmalarını yasakladığını ve tesettürün bu yüzden farz kılındığını söylemektedir. Nur Suresi 30 ve 31. ayetleri⁴⁵⁹ buna örnek olarak

⁴⁵⁶ Topbaş, "Gönül İkliminden İnciler", Sayı: 128, s. 20; "İffet Anneyi Ziyaret", s. 23.

⁴⁵⁷ Topbaş, "Gönül İkliminden İnciler", Sayı: 128, s. 22; "Haya Yalnız Hayır Getirir", s. 21.

⁴⁵⁸ Nilüfer, a.g.m., s. 29.

⁴⁵⁹ "Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihtir. Şüphesiz ki, Allah onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zinetlerini, kocalarından, yahut babalarından, yahut kocalarının babalarından, yahut oğullarından, yahut üvey oğullarından, yahut erkek kardeşlerinden, yahut erkek kardeşlerinin oğullarından, yahut kız kardeşlerinin oğullarından, yahut Müslüman kadınlardan, yahut sahip oldukları kölelerden, yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden, yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler.

göstermektedir.⁴⁶⁰ Tesettürün farz kılınmasının hikmetlerini şu şekilde sıralamaktadır:

461

- Fitne kapısını kapamak,
- Nesebi ve nesli muhafaza etmek,
- Kadını, kocasına mahsus kılarak kötü niyetli insanların saldırılarından kurtarmak,
- Aile müessesesini korumak.

Görüldüğü gibi Şebnem Dergisi'nde kadının tesettürünün farz olduğu vurgulanmaktadır. Tesettürün farziyeti, Ahzab Suresi 59. ayet ve Nur Suresi 30-31. ayetler ışığında ele alınmaktadır. Ayrıca tesettürün fitri bir duygu olduğu ifade edilmektedir. Tesettürün manevi yönünün edep ve haya olduğu söylenmektedir. Edep ve hayanın kadınla birlikte erkeğe de farz olduğuna, erkeğin de gözlerini haramdan koruması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Dergide tesettürün farz kılınmasının nedenleri; toplumun ahlakını ve aile müessesini korumak, nesli ve nesebi korumak, kadının değerli olmasından ötürü kadını korumak olarak ifade edilmektedir. Tesettür emrine uyulmadığı takdirde kadının onurunu kaybedeceğine ve toplumda ahlakın çökeceğine işaret edilmektedir. Dergideki bu tarz ifadelerin, okuyucular üzerinde olumsuz bir etki bırakacağı muhtemel gözükmektedir.

4.2.3.2. Tesettür Bilinci

Şebnem Dergisi'nde tesettürün bilinçli bir şekilde yapılmasının önemi üzerinde durulmaktadır. Kadının iffetinin tesettürden ayrı düşünülmemeyeceği, tesettürün sadece bir şekilden ibaret olmadığı vurgulanmaktadır. Ayrıca tesettürün takva ile beraber olması gerektiği vurgusu dikkat çekmektedir.

Topbaş, tesettürün iffetli olmakla ilişkisini kurmakta, kadının en paha biçilmez ve kıymetli özelliğinin iffeti olduğunu söylemektedir. Kadınlık haysiyet ve şerefının ancak iffet sayesinde korunacağını, dinimizin bu yüzden iffete çok önem verdiğini dile

Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!"

⁴⁶⁰ Nilüfer, a.g.m., s. 31.

⁴⁶¹ Nilüfer, a.g.m., s. 29-30.

getirmektedir. Hz. Meryem'in, iffeti sebebiyle Kur'an-ı Kerim'de isminin 34 yerde zikredildiğini ve övüldüğünü belirten yazar, onun Kur'an'da en çok zikredilen kadın olmasının, bir kadını en değerli yapan hususun iffet olduğunu gösterdiğini ifade etmektedir.⁴⁶²

Türk, tesettürün sadece dış kabuktan ibaret olmadığını, gözlerin günaha bakmamasının, mahremiyet sınırlarına dikkat etmenin de tesettür olduğunu vurgulamaktadır.

Sadece saçlarını açmış niceleri, senden çok daha tesettürlü olmasın?!. Sadece başörtüsü eksik olan, ama günde beş vakit namazını ihmal etmeyen kişi, elbette senden daha tesettürlü de olabilir... Ya da tek eksiği dış kabuk olup da, kalben senden daha temiz ve masum kimseler yok mu sanıyorsun?!

ifadeleriyle Türk, tesettürün sadece şekilden ibaret sanılmasını eleştirmektedir. Ayrıca yazının devamında tesettürün sadece kadınlara değil, erkeklere de farz olduğuna dikkat çekmektedir.⁴⁶³

Aydemir, tesettür bilincinin önemine dikkat çekmekte, tesettürün bilinçsizce yapılmasını, beğenilmek ve ilgi çekmek için yapılmasını eleştirmektedir.⁴⁶⁴ Öztürk de, beden tesettürünün ruhun tesettüründen ayrı düşünülmesinin yanlış olduğunu söylemektedir.⁴⁶⁵

Nilüfer, tesettürün sadece başörtüsünden ibaret zannedilmesini eleştirmekte, kadının şeklen olduğu gibi ruhen de tesettürlü olması gerektiğini belirtmektedir. "Eğer dış kalıp tesettürlü, fakat ruh çıplak yani gafil ve hoyrat ise, şartların zorladığı veya nefsin fırsat bulduğu anda o tesettür biter." diyen yazar, tesettürde bilinçli olmanın önemine dikkat çekmektedir. İç ve dış bütünlüğünün önemini vurgulamaktadır.⁴⁶⁶

⁴⁶² Topbaş, "İffet Anneyi Ziyaret", s. 23.

⁴⁶³ Neslihan Nur Türk, "Eğil Neslihan Nur Eğil Seninki Tesettür Değil", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 29, 2007, s. 15.

⁴⁶⁴ Fatma Aydemir, "Amsterdam'dan Mektup", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 4, 2003, s.18.

⁴⁶⁵ T. Öztürk, a.g.m., s.22.

⁴⁶⁶ Nilüfer, a.g.m., s. 29-31.

Akkuş, kız çocuklarına öncelikle tesettürün ruhunu vermek ve onlara tesettürü sevdirmek gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁶⁷ Öztürk, Araf Suresi 26. ayet⁴⁶⁸ ve Nur Suresi 31. ayette, tesettürün takva ile beraber olacağına dikkat çekildiğini dile getirmektedir.⁴⁶⁹

Gündüz, dış görünüşün varlığı ispat etmenin yolu olmadığını ve iç görüşün önemli olduğunu vurgulamaktadır. Dış görünüş ne kadar güzel olursa olsun, kalp güzelliği, Allah (c.c.) korkusu, takva olmadıkça bunun bir önemi olmadığını ifade etmektedir.⁴⁷⁰

Şebnem Dergisi'nde tesettürün sadece şekilden ibaret olmadığına, iç-dış bütünlüğünün sağlanması gerektiğine, tesettürün ahlaki yönüne ve bilinçli bir şekilde yapılmasına dikkat çekilmektedir.

Başörtüsünün tesettür açısından farz olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak tesettürü başörtüden ibaret görmek de şekilciliktir. Dergide, tesettürün başörtüden ibaret görülmesi yanlışlığına düşülmesine engel olunmak istendiği anlaşılmaktadır. "Tesettür" kavramına yüklenen misyonun, şekilcilikten uzak olması önemlidir. Derginin bu tutumu, toplumda olan bazı yanlış kalıplarının okuyucu kitlesi üzerinde kırılmasına, bu kitlenin enaniyetten uzaklaşıp, önyargısız bakış açısına sahip olmasına yardımcı olabilir.

4.2.3.3. Tesettürün Kapsamı

Şebnem Dergisi'nde tesettürün kapsamı konusu, dergide uygun görülen ve eleştirilen tesettür biçimleri olmak üzere iki alt başlıkta incelenmeye çalışılacaktır.

4.2.3.3.1. Uygun Görülen Tesettür Biçimleri

Topbaş, Ahzap Suresi 59. ayetteki "cilbab" kelimesinin lügatte geniş elbise, gömlek ve başörtüsü gibi manalara geldiğini söylemektedir. Kadını baştan aşağı örten bol manto, ferace ve çarşaf gibi giysilerin cilbabın muhtevasına girdiğini ifade etmekte, dolayısıyla tesettürün bu sınırlara uygun bir şekilde olması gerektiğini vurgulamaktadır.

⁴⁶⁷ Akkuş, a.g.m., s. 32.

⁴⁶⁸ "Ey insanoğulları! Ayıp yerlerinizi örtecek giyimlikle sizi süsleyecek elbiseler gönderdik. Takva örtüsü ise bunlardan daha hayırlıdır. Allah'ın bu ayetleri öğüt almanız içindir."

⁴⁶⁹ T. Öztürk, a.g.m., s.22.

⁴⁷⁰ Gündüz, a.g.m., s. 19.

⁴⁷¹ Yazarın "cilbab" kelimesi etrafındaki tartışmalar arasında, Beşer gibi geleneksel bakış açısına sahip olduğu görülmektedir.

Demireşik, başörtüsünün tesettürü tamamlayan, onun varlığını tescil eden bir sembol olduğuna dikkat çekmekte, tesettürün olmaması durumunda başörtüsünün anlamı olmayacağını dile getirmektedir. Tesettür mücadelesinin başladığı yıllardaki giyim şeklinin doğru olduğunu söylemekte, “Minyeli Abdullah”, “Danimarkalı Gelin”, ve “Yalnız Değilsiniz” gibi filmlerdeki genç kızların başörtülerini buna örnek olarak göstermektedir. ⁴⁷² Tesettüre dikkat etmek, bol ve uzun giyinmek, yaşantı ile söylenenlerin uyumlu olması gerektiğini ifade etmektedir. ⁴⁷³ Bu filmlerdeki tesettür biçimlerine bakıldığında, yazarın büyük eşarp, geniş pardesü gibi geleneksel bir örtünme şeklini tasvip ettiği anlaşılmaktadır. Bu şekil dışındaki örtünmeleri yanlış olarak değerlendirmesi, başka türlü örtünen kadınları rahatsız edici imalar barındırdığı gibi, bu kadınlara bakış açısını da olumsuz yönde etkileyebilir.

Nilüfer, Nur Suresi 31. ve Ahzab Suresi 59. ayetlerini tesettürün ölçüsüne örnek olarak göstermektedir. Bu ayetleri ve diğer İslami prensipleri ve bazı hadisleri ⁴⁷⁴ göz önünde bulundurarak, tesettürde bulunması gereken ölçüleri şu şekilde maddelendirmektedir: ⁴⁷⁵

- Bütün bedeni örten bir elbise olmalıdır.
- İnce ve şeffaf olmamalıdır.
- Dar olup vücut hatlarını belli etmemelidir.
- Erkek elbisesine benzememelidir.
- Elbise süslü olmamalıdır.
- Gayr-i Müslimlerin elbiselerine benzememelidir.

Öztürk tesettürün, bir Müslüman'ın dinimizce örtmesi gereken yerlerini yine dinin belirlediği şekilde örtmesi demek olduğunu söylemektedir. Kadınların ev dışında

⁴⁷¹ Topbaş, "Gönül İkliminden İnciler", Sayı: 128, s. 20; "İffet Anneyi Ziyaret", s. 23.

⁴⁷² H. Demireşik, "Bizim Derdimiz Başörtüsü mü Tesettür mü?", s. 16.

⁴⁷³ H. Demireşik, "Bizim Derdimiz Başörtüsü mü Tesettür mü?", s. 16-17.

⁴⁷⁴ Kurtubî, Cami, XIV, 157; Buhari Fethu'l-Bari, 10/332.

⁴⁷⁵ Nilüfer, a.g.m., s. 29-30.

veya yabancı erkeklerin yanında, normal ev içi elbiselerinin üstüne bir dış elbise daha giymeleri gerektiğinin Ahzab Suresi 59. ayetle birlikte vurgulandığını ifade etmektedir. Herkesin kendisini tesettürle ilgili ayetler ve hadisler ışığında, tesettür konusunda iç muhasebeye çekmesi, herkesin zihninde ve kalbinde kendi tesettür şeklini sorgulaması gerektiğini söylemektedir.⁴⁷⁶

İslam'ın tesettür emrini, yalnızca şekil ve renkten ibaret olarak anlayıp uygulamanın yanlış olduğunu belirten Öztürk, İslam'ın genel ölçüleri belirlemekle birlikte, bunun tatbikatını o genel ölçüleri ihmal etmemek şartıyla, iklim, kültür ve insanların tercihlerine bıraktığını söylemektedir. Farklı modeller, renkler ve soğuk-sıcak iklimlere göre farklı tercihlerin yapılabileceğini dile getirmektedir. Tesettür konusunda Allah'ın koyduğu sınırlara dikkat edildikten sonra, pek çok farklı renk ve şekilde tesettür tarzının tercih edilebileceğini vurgulamaktadır. Müslüman'ın temiz ve uyumlu giyinmesi gerektiğini ancak itidalli olması gerektiğini söylemektedir. İnsanların, Müslümanlarda İslam'ı görmesi ve takdir etmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.⁴⁷⁷

Görmez, kadınların kıyafet seçiminde fitrata ve tesettüre uygun olanı seçmeleri gerektiğini dile getirmektedir. Ahzab Suresi 59. ayeti⁴⁷⁸ tesettür için örnek olarak göstermektedir.⁴⁷⁹

Gündüz, etek ve elbise gibi kadınsı şeylerin kadının fitratına uygun olduğunu söylemektedir.⁴⁸⁰ Türk, İslam'da tesettürün ölçüsünün net bir şekilde belirtildiğini söylemekte, bu ölçüler için şu ifadeleri kullanmaktadır:⁴⁸¹

- Vücut hatlarını belli etmeyecek,
- Tesettür, dikkat çekici ve gösterişli olmak için değil, örtünmek ve Allah'ın nimetini üzerinde göstermek için yapılacak,
- Tesettürde israfa düşülmeyecek,

⁴⁷⁶ T. Öztürk, a.g.m., s.22.

⁴⁷⁷ Aynı yer.

⁴⁷⁸ "Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle, bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler. Bu, onların tanınıp incitilmemelerine de daha uygundur. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."

⁴⁷⁹ Rukiye Görmez, "Kadınların Kıyafetlerindeki Farklılık", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 2, 2002, s. 56.

⁴⁸⁰ Gündüz, a.g.m., s. 19.

⁴⁸¹ N. N. Türk, a.g.m., s. 13.

- Kadınlar el ve yüz dışındaki vücudu; erkekler göbek ve diz kapağı arasını örtecek.

Dergi yazarlarından bazılarının; İslam'ın tesettür emrini, yalnızca şekil ve renkten ibaret olarak anlayıp uygulamanın yanlış olduğunu, İslam'ın genel ölçüleri belirlemekle birlikte, bunun tatbikatını o genel ölçüleri ihmal etmemek şartıyla, iklim, kültür ve insanların tercihlerine bıraktığını, Allah'ın koyduğu sınırlara dikkat edildikten sonra, pek çok farklı renk ve şekilde tesettür tarzının tercih edilebileceğini vurguladığı görülmektedir. Bazılarının ise tesettür için belli bir modeli doğru gösterip bunun dışındakileri yanlış olarak belirlediği anlaşılmaktadır. Tesettürün şekli hususundaki tartışmalar çerçevesinde dergide iki farklı görüşün olduğu gözlemlenmektedir.

4.2.3.3.2. Eleştirilen Tesettür Biçimleri

Topbaş, cilbabın vücut hatlarını belli etmeyen örtü demek olduğunu söylemekte, bugün buna dikkat edilmemesini eleştirmektedir. Vücut hatlarını ortaya çıkaran, dar, süslü ve cazibeli kıyafetlerin tesettür olmadığına dikkat çekmektedir. Dış kıyafetin bol olması, vücut hatlarını belli etmemesi, dikkat çekici olmaması gerektiğini söylemektedir. Tesettürle ilgili şu hadisi örnek göstermektedir:

Cehennemliklerden kendilerini dünyada henüz görmediğim iki grup vardır: Biri, sığır kuyrukları gibi kırbaçlarla insanları döven bir topluluk. Diğeri, giyinmiş oldukları hâlde çıplak görünen ve öteki kadınları kendileri gibi giyinmeye zorlayan ve başları deve hörgücüne benzeyen kadınlardır. İşte bu kadınlar cennete giremedikleri gibi, şu kadar uzak mesafeden hissedilen kokusunu bile alamazlar.⁴⁸²

Bu hadisteki giyinmiş çıplaklar ifadesiyle kastedilenin, sadece süslenmek için giyinen, dışarı çıkarken daha cazip ve dikkat çekici kıyafetler kullanan ve vücut hatları belli olacak şekilde dar, ince veya şeffaf elbiseler giyen kimseler olduğunu söylemektedir. Günümüzde, ağaç yaşken eğilir gerçeğine uygun olarak küçük kızların giyim kuşamlarına dikkat etmenin çok önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Yaşı küçüktür diyerek, çocuklarda adaba uygun olmayan kıyafet ve davranışların göz ardı

⁴⁸² Müslim, Cennet, 52.

edilmemesi gerektiğini ifade eden Topbaş, bunların zaman içinde alışkanlık haline geleceğini, sonradan bunlardan kurtulmanın zor olacağını dile getirmektedir.⁴⁸³

Demireşik, günümüzde başörtüsü meselesinin çözülmüş olmasına karşılık tesettür meselesinin başladığını söylemektedir. Başörtüsü mücadelesinin tesettürün zaafa uğraması için yapılmadığını ifade etme, tesettürün sınırlarına dikkat edilmemesini, kadınların kıyafetlerinin tesettürün "örtmek, gizlemek" manalarına uygun olmamasını eleştirmektedir. Günümüzdeki tesettür şeklini bir savruluş olarak tasvir etmekte, herkesin kendisini bu konuda sorguya çekmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁸⁴

Seminer için bir Kız İmam Hatip Lisesi'ne giden Demireşik, seminerden sonra kitap imzalatmak için sırada bekleyen kızların öğretmenlerine saygısızlık ettiğini görünce o kızları uyardığını anlatmaktadır. Öğrencilerin cevaben, hocanın anlattıklarından uzak yaşadığını, o yüzden ona saygı göstermediklerini söylediklerini ve öğretmenin din kültürü öğretmeni olduğunu söylemektedir. Öğretmenin tunikten daha kısa, gömlekten biraz daha uzun, dar, beyaz forması olduğunu, formanın önünün tamamen açık, altında da çok dar bir pantolon olduğunu ve bunun acıklı bir manzara olduğunu dile getirmektedir. Tesettürlü kadınların sigara içmesini, dini yaşantısına dikkat etmemesini ve erkeklerle olan iletişimde gereksiz muhabbetlere girmesini eleştirmektedir.⁴⁸⁵ İslam'da tesettürün sınırlarının belirlendiği bilinen bir gerçektir, ancak yazarın bir kişi üzerinden eleştirel ve yapıcı olmayan bir dille bunu ifade etmesinin kanaatimizce bir faydası gözükmemektedir. Yazar, bu ifadelerinde ötekileştirici bir tutum sergilemektedir. "Hatasız kul olmaz" düsturu gereğince, bir insanın başka bir insanı eleştirme hakkını kendinde görüp, onu eleştirip kınaması yerine, yapıcı bir dille, tesettür hususunda doğru olan şeylerin, genel bir ifadeyle söylenmesinin daha uygun olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim okuyucu kitlesi de yazarın bu tavrını örnek alabilir. Ayrıca sigara konusunda tesettürlü kadınların özellikle belirtilmiş olması da tuhaf görülmektedir. Sigara, genel olarak tüm insanlık için zararlı ve nahoş bir alışkanlık iken, bunun sadece tesettürlü kadınlar üzerinden ifade edilmesi altyapıda, "açık olanlar sigara içebilir, tesettürlü olanlara yasak" gibi bir ima barındırmaktadır. Bu tarz ifadelerin

⁴⁸³ Topbaş, "Gönül ikliminden inciler", Sayı: 128, s. 20-22.

⁴⁸⁴ H. Demireşik, "Bizim Derdimiz Başörtüsü mü Tesettür mü?", s. 16.

⁴⁸⁵ H. Demireşik, "Bizim Derdimiz Başörtüsü mü Tesettür mü?", s. 16-17.

toplumumuzda, hem sigara içenler hem de içmeyenler üzerinde daha çok olumsuz sonuçlar doğuracağı kanaatindeyiz.

Demireşik başka bir yazısında, günümüzde her yerde başörtülü genç kızlar olduğunu, ama sadece başını örten bir örtüleri olduğunu söylemekte, örtülmesi gereken diğer yerlerin çoğunun açık veya göz önünde olmasını eleştirmektedir. Tesettür emrinin sadece başörtüsünden ibaret olmadığını belirtmektedir. Ayrıca Müslüman erkeklerin de kıyafetlerinin, hal ve tavırlarının, ahlakının, yaşantısının İslam'a uygun olmamasını eleştirmektedir.⁴⁸⁶ Yazarın, toplumumuzda kasıtlı bir şekilde gündeme getirilmeyen, erkeklerin tesettüründen de bahsetmiş olması önemlidir. Ancak bu yazısında da tesettür hususunda eleştirel bir tavır takındığı görülmektedir. Tesettür hususunda toplumda olan hataların düzeltilmesinin kınamakla olmayacağı kanaatindeyiz.

Gündüz, makyaj ve pahalı kıyafetleri eleştirmektedir.⁴⁸⁷ Nilüfer, tesettürü yaralayan, zedeleyen davranışların en zararlılarından birisinin kadın-erkek ihtilatı olduğunu söylemektedir. İmam-ı Gazâlî'nin: "Birçok kadınlar için büyük zararlar, erkeklerin arasında bulunmalarından doğar." sözünü buna örnek olarak göstermektedir.⁴⁸⁸ Tesettürün zaten kadın ve erkeğin birlikte aynı ortamda olduğu durumlarda farz olduğu (kadının kadına yönelik tesettürü hariç) göz önünde bulundurulduğunda, yazarın karma ortamlarda tesettürün zedelendiği ile ilgili tespitin yanlış olduğu söylenebilir. Aksine tesettür, erkeklerin bulunduğu ortamlarda olması gereken bir farzdır.

Türk, kendisini teşhir edercesine giyinenleri, sadece saçlarını kapatıp vücut hatları belli olacak şekilde giyinenleri, hadiste geçen "giyinik çıplaklar" olduğunu söylemekte ve eleştirmektedir.⁴⁸⁹

Öztürk, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) yakın çevresini ince elbise, ince başörtü, vücudun şeklini belli eden elbise konusunda uyardığını, başların deve hörgücü şeklinde olmasını, bir kadının koku sürünerek dışarı çıkmasını, kadınların erkeklere

⁴⁸⁶ H. Demireşik, "Gemimiz Batıyor Yok mu Kurtaran", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 128, 2015, s. 27.

⁴⁸⁷ Gündüz, a.g.m., s. 19.

⁴⁸⁸ Nilüfer, a.g.m., s. 31.

⁴⁸⁹ N. N. Türk, a.g.m., s. 13-14.

benzemesini eleştirdiğini vurgulamaktadır. Sokaklarda görülen yanlış tesettür şekillerini, tesettürün cazibe unsuru olmasını eleştirmekte, tesettüre uymayan hususları şu şekilde maddelendirmektedir:⁴⁹⁰

Manto ve Pardesüler: Şeffaf, dar, bele doğru daralan, uzun yırtmaçlı, parlak deriden imal edilmiş, çok süslü ve desenli, önü açık veya düğmelenmeyen manto ve pardesüler.

Etek, Gömlek ve Tişörtler: Dar, içini gösteren veya vücuda yapışan gömlekler, uzun yırtmaçlı etekler.

Pantolon: Son yıllarda Müslüman hanımlar arasında yaygınlaşan pantolon, erkeğe benzemek yönüyle Peygamber Efendimiz tarafından reddedilmiştir. Bazen yarım pardesü, bazen gömlek veya bluz altına giyilen pantolon, vücut hatlarını belli ederek ve erkek kıyafeti olması sebebiyle tesettürün ruhunu zedelemektedir.

Başörtüsü: Aşırı süslü, şeffaf ve göz alıcı renkte ve yaldızlı, boynu ve saçı tam örtmeyen, pardesü ve elbisenin içine bırakılmak veya ense üzerinden düğümlenerek sıkıştırılmak suretiyle saçın şeklini ortaya çıkaran, deve hörgücü şeklindeki başörtüleri.

Çoraplar: İnce, dantelli, desenli veya şeffaf çoraplar pardesünün altında kalan kısımları tesettür ölçüsünün dışında bırakmaktadır.

Bazı Aksesuar ve Teferruat Hataları: Nakışlı eşarp altı alın süsleri, aşırı süslü, dikkat çekici, uzun topuklu ve yüksek tabanlı ayakkabılar, parlak renkli gösterişli çantalar, tıbbi zorunluluğu olmayan süslü güneş gözlükleri, aşırı parfüm ve cazibeli makyaj, sandalet tipi dikkat çekici ayakkabılar, gurur ve kibre sebep olacak markalı giysiler.

Yazının devamında, günümüz insanının medya, çevre ve nefsinin taarruzları gibi birçok etki altında olduğu, sağlam bir kalp yapısı bulunmayanların bundan çabuk etkileneceği dile getirilmektedir. Her geçen yıl tesettür hususunda zaafların arttığı söylenmektedir. Bundaki en büyük mesuliyet sahiplerinin, defile düzenleyerek tesettüre ticari açıdan yaklaşanlar ve bunları giyerek kötü örnek olanlar olduğu vurgulanmaktadır. Gösterişli giyinmek, dikkat çekme yanlısına düşmek eleştirilmektedir. Tesettürlü kadınların erkeklerle karışık ortamlarda çalışmasının uygun olmayacağı söylenmekte, sigara içmeleri eleştirilmektedir. Ayrıca Öztürk, tesettür

⁴⁹⁰ T. Öztürk, a.g.m., s.22.

defilesinin yapılmasını, tesettürün yıpratılmasını, dejenere edilmesini, basitleştirilmesini ve ruhani vasfının iptal edilmesini eleştirmektedir.⁴⁹¹ Öztürk'ün de, Demireşik gibi eleştirel bir üslup tercih ettiği, tesettürlü kadınların çalışması ve sigara içmesiyle ilgili ayrımcı bir üslup kullandığı görülmektedir. Ayrıca dergide bazı yazarlarca tesettürün, İslam'ın belirlediği sınırlara uyulmak kaydıyla, zamana, geleneklere ve şartlara göre şeklinin, renginin değişebileceği yönündeki ifadeleriyle, Öztürk'ün ifadelerinin çeliştiği gözlemlenmektedir. Yazar, çoraptan aksesuarlara kadar sınırlar çizmekte, tesettürün gelenek ve şartlara göre değişebilme ihtimalini ortadan kaldırmakta, tek tip bir tesettür şekli belirlemektedir.

Görmez, erkek ve kadının ayrı ruh ve beden özellikleriyle yaratıldığını söylemekte, tesettürde de bu yaratılışa uygun esaslar getirildiğine dikkat çekmektedir. Kadının daha hassas, ince ruhlu ve narin yapılı olup, süslenme, ziynetlerle bezenme isteğinin ruhunda olduğunu ifade etmektedir. Bu yüzden her iki cinsin, örtmesi gereken yerler ayrı olduğu gibi, giysi şekli ve stillerinin de farklı olduğunu söylemektedir. Erkek gibi giyinen kadın veya kadın gibi giyinen erkek tiplerinin kişinin ruhi yapısında bozulmalara yol açacağını belirtmekte, bununla ilgili hadislerden örnekler⁴⁹² vermektedir. Örfen, iklim ve çevre şartları bakımından erkeğe ait olan giysilere ve erkeğin niteliğiyle bağdaşan davranışlara kadınların yönelmemesi gerektiğini dile getirmektedir.⁴⁹³

Görmez, Batı'dan gelen moda akımını ve Müslümanların kıyafetlerinin modadan etkilenmesini eleştirmektedir. Müslümanın kıyafeti için Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabını örnek göstermekte, temiz ve sade giyinme üzerinde durmaktadır. Markalı, gösterişli giyim ve israfı eleştirmektedir. Bu tür giyinişin kibir ve gurura yol açacağını vurgulamaktadır. Ayrıca bir Müslüman kadının kıyafetindeki ilk şartın "tesettür" olduğunu belirtmektedir.⁴⁹⁴

Meriç, tesettürde modayı, güzel olma-güzel görünme hırsını eleştirmektedir. Modanın, *herkes öyle yapıyor, herkes öyle giyiniyor*, denilerek gözü kapalı bir şekilde

⁴⁹¹ Aynı yer.

⁴⁹² Buhari, Libas, 61; Ahmed b. Hanbel, II, 134.

⁴⁹³ R. Görmez, "Kadınların Kıyafetlerindeki Farklılık", s. 56.

⁴⁹⁴ R. Görmez, "Bizim Kültürümüzde Giyim", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 1, 2002, s. 50.

bazı şeyleri kabul ettirdiğini söylemekte, bunun bir savrulma işareti olduğuna dikkat çekmektedir. İslâm'ın ortaya koyduğu bir tesettür anlayışı olduğunu, Müslüman bir kadının, moda da olsa, tarz da olsa, İslâm'ın tesettür ölçülerine uyar mı, uymaz mı noktasından meseleye bakması gerektiğini ifade etmektedir. Modanın özünün durmadan değişmek, değiştirmek; tüketmek olduğunu, İslam'da bunun israf olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹⁵

Bağcı da, tesettürde modayı eleştirmekte, kadınlarda, özellikle gençlerde eşarptan ayakkabıya, çantadan tokaya kadar her şeyde marka yarışının başladığını, bunun yanlış olduğunu söylemektedir. Çevresindeki insanlar arasında değer duygusunu artırabilmek için, bu ortamın kurallarına uymaya çalışan gençlerin, marka giyeceklerle yöneldiğine dikkat çekmektedir.⁴⁹⁶

Şebnem Dergisi'nde modanın eleştirilmesi hususunda yazarların hemfikir olduğu görülmektedir. Dergide günümüz hastalığı olan israfa ve marka düşkünlüğüne dikkat çekilmesi önemlidir. Moda, İslam'ın koyduğu sınırlara uymadığı takdirde elbette kabul edilebilir bir şey değildir. Ancak tesettürün, İslam'ın getirdiği kurallara uyulmak kaydıyla, geleneklere, zamana ve zemine göre değişebileceği gerçeği burada göz ardı edilmektedir. Moda, zaten zamanın şartlarına göre belirlenir ve her zaman marka demek değildir. Öyle olsa bile kanaatimizce insanlar, hem İslam'a göre ve israfa kaçmadan, hem de kaliteli, marka ve modaya uygun bir şekilde tesettüre girebilirler. Nitekim israfa düşülmedikten sonra, kaliteli ve marka giyecekler tercih edilebilir. Müslüman kalitesiz giyinecek diye bir kaide olmadığı gibi, güzel, temiz ve bakımlı olmak zorundadır. Ayrıca moda olan her şeyin, İslam'a uymayacağı gibi bir durum da söz konusu değildir. Okuyucu kitlesinden herkesin maddi durumunun ve kıyafet seçimlerinin aynı olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, dergide konuyla ilgili bu kadar keskin ifadelerin kullanılmasının, okuyucu kitlesinin bir kısmı üzerinde rahatsızlık verici olması muhtemel gözükmektedir.

Şebnem Dergisi'nde İslam'ın kadına verdiği değer bir sonucu olarak, kadının kadınlık değerinin korunması için tesettürün farz kılındığı ifade edilmektedir. Dergide

⁴⁹⁵ Meriç, "Neden Savruluyoruz", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 126, 2015, s. 33.

⁴⁹⁶ Fatma Bağcı, "Marka Düştü Kel Göründü", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 47, 2009, s. 7.

tesettürün farz kılınmasının nedenleri; toplum ahlakını ve aile müessesini korumak, nesli ve nesebi korumak, kadının değerli olmasından ötürü kadını korumak olarak ifade edilmektedir. Tesettürün erkeğe de farz oluşu vurgulanmakta, tesettür konusu ağırlıklı olarak kadın üzerinden ele alınsa da erkeğin tesettürüne de dikkat çekilmektedir. Tesettürün fitri bir duygu olduğu, edep ve hayanın tesettürün manevi yönü olduğu vurgusu söz konusudur. Tesettürün sadece şekilden ibaret olmadığı, tesettürün bilinçli bir şekilde yapılması gerektiği ve iç-dış bütünlüğünün önemli olduğu söylenmektedir. Tesettüre dikkat edilmediği zaman, aile içinde ve toplumda ahlaki çöküntülerin olacağı dile getirilmektedir. Ayrıca eleştirilen ve uygun görülen tesettür şekillerine dergide ayrıntılı olarak yer verilmektedir. Dergide genel olarak tesettür konusunda eleştirel bir üslubun hakim olduğu görülmektedir.

Dergiye göre kadınlar için olması gereken tesettür şu şekilde özetlenebilir:

- Ayetler ve hadislerdeki ölçülere uygun olmalı,
- Kadının fıtratına uygun olmalı, örfen, iklim ve çevre şartları bakımından erkeğe ait olan giysiler olmamalı,
- Ev içi elbise üzerine dış kıyafet olmalı,
- El ve yüz dışındaki vücudu örtmeli,
- Bol ve uzun olmalı, ince, dar ve şeffaf olmamalı,
- Manto, çarşaf ve ferace gibi kadını baştan aşağı örten elbise olmalı,
- Temiz,sade, uyumlu ve itidalli olmalı, süslü ve dikkat çekici olmamalı,
- Gayrimüslimlerin elbisesine benzememeli,
- Başörtüsünün altında deve hörgücü şeklinde topuz yapılmamalı,
- Tesettürde israfa düşülmemeli,
- Makyaj yapılmamalı, parfüm sürülmemeli,
- Moda ve marka derdine düşülmemeli, tesettür defileleri yapılmamalı,
- Yaşı küçüktür diyerek, çocuklarda adaba uygun olmayan kıyafetler göz ardı edilmemeli,
- Yaşantı tesettürle uygun olmalı, tesettürlü kadınlar sigara içmemeli, dini yaşantısına dikkat etmeli ve erkeklerle olan iletişimde gereksiz muhabbetlere girmemeli.

- Ayrıca Allah'ın koyduğu sınırlara dikkat edildikten sonra, iklim, kültür ve şartlara göre pek çok farklı renk ve şekilde tesettür tarzının tercih edilebileceği vurgulanmaktadır.

Konuyla ilgili günümüzdeki tartışmalar arasında Şebnem Dergisi'nin, geleneksel bakış açısına sahip olan kesimle aynı çizgide olduğu görülmektedir. Diğer konularda olduğu gibi dergi, bu konuda da tutucu bir tavır sergilemektedir.

4.2.4. Kadının Hak, Görev ve Sorumlulukları

Kadının hak, görev ve sorumlulukları konusu çok geniş bir konu olduğundan bu bölümde bu mesele, dergide en çok üzerinde durulan hususlardan "Anne Olarak Kadın" ve "Eş Olarak Kadın" kapsamında ele alınacaktır.

4.2.4.1. Anne Olarak Kadın

Şebnem Dergisi'nde kadının annelik rolü üzerinde çokça durulduğu görülmektedir. Bu bölümde bu konu, "Kadının Fıtraten Annelik Duygusu İle Yaratılması", "Anneliğin Önemi", "Annenin Çocuğunu Maddi-Manevi Yönden Terbiye ve Muhafazasının Önemi" ve "Annelikle İlgili Eleştirilen Hususlar" alt başlıkları çerçevesinde ele alınacaktır.

4.2.4.1.1. Kadının Fıtraten Annelik Duygusu İle Yaratılması

Şebnem Dergisi'nde annelik duygusunun kadının fıtratında olduğuna dikkat çekilmektedir. Bundan dolayı kadının erkeğe nazaran daha engin bir merhamette yaratıldığı ifade edilmektedir. Kadının bu fıtratın dışına çıktığı zaman nesillerin zayı olacağı vurgulanmaktadır. Dergide kadının annelik rolünün en önemli ve asli rolü olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Çevikoğlu, annelik sevgisinin fıtrattan geldiğini ve kutsal olduğunu ifade etmektedir.⁴⁹⁷ Şahin, annelerin çocuklarına olan sevgi ve merhametinin başka kimsede

⁴⁹⁷ Çevikoğlu, "Anne Bizim Değerimizdir", s. 32.

olamayacağını, bunun onların fitratlarına yerleştirilmiş bir duygu olduğunu dile getirmektedir.⁴⁹⁸

Yazarı bilinmeyen bir yazıda, kadına yaratılış ve gücünün dışında bir vazife verildiğinde, kadının görevlerini tam anlamıyla yerine getiremeyeceği, aile hayatının ve toplumun bundan olumsuz etkileneceği dile getirilmiştir. Kadın ve erkeğin eşit olma yarışının doğru olmadığı ve tabiata aykırı olduğu vurgulanmış, bu yarışın annelik ve hanımlık özelliklerini zedelediği dile getirilmiştir.⁴⁹⁹ Günümüzde kadın erkek eşitliği tartışmaları içerisinde Şebnem Dergisi kadın erkeğin eşit değil denk olduğunu savunduğu anlaşılmaktadır.

4.2.4.1.2. Anneliğin Önemi

Şebnem Dergisi'nde kadının anne rolü üzerinde durulmakta, bu rolün öneminin çeşitli açılardan vurgulandığı görülmektedir. Bunlar, İslam'a göre annenin önemi, aile açısından annenin önemi ve toplum açısından annenin önemi olmak üzere üç yönden ele alınmaktadır.

İslam'da annenin önemi

Dergide anneliğin İslam açısından önemi belirtilirken yazarların ayet ve hadisleri referans edindikleri görülmektedir. Sevgi, saygı, ilgi ve teşekkürü en başta ve en çok annelerin hak ettiği vurgusu söz konusudur.

Topbaş, İslam'da anneye çok fazla değer verildiğini dile getirmektedir. Peygamber Efendimizin (s.a.v.) anne sevgisi üzerinde çokça durduğunu, anne sevgisinin diğer herkese olan sevgiden önce geldiğini belirtmektedir.⁵⁰⁰ Peygamber Efendimizin (s.a.v.), sütannesini her hafta ziyarete gidip, mübarek cübbesini yere sererek sütannesinin bunun üzerine oturmasını istemesini ve sütannesinin odaya her giriş çıkışında ayağa kalkıp ona hürmet göstermesini buna örnek olarak göstermektedir.⁵⁰¹

⁴⁹⁸ Şahin, "Boşanma ve Sonrası", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 129, 2015, s. 6-7.

⁴⁹⁹ "Hanımların Hususiyetleri", s.10.

⁵⁰⁰ Topbaş, "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 9-10.

⁵⁰¹ Topbaş, "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 9.

"Cennet annelerin ayakları altındadır"⁵⁰² hadisini ve annenin babadan daha öncelikli olduğuyla ilgili bir hadisi⁵⁰³ zikretmektedir.⁵⁰⁴

Meriç, anneliğin, en kutsal özelliklerden biri olduğunu söylemektedir. Kur'an'da Hz. Meryem, Hz. Asiye ve Hz. Hacer'den bahsedildiğini, onların ortak özelliklerinin iffetli ve namuslu, güzel birer anne olmaları olduğunu dile getirmektedir. Peygamber Efendimizin (s.a.v.) eşlerinin, annelik vasfını en güzel şekilde taşıdıklarını ifade etmektedir.⁵⁰⁵

Çevikoğlu, cennetin annelerin ayakları altında olduğunu ifade eden hadisi vererek annelerin önemine değinmektedir.⁵⁰⁶ Kaya, anneliğin İslam'da kutsal bir yeri olduğunu ifade etmektedir. Bununla ilgili bir hadisi örnek⁵⁰⁷ vermektedir.⁵⁰⁸

Aile için önemi

Dergide annelerin aile için önemine dikkat çekilmektedir. Ailede mutluluğun, huzurun kadınlara bağlandığı görülmektedir. Aile içi huzurun eşlerden her iki tarafa bağlı olduğu gerçeğinin, anneliğin önemi vurgulanırken göz ardı edildiği söylenebilir.

Topbaş, "Kadın, ailenin huzur ve saadet tavanına asılmış billur bir kandil gibidir." diyerek kadının aile içindeki önemine değinmektedir. Kadının, ailenin iffet ve namusunu koruduğunu dile getirmektedir.⁵⁰⁹ Kadının, muhabbet ve duygu derinliğinin en üstününe sahip olduğunu, bu özellikler sayesinde aileyi ayakta tuttuğunu, ailede

⁵⁰² Nesâî, Cihâd, 6; Ahmed, III, 429; Süyûtî, I, 125.

⁵⁰³ "Peygamber Efendimize (s.a.v.) müracaat ederek: Ey Allah'ın Rasulü! Kendisine en iyi davranılması gereken kimdir, diye soran bir şahsa Efendimiz (s.a.v.): Annen, sonra annen, daha sonra yine annen; sonra baban, sonra da sana en yakın olan akraban, buyurmuştur."(Müslim, Birr, 2.)

⁵⁰⁴ Topbaş, "Dünya'nın En Hayırlı Varlığı Saliha Kadın", s. 20-21; "İslam İle Zarifleşen Saliha Hanım", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 83, 2012, s. 22-23; "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 9.

⁵⁰⁵ Meriç, "Kaybolan Annelik Duyguları", s. 36-37.

⁵⁰⁶ Çevikoğlu, "Anne Bizim Değerimizdir", s. 32.

⁵⁰⁷ "Sizden biriniz razı ve kani olmaz mı ki kocası kendisinden hoşnut olduğu halde çocuk sahibi olursa, ona Allah yolunda (namaz kılan, oruç tutan ve cihad edenlerin) sevabı verilir. Evladını dünyaya getirdiğinde ise Allah'ın onun için hazırladığı göz aydınlığı nimetleri ne yer ne de gök ehli bilebilir. Yavrusunun içtiği sütün her damlasına karşılık kendisine bir hasene verilir. Şayet çocuğu onu gece uykusuz bırakırsa kendisine Allah yolunda yetmiş köle azad etmiş gibi sevap verilir." (Heysemi,Mecmau'z-zevaid)

⁵⁰⁸ Kaya, a.g.m., s. 38.

⁵⁰⁹ Topbaş, "Gönül İkliminden İnciler", **Şebnem Dergisi**, 2015, Sayı: 129, s. 22.

mutluluk ve huzuru temin ettiğini vurgulamaktadır. "Yuvayı dişi kuş yapar" atasözünü bu konuya örnek göstermektedir.⁵¹⁰

Topbaş, "hamilelik, doğum, emzirme, yetiştirip nesli terbiye etmek gibi ağır ve yıpratıcı durumlara ilave olarak ev işlerini tanzim etme işini de omuzlarına alan fazilet timsali bir anne; engin bir sevgiye, derin bir saygıya ve ömürlük bir teşekkürle lâyıktır." diyerek annelerin fedakarlıklarını ön plana çıkarmakta, teşekkürle layık olduklarını ifade etmektedir. Çocukları için her türlü fedakarlığı yapan annelerin sevgi ve saygı hususunda herkesten öncelikli olması gerektiğini söylemektedir.⁵¹¹ Topbaş'ın ifadelerinden ev işlerinin kadının görevi olarak gösterildiği anlaşılmaktadır. Halbuki günümüzde bu konuyla ilgili tartışmalara baktığımızda, İslam'ın kadını ev işleriyle mesul tutmadığı yönünde görüşlerin mevcut olduğu görülmektedir. Topbaş'ın bu meselede geleneksel bir anlayışa sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Meriç, annelerin, aileyi şekillendirip, bir arada tutmakta önemli bir rolü olduğunu vurgulamaktadır.⁵¹² Çevikoğlu, güzel ailelerin, güzel anneler sayesinde kurulacağını söylemektedir.⁵¹³

Toplum açısından önemi

Dergide annelerin nesil yetiştiriciliği rolünün ön plana çıkardığı görülmektedir. Anneler toplumun mimarı olarak betimlenmektedir. Toplumun bekasının annelerin elinde olduğu düşüncesi hakimdir.

Topbaş, salih bir kadının, toplumun gerçek mimarı olduğunu dile getirmektedir.⁵¹⁴ Kadının ailenin iffetini koruma özelliğini kaybetmesi durumunda nesillerin zayı olacağını, bunun da toplumu derinden etkileyeceğini söylemekte, annenin toplum açısından önemine dikkat çekmektedir.⁵¹⁵ Annelerin toplumun temelini attığını,

⁵¹⁰ Topbaş, "Saadet İklimine Doğru", s. 22; "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 5.

⁵¹¹ Topbaş, "Dünya'nın En Hayırlı Varlığı Saliha Kadın", s. 20-21; "İffet Anneyi Ziyaret", s. 23; "İslam ile Zarifleşen Saliha Hanım", s. 22-23; "Saadet İklimine Doğru", s. 22; "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 9.

⁵¹² Meriç, "Neden Savruluyoruz", s. 33.

⁵¹³ Çevikoğlu, "Anne Bizim Değerimizdir", s. 32.

⁵¹⁴ Topbaş, "Dünya'nın En Hayırlı Varlığı Saliha Kadın", s. 20-21; "İslam ile Zarifleşen Saliha Hanım", s. 22-23; "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 9.

⁵¹⁵ Topbaş, "Gönül İkliminden İnciler", Sayı: 129, s. 22.

insanlık alemi içinde en güzel ve yüce vazifenin annelik olduğunu dile getirmektedir. Topluma yön verenin anneler olduğunu söylemektedir.⁵¹⁶ "Kadının kemaliyle milletler yükselir, onun alçalmasıyla da milletler sukut eder." diyen yazar, annelerin toplum açısından önemine değinmektedir.⁵¹⁷

Demireşik, kadının geleceğin temeli olduğunu söylemektedir. Bir erkeği eğitmenin bir kişiyi eğitmek, bir kadını eğitmenin ise bir aileyi, bir kuşağı eğitmek olduğunu ifade etmektedir.⁵¹⁸

Çevikoğlu, annelerin toplumu inşa eden bir dinamik olduğunu, iyi annelerin, iyi fertler yetiştireceğini, iyi yetişmiş fertlerle de toplum kalitesinin artacağını söylemektedir.⁵¹⁹ Sever, annelerin çocuklarını terbiye etmesi sonucunda güzel bir nesil yetiştireceğine dikkat çekmektedir.⁵²⁰

4.2.4.1.3. Annenin Çocuğunu Maddi-Manevi Yönden Terbiye ve Muhafazasının Önemi

Dergide, annelerin çocuğunu maddi ve özellikle manevi yönden eğitmesi vurgusu söz konusudur. Daha çok dini eğitim üzerinde durulmakta, dünyalık eğitime çok fazla önem verilmesi eleştirilmektedir. Annelerin çocuğun terbiyesinden birinci derecede sorumlu olduğu söylenmektedir. Annenin çocuğuna örnek olmasının önemi üzerinde durulmaktadır. Dergide bir çok yerde dindar eş ve özellikle dindar kadın seçiminin önemi belirtilmektedir.⁵²¹ Erkeklerin dindar bir kadınla evlenmesi gereğine, dindar bir anne olması ve çocuğunu buna göre terbiye etmesinin önemi açısından da değinilmektedir. Dergide çocukların yetiştirilmesinde annelere, babalara nazaran daha fazla sorumluluk yüklendiği anlaşılmaktadır. Çocuklar üzerinde anneler kadar babaların da etkili olduğu gerçeğinin göz ardı edildiği söylenebilir. Çocukların dini yönden

⁵¹⁶ Topbaş, "Saadet İklimine Doğru", s. 22; "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 5.

⁵¹⁷ Topbaş, "Dünyanın En Hayırlı Varlığı Saliha Kadın", s. 20; "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 5.

⁵¹⁸ H. Demireşik, "İslam'da Kendimi Buldum", s. 6.

⁵¹⁹ Çevikoğlu, "Anne Bizim Değerimizdir", s. 32.

⁵²⁰ Şule Sever, "İki Ölüm ve Huzur", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 47, 2009, s. 27.

⁵²¹ H. Demireşik, "İslam'da Çocuk Hakları", s. 7; Elif Mencet, "Boşanma Nedenleri Üzerine", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 15, 2006, s. 48; Meriç, "Evlilikler Maddi Fırsat Değil Hizmet Fırsatı Olmalı", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 101, 2013, s. 26; Topbaş, "Gönül İkliminden İnciler", Sayı: 129, s. 20-21; "Saadet İklimine Doğru", s. 24; Topcu, "Saliha Hanım", s. 13; Tüccar, "Eş Seçimi 2", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 101, 2013, s. 28.

yetişmesi açısından dindar kadınlarla evlenmenin önemi üzerinde durulduğu kadar, dindar erkeklerle evlenmenin öneminden bahsedilmemektedir. Derginin genel çizgisine bakılarak, bunun sebebinin dindar erkeklerle evlenmenin önemsenmemesinden değıl de, çocuğu eğıtme görevinin anneye yüklenmesinden kaynaklandığı düşünölmektedir.

Topbaş, kadınların zengin bir his dünyasına sahip olarak yaratıldıkları için çocuklarını yetiştirip, terbiye etme sorumluluğunun öncelikle annelere ait olduğunu vurgulamaktadır.⁵²² Kadınların birinci cihadının, ailesini koruma ve inançlı bir nesil yetiştirmeye çalışma olduğunu belirtmektedir.⁵²³ "Anne bir mekteptir" atasözünü örnek olarak vermekte, annenin nesli yetiştirme özelliğine dikkat çekmektedir. Nesli yetiştirme vazifesini annelerin ihmal etmeleri durumunda neslin heba olacağını dile getirmektedir. Kusursuz evlatlar yetiştirmek için, kusursuz anne olmaya çalışmak gerektiğini vurgulamaktadır. Çocuğun eğıtiminin anne kuşağında başlayacağını, annenin ağızından çıkan her kelimenin çocuğu etkileyeceğini belirtmektedir.⁵²⁴ Erkeklerin, ilk terbiyesini ana kuşağında aldığını, dolayısıyla kişiliklerinin gelişiminde ilk rolün annelere ait olduğunu ifade etmektedir.⁵²⁵ İmanlı, istikamet ehli ve vatanperver çocuklar yetiştirmenin sadaka-i cariyeye olduğuna işaret etmektedir.⁵²⁶

Topbaş, annelerin, mürşid-i kamil hassasiyeti içerisinde çocuklarını eğıtmek zorunda olduklarını dile getirmektedir. Bunun için annelerin, iki büyük vazifesi olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan birinin, çocukları, verilecek terbiyeye razı etmek, ikincisinin de, bu terbiyeyi güzel bir şekilde gerçekleştirmek olduğunu söylemektedir.⁵²⁷ Güçlü toplumların, güçlü ailelerin; güçlü ailelerin ise özellikle manevi eğıtim görmüş, faziletli annelerin eseri olduğunu dile getirmektedir. Faziletli annelerin çocuklarını maddi manevi terbiye edeceğini, bunun sonucu olarak da önemli şahsiyetler

⁵²² Topbaş, "İffet Anneyi Ziyaret", s. 24; "Saadet İklimine Doğru", s. 22; "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 5.

⁵²³ Topbaş, "Dünya'nın En Hayırlı Varlığı Saliha Kadın", s. 20-21; "İslam İle Zarifleşen Saliha Hanım", s. 22-23; "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 9.

⁵²⁴ Topbaş, "Saadet İklimine Doğru", s. 23.

⁵²⁵ Topbaş, "Dünyanın En Hayırlı Varlığı Saliha Kadın", s. 20; "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 5.

⁵²⁶ Topbaş, "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 9.

⁵²⁷ Topbaş, "Nesillerin Yetişmesi", s. 23.

yetiştireceğini ifade etmekte,⁵²⁸ kadın sahabeleri ve yetiştirdikleri çocukları bu meseleye örnek göstermektedir.⁵²⁹

Demireşik, erkeklerin dindar kadınla evlenmesinin önemine değinmekte, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) bunu tavsiye ettiğini söylemektedir. Çocuğun anneden aldığı ilk terbiyenin önemli olduğunu, çocuklarını dini yönden terbiye etmeleri bakımından dindar eş seçmek gerektiğini ifade etmektedir. Yazar ayrıca çocuğun anneden aldığı ilk terbiyenin İslam Hukuku'nda özel bir yeri olduğunu, buna "hidane" adı verildiğini söylemektedir.⁵³⁰

Şahin, çocuğun anneden aldığı ilk terbiye olan hidanenin, sevgi, şefkat, merhamet ve sabır isteyen ve ahlâk, edeb ve fazilet çerçevesinde yürütülmesi gereken bir vazife olduğunu, bunun için bu işi en güzel ve layıkıyla yapabilecek olan kimsenin anne olduğunu belirtmektedir.⁵³¹

Topcu, kadınlar ve erkeklerin ayrı özelliklerde yaratıldığını ve sorumluluklarının farklı olduğunu söylemektedir. Annelerin en önemli vazifelerinin, çocuklarıyla ilgilenmek ve onların kalplerini Allah (c.c.), peygamber ve evliyaullah sevgisi ile donatmak olduğunu dile getirmektedir.⁵³² Annelerin çocuklarına güzel örnek olarak, onların ruhlarında kalıcı izler bırakmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Annelerin bir ömür teşekkürle layık olduğunu belirtmektedir.⁵³³

Çevikoğlu, anne sevgisine vurgu yapmaktadır. Çocuğa iyi tavırlar, doğru davranışlar ve güzel özelliklerin salih anneler tarafından kazandırılacağını söylemektedir. Annenin, çocuğunun karakterini şekillendirdiğini dile getirmekte, anne eğitiminin çocuğun ahlakı üzerindeki önemine dikkat çekmektedir. Annelerin, çocuklarına daima hakkı tavsiye etmesi, çocuklarını terbiye etmesi ve onlara örnek

⁵²⁸ Topbaş, "Saadet İklimine Doğru", s. 22; "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 5.

⁵²⁹ Topbaş, "Nesillerin Yetiştirilmesi", s. 23.

⁵³⁰ H. Demireşik, "İslam'da Çocuk Hakları", s. 7.

⁵³¹ Şahin, "Boşanma ve Sonrası", s. 6-7.

⁵³² Topcu, "Sohbet Meclislerinden-1", s. 4.

⁵³³ Topcu, "Saliha Hanım", s. 13.

olması gerektiğini vurgulamaktadır. Anneliğin emek ve fedakarlık istediğini vurgulamaktadır.⁵³⁴

Eriş, annenin, çocuğun manevi hayatı üzerindeki etkisinin çok büyük olduğunu söylemektedir. İlimli ve irfanlı annenin çocuğunun, helal lokma ile besleneceği, sevgiyle büyüyeceği için salih, salih olacağını vurgulamaktadır. Çocuğun yirmi dört saat annesiyle birlikte olması gerektiğini dile getirmektedir.⁵³⁵ Çalışan annelerin sürekli çocuklarıyla beraber olamadıkları düşünüldüğünde, yazarın bu ifadelerinin çalışan anneleri rahatsız etmesi muhtemeldir. Ayrıca yazarın, böyle bir konuda babaların çocukların eğitimi üstündeki önemine değinmemesi de dikkat çekmektedir.

Nilüfer, neslin özellikle annelere emanet olduğunu söylemektedir.⁵³⁶ Yazarı bilinmeyen bir yazıda, İslam'da kadının görevinin nesli korumak, evlat yetiştirmek, evladını gözetip himaye etmek olduğu, kadına bu yüzden merhametin fazla verildiği vurgulanmıştır.⁵³⁷

Demireşik ve Elbeyoğlu, çocuğun anne karnındayken, hatta rahme düşmeden önce din eğitiminin başladığını ifade etmektedir. Hamilelikte, annenin psikolojisinin, dışarıdan gelen en küçük seslerin bile çocuk tarafından hissedildiğini ve onu etkilediğini söylemektedir.⁵³⁸ Sökmen de, kişilerin bebeklik döneminde anneleri ile kurmuş olduğu ilişkinin önemine dikkat çekmektedir. İnsanlar arasındaki anlaşmazlık ve kaosun, anne ile bebek arasında kurulan irtibattaki hata ve eksiklere dayandığını söylemektedir.⁵³⁹

Demireşik, İslam'a göre çocuk hakları konusunu işlerken, çocukların süt emme hakkına değinmektedir. Süt devresinin çocuklar açısından çok önemli olduğunu söylemektedir. Bakara Suresi 233. ayeti⁵⁴⁰ ve "bebek için annesinin sütünden daha

⁵³⁴ Çevikoğlu, "Anne Bizim Değerimizdir", s. 32.

⁵³⁵ T. Eriş, "Muhabbetten Merhamet Doğar", s. 32.

⁵³⁶ Nilüfer, a.g.m., s. 30-31.

⁵³⁷ "Hanımların Hususiyetleri", s.10.

⁵³⁸ H. Demireşik, "Besmeleyle Başlamak", s. 3; Elbeyoğlu, a.g.m., s. 36-37.

⁵³⁹ Sökmen, "Anneye Rabita Dünyaya Rabita-1", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 77, 2011, s. 33.

⁵⁴⁰ "Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için- anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir. Hiçbir kimseye gücünün üstünde bir yük ve sorumluluk teklif edilmez. -Hiçbir anne ve hiçbir baba çocuğu sebebiyle zarara uğratılmasın- (Baba ölmüşse) mirasçı da aynı şeyle sorumludur. Eğer (anne ve baba) kendi aralarında danişip anlaşarak (iki yıl dolmadan) çocuğu süttan kesmek isterlerse, onlara günah yoktur. Eğer çocuklarınızı (bir süttanneye)

hayırlı süt yoktur" hadisini⁵⁴¹ anne sütünün önemine örnek olarak göstermektedir.⁵⁴² Demireşik'in, Sökmen ile, kız çocuklarında ergenlik dönemi üzerine yaptığı bir röportajda, annelerin kızlarına bu dönem hakkında ön bilgi vermesinin önemi üzerinde durulmaktadır. Ergenlik döneminde annenin karakterinin kızları için çok önemli olduğunu vurgulanmaktadır.⁵⁴³

Çiftçioğlu, annenin, bebeğini beslerken, besmele çekmesi ve mümkün olduğu kadar abdestli olması gerektiğini söylemekte, annenin manevi yönden çocuğu üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir.⁵⁴⁴

Bilgin, anne sütünün çocuğun hem fizik hem de ruh sağlığı açısından oldukça önemli olduğunu, hiçbir gıdanın anne sütünün yerini tutamayacağını dile getirmektedir. Anne sütünün bebeğin sindirim sistemine, büyüme özelliklerine ve ihtiyaçlarına en uygun gıda olduğunu söylemektedir. Bebeğin anne sütüyle beslenmesinin, anne ile çocuk arasındaki psikolojik yakınlık, çocuğun anneye olan bağlılığı ve güveni açısından önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Bu nedenle zaruri bir durum olmadıkça anne sütü yerine hayvan sütü veya başka gıdalar kullanılmaması gerektiğini belirtmektedir.⁵⁴⁵

Aydın, kadının çocuklarının eğitim ve terbiyesinden, evin tertip ve düzeninden sorumlu olduğunu dile getirmekte ve kadını "mürebbi" olarak değerlendirerek onun çocukları üzerindeki eğitimci rolüne dikkat çekmektedir.⁵⁴⁶ Ayrıca anne sevgisinin, çocuğun psikolojik ve fizyolojik dünyasını doğrudan etkilediğini vurgulamaktadır. Dokunularak, okşanarak ve güzel sözlerle sevilip değer verilerek büyüyen çocukların, kendileriyle barışık ve özgüvenli oldukları kadar, zorluklara dayanma bakımından sinir sistemlerinin de çok güçlü olduğunu ifade etmektedir. Peygamber Efendimizin (s.a.v.) bu konuda çok hassas davrandığına dikkat çekmektedir.⁵⁴⁷

emzirtmek isterseniz, örfе uygun olarak vereceğiniz ücreti güzelce ödediğiniz takdirde size bir günah yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah, yapmakta olduklarınızı hakkıyla görendir."

⁵⁴¹ Müsned-ü Zeyd, s. 481.

⁵⁴² H. Demireşik, "İslam'da Çocuk Hakları", s. 9.

⁵⁴³ H. Demireşik, "Uzman Gelişim Psikolog Tuba Sökmen İle Kız Çocuklarında Ergenlik", s. 9-10.

⁵⁴⁴ Çiftçioğlu, a.g.m., s. 40.

⁵⁴⁵ M. Bilgin, "Çocuk ve Anne Sütü", **Şebnem Dergisi**, 2005, Sayı: 13, s. 15-16.

⁵⁴⁶ S. Aydın, "Sosyal ve Ekonomik Denge", s. 12.

⁵⁴⁷ S. Aydın, "Çocuk Eğitiminde İlkler", s. 18-19.

4.2.4.1.4. Annelikle İlgili Eleştirilen Hususlar

Annelik hususunda, modern dünyada annelerin çocuklarını ihmal etmesi, çocuğuna şiddet uygulayan anneler, çocuk aldırma hadisesi ve çocukların çocuk esirgeme kurumuna bırakılmaları eleştirilmektedir. Ayrıca engelli çocuğu olan ailelerin bu çocukları kabul etmesi gerektiğiyle ilgili yazılar mevcuttur. Dergide bu konulara yer verilmesi, derginin sosyal duyarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir.

Meriç, modern dünyada anne olabilmek konusuna dikkat çekmektedir. Modern hayatın alıp götürdüğü değerlerden birinin de annelik olduğunu söylemektedir. Kadının, fitraten aile kurmak, çocuk yetiştirmek, huzurlu bir şekilde hayat sürmek için yaratıldığını, bütün vücudunun, duygu ve düşüncelerinin buna göre donatıldığını dile getirmektedir.⁵⁴⁸ Kadının fitratında annelik duygusunun olduğu bilinen bir gerçektir ancak yazarın kadının bu amaçla yaratıldığına dair vurgusu, anne olamayan kadınlar açısından rahatsız edici olabilir.

Sever, günümüzde annelerin dünyevileşme salgınına kapılmasından ve çocuklarına karşı sadaka-i cariye bakış açısını kaybetmelerinden yakınmaktadır. Günümüzde dünyalık bir çok şeyin annelerin zihin ve gönüllerini meşgul ettiğini, evlatlarını ihmal eder olduklarını söylemekte ve bunu eleştirmektedir.⁵⁴⁹

Güneş, annelerin çocuklarına uyguladıkları şiddete dikkat çekmektedir. Şiddete ilk olarak masum cezalar ile başladığını, sonra masum cezaların ağır cezaları, ağır cezaların, daha ağır cezaları, daha ağır cezaların da şiddeti doğurduğunu söylemektedir. Bunun yanlış olduğunu söylemekte, annelerin ceza vererek terbiye etmeye çalıştığı çocukların psikolojilerinin bozulduğunu belirtmektedir.⁵⁵⁰

Çelen, engelli bir çocuğun dilinden annesine yazılmış bir mektup şeklinde olan yazısında, engelli çocuğu olacağını öğrenen annelerin, çocuğu aldırmasının yanlış olduğunu duygusal bağlamda ele almaktadır.⁵⁵¹

⁵⁴⁸ Meriç, "Kaybolan Annelik Duyguları", s. 37.

⁵⁴⁹ Sever, a.g.m., s. 27.

⁵⁵⁰ Adem Güneş, "Cezasız Çocuk Terbiyesi Olur Mu-7", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 47, 2009, s. 37-38.

⁵⁵¹ Zühre Çelen, "Engellilik Hayata Engel Değil", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 17, 2006, s. 29.

Yazarı bilinmeyen bir yazıda, çocuk aldırma hadisesi eleştirilmiş, bu hadise Cahiliye Devri'ndeki diri diri gömmeye benzetilmiştir. Bunlara sebep olarak ise ruhsuz materyalist eğitim gösterilmiştir.⁵⁵²

Mencet'in yazısında çocuk esirgemeye bırakılmış bir çocuğun dilinden annesine yazılmış bir mektup yer almaktadır. Bu mektup yoluyla, anne sevgisi ve merhameti üzerinde durulmakta, Çocuk Esirgeme Kurumu'ndaki çocukların yaşadıkları duygusal bir dille anlatılmaktadır.⁵⁵³

Şebnem Dergisi'nde, kadının annelik rolü üzerinde çokça durulmakta, bunun kadının fitratında olduğu vurgusu yer almaktadır. İslam'da anneye önem verildiği ifade edilmektedir. Dergide bu konuyla ilgili en çok kadının anne olarak, çocuğunu maddi ve manevi yönlerden yetiştirme sorumluluğu olduğuna dikkat çekilmektedir. Çocuğunu terbiye eden annenin öncelikle örnek olarak, yaşantısı ile bunu yapması gerektiği dile getirilmektedir. Ayrıca annelik ile ilgili olarak çocuk aldırma, çocuklara yönelik şiddet, çocukları ihmal etme gibi bazı hususlar eleştirilmektedir.

4.2.4.2. Eş Olarak Kadın

Şebnem Dergisi'nde evlilikte eşlerin birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları üzerinde çok fazla durulmaktadır. Bu bölüm, "Kadının Kocasına Karşı Hak, Görev ve Sorumlulukları", "Kocanın Karısına Karşı Hak, Görev ve Sorumlulukları" ve "Eşler Arası Karşılıklı Hak, Görev ve Sorumluluklar" olmak üzere üç başlık çerçevesinde ele alınacaktır.

4.2.4.2.1. Kadının Kocasına Karşı Hak, Görev ve Sorumlulukları

Şebnem Dergisi'nde bu konu üzerinde en çok Topbaş'ın durduğu görülmektedir. Topbaş'ın "saliha hanım" kavramı ve bu kavrama yüklediği misyon dikkat çekmektedir. Topbaş'tan sonra bu konu üzerinde en çok duran yazar ise Erdem'dir.

⁵⁵² "Hanımların Hususiyetleri", s.10.

⁵⁵³ Mencet, "Ruhum Üşüyor Anne", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 65, 2010, s. 11.

Topbaş, "Saliha hanım, bütün üstün meziyet ve faziletleriyle başta beyi olmak üzere, bütün ailesini çoluk-çocuğunu, akraba ve komşularını görüp gözeten, onları istikamet üzere yönelmeye sevk eden bir hayır menbaidir." diyerek "saliha hanım" kavramını açıklamaktadır. "Saliha kadın"ın aileye huzur ve mutluluk verdiğini ifade etmektedir. Aileyi ayakta tutan, huzur ve mutluluğu sağlayanın kadın olduğunu söylemekte, bu yüzden kadından yuvaya sahip çıkmak hususunda daha çok firasetli, gayretli ve fedakar olması beklendiğini dile getirmektedir.⁵⁵⁴ Topbaş'ın saliha kadına yüklediği sorumluluklara bakıldığında, -her ne kadar bunları fedakarlık olarak değerlendirse de- yazarın bu konudaki tartışmalar içerisinde geleneksel bir bakış açısına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca aileyi ayakta tutan kişinin kadın olduğu ifadesinden hareketle erkeğin bu konudaki görevinin göz ardı edildiği söylenebilir.

"Kocası kendisinden razı olarak vefat eden kadın, cennete gider."⁵⁵⁵ hadisinden hareketle Topbaş, kadınların eşlerini memnun etmelerinin önemli olduğunu belirtmektedir.⁵⁵⁶ Akıllı olan kadının kocasına kendisini sevdireceğini ve mutluluğun mimarı olacağını söylemektedir.⁵⁵⁷ Kadının "saliha bir eş" olarak toplum üzerinde büyük bir etkisinin olduğunu söylemekte, günümüzde kadınların saliha hanım vasfına ulaşmaları için Peygamberimizin (s.a.v.) eşlerini örnek alması gerektiğini belirtmektedir.⁵⁵⁸ "Saliha kadın, kocası yüzüne baktığı zaman onu sevindirir, kocasının meşru isteklerini yerine getirir ve onun gıyabında hem malını, hem de namusunu muhafaza eder."⁵⁵⁹ hadisini buna örnek olarak göstermektedir. Kadının kocasını memnun etmenin yollarını arayıp bulması ve onun rızasını kollaması gerektiğini söylemektedir.⁵⁶⁰

Kadının iffetli olması, kocasına itaat etmesi ve ona karşı saygılı olması gerektiğine dikkat çeken Topbaş, kadının buna uymaması durumunda aile yuvasının mahvolacağını söylemektedir. Ancak kadının itaatinin esaret şeklinde anlaşılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Kadınlar için Allah'a kulluktan sonra gelen en mühim

⁵⁵⁴ Topbaş, "Saadet İklimine Doğru", s. 22; "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 5.

⁵⁵⁵ Tirmizî, Radâ', 10.

⁵⁵⁶ Topbaş, "İslam İle Zarifleşen Saliha Hanım", s. 22-23.

⁵⁵⁷ Topbaş, "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 7.

⁵⁵⁸ Topbaş, "Dünya'nın En Hayırlı Varlığı Saliha Kadın", s. 22.

⁵⁵⁹ İbn-i Mâce, Nikah, 5/1857.

⁵⁶⁰ Topbaş, "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 5.

vazifenin, kocalarını ve aile fertlerini mutlu etmek olduğunu söylemektedir. Kocasını ve ailesini mutlu eden kadının Allah'ın rızasını kazanacağını ifade etmektedir. Kocasını dış dünyada yaşadığı zorluklar nedeniyle gergin olduğu zamanlarda, kadının ona karşı şefkatli, muhabbetli ve teskin edici olması gerektiğini söylemektedir. Bu muamelenin kocanın hem hakkı ve hem de bir ihtiyacı olduğunu dile getirmektedir.⁵⁶¹

Saliha kadının kocasını güler yüzle ve kapıda karşılaması, evden çıkarken de güzel söz ve dualarla yolcu etmesi gerektiğini söyleyen Topbaş, kadının çok yorgun olsa bile kocasına bunu belli etmemesi ve onun yanında yüzünü ekşitmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Kocasının sıkıntılarını paylaşması ve yorgunluğunu atmasına yardımcı olmasının önemli olduğunu dile getirmektedir.⁵⁶² Kadının ev içindeyken kendine özen göstermesi, temiz ve bakımlı olması gerektiğini vurgulamaktadır. Evde aradığını bulamayan erkeğin, gözünün dışarıya kayma tehlikesi içinde bulunacağına dikkat çekmektedir.⁵⁶³ Kadının kocasına, hayırlı ve meşru olan her işinde yardımcı ve destek olması gerektiğini söylemektedir. Kocasının dostlarına ve akrabalarına hürmette kusur etmemesi, tercih ve fedakarlık durumunda kalırsa, onun ailesine daha fazla yakınlık göstermesi gerektiğini ifade etmektedir. Felaket ve buhran zamanlarında kocasının yanında bulunması ve onun yükünü hafifletmeye çalışması gerektiğini dile getirmektedir.⁵⁶⁴

Topbaş, kadının, eşinin davranışlarına dikkat etmesi ve bir konuda asabileştiğini fark ettiği zaman meseleyi büyütüp münakaşaya çevirmemesi gerektiğini, ciddi ve uzun süreli münakaşaların, muhabbet ve saygıyı zedelediğini, aile yuvasını tehlikeye soktuğunu ifade etmektedir. Bu gibi durumlarda kadınların kocalarına karşı davranışlarında sakın ve terbiyeli olmasının uygun olacağını, kocanın sonunda hatasını anlayıp karısına karşı mahcup olacağını dile getirmektedir. Aksi durumda kocanın hatalı olmasına rağmen, hatasını göremeyeceğini ve aralarında soğukluk oluşacağını söylemektedir.⁵⁶⁵ Kadının kocası için en yakın sırdaş olmasının önemine

⁵⁶¹ Topbaş, "Gönül İkliminden İnciler", Sayı: 129, s. 22; "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 5.

⁵⁶² Aynı yer.

⁵⁶³ Aynı yer.

⁵⁶⁴ Topbaş, "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 6-7.

⁵⁶⁵ Aynı yer.

değmektedir. ⁵⁶⁶ Kadının kocasına karşı alçakgönüllü olması gerektiğini söylemektedir. Kocasına herhangi bir konuda tavsiyede bulunurken ona hürmetin dışına çıkmaması, itimatsızlık göstermemesi veya ona nasihat vermek tavrına girmemesi gerektiğini söylemektedir. Erkeklerin, eşlerinden nasihat almaktan fazla hoşlanmadıklarını ifade eden Topbaş, saliha kadının, beyine karşı çok hassas bir üsluba sahip olacağını dile getirmektedir. ⁵⁶⁷ Topbaş'ın, eşler arası münakaşa durumunda, kadının haklı olsa bile aile huzuru için alttan alması ve kadının kocasına nasihat vermemesi gerektiğini ifade etmesi, erkek egemen bir toplum bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Kadının kocasının yorgun olduğu durumlarda onu rahatlatması gerektiğini söylemesine karşı, kadının çok yorgun olduğu durumlarda, kocasına bunu belli etmemesi gerektiğini belirtmektedir. Yazarın bu ifadeleri de aynı bakış açısını yansıtmaktadır.

Erdem, tartışmalı bir mesele olan kadının nüşuzu meselesini ele almakta, aile hayatı içinde kadının, kurallara göre rolünü ifa edip etmemesi yönünden, "saliha" ve "naşize" olmak üzere iki sıfatla nitelendirildiğini söylemektedir. Saliha kadınların her zaman vazifelerini hakkıyla yerine getirdiğini, Allah'ın koyduğu, toplumun benimsediği kuralların dışına çıkmadığını, aileye ihanet etmediğini, şerefine leke sürdürmediğini ifade etmektedir. Kadının kocası yanındayken de değilken de iffetini koruması gerektiğine dikkat çekmektedir. ⁵⁶⁸ Naşize kavramını Ragıp el-İsfahânî'den hareketle, kadının nüşûzü, kocasından nefret etmesi, ona itaat etmeyi kendine yedirememesi, başkasına göz koyması şeklinde açıklayan yazar, "Nâşize" olması ihtimali beliren kadınlara karşı yapılacak muamelenin Kur'an'da, kocaya verildiğini söylemektedir. Tavsiye edilen tedbirlere başvurmasına rağmen kocanın, düzeni sağlayamadığı durumlarda, ailenin dağılmasından korkulursa sıranın hakemlere geleceğini ifade etmektedir. Ayette hukuka baş kaldıran, meşru aile düzenini bozmaya kalkışan kadına karşı erkeğin yapabileceği şeylerin; öğüt vermek, yatakta yalnız bırakmak ve dövmek şeklinde sıralandığını söylemektedir. ⁵⁶⁹ Yazar ayrıca erkeğin nüşuzu meselesine de

⁵⁶⁶ Topbaş, "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 7-8.

⁵⁶⁷ Topbaş, "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 8.

⁵⁶⁸ D. M. Erdem, "Aile Hukukuna Riayetsizlik", s. 31.

⁵⁶⁹ Aynı yer.

değınmektedir. Bu konu kocanın karısına karşı hak, görev ve sorumlulukları çerçevesinde ele alınacaktır.

Modern olarak gösterilen aile anlayışına göre, kadının kocasından izin istememesini eleştiren Erdem, Avrupa'da aile yapısının çökmesini bu anlayışa bağlamakta, bu konuda dikkatli olunması gerektiğini söylemektedir. İslam'ın nezaket ve zerafetini, Peygamberimizi (s.a.v.) örnek almak gerektiğini vurgulamaktadır.⁵⁷⁰ Kocanın karısı üzerindeki haklarına değınmekte, "Kocasını memnun ederek ölen kadın cennetliktir."⁵⁷¹ hadisini buna örnek olarak göstermektedir. Kadının meşru olan işlerde kocasına itaat etmesinin önemine ve itaatin Allah'ın rızası kapsamında olması gerektiğine hadislerle⁵⁷² yer vererek dikkat çekmektedir.⁵⁷³ "Bir erkek, karısını yatağına çağırır da karısı gelmez ve erkek ona dargın olarak gecelerse, melekler o kadına sabaha kadar lânet ederler."⁵⁷⁴ hadisini ve buna benzer bir hadisi⁵⁷⁵ kocanın karısı üzerindeki haklarına örnek olarak vermektedir. Bu hadislerle, evliliğın gayesine aykırı, mutluluğın engelleyici tutumlara karşı kadınların uyarıldığını söylemektedir.⁵⁷⁶ Erdem'in bu konudaki fikirlerine genel olarak bakıldığında, geleneksel bir bakış açısına sahip olduğın anlaşılmaktadır.

Topcu, hadislerden⁵⁷⁷ hareketle Peygamber Efendimizin (s.a.v.) salih kadınlar hakkında müjdeleri olduğın söylemektedir.⁵⁷⁸ Evi çekip çevirenin, aileyi kurup şenlendirenin kadın olduğın söylemektedir. Kadının huysuz, aksi ve müsrif olması durumunda ailede huzur ve bereket olmayacağını ifade etmektedir. Kadının iyi huylu, dindar ve tasarruf ehli olması durumunda da mutluluk kaynağı olduğın dile

⁵⁷⁰ D. M. Erdem, "Aile Hukukuna Riayetsizlik", s. 30.

⁵⁷¹ Tirmizî, Radâ, 10.

⁵⁷² "Kadın, beş vakit namazını kılar, Ramazan orucunu tutar, namusunu korur ve kocasına itaat ederse ona, hangi kapısından dilerse oradan cennete gir denilir." Ahmed bin Hanbel, Müsned, 1/191, h. No: 1661; "Allah'a isyan olan yerde kula itaat yoktur; itaat, ancak meşru olanda gerekir." Buhârî, Âhad, 1.

⁵⁷³ D. M. Erdem, "Aile Hukukuna Riayetsizlik-2" **Şebnem Dergisi**, Sayı: 122, 2015, s. 16.

⁵⁷⁴ Buhârî, Bed'u'l-Halk, 7.

⁵⁷⁵ "Kadın, geceyi kocasının yatağını terk ederek geçirirse, melekler sabaha kadar ona lânet ederler." Müslim, Nikâh, 120.

⁵⁷⁶ D. M. Erdem, "Aile Hukukuna Riayetsizlik-2", s. 16.

⁵⁷⁷ "Sahip olunan şeylerin en efdali, zikreden bir dil, şükreden bir kalb, kocasının imanına yardımcı olan sâlih bir zevcedir." Tirmizi, Tefsir, Berae, 3093; "Dünya geçici bir faydadan ibarettir. Onun fayda sağlayan en hayırlı şeyi, dindar bir kadındır, iyi kadın, kocasına karşı itaatli, çocuklarına karşı şefkatli olandır." Müslim, Radâ, 64.

⁵⁷⁸ Topcu, "Saliha Hanım", s. 13.

getirmektedir. Kadınların ibadetlerine, hayır, sadaka ve yardımlarına, hizmet ve vazifelerine olduğu kadar eşlerine, çocuklarına da önem göstermeleri gerektiğine dikkat çekmektedir. Aile bütçesini denkleştirmenin, erkeğin olduğu gibi kadının da vazifesi olduğunu söylemekte, israf konusuna dikkat çekmektedir. "Saliha hanım, kocasını güler yüzle ve kapıda karşılamalı, evden çıkarken de güzel söz ve dualarla yolcu etmelidir" diyen Topcu, kadının kocasına karşı ilgili olmasının önemine dikkat çekmektedir.⁵⁷⁹ Bir başka yazısında ise, kadınların sokaklarda değil de evlerinde eşlerine karşı şık giyinmeleri gerektiğini söylemekte, kocalarının gönüllerini kazanmanın önemine dikkat çekmektedir.⁵⁸⁰

Yıldız, kadının, kocasıyla iyi geçinmesi, onun işleriyle ilgilenmesi gerektiğini dile getirmekte, kadının kocasının hakkını gözetmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Allah'a isyan olmayan durumlarda kadının kocasına itaat etmesi ve elinden geldiğince onu hoşnut etmeye çalışması gerektiğini söylemektedir. Haram ve yasaklanmış konularda kocasına itaat zorunluluğu olmadığını belirtmektedir. Kocasının maddi durumu yerinde değilse sabır göstermesi ve bundan şikayetçi olmaması gerektiğini ifade etmektedir. Kadının zengin olması durumunda; gözünü mal, zenginlik ve içinde bulunduğu ekonomik bağımsızlık fitnesinin bürümemesi gerektiğine dikkat çeken yazar, kadının ne derece imkan ve zenginliğe ulaşırsa ulaşsın kocasının haklarını gözetmesi ve kocasıyla iyi geçinmesi, ona itaat etmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁵⁸¹ Burada yazarın ekonomik bağımsızlığı fitne olarak değerlendirmesi dikkat çekicidir. Nitekim İslam'da kadına ekonomik bağımsızlık hakkının tanındığı bilinmektedir.

Yıldız, "bir insanın başka bir insana secde etmesi caiz olsaydı, kocanın hanımının üzerindeki hakkının büyüklüğü sebebiyle kadının kocasına secde etmesini emrederdim."⁵⁸² hadisini kadının kocasına itaat etmesi gerektiğine örnek olarak vermektedir. Kadının kocasıyla iyi geçinmesi için onun halinden iyi anlaması ve âdetlerini bilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Hoşlandığı veya kızdığı şeylere göre, gönlünü kazanmaya, beğenisi ve takdirini elde etmeye çalışması, ona güzel muamelede

⁵⁷⁹ Aynı yer.

⁵⁸⁰ Topcu, "Osmanlı'dan Günümüze Akseden Asalet Timsali Bir Hanımefendi Dürriye Annemiz", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 3, 2003, s. 11-12.

⁵⁸¹ S. Yıldız, a.g.m., s. 14-15.

⁵⁸² Ahmed bin Hanbel, IV, 381; V, 228, VI, 76.

bulunması gerektiğini vurgulamaktadır.⁵⁸³ Günümüz tartışmalarına bakıldığında kadının kocasına secde etmesiyle ilgili rivayet hakkında farklı görüşlerin öne sürüldüğü görülmektedir. Yazarın bu görüşler arasında Karaman gibi geleneksel bakış açısına sahip olan yazarlarla aynı fikirde olduğu görülmektedir. Mesajı farklı yerlere çekilebilecek, üzerinde tartışma bulunan bu tarz rivayetlere, okuyucu kitlesi orta düzeyde eğitim alan kadınlar olan Şebnem Dergisi'nde yer verilmesi, bu kitle üzerinde kafa karışmasına, farklı yönlerde çekilmesine sebebiyet verebilir. Ayrıca bu tarz konular derginin toplumdaki her kesime hitap etmesini engelleyici hususlar barındırmaktadır.

T. Eriş'in bir yazısında, kadının aile içinde mutlu olmak için dikkat etmesi gereken bazı kurallar vurgulanmaktadır. Bu kurallar özetle şu şekildedir:⁵⁸⁴

1. Eşini güler yüzle karşılamalı, onun akşam eve gelirken evini özlemesini sağlamalıdır.
2. Kadın daima bir genç kız gibi temiz, bakımlı ve titiz görünmelidir.
3. En güzel kıyafetlerini eşi için giymeli, en güzel sofraları eşi için hazırlamalıdır.
4. Güç durumlarda olgun bir kadın gibi davranmalı, icabında bir erkek gibi düşünmelidir.
5. Her zaman arı gibi çalışkan olmalıdır.
6. Kadın, eşine ve çocuklarına yapacağı her güzel muamelenin amel-i salih olduğunu bilmelidir.

Şahin, evin reisinin erkek olduğunu, kadının meşru konularda kocasının dediklerine itaat etmesi gerektiğini söylemektedir.⁵⁸⁵ Akçalı, yeni evlenen bir kıza annesinin evlilikle verdiği tavsiyelerin olduğu bir kıssayı nakletmektedir. Burada annenin kızına verdiği nasihatler doğrultusunda bir evlilik süren kızının, kocası için çok değerli olduğu vurgulanmaktadır. Bu kıssada vurgulanan hususlar özetle şu şekildedir:

Kadın;

⁵⁸³ S. Yıldız, a.g.m., s. 14-15.

⁵⁸⁴ T. Eriş, "Çocuklar Evlerinin Aynasıdır", s.32-34.

⁵⁸⁵ Şahin, "Denge Kaybolunca", s. 9.

1. Kocasına karşı itaatkar olmalı, onu dinlemelidir.
2. Kadın geçim ehli olmalı, kocasının sıkıntısını ve mutluluğunu paylaşmalı, o sıkıntılıyken mutlu, o mutluyken üzgün görünmemelidir.
3. Kocasına karşı her zaman güzel ve temiz görünmelidir.
4. Kocasının yemek ve uykusuna dikkat etmelidir.
5. Kocasının dostlarını ve çevresini gözetmelidir.
6. Kocasının malını korumalıdır.
7. Kocasının sırlarını açığa vermemelidir.
8. Kocasına saygılı olmalıdır ki kocası da kadına değer göstersin.
9. Kocasıyla olumlu ve yapıcı bir iletişim kurmalıdır.
10. Kocasına karşı fedakar olmalıdır.⁵⁸⁶

M. Eriş'in yazısında, Hz. Fatma'nın Hz. Ali ile olan evliliğinden bahsedilmekte, Hz. Fatma'nın becerikliliği ve eşine karşı samimiyeti kadınlara örnek olarak gösterilmektedir.⁵⁸⁷ Kaya, kadınların kocasıyla iyi geçinip onların hoşnutluğunu kazanmasının önemine değinmekte, bunu bir hadis⁵⁸⁸ ile örneklendirmektedir.⁵⁸⁹

Şebnem Dergisi'nde kadının kocasına itaati üzerinde çok fazla durulduğu görülmektedir. Ancak kocanın otoritesini nefsanî arzuları doğrultusunda kullanmaması gerektiğine de dikkat çekilmektedir. Günümüzdeki tartışmalara baktığımızda, İslamcı kesimde erkeğin kadın üzerinde kavvam olma vasfı üzerinde farklı görüşler de

⁵⁸⁶ Zehra Akçalı, "Bir Anneden Kızına", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 9, 2004, s. 16.

⁵⁸⁷ M. Eriş, "Rasulullah Hangimizi Daha Çok Sever", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 3, 2003, s. 23-24.

⁵⁸⁸ "Esma isimli sahabe, çok yerinde ve güzel konuşan, akıllı bir hanımdı. Rasûlullahın huzuruna çıktığında, Efendimize derin bir saygı içerisinde ve tatlı bir ifade ile şunları söyledi: 'Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Rasûlü! Ben kadınlar tarafından elçi olarak gönderildim. Allah seni bütün erkeklere ve kadınlara peygamber olarak göndermiştir. Biz kadınlar sana ve senin Rabbine iman ettik. Lakin biz evlere kapanıp kalıyoruz. Beylerimize hizmet edip çocuk yetiştiriyoruz. Siz ise Cuma namazları kılmak, camilere ve cemaate gitmek, hastaları ziyaret etmek, cenaze namazı kılmak, hac üstüne hac yapmak, daha da önemlisi Allah yolunda muharebe ve cihad etmek gibi faziletlerle bizden üstün oluyorsunuz. Ancak siz hac, umre ve kâfirlerle mücadele etmek üzere evinizden çıktığınız vakitlerde, biz sizin mallarınızı korur, iplik eğirip elbiselerinizi dokur ve çocuklarınızı besleriz. O hâlde bizler de o hayır ve sevaplı işlerin ecirlerinde sizlere ortak olur muyuz?' Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Esma'nın bu sözlerini dinledikten sonra, yanlarında bulunan ashabına dönerek: **Siz hiç din işlerinde soru soran bir kadından, bundan daha güzel sözler işittiniz mi**, buyurdu. Onlar da: 'Ey Allâh'ın Rasûlü! Biz bir kadından, böyle güzel ifâdeler beklemezdik!' dediler. Rasûl-i Ekrem tekrar ona hitâb ederek: **'Ey hatun! Diyeceklerimi belle ve seni gönderen kadınlara da anlat ki; hanımların kocası ile iyi geçinip, kocasının hoşnutluğunu kazanması o faziletlerin hepsine eşit olur.'** buyurdu". Beyhakî, Şuabul-îmân, VI, 42.

⁵⁸⁹ Kaya, a.g.m., s. 38.

bulunduğu anlaşılmaktadır. Şebnem Dergisi ise bu görüşler arasında daha çok tutucu bir tavır sergilemektedir.

Dergide kadının kocasına karşı görevleri üzerinde durulmaktadır. Kadının kocasına karşı görevleri konusunda dergide işlenen hususlar, genel olarak şu şekilde maddelendirilebilir:

- Kadın, kocasına karşı itaatkar olmalıdır.
- Kadın, kocasını memnun etmeli, meşru isteklerini yerine getirmelidir.
- Kadın, kocasına her zaman destek olmalıdır.
- Kadın iffetini korumalıdır.
- Kocasına karşı saygılı olmalıdır.
- Kocasına ilgi ve sevgi göstermelidir.
- Kadın kocası için süslenmeli, her zaman temiz ve bakımlı olmalıdır.
- Kocasını güler yüzle kapıda karşılamalı, kocası giderken güzel söz ve dua ile uğurlamalıdır.
- Kocasının akraba ve dostlarına da önem göstermelidir.
- Kadın bir problem çıktığı zaman bunu kavgaya dönüştürmemelidir.
- Kocası için en yakın sırdaş olmalıdır, sırlarını açığa vermemelidir.
- Kocasına karşı alçakgönüllü olmalıdır.
- Kocası yatağa çağırdığı zaman bir problem olmaksızın onu reddetmemelidir.
- Kocasının malını korumalıdır, müsrif olmamalıdır.
- Kocasının üzüntü ve sevinçlerini paylaşmalıdır.
- Kocasının maddi durumu yerinde değilse bundan şikayetçi olmamalıdır.
- Peygamberimizin (s.a.v.) eşlerini örnek almalıdır.

4.2.4.2.2. Kocanın Karısına Karşı Hak, Görev ve Sorumlulukları

Bu konuda Topbaş, kocanın karısına iyi davranması gerektiğini söylemekte, "...kadınlarla iyi geçinin, onlara güzel muamele edin!.." ⁵⁹⁰ ayetini ve bir kaç hadisi

⁵⁹⁰ Nisa Suresi, 4/19.

şerifi⁵⁹¹ kadınlara verilen değere örnek göstermektedir. Peygamber Efendimizin (s.a.v.), bu ayete göre ömür sürdüğünü ve ümmetini, hanımlarına karşı daima hayra yönlendirdiğini, kadınlara dair tutumunda, şiddet ve baskı olmadığını, kadınla alakalı bütün söz ve uygulamalarında tam bir nezaket, zerafet, incelik, müsamaha, fedakarlık, vefa ve kadirşinaslık tavrının hakim olduğunu hadis-i şerifler⁵⁹² ışığında anlatmaktadır.⁵⁹³ Kadınların hukukuna riayetin sonucunda dünyanın cennet gibi, riayetsizliğin sonucunda ise cehennem gibi olacağını söylemektedir.

Topbaş'ın konuyla ilgili bir hadisten⁵⁹⁴ hareketle, kadının görevi olmadığı halde ev işlerini yapması, çocuğunu emzirmesi ve kocasının gözünü haramdan koruması sebepleriyle, kocası üzerinde hakları olduğu ve ona iyi davranılması gerektiğini vurgulamaktadır. Erkeklerin kadınlara nasıl davranması gerektiğini; Veda Hutbesi'ndeki konuyla ilgili ifadelerle⁵⁹⁵ açıklamaktadır.⁵⁹⁶ Kocanın karısına muhabbet duyması gerektiğini söylemekte, "Bir mü'min, hanımına buğz etmesin. Onun bir huyunu beğenmezse, bir başka huyunu beğenir."⁵⁹⁷ hadisini buna örnek olarak göstermektedir. Kadına olan sevginin Allah (c.c.) tarafından verildiğini bir hadis-i şerifle⁵⁹⁸

⁵⁹¹ Nesâî, Cihâd, 6; Ahmed, III, 429; Süyûtî, I, 125; Müslim, Birr, 2.

⁵⁹² Buhârî, Edeb, 68; Nesai, Cenaiz, 76; Buhari, Hars ve Muzaraa, 21; Nesai, İmamet, 19.

⁵⁹³ Topbaş, "İslam İle Zarifleşen Saliha Hanım", s. 20-23.

⁵⁹⁴ "Hazret-i Ömer'in hilâfeti zamanında bir adam, davranışlarını beğenmediği karısını şikayet etmek üzere halifenin evine gelir. Kapının önüne oturur ve Hazret-i Ömer'in çıkmasını bekler. Derken içeriden bir gürültü kopar. Hazret-i Ömer'in hanımı koca halifeye bağırıp çağırmakta, fakat Hazret-i Ömer sükût içinde bekleyip ona tek kelime söylememektedir. Bu hâli gören kapıdaki adam boynunu bükerek: 'Bütün şiddetine ve sertliğine rağmen, üstelik Müminlerin Emir'i iken Ömer'in hâli böyle olursa, benim derdime nasıl çare bulabilir!?' diye düşünür ve kalkıp giderken Hazret-i Ömer dışarı çıkar. Adamın arkasından: '—Hayrola, derdin neydi?' diye seslenir. Adam da der ki: '—Ey Müminlerin Emir'i! Zevcemin kötü huylarını ve bana olan saygısızlığını şikâyet etmek üzere gelmiştim. Senin hanımının da sana karşı olmadık sözler söylediğini duyunca şikâyetimden vazgeçip geri döndüm ve kendi kendime: «Müminlerin Emir'i hanımıyla böyle olunca, benim derdime nasıl deva bulacak?» dedim.' O zaman Hazret-i Ömer adama şunları söyler: '—Kardeşim, zevcemin benim üzerimdeki hakları sebebiyle ona katlanmaya çalışıyorum. Zira o benim hem açım, hem fırıncım, hem çamaşırcım, hem de çocuklarımın sütannesidir. Hâlbuki o bütün bunları yapmak zorunda değildir. Üstelik gönlümün harama meyletmesine engel olan da odur. Bu sebeple onun yaptıklarına katlanıyorum.' Bu sözleri duyan adam: '—Ey Müminlerin Emir'i! Benim zevcem de aynen öyle.' der. Bunun üzerine Hazret-i Ömer, adamı: '—Haydi kardeşim, hanımına katlanmaya bak! Hayat dediğin göz açıp kapayana kadar geçiyor!' diye teselli eder." Zehebî, el-Kebâir, s. 179.

⁵⁹⁵ "Ey insanlar! Kadınların haklarına riayet ediniz! Onlara şefkat ve muhabbet ile muamele ediniz! Onlar hakkında Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları, Allah'ın emaneti olarak aldınız; onların namuslarını ve iffetlerini Allah adına söz vererek helal edindiniz!" Sahîh-i Buhârî Muhtasarı, X, 398.

⁵⁹⁶ Topbaş, "İslam İle Zarifleşen Saliha Hanım", s. 22-23.

⁵⁹⁷ Müslim, Radâ, 61.

⁵⁹⁸ "Bana dünyanızdan, (sâliha) kadın ve güzel koku sevdirdildi; namaz da gözümün nûru kılındı." Nesâî, İşretü'n-Nisâ, 10; Ahmed, III, 128, 199.

örneklendirmektedir.⁵⁹⁹ Topbaş'ın burada ev işlerinin kadınların görevi olmadığını belirtmesi önemlidir. Bu konudaki tartışmalara baktığımızda Bayındır ve Bahtiyar ile aynı doğrultuda düşündüğü anlaşılmaktadır.

Erkeklerin, akşama kadar ev işi, çocukların bakımı ve terbiyesiyle meşgul olan eşlerine karşı, gerekli ilgi ve alakayı göstermesinin kadının hakkı ve ihtiyacı olduğunu vurgulayan Topbaş, aile içinde kocanın karısına karşı merhametli ve hakşinas olması gerektiğini söylemektedir. Erkeğin otoritesini nefsanî arzularına göre kullanması durumunda aile yuvasının mahvolacağını dile getirmektedir.⁶⁰⁰ Topbaş, erkek otoritesinin baskı, zorbalık şeklinde anlaşılmasının yanlış olduğunu belirtmektedir.⁶⁰¹ Nisa Sûresi 34. ayet⁶⁰² ve bu bağlamdaki hadislerin kasıtlı olarak tartışma konusu yapıldığını ifade etmektedir. Her Müslüman kadın ve erkeğin, doğru ve detaylı bilgiyle meseleye hakim olması gerektiğini söylemektedir.⁶⁰³ Bu ayette yalnız kocaların değil, bütün erkeklerin koruyucu ve yönetici olmalarının söylenmesini, koruma ve yönetme bakımından erkeklerin, kadınlardan daha uygun özelliklerle yaratılmasına ve erkeklerin, aile geçimini ve diğer mali yükümlülükleri üstlenmelerine bağlamaktadır.⁶⁰⁴ Ayrıca erkeğin kazancının helal olmasına dikkat etmesi ve karısına-çocuklarına helal yedirmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁶⁰⁵ Erkeğin otoritesi konusu tartışmalı bir konudur ve toplumdaki bazı erkeklerce bu ifade işlerine geldiği şekilde yorumlanmıştır. Bu yüzden Topbaş'ın erkeğin otoritesinin baskı, zorbalık şeklinde anlaşılması gerektiğiyle ilgili vurgusu önemlidir. Erkeğin kavvam olmasıyla ilgili tartışmalar arasında Topbaş'ın bu ayeti geleneksel bir şekilde yorumladığı anlaşılmaktadır.

⁵⁹⁹ Topbaş, "Gönül İkliminden İnciler", Sayı: 129, s. 22.

⁶⁰⁰ Aynı yer.

⁶⁰¹ Topbaş, "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 5.

⁶⁰² "Allah'ın insanlardan bir kısmını, diğerlerine üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler, kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Saliha kadınlar, Allah'a itaatkardır. Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) baş kaldırmısından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür."

⁶⁰³ D. M. Erdem, "Aile Hukukuna Riayetsizlik", s. 30.

⁶⁰⁴ D. M. Erdem, "Aile Hukukuna Riayetsizlik", s. 30-31.

⁶⁰⁵ Topbaş, "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 7.

Erdem, Nisa 128. ayette⁶⁰⁶ kocanın nüşuzunun ele aldığı dile getirmektedir. Tefsircilerin, erkeğin nüşuzünü; “nefret, uzaklaşma, normal evlilik ilişkilerini aksatma, söz ve fiille incitme, kaba ve sert davranma” ifadeleriyle açıkladığını söylemektedir. Böyle bir sebeple kadının, hâkime veya hakeme başvurması ve evliliğin sona erdirilmesini istemesinin mümkün olduğunu vurgulamaktadır.⁶⁰⁷ Tartışmalarda genellikle kadının nüşuzunun ele alındığı göz önünde bulundurulduğunda, yazarın erkeğin nüşuzu meselesine değinmesi önemlidir.

Erdem, erkeğin öğüt vermesiyle ilgili olarak hadis-i şeriften⁶⁰⁸ hareketle öğüt aşaması ile sonuç alamayan erkeğin karısını yatağında yalnız bırakmak istemesi durumunda, bu cezayı evin dört duvarı arasında, yani kadın ve erkeğin arasında kalacak şekilde uygulaması gerektiğini söylemektedir.⁶⁰⁹ Dövme konusunun tartışmalı bir mesele olduğunu söyleyen Erdem, eski tefsir kitaplarında bile alimler arasında bu konunun farklı yorumlandığını, dayağın caiz olmadığını söyleyenlerin bulunduğunu ifade etmektedir.⁶¹⁰ Hadislerde Peygamberimiz (s.a.v.) tarafından kadınların dövülmesinin yasaklandığını, eşlerini dövenlere “hayırsız” denildiğini, bu davranışla aynı yuvayı ve yatağı paylaşmanın uyuşmadığına ve bunun insanî ve ahlakî olmadığına dikkat çekildiğini dile getirmektedir.⁶¹¹ Bu hadislerin dövme hususundaki ayeti nesh etmediğini, yerelliğini ve kültürel bağlamını açıkladığını dile getirmektedir. Bazı tefsircilere göre, vurmanın tamamen sembolik olduğunu, bazılarına göre ise dövmenin tarihilik açısından değerlendirildiğini söylemektedir. Peygamber Efendimizin (s.a.v.) hayatında dayağın yeri olmadığını ve O'nun örnek alınması gerektiğini vurgulamaktadır.⁶¹² Ayrıca evi, eşi ve çocukları için pek çok fedakârlığa katlanan bir kadının çabalarının

⁶⁰⁶“Eğer kadın, kocasının serkeşliğinden veya aldirışsızlığından endişe ederse, aralarında anlaşmaya çalışmalarında kendilerine bir engel yoktur. Anlaşmak daha hayırlıdır. Nefisler kıskançlığa meyyaldır. Eğer iyi davranır ve haksızlıktan sakınırsanız bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır.”

⁶⁰⁷ D. M. Erdem, "Aile Hukukuna Riayetsizlik", s. 31.

⁶⁰⁸ "Muâviye İbni Hayde -radıyallâhu anh- şöyle dedi: -Yâ Rasûlâllah! Kadınlarımızın bizim üzerimizdeki hakkı nedir, diye sordum. Şöyle buyurdu: -Yediğiniz ölçüde yedirmek, giydığınız seviyede giydirmek, yüzlerine vurmamak, yaptıkları işin ve kendilerinin çirkin olduğunu söylememek, onları yataklarında yalnız bırakma gerekirse; bu işi sadece evde yapmaktır." Ebû Dâvud, Radâ, 41.

⁶⁰⁹ D. M. Erdem, "Aile Hukukuna Riayetsizlik-2", s. 14.

⁶¹⁰ D. M. Erdem, "Aile Hukukuna Riayetsizlik-2", s. 15.

⁶¹¹ Buhârî, Tefsîru Sûre, 91/1; Tirmizî, Radâ, 11; Ebû Dâvud, Nikâh, 42.

⁶¹² D. M. Erdem, "Aile Hukukuna Riayetsizlik-2", s. 15-16.

görmezden gelinmesinin yanlışlığını belirtmektedir.⁶¹³ Erdem, tartışmalı bir mesele olan "dövme" meselesinde, erkek egemen toplumun bakış açısından uzak bir duruş sergilemektedir. Ayetin, "dövme" manasından başka şekillerde yorumlandığını belirtmekte, bu yorumları onaylar gözükmektedir.

Topcu bir yazısında, Musa Topbaş'ın dilinden kadınların erkekler üzerindeki hakları konusunu ele almaktadır. Bu yazıda vurgulanan noktalar özetle şu şekildedir:

1. Erkekler, eşlerine yapması gereken farzları ve vacipleri öğretmelidir.
2. Erkek, helal kazanç sağlamalı, eşini helal yoldan yedirip, giydirmelidir.
3. Karısının malını ve parasını ondan izin almadan kullanmamalıdır.
4. Karısının sıkıntı ve huysuzluklarına katlanmalıdır, (bu sevaptır).⁶¹⁴

Burada kadının kocası üzerindeki hakları sıralanırken "erkeğin karısına farzları ve vacipleri öğretmesi" meselesinin vurgulanması, günümüz şartlarında tuhaf görülmektedir. Burada bu durumun kamusal eğitimin olmadığı şartlarda geçerli olduğu gerçeği göz ardı edilmektedir. Ayrıca kadının farzları ve vacipleri bilmediği durumlarda, kocası biliyorsa ona öğretmesi normaldir. Ancak durum tam tersi olduğunda kadının kocasına öğretmesi de söz konusu olabilir. İlla kadının bu konularda bilgisiz olacağı kanısına varılması doğru değildir. Günümüz şartlarında bunun söylenmesi tuhaf görülmektedir.

Eriş, erkeklerin kadının kendisine emanet olduğunun bilincinde olması gerektiğini söylemektedir.⁶¹⁵ Tüccar, erkeğin baskı ve otorite kurmak için dayaa yönelmesini eleştirmektedir. Günümüzde artık dayaaın toplum tarafından da hoş görülmediğini, kadınların haklarını savunduklarını dile getirmektedir. Eskiden sadece kadından beklenen saygının artık karşılıklı olarak beklendiğini söylemektedir. Kadınların eğitim seviyesinin yükselmesi ve haklarını bilmelerinin sonucu değerlerinin arttığını ifade etmektedir. Kadınların artık erkeğin ailevi ihtiyacını karşılayan, yemek pişirip çocuklarına bakan kişi olmaktan çıktığına, ev işleri azalmasa da evdeki değerlerinin yükseldiğine dikkat çekmektedir. Bütün bunların, toplumda yeni bir aile

⁶¹³ D. M. Erdem, "Memnuniyetsizlik", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 126, 2015, s. 29.

⁶¹⁴ Topcu, "Ailede Vazifeler-3", s. 23.

⁶¹⁵ T. Eriş, "Muhabbetten Merhamet Doğar", s. 33.

modeli ve yeni münasebetleri oluşturduğunu söylemektedir.⁶¹⁶ Peygamberlerin kadınlarına nasıl davrandığını, kızlarını nasıl yetiştirdiğini bilmek ve ona göre davranmak gerektiğini söyleyen Tüccar, Peygamberimizin (s.a.v.) eşlerine bağırmasının, onları azarlamamasının, hiçbir zaman incitip dövmemesinin, eksiklerini başlarına kakmamasının erkekler tarafından örnek alınması gerektiğini vurgulamaktadır.⁶¹⁷ Tüccar'ın bu ifadelerinden, derginin genel çizgisine nazaran daha modernist bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir.

Meriç, toplumumuzun, geleneklerimizin genellikle erkeklerin hâkimiyetine dayandığını, olması gerekenin, fitrî olanın da bu olabileceğini söylemektedir. Toplumdaki bazı problemlerin kaynağının, erkeklerin hakim olmasında değil, insanların ve özellikle erkeklerin İslâm'ın koyduğu temel esaslardan, nezaket, zerafet, merhamet, şefkat ve muhabbet vb. değerlerden uzak olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Ailelerin gitgide zayıfladığını, aileyi şekillendiren ve bir arada tutanın büyük oranda kadın olduğuna dikkat çekmektedir. Eşlerin birbirlerine koruyucu kalkan olmaları, iffetlerini, şereflerini; kendi haysiyet, iffet ve şerefleri bilmeleri gerektiğini söylemektedir.⁶¹⁸ Kadın-erkek karşılaştırmasını eşitlik bağlamında değil, adalet ve fitrat ölçüleriyle yapmak gerektiğini söylemektedir. İslam'ın, ekonomik sorumluluğu erkeğe verip, kadını da ona emanet ettiğini ifade etmektedir. Bu manada fitratın dışına çıkmanın ve iki tarafa fitrat dışı roller biçmenin hem kadının onuruna, hem de İslam'ın emrine ihanet olduğunu dile getirmektedir.⁶¹⁹ Günümüzde "kavvam" kelimesi etrafındaki tartışmalara baktığımızda Erdoğan, Güler gibi modernist bakış açısına sahip isimlerin, kadının geçime katkısı olduğu durumlarda erkeğin aile reisliği meselesinin aşağı çekileceğini söyledikleri görülmektedir. Meriç, bu bakış açısından uzak durmakta, geleneksel bakış açısını tercih etmektedir. "Geleneklerimizin genellikle erkeklerin hâkimiyetine dayandığını, olması gerekenin, fitrî olanın da bu olabileceği" ifadeleri de bunu desteklemektedir.

⁶¹⁶ Tüccar, "Değişen Aile Yapısı", s. 38-39.

⁶¹⁷ Tüccar, "Değişen Ailede Rol ve Görevler", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 127, 2015, s. 33.

⁶¹⁸ Meriç, "Neden Savruluyoruz", s. 32-33.

⁶¹⁹ Meriç, "Kaybolan Annelik Duyguları", s. 37.

Aydın, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) erkeklere, kadınların zayıf tabiatlarından dolayı özel ihtarda bulunduğunu söylemekte, "Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu konuda Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları Allah'ın emanetleri olarak aldınız. Onların namus ve masumiyetlerini Allah adına söz vererek helal edindiniz. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, onların da sizin üzerinizde hakları vardır."⁶²⁰ hadisini örnek olarak göstermektedir.⁶²¹ Kadınların eksik ve hor görülmesini eleştirmekte, kadının İslam dini ile birlikte değer gördüğünü ve haklarını kazandığını dile getirmektedir. Allah'ın kadın ve erkeği en şerefli varlıklar olarak yaratmasına ve cinsiyet ayrımı yapmamasına dikkat çekmektedir. "Her kim üç kız çocuğunu himaye edip büyütür, güzelce terbiye eder, evlendirir ve onlara lütuf ve iyiliklerini devam ettirse o kimse cennetliktir."⁶²² hadisini, kadınlara sevgi ve saygı gösterilmesinin önemine örnek olarak göstermektedir. Peygamberimizin (s.a.v.) kadınlara ve kız çocuklarına çok fazla değer verdiğini, kız çocuğu olduğunda da sevinip kurban kestirdiğini, kızlarına her zaman sevgi ve ilgiyle yaklaştığını ifade etmektedir.⁶²³

Şahin toplumda ve İslam âleminde kadının ezilme sebebinin, İslam'ı bilmemek ve yaşamamak olduğunu ifade etmektedir. Herkesin İslâm'da, kendine uyan kısımları alıp, işine gelmeyen kısımlarını görmezden gelmesi durumunda zulmün devam edeceğini söylemektedir.⁶²⁴ Akburç, erkeklere, kadınları Allah'ın bir emaneti olarak görmelerinin emredildiğini söylemektedir. Erkeklerin eşlerine sevgi, şefkat ve önem göstermesi gerektiğini vurgulamaktadır. Erkeklerin karısının yiyecek, giyecek, mesken ve gerekirse hizmetçi masraflarıyla mükellef olduğunu ifade etmektedir.⁶²⁵ Şendoğan, kadının evlendiği eve gelirken bir şey getirmek zorunda olmadığını, aksine kocasından mehir adı altında, üst sınırı belli olmayan evlilik ve geçim garantisi mahiyetinde bir miktar para veya ziynet eşyası talep etme hakkına sahip olduğunu söylemektedir. Erkeğin karısının geçimini sağlamakla mükellef olduğunu vurgulamaktadır.⁶²⁶ Liman,

⁶²⁰ Müslim, Hac, 2137.

⁶²¹ S. Aydın, "Sosyal ve Ekonomik Denge", s. 10-11.

⁶²² Ebû Dâvud, Edeb, 121.

⁶²³ S. Aydın, "Sosyal ve Ekonomik Denge", s. 10-11.

⁶²⁴ Şahin, "Denge Kaybolunca", s. 9.

⁶²⁵ Akburç, a.g.m., s. 7.

⁶²⁶ Şendoğan, a.g.m., s. 4-7.

erkeklerin en önemli görevlerinin eşlerini mutlu etmek olduğunu, evde kadın mutlu olduğu zaman ailenin mutlu olacağını söylemektedir.⁶²⁷

Şebnem Dergisi'nde bu konuda dergide işlenen hususlar, genel olarak şu şekilde maddelendirilebilir:

- Karısını bir emanet gibi görmelidir.
- Karısına değer vermeli, ilgi ve sevgi göstermelidir.
- Karısına iyi davranmalıdır.
- Kaba davranış, şiddet ve baskıdan uzak durulmalıdır.
- Peygamberimizin (s.a.v.) eşlerine karşı olan muamelesi örnek alınmalıdır.
- Karısına karşı zarif, nazik ve ince davranmalıdır.
- Karısına karşı fedakar olmalıdır.
- Karısına karşı müsamahalı olmalı, sevmediği huylarını görmemelidir.
- Karısına karşı şefkatli ve merhametli olmalıdır.
- Otoritesini nefsani arzularına göre kullanmamalıdır.
- Karısının geçimini sağlamakla sorumludur.
- Helal kazanç sağlamalı, karısının geçimini helalinden sağlamalıdır.
- Karısının kıymetini bilmelidir.
- Karısına farzları ve vacipleri öğretmelidir.
- Karısının malını ve parasını ondan izinsiz kullanmamalıdır.
- Karısının eksik ve noksanlıklarını görmemeli, bunları başına kakmamalıdır.
- Evlenirken karısına mehir vermek zorundadır.
- Karısını memnun etmesi gerekmektedir.

4.2.4.2.3 Eşler Arası Karşılıklı Hak, Görev ve Sorumluluklar

⁶²⁷ Liman, "Kristallere Dikkat", Şebnem Dergisi, Sayı: 83, 2012, s. 5.

Şebnem Dergisi'de kadınların erkeklere, erkeklerin kadınlara karşı hak, görev ve sorumluluklarının yanı sıra, eşlerin karşılıklı hak, görev ve sorumlulukları üzerinde de durulmaktadır. Bu bölümde bu husus ele alınacaktır.

Topbaş, aile içinde mutluluğun eşler arasındaki; sevgi, saygı, samimiyet ve şefkate bağlı olduğunu⁶²⁸, birbirini hayra ve güzel amellere teşvik eden eşlerin, huzurlu bir yuva kuracaklarını söylemektedir.⁶²⁹ Peygamberimizin(s.a.v.) aile hayatının örnek alınmasının önemini vurgulamaktadır.⁶³⁰ Ailede herkesin, Allah'ın belirlediği hak ve mesuliyetlerini bilmesi ve buna uyması gerektiğini dile getirmektedir.⁶³¹ İslam'ın hassas bir şekilde belirlediği ölçülere dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Eşlerin aşırı alınganlık, gerekli-gereksiz şikayetler sebebiyle birbirlerinin huzurunu kaçırmaması⁶³², aksine birbirini anlamaya, birbirlerinin ideallerini, alakalarını, hislerini, zevklerini paylaşmaya ve birbirlerinden kopmamaya çalışması gerektiğini belirtmektedir. Bunun önemsenmemesi durumunda hayat arkadaşlığının gereklerinden olan ortak noktaların azalacağına ve eşlerin birbirlerinden uzaklaşacağına dikkat çekmektedir. Zamanında tedbir alınmadığında ise, bu durumun ayrılık ve nefretle sonuçlanabileceğini söylemektedir.⁶³³

Eşler arasındaki mutluluk ve üzüntünün paylaşılmasının önemini vurgulayan Topbaş, eşlerin dünya ve ahirette birbirinin hayat arkadaşı olduklarını unutmaması, kurdukları ortak hayatın gereklerine uygun davranmaları ve birbirlerine her zaman destek olmaları gerektiğini dile getirmektedir.⁶³⁴ Eşlerin birbirlerini, başkalarının yanında, ne kadar hatalı olsalar da eleştirmesi veya birbirlerine nasihat vermeye çalışmasının edebe uygun olmadığını ifade etmektedir. “Kadınlar sizin için, siz de onlar için bir elbise gibisiniz.”⁶³⁵ ayetini buna örnek olarak göstermektedir. Eşlerin, birbirlerinin eksik ve kusurlarına karşılık başka kişileri örnek gösterip övmesinin yanlış

⁶²⁸ Topbaş, "Saadet İklimine Doğru", s. 23; "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 4.

⁶²⁹ Topbaş, "Saadet İklimine Doğru", s. 25.

⁶³⁰ Topbaş, "Saadet İklimine Doğru", s. 25-26.

⁶³¹ Topbaş, "Gönül İkliminden İnciler", Sayı: 129, s. 22.

⁶³² Topbaş, "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 5.

⁶³³ Topbaş, "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 6.

⁶³⁴ Topbaş, "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 7.

⁶³⁵ Bakara Suresi, 2/187.

olduğunu söylemektedir. Aralarındaki sorunları başkasına yansıtmak yerine, kendi aralarında kırııcı olmadan çözmeye çalışmaları gerektiğini belirtmektedir.⁶³⁶

Erdem, ailede kurucu unsurun, karı-koca olduğunu, aileyi oluşturan, yöneten, yönlendiren dini, ahlaki, hukuki kurallar bulunduğunu söylemektedir. Bu kurallara uyulduğu müddetçe sorun olmadığını, kuralların bozulması durumunda ise, düzeni sağlamak ve adaleti gerçekleştirmek üzere çeşitli tedbirlerin devreye gireceğini ifade etmektedir.⁶³⁷ Aile saadeti için, bütün hassasiyetlere dikkat edilmesi, karşılıklı sevgi ve saygı çerçevesinde hareket edilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Eşler arası karşılıklı sorumlulukların yerine getirilmesi, problemlerin, sevgi, saygı ve hoşgörüsüyle halledilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁶³⁸

Evliliğin almakla değil vermekle ilgili bir şey olduğunu belirten Erdem, evlilikte fedakarlığın önemine dikkat çekmektedir. Şimdiki evliliklerin almak üzere kurulduğu için bittiğini söylemektedir. Bencil ve hep kendini düşünen kişilerin, evlilikte eşini mutsuz edeceğini ifade etmektedir. Evlilikte sabrın ve biz olma düşüncesinin önemine değinmektedir.⁶³⁹ Kur'an'da bazı ayetlerde⁶⁴⁰, insanın "nankörlük" vasfına dikkat çekildiğini söylemekte, kadınların nankörlüğü hakkındaki bir hadise⁶⁴¹ yer vererek, kadınların uyarıldığı noktanın erkekler için de bir ikaz olduğuna, erkeklerin de nankörlükten kaçınması gerektiğini belirtmektedir.⁶⁴² Memnuniyetsizliğin, ailenin huzur ve mutluluğunu bozduğunu dile getirmektedir. Kur'an'da ve hadislerde bu meselenin net bir şekilde ele alındığını, konuyla ilgili ayet⁶⁴³ ve hadis⁶⁴⁴ örneği vererek söylemektedir.

⁶³⁶ Topbaş, "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", s. 8.

⁶³⁷ D. M. Erdem, "Aile Hukukuna Riayetsizlik", s. 31.

⁶³⁸ D. M. Erdem, "Aile Hukukuna Riayetsizlik-2" s. 16.

⁶³⁹ D. M. Erdem, "Misilleme Tarzı Davranışların Kısır Döngüsü", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 120, 2015, s. 35.

⁶⁴⁰ İbrahim Suresi, 14/34; Hacc Suresi, 22/66; Adiyat Suresi, 100/6.

⁶⁴¹ "Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Bana Cehennem gösterildi. Cehennemliklerin çoğunluğunun kadınlar olduğunu gördüm. Zira onlar inkâr edenlerdir. Peygamber Efendimiz'e soruldu: Allah'ı mı inkâr ederler? Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu: Kocalarının hakkını inkâr ederler, iyiliği inkâr ederler. Onlardan birine uzun zaman iyilik bulunsan, sonra senden sevmediği bir şey görse, hemen, zaten senden hiçbir iyilik görmedim, der." Buhari, İman, 21.

⁶⁴² D. M. Erdem, "Misilleme Tarzı Davranışların Kısır Döngüsü", s. 35.

⁶⁴³ "Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur." Nisa Suresi, 4/19.

⁶⁴⁴ "Bir kimse karısına kin beslemesin, onun bir huyunu beğenmezse, bir başka huyunu beğenir." Müslim, Radâ, 61. (Erdem, bu hususa kadınların da dikkat etmesi gerektiğini söylemektedir.)

Evlilik kurumuna yüklenen misyonun ve kriterlerin çok önemli olduğunu, eşlerin Kur'ân ve sünnet çizgisinde yaşamaları gerektiğini ifade etmektedir.⁶⁴⁵

Erdem, evlilik yaşının yükselmesi meselesini ele almakta, boşanma oranlarındaki hızlı artışın bir sebebinin de bu olduğunu söylemektedir. Bu konuda Kur'an ve sünnete göre davranılmaması ve gerekli tedbir alınmaması durumunda kulun sorumlu olduğunu vurgulamaktadır. "İçinizden bekâr olanları evlendirin..."⁶⁴⁶ ayetini vermekte, bu meselenin toplumsal bir sorumluluk olduğuna dikkat çekmektedir. Buna rağmen toplumsal bazı beklentilerin evlilik yoluna engel koymasını eleştirmektedir. Kusursuz eş, fiziki şartların mükemmelliği gibi arayışların yanlış olduğunu ifade etmekte, evlilik yaşının yükselmesinin, geç yaşta evlenen bireyler açısından problemler oluşturduğunu söylemektedir. Ayrıca yaşı geçiyor diye gençlerin istemedikleri kişilerle evlendirilmesinin de yanlış olduğunu vurgulamaktadır.⁶⁴⁷

Bu konular dışında Erdem ayrıca; eşler arasındaki yaş farkı problemleri ve çözümleri⁶⁴⁸, eşler arası kıskançlığın dozu⁶⁴⁹, ailede çocuklardan kaynaklanan problemler ve bu problemlerin çözümü⁶⁵⁰, eşlerin birbirlerine karşı lakayt olmamaları, özenli ve ilgili olmalarının gereği⁶⁵¹ eşlerden birinin yaptığı yanlışla, diğerinin misillemede bulunmasının yanlışlığı⁶⁵² konularını yazılarında ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır.

Eriş, eşlerin, birbirlerinin zayıflıkları varsa eğer, bunları görmemesi gerektiğini söylemektedir. Aile saadeti için işbirliğinin şart olduğunun altını çizmektedir. Eşler arasında samimiyetin önemine, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) ailesinin örnek

⁶⁴⁵ D. M. Erdem, "Memnuniyetsizlik", s. 28-29.

⁶⁴⁶ Nur Suresi, 24/32.

⁶⁴⁷ D. M. Erdem, "Evlilik Yaşının Yükselmesinden Kaynaklanan Problemler", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 125, 2015, s. 26-27.

⁶⁴⁸ D. M. Erdem, "Yaş Farkı Problemleri", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 127, 2015, s. 32.

⁶⁴⁹ D.M. Erdem, "Kıskançlık", s. 30.

⁶⁵⁰ D. M. Erdem, "Çocuklardan Kaynaklanan Problemler", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 128, 2015, s. 38-40.

⁶⁵¹ D. M. Erdem, "Lakayt Tavırlar", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 119, 2015, s. 39.

⁶⁵² Aynı yer.

alınması, evliliklerde İslam'a uygun yaşanması ve laubalilikten uzak durulması gerektiğine Eriş de dikkat çekmektedir.⁶⁵³

Tüccar, kadın ve erkeğin yaratılışlarına uygun şartlarda yaşamasının mutluluk kaynağı olduğunu, aile içinde ve toplumda vazife ve roller yer değiştirirse, dengelerin alt üst olacağını, mutsuzluk meydana geleceğini ifade etmektedir. Kadın ve erkeğin değerli olduğunu, birbirlerine emanet olarak yaratıldığını vurgulamaktadır. Kur'an ve sünnetin çizmiş olduğu örnek insan modellerinin, peygamberlerin ve özellikle Peygamber Efendimizin (s.a.v.) ailedeki roller yönünden de örnek alınması gerektiğini dile getirmektedir.⁶⁵⁴ Ayrıca; eşlerin kavga anlarında nasıl davranması gerektiği, kadın ve erkeğin farklı mizaçlarda yaratılması ve bu farklılıkların evlilikteki önemi⁶⁵⁵ konularına da değinmektedir.

Meriç, eşlerin birbirleri için hem bir nimet, hem de emanet olduklarına dikkat çekmektedir. Rum Suresi 21. ayete⁶⁵⁶ göre evliliklerin sekinet, meveddet ve rahmet olmak üzere üç unsur üzerinde inşa edilmesi gerektiğini söylemektedir. "Bir kimse karısına kin beslemesin. Onun bir huyunu beğenmezse, bir başka huyunu beğenir."⁶⁵⁷ hadisini vermekte, bu hadisin sadece erkeklere yönelik olmadığını, kadınların da burada ikaz edilen şeye dikkat etmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁶⁵⁸ Evlilikteki sorunların, İslam'a yabancı kültürlerle göre çözülmeye çalışılmasını eleştirmektedir.⁶⁵⁹

Aydın, eşler arasındaki merhamet ve hoşgörünün, eşlerin birbirlerine sevgilerini belli etmelerinin önemine değinmektedir. Kaba ve çirkin sözleri, şaka yolu ile bile olsa, birbirlerine sarf etmemeleri gerektiğini, bunun eşler arasında soğukluk oluşturacağını belirtmektedir. Eşlerin birbirlerini emanet olarak görmesi gerektiğini söylemekte,⁶⁶⁰ eşler arasında haklara saygının önemini vurgulamaktadır.⁶⁶¹

⁶⁵³ T. Eriş, "Çocuklar Evlerinin Aynasıdır", s.32-34; "Muhabbetten Merhamet Doğar", s. 33.

⁶⁵⁴ Tüccar, "Değişen Ailede Rol ve Görevler", s. 33.

⁶⁵⁵ Tüccar, "Evlilik Serüveni", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 95, 2013, s. 36.

⁶⁵⁶ "Sükûnet bulmanız için, size kendi cinsinizden eşler yaratması ve aranızda meveddet (aşk, sevgi) ve merhamet peyda etmesi Allah'ın delillerinden. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için deliller vardır."

⁶⁵⁷ Müslim, Radâ, 61.

⁶⁵⁸ Meriç, "Sekinet Meveddet Rahmet Neticesi Aşk Olsun", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 83, 2012, s. 28-29.

⁶⁵⁹ Meriç, "Neden Savruluyoruz", s. 33.

⁶⁶⁰ S. Aydın, "Aileye Özel İkramlar", s. 6-7.

Güneş, eşler arasındaki olumlu ve yapıcı iletişimin önemine değinmektedir. Aile içi iletişimin öneminin bilinmemesi ve doğru bir biçimde uygulanmamasının sonucu olarak ailenin yıkıldığını ifade etmektedir. Güven duygusunun aileyi bir arada tutan çekirdek güç olduğunu söylemektedir.⁶⁶²

Öner, evli çiftlerle yüz yüze görüştüğü 40 güne yakın süren bir çalışmanın sonucunda, eşlerin mutlu evlilik adına uygulayıp sonuç aldıkları taktikleri aktarmaktadır. Bu maddeler arasında eşlerin; özür dilemeyi bilmesi, suçlayıcı davranmaması, gerçekçi olması, küçük sorunları büyütmemesi, fazla alınganlık ve naz yapmaması, mütevazî olması, birbirlerine değer vermesi ve ilgi göstermesi, kendilerine özen göstermesi yer almaktadır. Cinsiyet belirtmeksizin sıralanan bu maddelerden sonra kadınların, ne kadar eğitilmiş ve kariyer sahibi olsa da kocalarıyla şahsiyet ve gurur yarışına girmemesi gerektiğiyle ilgili bir madde dikkat çekmektedir. Her ne kadar diğer maddelerde cinsiyet belirtmemiş olsa da, yazarın bunu "yarış" olarak nitelemesinden hareketle, erkek egemen bir toplum bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Çünkü bu ifadeye göre erkek ön planda tutulmakta, kadın bir adım geride görülmektedir. Yazının devamında yazar evlilikte mutlu olması zor kişilik tiplerini sıralamaktadır.⁶⁶³

Öztürk, evlenmenin kolay, evliliği sürdürmenin zor olduğunu, evliliğin saygı, sevgi, fedakarlık, çaba, gayret, sabır, güven ve eğitim istediğini söylemektedir. Erkek ve kadının farklı yönlerini sıralamakta, eşlerin birbirlerinin farklılıklarını kabul etmesinin önemine değinmektedir. Eşlerin sorunlarına beraber ortak çözümler bulması gerektiğini ifade etmektedir. Evlilikle ilgili maddi şeylere önem verildiği kadar geçinme sanatı, mutlu olma sanatı gibi manevi yönler de önem verilmemesini eleştirmektedir. "Gelinlikle çıktığın bu eve kefenle dönebilirsin!" ya da "Ayrılık şerefsizliktir!" gibi sözlerin yanlış olduğu kadar, "Sakın çekme, geçinemezsen bırak gel!", "Gidebileceği yere kadar, ölene kadar değil!" şeklindeki tabirlerin de yanlış olduğunu belirtmektedir.⁶⁶⁴ Yazarın bu konuda hem geleneksel bakış açılarının hem de modern bakış açılarının uç noktalarını eleştirdiği, itidali vurguladığı anlaşılmaktadır.

⁶⁶¹ S. Aydın, "Sosyal ve Ekonomik Denge", s. 10-11.

⁶⁶² A. Güneş, "Aile İçi İletişimin Temel Esasları-1", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 71, 2011, s. 36-38.

⁶⁶³ Öner, a.g.m., s. 15.

⁶⁶⁴ S. Öztürk, "Yuvanız Cennet Olsun Mu", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 11, 2005, s. 11-14.

Cihan bu konuda cinsiyetçi davranmamakta, erkek ya da kadının tek başına her şeyin hakimi olamayacağını, ikisinin de birbirine muhtaç olduğunu söylemektedir. Erkek veya kadından birini aşırı yüceltip diğerini ihmal eden her türlü fikir ve anlayışı eleştirmektedir. Her cinsin fitratına uygun hak ve sorumluluklar yüklenmesi, birbirlerinin sınırlarına, haklarına ve meziyetlerine saygı göstermesi gerektiğini, mutluluğun buna bağlı olduğunu ifade etmektedir.⁶⁶⁵

Çoban, eşlerin birbirlerine karşı, saygılı, sevgi dolu, anlayışlı ve merhametli olmaları gerektiğini belirtmektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in hayatında zorbalık ve şiddet hatta hoş olmayan, kaba bir söz ve davranışa bile rastlamanın mümkün olmadığını vurgulamaktadır. Eşlerin de birbirlerine karşı nazik olmaları gerektiğini dile getirmektedir.⁶⁶⁶ Şahin, eşlerin birbirine olan sevgisinin, Allah (c.c.) ve Rasülü'nün (s.a.v.) sevgisine, Allah'ın dini uğrunda çalışmanın önüne bir engel olmaması gerektiğine dikkat çekmektedir.⁶⁶⁷

Görüldüğü gibi Şebnem Dergisi'nde eşlerin karşılıklı görev ve sorumlulukları konusu üzerinde sık sık durulmaktadır. Bu konu kapsamında işlenen konular şu şekilde maddelendirilebilir:

- Eşler arasında sevgi, saygı, muhabbet, merhamet, tevazu ve fedakarlık çok önemli hususlardır.
- Eşler birbirini hayra ve güzel amellere teşvik etmelidir.
- Evlilikte Peygamber Efendimizin (s.a.v.) evlilik hayatı örnek olarak alınmalıdır.
- Eşler arasında alınganlık, şikayet gibi durumların olmaması gerekir.
- Eşler birbirini anlamaya çalışmalıdır.
- Eşler birbiriyle olumlu iletişim kurmalıdır.
- Eşler birbirleriyle her şeyi paylaşmalıdır.
- Birbirlerini başkalarının yanında eleştirmemelidirler.
- Eşler birbirlerini başkalarıyla kıyaslamamalıdır.

⁶⁶⁵ Cihan, "Fitrat Neyi Gerektiriyorsa", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 23, 2007, s. 3.

⁶⁶⁶ Çoban, "Et Kemik Değil Gönül Lazım", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 83, 2012, s. 9.

⁶⁶⁷ Şahin, "Sevgimize Kur'an Ayarı", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 120, 2015, s. 5.

- Evlilik için İslam'ın koyduğu kurallar çerçevesinde bir hayat sürdürülmelidir.
- Eşler, birbirlerinin hassasiyetlerine dikkat etmelidir.
- Aralarındaki problemleri dışarıya yansıtmak yerine aralarında güzelce halletmeleri gerekir.
- Evlilikte sabır önemlidir.
- Evlilikte bencil olunmamalı, "biz" olma düşüncesine sahip olunmalıdır.
- Eşlerin birbirlerinin kıymetini ve değerini bilmesi gerekmektedir.
- Eşler birbirlerine karşı nankör olmamalıdır.
- Eşler arasında kıskançlık abartılı olmadıkça güzeldir ve olması gerekir, ancak kıskançlığın dozu kaçmamalıdır.
- Eşler arasında güven duygusu çok önemlidir, bu yüzden her zaman şeffaf olmak gerekir.
- Eşler, birbirlerinin kusurlarını değil, olumlu yanlarını görmelidir.
- Eşler arasında yaş farkı varsa, iki taraf da bu farkın sonuçlarını bilmeli ona göre davranmalıdır.
- Çocukları olmadığı zamanlarda veya çocuklarla ilgili problemlerde eşler birbirini suçlamamalı, birbirlerine destek olmalıdır.
- Eşler, birbirine özen göstermeli, her zaman temiz ve bakımlı olmalıdır.
- Eşlerden birinin yaptığı yanlışla diğeri misilleme yapmamalıdır.
- Eşler kadın ve erkeğin yaratılıştan farklı olduğunu kabul etmeli, birbirlerinin tamamlayıcısı olmalıdır.
- Birbirlerine karşı eşler nazik ve ince olmalı, kaba olmamalıdır.
- Suçlu olan özür dilemeyi bilmelidir.
- Eşler, birbirlerini eleştirmemelidir.
- Birbirlerini takdir etmeyi bilmelidirler.

Şebnem Dergisi'nde kadının hak, görev ve sorumlulukları konusuna baktığımızda, yer yer modernist bakış açılarına rastlansa da, geleneksel, erkek egemen bir toplum bakış açısının ağırlıklı olduğu görülmektedir. Kadının annelik ve eşlik rollerinin üzerinde çok fazla durulduğu, hak, görev ve sorumlulukların bu doğrultuda

işlendiği görülmektedir. Kadın erkek eşitliği tartışmaları içerisinde Şebnem Dergisi konuya eşitlik değil adalet bağlamında yaklaşmakta, kadın erkeğin eşit değil denk olduğunu savunmaktadır. Karı-koca hakları işlenirken dergide tek taraflı davranılmamakta, kadının da kocası üzerindeki haklarına vurgu yapılmaktadır. Ayrıca dergide cinsiyet belirtmeksizin eşler arasındaki karşılıklı hak, görev ve sorumluluklara değinilmesi de önemlidir. Bu tarz yazılarda toplumsal cinsiyetçilik yapılmamakta, eşler kadın veya erkek olarak değil iki farklı birey olarak, iki insan olarak ele alınmaktadır.

Dergide kadının kocasına itaati, eşlerin birbirlerine karşı sevgi, ilgi göstermeleri ve birbirlerinin kusurlarını görmezden gelmeleri, Peygamberimizin (s.a.v.) aile hayatının örnek alınması konuları öne çıkmaktadır. Ancak kadının kocasına itaati hususunda, kocanın otoritesini nefsanî arzuları doğrultusunda kullanmaması gerektiği açıklaması yapılmaktadır. Erkeğin kadın üzerinde kavvam olma vasfı üzerindeki tartışmalar arasında Şebnem Dergisi tutucu bir tavır sergilemektedir. Bu konuda yer yer üzerinde tartışma olan, mesajı farklı yerlere çekilebilecek rivayetlere yer verilmiştir. Bu tarz rivayetlere okuyucu kitlesi orta düzeyde eğitim alan kadınlar olan bir dergide yer verilmesi, bu kitle üzerinde kafa karışmasına, farklı yönlerde çekilmesine sebebiyet verebilir.

Günümüz tartışmaları arasında konuyla ilgili olarak Şebnem Dergisi'nin, geleneksel bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Dergide yer yer konuyla ilgili Modernist bakış açıları yer almakla birlikte, çoğunlukla erkek egemen bir toplum yapısının izleri görülmektedir. Modernizm'in aile üzerinde meydana getirdiği değişikliklerin dergi yazarlarının çoğu tarafından hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Dergide Sebilürreşad Dergisi'nde olduğu gibi, kadının annelik ve eşlik rollerine çok fazla vurgu yapılmaktadır. Dergi kadının hak, görev ve sorumlulukları konusunda ilk dönem İslamcı dergilere ve günümüzdeki muhafazakar görüşlere birçok yönüyle benzemektedir.

5. BÖLÜM: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

5. BÖLÜM: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Toplumsal yapılarıdaki değişiklikler doğrudan ve dolaylı bir şekilde kadının toplum içerisindeki konumunu etkilemektedir. Bu yüzden dünyada ve özellikle Türkiye'de, kadınla ilgili tartışmalı konular hiçbir zaman gündemden düşmemiştir. Modernizm'in Müslüman toplumu üzerinde etkili olması ve bununla birlikte kadınların sosyal hayatta daha fazla görünür olmalarıyla İslamcı kesimde, kadınla ilgili meseleler daha çok tartışılır olmuştur. Tüm kesimlerde olduğu gibi İslamcı kesimde de, çıkartılan dergiler de tartışmalı konulara yer vermekte, kendi bakış açıları doğrultusunda okuyucu kitlesine bir perspektif sunmaktadır. Dergilerin periyodik olması tartışmalı konuların sığağı sığağına işlenmesini sağlamaktadır. Dergiler bu yönüyle dönemine ışık tutmaktadır.

İslam dininde yaygın eğitimin önemli bir yeri vardır. Ülkemizde süreli yayınlar yoluyla ve süreli yayıncılık içerisinde özellikle dergiler vasıtasıyla, resmi ve özel kanallarca yaygın din eğitimi yapılmaktadır. Şebnem Dergisi'nde de kadınlara yönelik bir yaygın din eğitimi faaliyeti söz konusudur. Yaygın din eğitiminde süreli yayınlar ve özelde de dergi yoluyla tartışmalı meselelere de yer verilmektedir. Dergiler, okuyucu kitlesine bu tartışmalı meselelere dair belli bakış açıları sunmaktadır. Şebnem Dergisi de okuyucu kitlesine kadının eğitimi, kadının çalışması, kadının tesettürü, kadının hak, görev ve sorumlulukları gibi bazı tartışmalı konularda bakış açısı sunmaktadır.

Bu çalışmada, İslamcı kesimde kadınla ilgili en popüler olan tartışma konularından kadının çalışması, kadının eğitimi, kadının tesettürü ile kadının hak, görev ve sorumlulukları konuları Şebnem Dergisi bağlamında yaygın din eğitimi açısından incelenmeye çalışılmıştır. Bu konuların İslamcı camiada yoğun olarak tartışıldığı ilk zamanların Osmanlı Devleti'nin son dönemleri olması sebebiyle, öncelikle o dönemde uzun süre çıkan, dönemine ışık tutan bir İslamcı dergi olan Sebilürreşad Dergisi'ne bu tartışmalar çerçevesinde kısaca değinilmiştir. Sebilürreşad Dergisi ilk dönem İslamcı dergiler hakkında bize bir fikir haritası sunmuş, bu haritayı günümüz İslamcı dergilerinden Şebnem Dergisi'yle kıyaslama fırsatı vermiştir.

İlk dönem İslamcı dergilerin kadının çalışması konusuna sıcak bakmadığı, kadına geçim sorumluluğu vermenin kadın için özgürlük değil aksine bir yük olduğunu ve kadının çalışmasının annelik-eşlik rollerini sekteye uğratacağını düşündükleri görülmektedir. İlk dönem İslamcı dergiler Modernizm karşısında bir direniş içindeyken, İslamcı kesimde, ilerleyen zamanla birlikte bu direniş bir ölçüde kırılmıştır. Şebnem Dergisi'nde kadının çalışmasına karşı çıkan yazarlar olduğu gibi, dergi yazarlarının çoğunun kadının çalışması hususunda toptan bir karşı çıkış içinde olmadıkları ancak kadının çalışmasını birçok şarta bağladıkları anlaşılmaktadır.

Takip ettiği genel fikir haritasına bakılarak Şebnem Dergisi, günümüz İslamcılarından bir kesimin çıkardığı bir dergi olarak düşünülürse, İslamcı camiada, Modernizm'in etkili olmaya yeni başladığı yıllardan, iyice etkisini gösterdiği günümüze doğru kadının çalışmasına bakış açısında bir yumuşamanın söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde kadının çalışmasıyla ilgili tartışmalara baktığımızda, Şebnem Dergisi'yle paralel görüşler olduğu gibi çok farklı seslerin de çıktığı görülmüştür. Şebnem Dergisi yazarlarının kadının çalışması konusunda günümüz tartışmaları arasında, genel olarak tutucu bir tavır sergilediklerini, kadının çalışmasına karşı çıkmamakla beraber getirdikleri şartlar ile kadının çalışma alanlarını kısıtladıklarını söyleyebiliriz.

Derginin kadının çalışması hususunda, *kadın erkek bir arada çalışamaz, çalışırlarsa laubali ve lakayt bir ortam oluşur* yaklaşımı, okuyucular üzerinde olumsuz bir etki oluşturabilir. Nitekim bu yaklaşım karma ortamlarda çalışan kadınlara karşı, çalışmayanların bakış açısını olumsuz bir yönde etkileyip, toplumda bir ötekileştirme, ayırıştırma ortamı oluşmasına yol açabilir. Yine derginin bu meseleye, ortamları ayırarak çözüm getirmesi, ortam olmadığında çalışılmasının şeklinde imalar barındırması da sıkıntılıdır. Nitekim günümüz şartlarında kadın ve erkeğin ayrı olduğu sosyal ortamlar çok kısıtlıdır. Bunun yerine insanların, bir arada çalıştıklarında "gözlerini haramdan sakınsınlar" ayetleri⁶⁶⁸ mucibince hareket etmeleri gereği vurgulanabilirdi. Özdenetimin önemine ve karma ortamlarda bile bu özdenetim sayesinde doğru bir şekilde davranmanın gereğine dikkat çekilebilirdi. Tasavvufi bir cemaate bağlı olarak çıkan

⁶⁶⁸ Nur Suresi, 24/30-31.

dergide, tasavvuf açısından da çok önemli olan nefis terbiyesi hatırlatılarak, onun içselleştirildiği durumlarda insanların karışık ortamlarda dahi bu terbiyeyle en doğru biçimde davranabilecekleri söylenebilirdi. Özdenetime sahip insanların, zihin ve duygu dünyası bu düşüncelerle beslendiğinde, ortamın karma olduğu, şartların namüsaıt olduğu durumlarda bile o insanların nefis kontrolü, muhasebesi sayesinde hem dindar hem çalışan olabilme fikrini işlemek daha uygun olabilirdi.

Kadının eğitimi konusunda Sebilürreşad Dergisi'nde olumlu bir tutum sergilendiği, ancak bu eğitimin İslam'a göre olmasının vurgulandığı, her alan ve her şartta kadının eğitimine hoş bakılmadığı görülmektedir. Sebilürreşad Dergisi yazarlarının, kadının eğitiminin önemine anne olması açısından yaklaşımları, kadının annelik rolünü ön plana çıkardıklarını göstermektedir. Günümüzdeki tartışmalarda genel olarak kadının eğitilmesi gerektiği, İslam'ın buna önem verdiği, kadının eğitilmesinin İslam'da yasaklanmasına yönelik rivayetlerin uydurma olduğu yönündeki fikirlerin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Kadının hangi alanlarda, hangi şartlarda ve ortamlarda eğitim alacağı hususu tartışılmaktadır. Şebnem Dergisi'nde de ilk dönem İslamcı dergilerde olduğu gibi kadının eğitilmesinin önemi üzerinde daha çok anne olması açısından durulmaktadır. Ayrıca Şebnem Dergisi'nde, derginin tasavvufi bir cemaate bağlı olması nedeniyle kadının dini-manevi eğitiminin üzerinde daha çok durulduğu görülmektedir.

Şebnem Dergisi'nin, ilk çıkacağı zaman hedef kitlesinin orta düzeyde eğitim alan kadınlar olarak belirlenmiş olması, derginin okuyucu kitlesinin ağırlıklı olarak bu kesimden oluştuğu sonucuna götürebilir. Okuyucu kitlesinin de çoğunlukla derginin bağlı bulunduğu grubun kadınları olduğunu göz önünde bulundurursak, derginin kadınların eğitimi için orta düzeyi yeterli gördüğü sonucu çıkarılabilir. Hedef kitlesi için kullanılan "ortaokul ve lise mezunu kişiler" ifadesinden kadınların yüksek öğrenim görmesine karşı bir tavır söz konusu olduğu düşünülebilir.

Dergide karma ortamlarda eğitime hoş bakılmamaktadır. Bunun dergide açıkça belirtilmesi sadece okuyucu kitlesinden olan kadınların eğitime bakışında değil, o kadınların diğer kadınlara, karma ortamlarda eğitim gören kadınlara karşı tutumlarına da yansiyabilir. Bu da toplumda ayrışmaya sebebiyet verebilir. Ayrıca insanlar, kızlarını

bu görüşlerden hareketle uygun ortam bulamadıklarında caiz değil diyerek eğitimden alıkoyabilirler. Halbuki İslamcı kesimde bu konuda yapılan tartışmalara baktığımızda buna cevaz veren görüşlerin de olduğu görülmektedir.

Kadının eğitimi hususunda derginin ilk dönem İslamcı dergilerin yaklaşımına benzer bir yol izlediği görülmektedir. Ancak bunun bugünün taleplerine ne kadar uygun olduğu tartışmaya açık bir husustur. Bugünün şartlarında, geçmişteki gibi, her ne sebeple olursa olsun kadının eğitimin dışında bırakılması çok zordur. Şebnem Dergisi'nde vurgulanan noktadan da yola çıkarak kadının en önemli görevinin annelik olması, annenin eğitiminde herhangi bir tartışmanın olmaması sonucuna götürmelidir. Ancak dergi, kadının eğitimi konusunda şartlar müsait olmadığı durumlarda açıktan eğitim almalarını uygun görmekte, eğitim zaruri olmayabilir gibi gizli imalar barındırmaktadır.

Kadının doktorluk, öğretmenlik, hemşirelik gibi belli alanlarda ve belirli şartlar çerçevesinde eğitiminin ve çalışmasının uygun görüldüğünü, bunların farz-ı kifaye kapsamında değerlendirildiği gözlemlenmiştir. Ancak kadının eğitimiyle ilgili zikredilmeyen bir çok alan söz konusudur. Derginin bu tutumuyla diğer alanlarda okuyan ve çalışan kadınlar açısından kapsayıcı değil ötekileştirici bir duruş sergilediği söylenebilir.

Kadının tesettürü konusunda Sebilürreşad Dergisi'nde daha çok tesettürün farzîyetinin savunuculuğunun yapıldığı, tesettürün ilerlemeye engel olmadığı vurgusunun olduğu, tesettürden taviz verilmediği görülmektedir. Günümüzde tesettürle ilgili tartışılan bazı meseleler benzer olmakla beraber toplumda meydana gelen bazı değişikliklerle beraber farklı hususlarda tartışmalar da ortaya çıkmıştır. Başörtüsünün yasaklandığı dönemlerde, başörtüsünden taviz verip vermemenin caizliği uzun dönemler tartışılmıştır. Son zamanlarda ise tesettürün kamusal alanda serbest bırakılması, tesettürlü kadınların sosyal hayata daha fazla dahil olması ve tesettürde modanın yaygınlaşmasıyla tesettür tartışmalarının yoğunluğu bu konulara doğru kaymıştır.

Şebnem Dergisi'nde de tesettürde moda meselesinin tartışıldığı, değişen tesettür biçimlerinin eleştirildiği görülmektedir. Modanın eleştirilmesi hususunda yazarların hemfikir olduğu görülmektedir. Şebnem Dergisi'nde günümüz hastalığı olan israfa ve marka düşkünlüğüne dikkat çekilmesi önemlidir. Moda, İslam'ın koyduğu sınırlara uymadığı takdirde elbette kabul edilebilir bir şey değildir. Ancak tesettürün, İslam'ın getirdiği kurallara uyulmak kaydıyla, geleneklere, zamana ve zemine göre değişebileceği gerçeği burada göz ardı edilmektedir. Moda, zaten zamanın şartlarına göre belirlenir ve her zaman marka demek değildir. Öyle olsa bile kanaatimizce insanlar, hem İslam'a göre ve israfa kaçmadan, hem de kaliteli, marka ve modaya uygun bir şekilde tesettüre girebilirler. Nitekim israfa düşülmedikten sonra, kaliteli ve marka giyecekler tercih edilebilir. Moda olan her şeyin, İslam'a uymayacağı gibi bir durum da söz konusu değildir. Okuyucu kitlesinden herkesin maddi durumunun ve kıyafet seçimlerinin aynı olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, dergide konuyla ilgili bu kadar keskin ifadelerin kullanılmasının, okuyucu kitlesinin bir kısmı üzerinde rahatsızlık verici olması muhtemel gözükmektedir.

Dergide tesettürün sadece bayanlara farz olmadığı vurgusu, erkeğin tesettüründen, bakışların tesettüründen bahsedilmesi önemlidir. Nitekim günümüzde tesettürün sadece bayanlar için geçerli olduğu yönünde bazı anlayışlar söz konusudur. Ancak dergide kadın erkek karışık ortamların tesettürü zedelediğinden de bahsedilmektedir. Tesettürün zaten kadın ve erkeğin birlikte aynı ortamda olduğu durumlarda farz olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu tespitin pek yerinde olmadığı söylenebilir.

Başörtüsünün tesettür açısından farz olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak tesettürü başörtüden ibaret görmek de şekilciliktir. Dergide, tesettürün başörtüden ibaret görülmesi yanlışlığına düşülmesine engel olunmak istendiği anlaşılmaktadır. "Tesettür" kavramına yüklenen misyonun, şekilcilikten uzak olması önemlidir. Derginin bu tutumu, toplumda olan bazı yanlış kalıplarının okuyucu kitlesi üzerinde kırılmasına, bu kitlenin, önyargısız bir bakış açısına sahip olmasına yardımcı olabilir.

Dergi yazarlarından bazılarının; İslam'ın tesettür emrini, yalnızca şekil ve renkten ibaret olarak anlayıp uygulamanın yanlış olduğunu, İslam'ın genel ölçüleri

belirlemekle birlikte, bunun tatbikatını o genel ölçüleri ihmal etmemek şartıyla, iklim, kültür ve insanların tercihlerine bıraktığını, Allah'ın koyduğu sınırlara dikkat edildikten sonra, pek çok farklı renk ve şekilde tesettür tarzının tercih edilebileceğini vurguladığı görülmektedir. Bazılarının ise tesettür için, çoraptan aksesuarlara kadar sınırlar çizdiği, tesettürün gelenek ve şartlara göre değişebilme ihtimalini ortadan kaldırıp, tek tip bir tesettür şekli belirlediği, bunun dışındakileri yanlış olarak belirlediği gözlemlenmektedir. Tesettürün şekli hususundaki tartışmalar çerçevesinde dergide iki farklı görüş olduğu anlaşılmaktadır.

Dergide her ne kadar tesettür bilinci üzerinde durulup tesettürün şekilcilik olmadığı belirtilse de, yer yer tesettürün şeklinin belirtilip sınırlandırıldığı görülmektedir. Bunun sonucunda okuyucular ve onlar gibi tesettüre girmeyenler arasında toplumda bir ayrıştırma, ötekileştirme ortamı oluşabilir. Mesela dergide, Demireşik'e ait bir yazıda, tesettür mücadelesinin başladığı yıllardaki giyim şeklinin doğru olduğu söylenip, "Minyeli Abdullah", "Danimarkalı Gelin", ve "Yalnız Değilsiniz" gibi filmlerdeki başörtü şekilleri buna örnek olarak gösterilmektedir. Bu filmlerdeki tesettür biçimlerine bakıldığında, yazarın büyük eşarp, geniş pardesü gibi geleneksel bir örtünme şeklini tasvip ettiği anlaşılmaktadır. Bu şekil dışındaki örtünmeleri yanlış olarak değerlendirmesi, başka türlü örtünen kadınları rahatsız edici imalar barındırdığı gibi, bu kadınlara bakış açısını da olumsuz yönde etkileyebilir.

Elbette tesettürün belli kriterleri vardır ancak tesettürün belli şekillerde olması gerektiğinin vurgulanması yanlıştır. Nitekim insanların farklılıkları da yaratılışlarından kaynaklanmaktadır. Evet tesettür fıtrattandır ancak insanların yaratılışlarındaki bu farklılıkları tek tipleştirmek de fıtrata aykırıdır. Dergide tesettür konusunda daha çok eleştirilerin yer aldığı görülmektedir. Bugün tesettürlü kadınların birbirine bakışı hususunda bu tip ifadeler, kendi içinde ayrışmalara, ötekileştirmelere götürücü kodlar taşımaktadır. Bu şekilde eleştirel ve kınayıcı bir bakış açısı yerine birleştirici ve bütünleştirici bir bakış açısı sunulabilirdi.

Dergide yer yer bazı yazarlarca, tesettür konusunda ötekileştirici, kınayıcı bir üslup sergilendiği görülmektedir. "Hatasız kul olmaz" düsturu gereğince, bir insanın başka bir insanı eleştirme hakkını kendinde görüp, onu eleştirip kınaması yerine, yapıcı

bir dille, tesettür hususunda doğru olan şeylerin, genel bir ifadeyle söylenmesinin daha uygun olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim okuyucu kitlesi de derginin bu tavrını örnek alabilir. Ayrıca sigara konusunda tesettürlü kadınların özellikle belirtilmiş olması da tuhaf görülmektedir. Sigara, genel olarak tüm insanlık için zararlı ve nahoş bir alışkanlık iken, bunun sadece tesettürlü kadınlar üzerinden ifade edilmesi altyapıda, "açık olanlar sigara içebilir, tesettürlü olanlara yasak" gibi bir ima barındırmaktadır. Bu tarz ifadelerin toplumumuzda olumludan çok olumsuz sonuçlar doğuracağı kanaatindeyiz.

Dergide, tesettürlü olmayan kadınların kadınlığa has meziyetlerini ve insanlık özelliklerini yitireceğinin, nezaket ve zerafetinin, annelik ve nesli koruma vasıflarının zayıflayacağını söylemesi, tesettürlü olmayan kişileri rahatsız edebilir. Bu tutum, okuyucu kitlesinin, tesettürlü olmayan kadınlara bakış açısını olumsuz yönde etkilemesine ve toplumda ayrışmalara, ötekileştirmelere sebebiyet verebilir.

Kadının hak, görev ve sorumlulukları ile ilgili olarak ilk dönem İslamcı dergilerde, kadının fitratına en uygun görev ve sorumlulukların ev yönetimi, ev işleri, annelik ve çocuk terbiyesi, eş olmak vb. işler olduğu, bunun dışındaki işlerin onlar için bir kazanımdan öte hem kendileri, hem de sosyal hayat açısından telafi edilemeyecek zararlar meydana getireceği vurgulanmıştır. Kadının annelik ve eşlik rollerine vurgu söz konusudur. Ayrıca İslam'da kadınlara verilen haklara dikkat çekilerek Feminizm'e karşı çıkılmıştır. Günümüzde kadının hak, görev ve sorumlulukları ile ilgili tartışmalarda kadının kocasına itaati, evde yapmak zorunda olduğu işler, kadın erkek eşitliği gibi konular ön plana çıkmaktadır. Modernizm'in toplum üzerinde etkili olması, değişen aile yapısı ve değişen rollerle birlikte tartışmaların seyrinin bu yöne kaydığı görülmektedir.

Şebnem Dergisi'nde kadının kocasına itaati üzerinde çok fazla durulduğu görülmektedir. Günümüzde İslamcı kesimde erkeğin kadın üzerinde kavvam olma vasfı üzerinde farklı görüşler de bulunmaktadır. Şebnem Dergisi ise bu görüşler arasında daha çok tutucu bir tavır sergilemektedir. Dergi yazarlarından Yıldız, "bir insanın başka bir insana secde etmesi caiz olsaydı, kocanın hanımının üzerindeki hakkının büyüklüğü

sebebiyle kadının kocasına secde etmesini emrederdim."⁶⁶⁹ hadisini kadının kocasına itaat etmesi gerektiğine örnek olarak vermektedir.⁶⁷⁰ Üzerinde tartışma olan, mesajı farklı yerlere çekilebilecek bu tarz rivayetlere, okuyucu kitlesi orta düzeyde eğitim alan kadınlar olan bir dergide yer verilmesi, bu kitle üzerinde kafa karışmasına, farklı yönlerle çekilmesine sebebiyet verebilir. Ayrıca bu tarz yaklaşımların, derginin toplumdaki her kesime hitap etmesini engellemesi söz konusudur.

Şebnem Dergisi'nde kadının annelik ve eşlik rollerinin üzerinde çok fazla durulduğu, hak, görev ve sorumlulukların bu doğrultuda işlendiği görülmektedir. Bu yönüyle Şebnem Dergisi ilk dönem İslamcı dergilerle benzerlik göstermektedir. Günümüzde kadın erkek eşitliği tartışmaları içerisinde Şebnem Dergisi bu meseleye eşitlik değil adalet bağlamında yaklaşmakta, kadın erkeğin eşit değil denk olduğunu savunmaktadır. Eşlerin karşılıklı hak, görev ve sorumlulukları konusunun üzerinde durmakla birlikte, kadının kocasına itaat etmesi vurgusu söz konusudur. Ancak kocanın otoritesini nefsanî arzuları doğrultusunda kullanmaması gerektiğine de dikkat çekilmektedir. Karı-koca hakları işlenirken derginin tek taraflı davranmayıp kadının da kocası üzerindeki haklarının da vurgulanması, derginin olumlu yönleri arasında görülmektedir. Ayrıca dergide cinsiyet belirtmeksizin eşler arasındaki karşılıklı hak, görev ve sorumluluklara değinilmesi de önemlidir. Bu tarz yazılarda toplumsal cinsiyetçilik yapılmamış, eşler kadın veya erkek olarak değil iki farklı birey olarak, iki insan olarak ele alınmıştır.

Dergide kocanın karısına karşı görevleri söylenirken, erkeğin karısına farzları ve vacipleri öğretmesi gereği zikredilmiştir. Kadının farzları ve vacipleri bilmediği durumlarda kocası biliyorsa öğretmesi normaldir. Ancak durum tam tersi olduğunda kadının kocasına öğretmesi de söz konusu olabilir. İlla kadının bu konularda bilgisiz olacağı kanısına varılması doğru değildir. Burada bu durumun kamusal eğitimin olmadığı şartlarda geçerli olduğu gerçeği göz ardı edilmektedir. Günümüz şartlarında bunun söylenmesi tuhaf görülmektedir.

⁶⁶⁹ Ahmed bin Hanbel, IV, 381; V, 228, VI, 76.

⁶⁷⁰ S. Yıldız, a.g.m., s. 14-15.

Şebnem Dergisi'nde kadına şiddet, çocuklara şiddet, boşanma gibi toplumsal olaylar üzerinde çok durulmaktadır. Bu olaylar üzerinde durması derginin sosyal duyarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Çalışmamızın genel çerçevesini Sebilürreşad Dergisi'ne öne çıkan konular belirlediğinden çalışmada bu konulara yer verilmemiştir. Dergide kadının annelik rolünün çok fazla ön plana çıkarılması ve kadının kocasına itaati üzerinde çokça durulması, erkek egemen toplum yapısının izlerini göstermektedir.

Kadınla ilgili tartışmalı konuların ülkemizde dini gruplar içerisinde ne durumda olduğunu ortaya koyma amacı ile tüm grupları incelemek mümkün olmadığından bu çalışmada, Altınoluk Cemaati'nin Şebnem Dergisi incelenmiştir. İslamcı kesimde bu konular üzerinde çok çeşitli tartışmalar ve görüşler mevcuttur. Derginin bu görüşler içerisinde genel olarak korumacı, savunmacı ve muhafazakar bir duruş sergilediği, ancak bu duruşu sergilerken de gizil olarak ötekileştirmelerde bulunduğu gözlemlenmiştir.

Kadınla ilgili tartışmalar geçmişten günümüze devam ettiği gibi bundan sonra da devam edeceğe benzemektedir. Tartışma konuları aynı olmakla beraber tartışılan noktalar zaman içerisindeki gelişme ve değişimlere göre çeşitlilik kazanmaktadır. İslamcı camiada kadınla ilgili tartışmalı meselelerin çözüme kavuşturulması yolunda atılacak adımların ilkinin, bu camiadaki grupları tanımak ve fikirlerini bilmek olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim sorun bilinmeden çözüme kavuşturulamaz. Ülkemizde birçok dini grup, cemaat ve tarikat olduğu bilinmektedir. Bu grupların tartışmalı meseleler doğrultusunda kendilerine bağlı olan kişilere kazandırdıkları bakış açısını bilmek ve gerektiğinde bir uzlaşa sağlamak adına öncelikle bu grupları tanımak gerekmektedir. Tartışmalar ve fikir ayrılıkları her zaman varlığını sürdürecektir olsa da, bunların birlikte yaşama kültürünü zedelememesi adına çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acıyan, Muhammed, "İslam'da ve Günümüzde Kadının Eğitim ve Öğretimi", **Mehir Dergisi**, Yaz-1998, s. 124-129.
- Ağcöban, Sıddık, "Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslam'da Kadının Yeri Üzerine Tartışmalar", **Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2(1), Haziran 2016, s. 14-24.
- Akgöl, Mehmet, "Medya ve Din: Radyo İletişimi ve Gözyaşı FM-Konya Örneği", **Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 6, Konya, 2008, s. 39-86.
- , "Türk Toplumunun Değişim Sürecinde Kamusal Alan ve Kadın", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 10, Konya, 2000, s. 155-180.
- Akkaya, Hatice, **Kadınların Konu Edildiği Rivayetlerde Ortaya Konan Değerlerin Eğitsel Açından İncelenmesi** (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011.
- Aksoy, Mustafa, "Kavram Olarak Hayat Boyu Öğrenme ve Hayat Boyu Öğrenmenin Avrupa Birliği Serüveni", **Bilig Dergisi**, Sayı: 64, Kış 2013, s. 23-48.
- Aktaş, Aliye Mavili, "Psiko-Sosyal Yönüyle İslam'da Kadın, Eş ve Anne", **İslam Kadın ve Toplum-Kadın Panelleri**, 1. Baskı, Ankara: TDV Yayınları, 2008, s. 32-40.
- Akyürek, Süleyman, "İlk ve Orta Öğretimde Din Öğretimi: Kuramsal Çerçeve", **Din Eğitimi El Kitabı** içinde, Recai Doğan ve Remziye Ege (Ed.), 1. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012, s. 81-104.
- Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, 22. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012.
- Anbar, Gülnur, **Sıratı Müstakim ve Sebilürreşad Dergileri Ekseninde Din-Devlet-Siyaset Tartışmaları** (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Arıkfıdan, Meryem, **İslam Hukukunda Kadın Haklarının Korunmasına Yönelik Tedbirler** (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2015.

- Arslan, Mustafa, "Dindarlık Algısını Şekillendirmede Kitle İletişim Araçları", **IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri** içinde, (12-16 Ekim 2009), Cilt: 1, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010, s. 335-346.
- _____, "Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine", **Birey ve Toplum Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 11, 2016, s. 5-25.
- Aslan, Recep, "Kadınların Hz. Peygamber'e Yönelttikleri Sorular ve Bunların Eğitim Açısından Değeri", **Ekev Akademi Dergisi**, Sayı: 49, 2011, s. 51-64.
- Ataseven, Füsün, "Teknolojik Gelişme, Kitle İletişim Araçları ve Okul", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 6, Ankara, 1991, s. 87-109.
- Ateş, Ali Osman, **Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın**, İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- Ateş, Süleyman, "İslam'da Tesettür", **İslam'ın Işığında Kadın-TDV Kadın Kolları Konferans ve Panelleri** (1996-1997), Ankara: TDV Yayınları, 1998, s. 69-94.
- _____, "İslam'ın Kadına Getirdiği Haklar", **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 4, 1997, s. 304-310.
- Atmaca, Gökhan, "Müfessirler Göre Kavvam Kelimesi", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 1, 2013, 215-231.
- Aydeniz, Tuğba, "İki Dergi Üzerinden Kadın ve Aile Hayatına Yansıyan Batılılaşma: Avrupalılar Gibi Bir Kabul Günü Tesis Edersek", **Din ve Hayat Dergisi**, Sayı: 13, İstanbul, 2011, s. 96-99.
- Aydın, Ferit, **Tarikatta Rabıta ve Nakşibendilik**, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2000.
- Aydın, Fuat, "Aden'e Dönüş Yada Tesettürün Hikmetine Dair", **Eskiye Dergisi**, Sayı: 10, 2008, s. 62-69.
- Ayhan, Halis, **Din Eğitimi ve Öğretimi**, 3. Baskı, İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 1997.
- _____, **Eğitime Giriş ve İslamiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler**, 2. Baskı, İstanbul: Damla Yayınevi, 1986.
- Aziz, Aysel, "Kitle İletişim Araçları İle Yaygın Eğitim", **Yaygın Eğitim ve Sorunları** içinde, Mesut Özgen (hızl.), Türk Eğitim Derneği 11. Eğitim Toplantısı, Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları, 12-13 Kasım 1987, s. 67-81.
- _____, **Toplumsallaşma ve Kitleleşme İletişim**, (Doçentlik Tezi), Ankara: AÜ Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları No: 2, 1982.
- Bağcı, H. Musa, "Adetler ve İbadetler Arasında Peçe Sorunu", **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, Diyarbakır, 2006, s. 21-45.

- Bahadır, Abdülkerim, "Günümüz Kitle İletişim Araçlarının Ruhsal ve Toplumsal Hayatımız Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Korunma Yolları", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 7, Konya, 1997, s. 469-497.
- Bahtiyar, Serpil, **İhtilafların Çemberinde; Kadın**, Konya: Esra Yayınları, 1994.
- Baktır, Mustafa, "İslam'da Kadının Çalışma Şartları", **Sosyal Hayatta Kadın** içinde, İsmail Kurt ve Seyit Ali Tüz (hızl.), 3. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, s. 121-148.
- Banguoğlu, Tahsin vd., **Milli Eğitim ve Din Hayatı**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1981, s. 114.
- Başak, Suna, Sevgi Kınır ve Şehnaz Yaşar, **Kadının Görünmeyen Emeği: İkinci Vardiya**, Ankara: Ames Matbaacılık, 2013.
- Bayar, Mustafa, "Yaygın Din Eğitimi Bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Süreli Yayın Hizmetleri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 36, Şubat 2015, s. 453-465.
- Bayındır, Abdülaziz, "Günümüzde Karı-Koca İhtilaflarının Sebepleri", **Sosyal Hayatta Kadın** içinde, İsmail Kurt ve Seyit Ali Tüz (hızl.), 3. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, s. 263-285.
- Bayraklı, Bayraktar, **Kadın, Sevgi ve Temel Haklar**, İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2007.
- Bayraktar, M. Faruk, "İslam'a Göre Kadının Eğitim-Öğretimi", **İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi II** içinde, İsmail Kurt ve Seyit Ali Tüz (hızl.), 2. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, Nisan 2005, s. 79-102.
- Bayram, Kerim, **II. Meşrutiyet Dönemi Yayın Organlarından Sırat-ı Müstakim'de Kadın ve Aile** (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.
- Bedük, Aykut, "Türkiye'de Çalışan Kadın ve Kadın Girişimciliği", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 12, 2005, s. 106-117.
- Beşer, Faruk, "Fıkıh Açısından Avret ve Örtünme", **İslam'da Kılık-Kıyafet ve Örtünme** içinde, 3. Baskı, İstanbul: İlmi Neşriyat, 2010, s. 95-125.
- _____, **Kadının Çalışması Sosyal Güvenliği ve İslam**, İstanbul: Nun Yayıncılık, 1995.
- Bilgin, Beyza "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 1, Ankara, 1981, s. 469-483.
- _____, **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**, Ankara: AÜİF Yayınları, 1988, s. 104.
- _____, "İslam'da ve Türkiye'de Kadınlar", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 36, Sayı: 1, Ankara, 1997, s. 29-43.

Bilgin, B. ve Mualla Selçuk, **Din Öğretimi**, Ankara: Akid Yayıncılık, 1991.

Birekul, Mehmet, "Değişen Toplum, Değişmeyen Sorunlar: Yirminci Yüzyıl Başlarında Türkiye'de Din Tartışmaları Konusunda Bibliyografik Bir İnceleme" **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1(2), İstanbul, 2010, s. 149-179.

———, "Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergileri Özelinde Türkiye'de Din Tartışmalarının Dünü Bugünü", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 23, Konya, 2007, s. 221-252.

Bulut, Mehmet, **Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitimindeki Yeri** (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997.

———, "Osmanlı Devletinde Dini Teşkilatlanma ve Yaygın Din Eğitimi", **Diyanet İlmi Dergi**, Cilt: 35, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 1999, s. 101-116.

———, "Yaygın Din Eğitimi", **Diyanet İlmi Dergi**, Ankara, Cilt: 29, Sayı: 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 1993, s. 3-9.

Cebeci, Suat, "Din Öğretimi Yöntemleri", **Etkili Din Öğretimi** içinde, Şaban Karaköse (Ed.), 3. Baskı, İstanbul, 2010, s. 305-334.

Certel, Hüseyin, "Din-İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri", **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 21, 2008, s. 127-158.

Coşkun, Selçuk, "Yetişkin Eğitimi Bağlamında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kadınları Eğitim Siyaseti", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 26, Erzurum, 2006, s. 75-93.

Çakır, Özlem, "Türkiye'de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 31, Kayseri, 2008, s. 25-47.

Çakmak, Banu, "Tanzimattan Cumhuriyet'e Uzanan Çizgide Osmanlıda Kadın Hareketleri, Dönemin Tiyatrosunda Kadının Temsili ve Kadın Sorunu", **İstanbul: Tiyatro ve Dramaturji Bölüm Dergisi**, Sayı: 18, 2011, s. 44-79.

———, "İslam'a Göre Çocuk Terbiyesinde Annenin Yeri", **İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi II** içinde, İsmail Kurt ve Seyit Ali Tüz (hızl.), 2. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, Nisan 2005, s. 197-214.

Çıtak, Aylin, **Kadınların Çalışmasına Yönelik Tutum: Cinsiyet, Cinsiyet Rolü ve Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre Bir Karşılaştırma** (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

Çiçek, Atıl Cem, Selçuk Aydın ve Bülent Yağcı, "Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme", **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 9, Kars, 2015, s. 269-284.

- Çilenti, Kamuran, "Çocuk ve Kitle İletişim Araçları", **Çocuk ve Eğitim** içinde, Nizamettin Koç (hzt.), Türk Eğitim Derneği III. Eğitim Toplantısı, Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları, 25-26 Ekim 1979, s. 45-67.
- Çokoğullar Emel ve Bakko Mehmet Bozaslan, "Eğitim ve Eşitlik Talebiyle Şekillenen Osmanlı Kadın Hareketinin Milliyetçi Söyleme Eklemlenmesi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Sayı: 54, Ankara, 2014, s. 171-190.
- Çubukçu, İbrahim Agah, "İslam'da Kadın Hakları", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 1, Ankara, 1973, s. 37-43.
- Demirel, Özcan, **Eğitim Sözlüğü**, 1. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2001.
- _____, **Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretme Sanatı**, 19. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 1997.
- Demireşik, Ömer Faruk, "Evlerinize, Yuvalarınıza Peygamber İkliminden Bir Demet Gül", **Altınoluk Dergisi**, Sayı: 245, 2006, s. 44.
- Demir, Hülya, **İslamcı Kadının Aynadaki Sureti**, 1. Baskı, İstanbul: Sel Yayıncılık, 1998.
- Dikmen, Mehmet, **İslam'da Kadın Hakları**, İstanbul: Cihan Yayınları, 1990.
- Dilber, Fadime, "Kitle İletişim Araçları ve Suç Olgusu", **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 16 (Özel Sayı 1), Karaman, 2014, s. 60.
- Dodurgalı, Abdurrahman, **Ailede Çocuğun Eğitimi**, 2. Baskı, İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.
- Doğan, İshak, "Erkeğin Kadından Üstünlüğü Meselesine Bir Bakış", **Mehir Dergisi**, Kış 1997, s. 41-48.
- Doğan, Mehmet, "Gençlik ve İletişim Araçları", **Gençlik Dönemi ve Eğitimi** içinde, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000, s. 33-43.
- Doğan, Recai, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler", **Dini Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 1, 1988, s. 491-534.
- _____, "Osmanlı'nın Son Döneminde Yaygın Din Eğitiminde Vaaz ve Vaizlik", **Diyanet İlmi Dergi**, Cilt: 35, Sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart 1999, s. 171-206.
- _____, "Yaygın Din Eğitim Açısından İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Vaaz ve Vaizliğin Gelişimine Tarihi Bir Bakış", **Dini Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3, Ocak-Nisan 1999, s. 257-272.
- _____, "Yaygın Din Eğitiminin Neliği", **Din Eğitimi El Kitabı** içinde, Recai Doğan ve Remziye Ege (Ed.), 1. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012, s. 267-286.

- Döner, Muhammet, **Yaygın Din Eğitiminde Hutbelerin Rolü** (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2004.
- Dulum, Sibel, **Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı 1839-1918** (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006.
- Duman, Doğan, **Demokrasi Sürecinde Türkiye'de İslamcılık**, 2. Baskı, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1999.
- Ecertaş, Şeyma, "Altınoluk Aylık Dergisinin Yetişkin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi", (Yayımlanmamış Makale), İstanbul, 2014, s. 1-10.
- Efe, Adem, "Sebilürreşad", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 36, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 253.
- , "Uzun Soluklu İslamcı Bir Dergi: Sebilürreşad", **Marife Dergisi**, Sayı: 2, 2008, s. 157-180.
- Erdem, Suat, "İslam Fıkında Tesettür", **Ekev Akademi Dergisi**, Sayı: 64, 2015, s. 253-276.
- Erdoğan, İrfan ve Korkmaz Alemdar, **Öteki Kuram**, Ankara: Erk Yayınları, 2010.
- Erdoğan, Mehmet, **Tesettür Meselesinden Türban Sorununa**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2008.
- Ergin, Akif ve Cem Birol, **Eğitimde İletişim**, 3. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık, 2005.
- Ertürk, Selahattin, "Türkiye'de Eğitim Felsefesi Sorunu", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Ankara, Sayı: 3, 1988, s. 11-16.
- Fidan, Nurettin, **Okulda Öğrenme ve Öğretme**, 3. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012.
- Fidan, N. ve Münire Erden, **Eğitime Giriş**, Ankara: Alkım Yayınevi, 1998.
- Furat, Ayşe Zişan, "Kitle İletişim Araçları ve Yaygın Din Eğitimi", **Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu- I** (30 Mart-01 Nisan 2012), Ankara: DİB Yayınları, 2013, s. 147-162.
- Göle, Nilüfer, **Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme**, 11. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2011.
- Gönenç, E. Özgür, "Siyasal Yaşamın Belirlenmesinde Kitle İletişim Araçlarının Rolü", **İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 17, 2003, s. 31-41.
- Görgülü, Hasan Ali, "İslam Hukukunda Kadının Mesken Hakkı", **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1, 1994, s. 121-137.

- Görmez, Mehmet, "İlahi Dinlere Göre Başörtüsü", **İslamiyat Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2001, s. 19-33.
- Gözütok, Şakir, "Hz. Peygamber Döneminde Kadın Eğitimi ve Öğretimi", **H. Muhammed (s.a.v.) ve Mesajı İçinde**, Mehmet Mahfuz Söylemez (Ed.), İslami İlimler Dergisi Yayınları, Çorum, 2014, s. 593-602.
- Gül, Adnan, "Batılılaşma Sürecinde Sebilürreşad Dergisi-Tarihçesi, Yayın Politikası ve Düşünce Sistemi", **Ekev Akademi Dergisi**, Sayı: 31, Bahar 2007, s. 39-54.
- Gülcü, Erdinç ve Samiye Tunç, "Osmanlı Basın Hayatında Kadınlar Dünyası Dergisi", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, Çankırı, 2012, s. 155-176.
- Güler, Deniz, "Kitle İletişim Araçlarının iletişim ve Eğitim İletişimi Özellikleri", **Kurgu Dergisi**, Sayı: 9, Eskişehir, 1991, s. 323-345.
- Güler, Halit, "Dini Yayıncılık ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları", **Diyanet İlmi Dergi**, Cilt: 29, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 1993, s. 31-40.
- Güler, İlhami, "Kur'an'da Kadın Erkek Eşitsizliğinin Temelleri", **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 4, 1991, s. 310-319.
- Gün, Ayşegül, **Yaygın Din Eğitimi Kapsamında Kadının Eğitimi** (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2011.
- Güneş, Firdevs, "Basın Yoluyla Halk Eğitimi", **Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, Sayı: 2, 1990, s. 103-112.
- _____, **Yetişkin Eğitimi**, Ankara: Ocak Yayınları, 1996.
- G. Yıldırım, Gülcan, **Nurettin Topçu'nun Eğitim Anlayışı ve İdeal Öğretmen Modeli** (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2015.
- Haspolat, Evren, "Siyasal İslam ve İslamcı Kadının Kamusal Alana Katılımı", **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 17, Kış 2006-2007, s. 4-21.
- Hikmet, Muhammed, **İslam'da Kadın**, İstanbul: İttihad Yayıncılık, 2009.
- <https://ihsansenocak.com/mahrem-hayat-a-nasil-gecilir/> (Erişim Tarihi: 18.06.2017).
- http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/52/01/966493/dosyalar/2013_01/22075126_ktleletmaralarivedeerlerbror.pdf (Erişim Tarihi: 01.01.2017).
- <https://www.fetvameclisi.com/fetva-tesetturun-olcusu-322.html> (Erişim Tarihi: 18.06.2017).
- <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0103.htm> (Erişim Tarihi: 18.06.2017).

- <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0126.htm> (Erişim Tarihi: 08.07.2017).
- <http://www.ilem.org.tr/etkinlikler/358/826,1219/515/2-islamci-dergiler-sempozyumu>.
(Erişim Tarihi: 27.05.2017).
- <http://www.mehmetbozkurt.com.tr/KADININ-ISLAM-DININDEKI-YERI-VE-ONEMI.pdf>
(Erişim Tarihi: 19.06.2017).
- <http://www.mehmetbozkurt.com.tr/Tarikatlar.pdf> (Erişim Tarihi: 03.01.2017).
- <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.633.pdf> (Erişim Tarihi: 01.01.2017).
- <http://www.osmannuritopbas.com/osman-nuri-topbas-hocaefendi-kimdir.html> (Erişim Tarihi: 03.01.2017).
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/06/20140617.pdf> (Erişim Tarihi: 01.01.2017).
- <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/06/20040626.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/06/20040626.htm> (Erişim Tarihi: 26.12.2016).
- <http://www.yenisafak.com/yazarlar/farukbeser/tesetturden-modaya-2027809>(Erişim Tarihi: 18.06.2017).
- I. Büyükbaykal, Ceyda, "Kitle İletişim Araçları ve Toplumsal Yaşam", **İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 21, İstanbul, 2005, s. 71-76.
- İşık Vahdettin, Ahmet Köroğlu ve Yusuf Enes Sezgin (Ed.), **1960-1980 Arası İslamcı Dergiler**, 1. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara, 2016.
- İmamoğlu, Abdulvahit ve Yılmaz Çelik, "Evlilik Hayatında Kıskançlık-Dindarlık İlişisine Psikolojik Yaklaşım", **Dini Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 35, 2009, s. 7-29.
- İnce, Abdullah, "Cumhuriyet Sonrası Dini Grupların İnsan Yetiştirme Modeli: Yahyalı'lı Hacı Hasan Efendi Örneği", **International Journal of Science Culture and Sport**, Özel Sayı: 3, 2015, s. 535-546.
- Kahraman, Abdullah, "İslam Hukukunda Kadının Hukuki Tasarruf Ehliyeti", **Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1, Kars, 2014, s. 25-39.
- Kahraman, Aslı, **1912-1925 Yılları Arasında Sebilürreşad Dergisi'nde Yayımlanan Hristiyanlıkla İlgili Makaleler ve Tahlilleri** (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009.
- Karaca, Şahika, "Fatma Aliye Hanım'ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları" **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 31, 2011, s. 93-110.
- Karaman, Hayrettin, "Değişen Şartlar Karşısında İslam Aile Yapısı", **Diyanet Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 2, 1991, s. 25-36.

- _____, "Günümüzde Çalışan Müslüman Kadının Problemleri", **Sosyal Hayatta Kadın** içinde, İsmail Kurt ve Seyit Ali Tüz (hızl.), 3. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, s. 333-348.
- _____, **İslam'da Kadın ve Aile**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1993.
- _____, "Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevi", **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 4, 1991, s. 284-291.
- Kayadibi, Fahri, "Eğitimde Kadının Önemi", **Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi**, Nisan-Mayıs-Haziran, Sayı: 16-17-18, 1999, s. 95-113.
- _____, "Kadın Eğitiminin Önemi ve Kalkınmadaki Rolü", **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Sayı: 28, 2003, s. 19-31.
- _____, **Yaygın Din Eğitiminde Cami ve Görevlileri**, Ankara: DİB Yayınları, 2000.
- K. Barbarasoglu, Fatma, **İmaj ve Takva**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2002.
- Kırtepe, Selçuk, "Sosyo-Kültürel Değişme ve Kitle İletişim Araçları", **Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: II, Sayı: 2, Tokat, 2014, s. 237-256.
- Kocadaş, Bekir "Kitle İletişim Araçları Eğitim İlişkisi", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı: 2, 2004, s. 129-135.
- Koçkuzu, Ali Osman, "Toplumumuzda Kadını Çalışmaya İten Sebepler ve Bunun Sonuçları", **Sosyal Hayatta Kadın** içinde, İsmail Kurt ve Seyit Ali Tüz (hızl.), 3. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, s. 315-325.
- Korukcu, Adem, "İlahiyat Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Yaygın Din Eğitimine Bakışları", **Değerler Eğitimi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 21, Haziran 2011, s. 55-97.
- _____, "Yaygın Din Eğitiminde İlahiyat Fakültelerinin Yeri ve Önemi", **Değerler Eğitimi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 20, İstanbul, 2010, s. 99-122.
- Koytak, Necla, "Çocuk Yetiştirmede Annelik Rolü", **Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet II-Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantısı**, 26-27 Mayıs 2012, İstanbul, s. 313-334.
- Kurnaz, Şefika, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)**, 2. Baskı, Ankara: TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Kurt, Hafize Esra, **Diyanet Aylık Derginin Yetişkin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi** (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Küçükcan, Talip, "Dini Yayıncılıkta İnternet", **II. Uluslararası Dini Yayınlar Kongresi** (5-7 Kasım 2004), Ankara: DİB Yayınları, 2005, s. 211-220.

- Mala, Nur, **Cumhuriyetten Günümüze İlköğretim Programlarının Faydacı ve İlerlemeci Ekole Uygunluğu Bakımından Değerlendirilmesi** (Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya, 2011.
- Martı, Huriye, "Değer ve Hak Bağlamında Hz. Peygamber'in Sünnetinde Kadın Eğitimi", **Aile ve Eğitim-Tartışmalı İlmi Toplantı**, İstanbul, 24-25 Nisan 2010, s. 83-91.
- Milli Eğitim Temel Kanunu, (1739 S. K.), Haziran 1973.
- Murat, Sedat (hızl), **Dünden Bugüne İstanbul'da Yaygın Eğitim**, İstanbul, 2009.
- Oğuz, Tarkan, "Kitle İletişimi", **İletişim Bilgisi** içinde, Nezih Orhon ve Ufuk Eriş (Ed.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, 2012, s. 116-137.
- Oktay, Ayşe Sıdika, "Kadınların Çalışma Hayatına Katılmalarının Önündeki Sosyo-Kültürel Engeller", **İslam ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu** (25-27 Kasım 2005), İzmir, 2008, s. 409-419.
- Oktay, Fatoş, "Yaygın Eğitim ve Gençlik Sivil Toplum Örgütleri", **Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi 32. Dönem AB ve Uluslararası İlişkiler Temel Eğitim Programı**, Ankara, 2003.
- Okumuşlar, Muhiddin ve Fatih Genç, "Din Eğitiminin Bilimselleşmesi/Neliği", **Din Eğitimi El Kitabı** içinde, Recai Doğan ve Remziye Ege (Ed.), 1. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012, s. 53-80.
- Okyakmaz, Hayati, "Kadının Adı ve İslam'da Hakkı", **Diyanet Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 2, 1991, s. 141-149.
- Oral, Abdülbaki, "Her Sayısı Nakış, Nakış, El Emeği Göz Nuru", **Altınoluk Dergisi**, Sayı: 301, Mart 2011, s. 56.
- Orum, Ali Osman, **İslam'da Kadın ve Aile Hukuku**, Eskişehir: Öz Kağıtçılık-Matbaacılık, 2006.
- Öncel, Hatice, **İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programının Kültürler Arası Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi** (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013.
- Öncül, Remzi, **Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü**, MEB Yayınları: İstanbul, 2000.
- Özbek, Fatma, **İslam'da Tesettür** (Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2013.
- Özçatal, Elif Özlem, "Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2011, s. 21-39.
- Özden, Yüksel, **Öğrenme ve Öğretme**, 5. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2002.

- Özek, Ali, "Kur'an'da Kadınlara Ait Hükümler, Haklar, Vecibeler", **Sosyal Hayatta Kadın** içinde, İsmail Kurt ve Seyit Ali Tüz (hızl.), 3. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, s. 21-68.
- Özelge, E. Gözde, **İslam ve Kapitalizm İlişkisi: Türkiye'de 1980 Sonrası Tüketim Kültürü ve Tesettür Modası** (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.
- Özkiraz Ahmet ve M. Nazan Arslanel, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, 2011, s. 1-10.
- Öztekin, Haluk, **Herkesin Aradığı İdeal Öğretmen**, Antalya, 2016.
- Öztürk, Mustafa, "Klasik Tefsirlerdeki Tesettür Formu Üzerine", **İslamiyat Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2001, s. 69-88.
- P. Akça, Raziye ve Vesile Şenol, "Müzik, Reklam ve Kitle İletişimin Ergen Üzerindeki Etkisi", **Akademik Bakış Dergisi**, Ocak-Şubat 2012, Sayı: 28, s. 1-19.
- Palabıyık, Hasan Hüseyin, **Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Camilerin Sosyo-Kültürel Hayata Etkileri: Mardin Örneği** (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2013.
- Polat, Emannullah, "Kavvâmın İfadesi Çerçevesinde Kocanın Karısını Te'dibi", **Ekev Akademi Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 59, 2014, s. 355-374.
- Savaş, Gökhan, "Kitle İletişim Araçlarına Eleştirel Bir Yaklaşım", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 25 Ekim 2004, s. 1-5.
- Savaş, Rıza, "Çalışma Hayatında Kadın", **İslam ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu** (25-27 Kasım 2005), İzmir, 2008, s. 390-400.
- , "İslam'a Göre Kadının Toplumdaki Yeri", **İslam'ın Işığında Kadın-TDV Kadın Kolları Konferans ve Panelleri** (1996-1997), Ankara: TDV Yayınları, 1998, s. 95-112.
- Seven, Mehmet Ali ve Ali Osman Engin, "Türkiye'de Kadın Eğitimi Alanındaki Eşitsizlikler", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, 2007, s. 177-188.
- Sezgin, Ayşe, "Hayvancılığa Yönelik Yeniliklerin Benimsenmesinde Kitle İletişim Araçlarının Etkisinin Analizi: Erzurum İli Örneği", **Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi**, Sayı: 16(1), Kars, 2010, s. 13-19.
- Somel, Selçuk Akşin, "Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi", **Kebikeç Dergisi**, Sayı: 10, Ankara, 2000, s. 223-238.
- Sönmez, Veysel, **Eğitim Felsefesi**, Ankara: Anı Yayıncılık, 2005.

- Subaşı, Necdet, "80'li Yıllarda Örtünmenin Anlamı", **İslamiyat Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2000, s. 61-70.
- Ş. Aynur, Hatice, "İslami Feminizm ve Feminist Kur'an Okumaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 3, 2013, s. 89-122.
- Şen, Nurcan, "Tanzimat Devri Periyodikleri ve Dergicilik", **Gazi Türkiyat Dergisi**, Sayı: 5, Ankara, 2009, s. 381-394.
- "Takdim", **Altınoluk Dergisi**, Sayı: 1, Mart 1986, s. 2.
- "Takdim", **Altınoluk Dergisi**, Sayı: 2, Nisan 1986, s. 2.
- Toksarı, Ali, "Hz. Peygamber Devrinde Kadın", **Diyanet İlmi Dergi**, Cilt: 29, Sayı: 4, Ekim-Kasım-Aralık 1993, s. 67-80.
- Tosun, Cemal, **Din Eğitimi Bilimine Giriş**, 2. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2002.
- Turan, Namık Sinan, "Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadın Kıyafetinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar", **Kadın Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 12, 2013, s. 103-138.
- Türkoğlu, Adil ve Sanem Uça, "Türkiye'de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri", **Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, Aralık 2011, 2 (2), s. 48-62.
- Uraler, Aynur, "Şartları Değerlendirmeksizin Kadının Çalışmaya Zorlanması", **Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet-I**, Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantı (21-22 Mayıs 2011), İstanbul, 2012, s. 291-298.
- Ünal, Asife, **Türkiye'de Örtünme Anlayışı Üzerine Bir Araştırma** (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.
- Ünal, İsmail Hakkı, "Hadislere Göre Kadının Örtünmesi", **İslamiyat Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2001, s. 53-68.
- Ünal, Mehmet, "Sırat-ı Müstakim ve Sebilu'r-Reşad Dergilerinde Yayımlanan Kur'an ve Tefsirle İlgili Çalışmalar", **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, Diyarbakır, 2007, s. 109-146.
- Yaşar, Nebiye, **Yaygın Din Eğitimi Açısından Yetim Çocuklara Uygulanan Sosyal Sorumluluk Projelerinde: İstanbul Örneği 2008-2013** (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.
- Yatkın, Nihat, "İslam'da Evlilik ve Eş Seçiminde Dindarlığın Tercih Edilmesi", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Erzurum, Sayı: 33, 2010, s. 47-61.

- Yavuz, Kerim, **Günümüzde Din Eğitimi**, Adana: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998.
- Y. Demirdöven, Necla, "Kocanın Hakları Bağlamında Kadının İzinsiz Evden Çıkamayıışı ile İlgili Hadislerin Tahlili ve Mezhep İmamlarının Anlayışları", **Ekev Akademi Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 60, 2014, s. 415-448.
- Yıldırım, Mustafa, "İslam Hukukunda Kadının Çalışması", **İslam ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu** (25-27 Kasım 2005), İzmir, 2008, s. 401-408.
- Yıldız, İlhan, "Hz. Peygamber'in Mekke Dönemi Yaygın Eğitim Çalışmaları", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, Van, 1998, s. 301-335.
- Yılmaz, Abdullah, Yavuz Bozkurt ve Ferit İzci, "Kamu Örgütlerinde Çalışan Kadın İşgörenlerin Çalışma Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, Aralık 2008, s. 89-114.
- Yılmaz, Hüseyin, "Asr-ı Saadet Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi", **Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmi Dergisi**, Bışkek, Sayı: 5-6, 2008, s. 131-152.
- _____, "Cinsiyet Algısının Müslüman Kadınların Cami Eğitimine Yansıması", **Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet-Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantı** (21-22 Mayıs 2011), İstanbul, 2012, s. 279-280.
- _____, **Din Eğitimi ve Sosyal Barış**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- _____, "Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi", **Değerler Eğitimi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 14, Aralık 2007, s. 107-129.
- _____, "Kadınların Cami Eğitimi ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Buna Yönelik Hizmetleri", **I. Din Hizmetleri Sempozyumu** (3-4 Kasım 2007), Ankara, Cilt: 1, 2008, s. 277-292.
- _____, "Toplumsal Barışa Katkısı Açısından Yaygın Din Eğitimi Kurumları", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, Sivas, 2001, s. 1-26.
- Yılmaz, Musa Kazım, "Çalışan Kadınların Sorunlarına Bir Başka Açıdan Bakış", **Diyanet Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 2, 1989, s. 53-58.
- Zengin, Halise Kader, "Son Dönem Cumhuriyet Hutbelerinin İçerik Analizi (2003-2011 Yılları Arası)", **Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu-II**, (30 Mart-01 Nisan 2012), Ankara: DİB Yayınları, 2013, s. 121-147.

Şebnem Dergisindeki Makaleler

- Akburç, Selime, "İslamın Getirdikleri", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 23, 2007, s. 7.

- Akçalı, Zehra, "Bir Anneden Kızına", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 9, 2004, s. 16.
- Akkuş, Leyla, "Bu Yaz Ne Yapalım", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 9, 2004, s. 32.
- Aladağ, Fatma, "Çocuklarda Yaramazlığın Sebepleri", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 59, 2010, s. 26-27.
- Aydemir, Fatma, "Amsterdam'dan Mektup", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 4, 2003, s. 18.
- Aydın, Seher, "Aileye Özel İkramlar", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 83, 2012, s. 6-7.
- _____, "Çocuk Eğitiminde İlkler", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 59, 2010, s. 18-19.
- _____, "Sosyal ve Ekonomik Denge", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 127, 2015, s. 10-12.
- Bağcı, Fatma, "Marka Düştü Kel Göründü", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 47, 2009, s. 6-7.
- Bilgin, M., "Çocuk ve Anne Sütü", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 13, 2005, s. 15-16.
- Cihan, Fatma Nur, "Bir Gönül Muhasebesi", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 15, 2006, s. 3-5.
- _____, "Fitrat Neyi Gerektiriyorsa", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 23, 2007, s. 3.
- _____, "Ömrün Son Perdesi", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 17, 2006, s. 3-4.
- Cintaş, Bilgin, "Hayırlı Evlat İstiyorsak", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 7, 2004, s. 11.
- Çelen, Zühre, "Engellilik Hayata Engel Değil", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 17, 2006, s. 29.
- Çevikoğlu, Nurten, "Anne Bizim Değerimizdir", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 125, 2015, s. 32.
- Çiftçioğlu, Emine, "Çocuk Eğitiminde Ölçüler", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 2, 2002, s. 40-42.
- Çil, Süreyya, "Mücrimim", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 1, 2002, s. 22-23.
- Çoban, Kübra, "Canlı Cenaze Haline Getiren Zehir", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 65, 2010, s. 18-19.
- _____, "Et Kemik Değil Gönül Lazım", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 83, 2012, s. 8-9.
- _____, "İsin Yanına Giden İs Misin Yanına Giden Mis Kokar", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 77, 2011, s. 14.
- "Çocuklara Nasıl Davranmalıyız", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 4, 2003, s. 17.
- Demireşik, Halime, "Besmeleyle Başlamak", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 13, 2005, s. 3-5.
- _____, "Bizim Derdimiz Başörtüsü mü Tesettür mü?", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 121, 2015, s. 14-17.

- _____, "Çocukların Peygamberi", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 95, 2013, s. 3-9.
- _____, "Dedelerin En Muhteremi Belki De Benim Dedemdi" (Röportaj), **Şebnem Dergisi**, Sayı: 89, 2012, s. 6-13.
- _____, "Gemimiz Batıyor Yok mu Kurtaran", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 128, 2015, s. 26-30.
- _____, "Gençlikte İbadet", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 71, 2011, s. 14-15.
- _____, "Hicretimiz Nereye", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 77, 2011, s. 3-6.
- _____, "Hz. Aişe", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 23, 2007, s. 28-30.
- _____, "İslam'da Çocuk Hakları", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 59, 2010, s. 6-9.
- _____, "İslam'da Kendimi Buldum"(Röp.), **Şebnem Dergisi**, Sayı: 9, 2004, s. 3-6.
- _____, "Kalpten Çıkan Kalbi Bulur", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 83, 2012, s. 6-9.
- _____, "Uzman Gelişim Psikolog Tuba Sökmen ile Kız Çocuklarında Ergenlik" (Röportaj), **Şebnem Dergisi**, Sayı: 53, 2009, s. 8-13.
- Elbeyoğlu, Ayşe Zeynep, "Çağları Aydınlatan Nebevi Ölçüler", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 3, 2003, s. 36-37.
- Erdem, Didar Meltem, "Aile Hukukuna Riayetsizlik", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 121, 2015, s. 30-31.
- _____, "Aile Hukukuna Riayetsizlik-2" **Şebnem Dergisi**, Sayı: 122, 2015, s. 14-16.
- _____, "Çocuklardan Kaynaklanan Problemler", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 128, 2015, s. 38-40.
- _____, "Evlilik Yaşının Yükselmesinden Kaynaklanan Problemler", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 125, 2015, s. 26-27.
- _____, "Kıskançlık", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 124, 2015, s. 28-30.
- _____, "Lakayt Tavırlar", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 119, 2015, s. 38-39.
- _____, "Memnuniyetsizlik", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 126, 2015, s. 28-30.
- _____, "Misilleme Tarzı Davranışların Kısır Döngüsü", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 120, 2015, s. 34-35.
- _____, "Yaş Farkı Problemleri", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 127, 2015, s. 32.
- Eriş, Tuba, "Çocuklar Evlerinin Aynasıdır", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 4, 2003, s. 32-34.
- _____, "Muhabbetten Merhamet Doğar", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 7, 2004, s. 30-33.

- Eriş, M., "Rasulullah Hangimizi Daha Çok Sever", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 3, 2003, s. 23-24.
- Görmez, Rukiye, "Bizim Kültürümüzde Giyim", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 1, 2002, s. 50.
- _____, "Kadınların Kıyafetlerindeki Farklılık", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 2, 2002, s. 56.
- Gündüz, Ayşe, "Neye Yeniliyoruz", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 113, 2014, s. 18-19.
- Güneş, Adem, "Aile İçi İletişimin Temel Esasları-1", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 71, 2011, s. 36-38.
- _____, "Cezasız Çocuk Terbiyesi Olur Mu-7", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 47, 2009, s. 37-39.
- _____, "Vicdan Eğitimi ve Zaman", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 53, 2009, s. 24-25.
- "Hanımların Hususiyetleri", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 2, 2002, s. 10.
- Kaya, Saliha, "Rasulullah'a Gelen Hanım Elçiler", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 3, 2003, s. 38-39.
- K. Meriç, Şefika, "Aile Fertleri Birbirine Allah'ın Emanetidir", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 107, 2014, s. 30-31.
- _____, "Evlilikler Maddi Fırsat Değil Hizmet Fırsatı Olmalı", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 101, 2013, s. 26-27.
- _____, "Kaybolan Annelik Duyguları", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 127, 2015, s. 36-37.
- _____, "Neden Savruluyoruz", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 126, 2015, s. 32-33.
- _____, "Sekinet Meveddet Rahmet Neticesi Aşk Olsun", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 83, 2012, s. 28-29.
- Küçük, Halise, "Yoksulluk Mu Yoksunluk Mu", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 9, 2004, s. 38.
- Liman, Fatma Hale, "Benim Başıma Gelmez Dememeli", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 65, 2010, s. 3-6.
- _____, "Hayat Mektebi", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 59, 2010, s. 10-13.
- _____, "Kristallere Dikkat", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 83, 2012, s. 3-5.
- M. A. Eşmeli, "Çocuklarımıza İbadet Eğitiminde Üslub", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 3, 2003, s. 32-33.
- Mencet, Elif, "Boşanma Nedenleri Üzerine", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 15, 2006, s. 48-49.
- _____, "Ruhum Üşüyor Anne", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 65, 2010, s. 7-11.
- "Muhterem Okuyucularımız", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 59, 2010, s. 1.

- Nilüfer, Safiye, "Tesettür ve İhtilat", **Şebnem Dergisi**, Sayı:13, 2005, s. 29-31.
- Öner, Dilek, "Mutlu Evlilik İçin Taktikler", **Şebnem Dergisi**, Sayı:11, 2005, s. 15.
- Öztürk, Servet, "Tv'ye Bakıyor Muyuz Yoksa", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 13, 2005, s. 12-14.
- _____, "Yuvanız Cennet Olsun Mu", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 11, 2005, s. 11-14.
- Öztürk, Tuba, "Tesettür Emrinin Neresindeyiz", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 4, 2003, s. 19-22.
- Sever, Şule, "İki Ölüm ve Huzur", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 47, 2009, s. 24-29.
- Sökmen, Tuba, "Anneye Rabita Dünyaya Rabita-1", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 77, 2011, s. 32-33.
- _____, "Çocuk ve Arkadaşlık", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 89, 2012, s. 36-37.
- _____, "İslami Çocuk Terbiyesi", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 59, 2010, s. 14-15.
- Şahin, Melike, "Boşanma ve Sonrası", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 129, 2015, s. 4-7.
- _____, "Çocuğu Sadece Anne Baba Yetiştirmez", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 59, 2010, s. 3-4.
- _____, "Denge Kaybolunca", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 127, 2015, s. 8-9.
- _____, "Gerçek Muhacir", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 77, 2011, s. 12-13.
- _____, "Sevgimize Kur'an Ayarı", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 120, 2015, s. 4-6.
- "Şebnem'den", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 1, 2002, s. 1.
- Şendoğan, Hafsa, "İslamda Kadının Hakları", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 23, 2007, s. 4-7.
- Topbaş, Osman Nuri, "Cennet Çiçeklerinin Terbiyesi", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 4, 2003, s. 3-10.
- _____, "Dünyanın En Hayırlı Varlığı Saliha Kadın" **Şebnem Dergisi**, Sayı: 59, 2010, s. 20-22.
- _____, "Gönül İkliminden İnciler", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 128, 2015, s. 20-22.
- _____, "Gönül İkliminden İnciler", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 129, 2015, s. 20-22.
- _____, "Haya Yalnız Hayır Getirir", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 77, 2011, s. 20-22.
- _____, "İffet Anneyi Ziyaret", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 29, 2007, s. 20-24.
- _____, "İslam İle Zarifleşen Saliha Hanım", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 83, 2012, s. 20-23.
- _____, "Nesillerin Yetiştirilmesi", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 23, 2007, s. 20-23.

- _____, "Saadet İklimine Doğru", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 35, 2008, s. 21-26.
- _____, "Yuvayı Kuran Dişi Kuştur", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 11, 2005, s. 3-10.
- Topcu, Zahide, "Ailede Vazifeler-3", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 107, 2014, s. 23.
- _____, "Gençliğin Değerlendirilmesi", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 53, 2009, s. 16.
- _____, "Mermere Kazınır Gibi", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 59, 2010, s. 5.
- _____, "Osmanlı'dan Günümüze Akseden Asalet Timsali Bir Hanımefendi Dürriye Annemiz", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 3, 2003, s. 11-12.
- _____, "Saliha Hanım", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 47, 2009, s. 13.
- _____, "Sohbet Meclislerinden-1", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 7, 2004, s. 4.
- Tüccar, Esin, "Değişen Ailede Rol ve Görevler", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 127, 2015, s. 33.
- _____, "Değişen Aile Yapısı", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 125, 2015, s. 38-39.
- _____, "Eş Seçimi 2", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 101, 2013, s. 28-29.
- _____, "Evlilik Serüveni", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 95, 2013, s. 34-36.
- Türk, Neslihan Nur, "Eğil Neslihan Nur Eğil Seninki Tesettür Değil", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 29, 2007, s. 13-15.
- Vural, Ayşenur, "Uçun Kuşlar Uçun", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 71, 2011, s. 28-30.
- Yıldız, Saliha, "Geçim Ehli Olmak", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 9, 2004, s. 14-15.
- Zobi, Ayşegül, "Bir Başka Açıdan Kadın", **Şebnem Dergisi**, Sayı: 23, 2007, s. 8-10.